

Igor Baka

**SLOVENSKÁ
REPUBLIKA
a nacistická
agresia
proti
POLSKU**

Vojenský historický ústav
Bratislava 2006

© PhDr. Igor Baka, PhD.
© Vojenský historický ústav

Recenzenti:
doc. PhDr. Jozef Bystrický, CSc.
PhDr. Valerián Bystrický, DrSc.

ISBN 80-969375-1-0

Obsah

Úvod.....	5
I. Slovensko ako nástupný priestor pre nemecký útok na Poľsko	9
1. Slovensko-poľské vzťahy v rokoch 1938 – 1939	9
2. Zahraničnopolitické postavenie a vnútropolitický vývoj Slovenského štátu (marec – august 1939)	20
3. Prípravy na vojnu proti Poľsku v priestore ochranného pásma	27
4. Nové inštrukcie a príchod ďalších nemeckých transportov	42
5. Protipoľská propaganda na Slovensku	55
6. Postoje ľudáckych politikov k účasti Slovenskej republiky vo vojne	63
7. Slovensko-poľské vzťahy v predvečer vojny.....	66
II. Slovenská armáda vo vojne proti Poľsku	71
1. Nástup nemeckých útvarov na Slovensku a poľské obranné zoskupenie	71
2. Priebeh a výsledky mobilizácie slovenskej armády.....	78
3. Činnosť pozemných jednotiek slovenskej poľnej armády v ťažení proti Poľsku	85
4. Slovensko a letectvo vo vojne.....	105
III. Vnútropolitické a zahraničnopolitické dôsledky účasti Slovenska vo vojne.....	132
1. Militarizácia širokej verejnosti	132
2. Zostrená perzekúcia „vnútorného nepriateľa“	140
3. Dočasné posilnenie radikálov a Hlinkovej gardy.....	145
4. Začiatok bezalternatívnej politiky	148
5. Situácia na „oslobodenom“ území	162
Záver	170
Summary	173
Zusammenfassung.....	177
Zoznam použitých skratiek.....	181
Použitá pramene a literatúra.	183

Úvod

Dejiny Slovenskej republiky (SR) v rokoch 1939 – 1945 dodnes zostávajú jednou z najkontroverznejších tém slovenskej historiografie. Pritom táto problematika stále ponúka množstvo viac či menej neprebádaných oblastí. Aj to je príčinou často rozdielných názorov na celú radu problémov viažucich sa k tomuto obdobiu. Jedným z nich je aj otázka účasti Slovenska na agresii nacistického Nemecka proti Poľsku v roku 1939, ktorou sa začala druhá svetová vojna. K tejto téme, respektíve jej niektorým aspektom, síce existuje viacero príspevkov tak v slovenskej ako aj v zahraničnej historiografii, ucelený výskum spracovaný v podobe vedeckej monografie však doteraz absentoval. Úroveň spracovania jednotlivých otázok tejto problematiky je rôzna. Čiastočne boli už preskúmané politické súvislosti osvetľujúce proces zavlečenia Slovenska do vojny nacistickým Nemeckom.¹ Množstvo archívnych prameňov najmä nemeckej proveniencie, ktoré pomáhajú osvetliť túto otázku, však doteraz nebolo spracovaných. Čiastočne sa pozornosť venovala tiež otázkam ľudáckej propagandy, resp. pôsobeniu režimu a mocensko-represívneho aparátu v súvislosti s vojnou.² Ani účasť slovenskej armády na nemeckom útoku na Poľsko nebola doteraz podrobnejšie a presnejšie spracovaná. Napriek tomu, že ide o pomerne atraktívnu tému, vzhľadom na neutíchajúci záujem o problematiku druhej svetovej vojny. Dostupné práce vychádzajú často zo staršieho výskumu, neodzrkadľujú súčasné možnosti, ktoré ponúkajú dostupné archívne fondy.³

- 1 HRNKO, A.: Politický vývin a protifašistický odboj na Slovensku (1939 – 1941) (ďalej len Politický vývin...). Bratislava 1988, strana (s.) 31–37; Tentiež: Rokovanie o ochrannom pásme a vtaiahnutie ľudácko-fašistického slovenského štátu do vojny proti Poľsku (ďalej len Rokovanie...). In: Zborník Múzea SNP, 12, Banská Bystrica 1987, s. 39–55; Tentiež: Príčiny a spoločenskopolitické dôsledky účasti slovenského štátu vo vojne proti Poľsku roku 1939. (ďalej len Príčiny...). In: Historický časopis, ročník (roč.) XXXI, 1983, číslo (č.) 3, s. 394–414; Tentiež: Zaradovanie Slovenskej republiky do systému medzinárodných vzťahov (1939 – 1940). In: Slovenská republika (1939 – 1945). (zostavil Ján Bobák). Martin 2000, s. 47–55; HUBENÁK, L.: Nacistické výboje a nemecká ochranná zóna na Slovensku (ďalej len Nacistické výboje...). In: Právnické štúdie, roč. 19, 1971, s. 166–210; Tentiež: Politika nemeckej ochrannej zóny na Slovensku roku 1939 (ďalej len Politika nemeckej ochrannej zóny...). In: Sborník archívnych prací, roč. 17, 1967, č. 2, s. 318–409; SUŠKO, L.: Zapojovanie Tisovho fašistického režimu do agresívnych plánov nacistického Nemecka v rokoch 1939 – 1940 (ďalej len Zapojovanie...). In: Sešity príspevků k sociálné politické a historické problematice vojenství a armády, roč. 6, 1977, č. 4–5, s. 161–186; ZGÖRNIÁK, M.: Europa w przededniu wojny. Sytuacja militarna w latach 1938 – 1939. Kraków 1993, s. 396–401; Pozri tiež BAKA, I.: Slovensko ako nástupný priestor vo vojne proti Poľsku. In: Slovensko vo vojnách a konfliktoch v 20. storočí. Zborník referátov z vedeckej konferencie v Bratislave 15. – 16. októbra 2002 organizovanej Vojenským historickým ústavom, Historickým ústavom SAV, sekciou pre vojenské dejiny pri SHS. Bratislava 2003, s. 127–143.
- 2 BAKA, I.: Návrat odtrhnutých bratov. Protipolská propaganda roku 1939. In: Storočie propagandy. Slovensko v osídľach ideológií (zostavili V. BYSTRICKÝ a J. ROGULOVÁ). Bratislava 2005, s. 131–140; BAKA, I.: K pôsobeniu mocensko-represívneho aparátu a režimu slovenského štátu v súvislosti s vojnou proti Poľsku. In: Vojenská história, roč. 5, 2001, č. 4, s. 34–53; NIŽŇANSKÝ, E.: Slovenská účasť vo vojne proti Poľsku. Občan Slovenska v zajatí propagandy vtedajších vládných predstaviteľov. Úvahy a dokumenty (ďalej len Slovenská účasť...). In: Studia historica Nitriensia, roč. VI, 1997, s. 169–216.
- 3 Informácie o mobilizácii a bojovej činnosti pozemných a leteckých síl slovenskej armády sa nachádzajú vo viacerých prácach. Preto uvádzam len tie najdôležitejšie: BAKA, I.: Slovensko vo vojne proti Poľsku. In: Vojenská história, roč. 9, 2005, č. 3, s. 26–46; BYSTRICKÝ, J.: Pozemné vojská Slovenskej armády na bojiskách 2. svetovej vojny. In: Apológia 1994, 6, s. 19–22; KUPLINSKI, J.: Udział armii słowackiej w agresji niemieckiej przeciwko Polsce we wrzesniu 1939 roku. In: Wojskowy Przegląd Historyczny, roč. 34, 1989, č. 4, s. 62–78; MIČIANIK, P.: Slovensko vo vojne proti Poľsku. In: Politické vedy, roč. VIII., 2005, č. 2, s. 23–62; OLEJKO, A.: Słowackie epizody z polskiego podkarpacia. Dębica 2004; PETRIK, J. – OLEJKO, A.: Karpacie niebo 1939. Dębica 2001; ŠIMU-NIČ, P.: Druhá vojna slovenskej armády. In: Historická revue, roč. 4, 1993, č. 3, s. 15–16; Tentiež: Slovenská armáda vo vojne proti Poľsku. In: Apológia, 1994, č. 1, s. 20–26; ŠOLC, J.: Slovensko vo vojne proti Poľsku v roku 1939

Ani pohľad historikov nie je jednotný. Viacerí účasť na vojne interpretujú ako agresiu, prejav kolaborácie a politiky „menšieho zla“. V tejto súvislosti sa kriticky prehodnocujú argumenty ľudáckych politikov, že fyzické jestvovanie národa bolo možné zabezpečiť len v existujúcom štáte, ktoré v spoločnosti presadzovali až do konca vojny. Z tohto uhlu sa ospravedlňovali aj nepopulárne činy, ktoré prinášali utrpenie a bolesť. Sem patrila účasť na vojne proti Poľsku, ZSSR, či riešenie židovskej otázky.⁴ Je fakt, že táto politika sa z dlhšieho časového hľadiska ukázala ako bezalternatívna. Už v súvislosti s vojnou proti Poľsku znamenala ešte väčšie pripútanie Slovenska k nacistickému Nemecku a zároveň prerušenie diplomatických stykov s Veľkou Britániou a Francúzskom. Takáto politika však má aj morálny aspekt. Historik I. Kamenec v tejto súvislosti o politike tzv. menšieho zla napísal. „... táto politika, spravidla spojená s nedôstojnou kolaboráciou, vedie vždy do slepej uličky. Jej nositelia, no aj ostatní občania sa skôr – neskôr dostávajú do morálnej krízy, ktorá nakoniec ohrozuje nie len príslušný režim, ale aj štát.“⁵ Na otázky súvisiace s vynútenou kolaboráciou sa však historici pozerajú rôzne. Niektorí akceptujú rozhodnutie slovenskej vlády zapojiť sa do vojny, lebo jedine tak si SR mohla upevniť svoje labilné zahraničnopolitické postavenie.⁶ Niekedy však hodnotenie účasti Slovenska vo vojne prerastá do obhajoby politických krokov vtedajšej vládnej garnitúry, pričom sa bagatelizuje aj samotná vojenská účasť na ťažení. Na druhej strane ako dôkaz správnosti politických krokov slovenskej vládnej garnitúry sa vyzdvihuje úspech v podobe opätovného nadobudnutia pohraničných území na Kysuciach, Orave, Spiši, ktoré Poľsko na Slovensku získalo v rokoch 1920, 1924 a 1938.⁷

Vo svojej práci som sa problematiku účasti Slovenska na vojne proti Poľsku snažil zasadiť do širšieho kontextu zahraničnopolitických súvislostí a vnútorného vývoja v krajine. Preto sledujem tiež vývoj slovensko-poľských vzťahov v predchádzajúcom období. Vzhľadom na to, že vojna proti Poľsku výrazne poznačila aj charakter samotného režimu SR, načrtávam aj formovanie jej politického systému a režimu. Všimam si tiež vývoj zahraničnej politiky Slovenského štátu v prvých mesiacoch jeho existencie, keďže účasť Slovenska na vojne bola najmä dôsledkom predchádzajúceho zahraničnopolitického vývoja v tejto časti Európy. Veľkú pozornosť venujem prípravám nemeckej armády k útoku zo Slovenska. K tejto téme existuje pomerne dosť dokumentov vojenskej a tiež diplomatickej proveniencie, ktoré umožňujú podrobnú analýzu jednotlivých problémov. Všimam si tiež postoje vtedajších slovenských politických elít k účasti Slovenska na vojne. Najväčšiu pozornosť samozrejme venujem čin-

I., II. a III. *Nové Slovo*, Bratislava, 1969, č. 37, 38, 39, vždy s. 16; ŠTEFANSKÝ, V.: Slovenská armáda v rokoch 1939 – 1944. In: *Slovenská republika (1939 – 1945) (ďalej len Slovenská armáda...)* (zostavil J. Bobák). Matica Slovenská 2000, s. 182–189; Pomerne dobre je spracovaná otázka poľských zajatcov na Slovensku: PEJS, O.: *Polští zajatci z války nemecko-polské na Slovensku (ďalej len Polští zajatci...)*. In: *Vojenská história*, roč. 3, 1999, č. 1, s. 20–36; Tentiež: *Problematika válečných zajatců ve světle slovenského přístupu za ozbrojených konfliktů s Polskem a SSSR – několik poznámek (ďalej len Problematika...)* In: *Slovensko a druhá svetová vojna. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie v Bratislave 29.–31. mája 2000*, s. 234–246; CZARNOTTA, Z. – MOSZUMANSKI, Z.: *Polscy jeńcy wojenni w niewoli słowackiej (1939 – 1942)*. In: *Przegląd Historyczno-wojskowy*, roč. 5, 2004, č. 3, s. 117–146.

4 Ako príklad možno uviesť práce I. Kamenca, D. Kováča, L. Liptáka, E. Nižňanského ale aj iných.

5 KAMENEC, I.: *Tragédia politika, kňaza a človeka. Dr. Jozef Tiso 1887 – 1947*. Bratislava 1998, s. 84.

6 Pozri napríklad PETRUF, P.: *Zahraničná politika Slovenskej republiky*. In: *Historické štúdie*, roč. 38, 1997, s. 13; MIČIANIK, P.: c.d., s. 23–62.

7 Tento postoj je typický pre bývalých exilových historikov a zapadá do celkovej koncepcie o rehabilitáciu vládnej garnitúry SR. Hodnotenie účasti Slovenska na poľskej vojne nájdeme vo väčšine prác F. Vnuka a M. S. Ďuricu.

nosti slovenskej armády vo vojne proti Poľsku a tiež vnútropolitickým a zahraničnopolitickým dôsledkom účasti Slovenska vo vojne.

Spracovanie predmetnej problematiky je založené na pomerne širokej pramennej základni, čo si vyžiadalo realizovať náročný archívny výskum. Množstvo dokumentov k danej téme sa totiž nachádza v zahraničí. V rámci svojho viacročného výskumu na tejto téme som tak okrem viacerých domácich archívov (tu som využil najmä fondy Slovenského národného archívu v Bratislave a Vojenského historického archívu v Trnave, od 2006 v Bratislave) postupne absolvoval štúdium v nasledujúcich zahraničných archívoch: Národný archív v Prahe, Archív Ministerstva vnútra v Prahe, Vojenský ústredný archív – Vojenský historický archív v Prahe, Spolkový archív – Vojenský archív (Bundes Archiv – Militär Archiv) vo Freiburgu, Archív nových dokumentov (Archiwum Akt Nowych) vo Varšave.

Z jazykového hľadiska chcem upozorniť, že pri citácii z dokumentov som opravil zjavné chyby a preklepy. Pri citovaní z inojazyčného dokumentu som zvolil vlastný, čo najpresnejší preklad dokumentov, s výnimkou citácií z poľskej tlače, ktoré som v snahe o čo najväčšiu autenticitu ponechal v pôvodnej podobe. Vysvetliť musím tiež používanie termínov Slovenský štát a Slovenská republika. Keď píšem o udalosti, ktorá sa dokázateľne odohrala po prijatí ústavy 21. júla 1939 používam termín Slovenská republika, ktorý je tu oficiálne zakotvený. Ak píšem všeobecne, bez bližšieho časového vymedzenia, využívam obidva termíny.

Na tomto mieste chcem vysloviť vďaka svojmu zamestnávateľovi Vojenskému historickému ústavu za podmienky, ktoré mi vytvoril na prácu a pomoc pri realizácii výskumu v zahraničí, bez ktorého by sa práca rodila len ťažko. Osobne chcem poďakovať oponentom práce za cenné rady a pripomienky, ale aj doc. E. Nižňanskému za pomoc pri vyhľadávaní archívnych dokumentov, bývalému kolegovi Z. Katrebovi za možnosť nahliadnuť do jeho pôvodného výskumu k tejto problematike a D. Segešovi z HÚ SAV za pomoc pri vyhľadávaní poľskej odbornej literatúry k danej téme.

I. Slovensko ako nástupný priestor pre nemecký útok na Poľsko

1. Slovensko-poľské vzťahy v rokoch 1938 – 1939

Slovensko-poľské vzťahy prešli zatažkávajúcimi skúškami už krátko po vzniku Československej republiky (ČSR).⁸ V roku 1920 sa oravská a spišská časť hranice z poľskej iniciatívy a v dôsledku komplikovaných rokovaní určila južnejšie od bývalých uhorských hraníc, podľa ktorých boli určené severné hranice Slovenska. Poľsko si pritom robilo nároky na Orave na celý Trstenský a Námestovsko služnovský okres a na Spiši v roku 1919 takmer na polovicu Spišskej župy až po Poprad. Na mierovej konferencii v Paríži svoje požiadavky obmedzilo na severozápadný Spiš. Hranice určila bez konania plebiscitu 28. júla 1920 Konferencia veľvyslancov v belgickom meste Spa. Poľsku pripadlo na Orave 12 obcí a časť obce Nižná Lipnica, ktorá mu bola celá odovzdaná v roku 1924 výmenou za vrátenie obcí Suchá Hora a Hladovka. Na Spiši Poľsko získalo 13 obcí. Žiadalo však aj celé územie Tatranskej Javoriny. Spor sa predĺžil a nakoniec ho musela rozhodnúť Rada spoločnosti národov. Tá 12. marca 1924 stanovila nové hranice, ktoré však už nepriniesli väčšie korektúry.⁹ V medzivoj-

8 K poľsko-slovenským vzťahom v 20. a 30. rokoch pozri: BARTLOVÁ, A.: Formovanie Hodžovej koncepcie stredoeurópskej federácie a vzťahy česko-slovensko-poľské. In: Slezský sborník, roč. 94, 1996, č. 1, s. 59–66; Tentič: Slovensko-poľské vzťahy v rokoch 1919 – 1938. In: Historický časopis, roč. 20, 1972, č. 3, s. 363–384; BATOWSKI, H.: Słowacja w polityce polskiej 1918 – 1945. In: Zborník FF UK, Historica, 22, Bratislava 1983; Tentič: Situacja międzynarodowa Polski 1938 – 1939. Warszawa 1991; Tentič: Z poľsko – slovenských vzťahov v období rokov 1931 – 1939. In: Historické štúdie, roč. 15, Bratislava 1970, s. 227–243; BERGHAUZEN, J.: Stosunki polsko-słowackie w latach 1938 – 1947. In: Przegląd Historyczny, roč. 66, 1975, č. 3, s. 411–440; CZAJKA, W.: Politické aspekty v poľsko-slovenských vzťahoch v rokoch 1927 – 1938. In: Historický časopis, roč. 35, 1987, č. 2, s. 229 – 253; DEAK, L.: Hra o Slovensko. Slovensko v politike Maďarska a Poľska v rokoch 1933 – 1939, Bratislava 1991; HOLÁK, M.: Slovensko-poľské vzťahy od marca do septembra 1939. In: Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IV. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Banská Bystrica 14. – 15. apríla 2005. Banská Bystrica 2005, s. 317–333; KOZENSKI, J.: Czechosłowacja w polskiej polityce zagranicznej w latach 1932 – 1938. Poznań 1964; KOŹMIŃSKI, M.: Polska i Węgry przed drugą wojną światową (październik 1938 – wrzesień 1939). Wrocław – Warszawa – Kraków 1970; NĚMĚČEK, J.: Slovensko-poľské vzťahy v predvečer druhej svetovej války (ďalej len Slovensko-poľské...). In: Historický časopis, roč. 45, 1997, č. 3, s. 440–454; ORLOF, E.: Dyplomacia poľská wobec sprawy słowackej w latach 1938 – 1939, Krakow 1980; SEGEŠ, D.: Vojenko-politické aktivity Karola Sidora od 14. marca do 1. septembra 1939 na pozadí slovensko-poľských vzťahov. In: Slovenská história, roč. 9, 2002, č. 1, s. 3–22; ŠTEFÁNIKOVÁ, A.: Poľská otázka v slovenskej spoločnosti v rokoch 1938 – 1939. In: Historické štúdie, roč. 38, 1997, s. 59–80; VALENTA, J.: Vývojové tendencie československo-poľských vzťahů v najnovějších dějinách (1918 – 1945). In: Československo-poľské vzťahy v najnovějších dějinách. Sborník z vědecké konference. Praha 1967 a iné.

9 Bližšie pozri KLIMKO, J.: Politické a právne dejiny hraníc predmnichovskej republiky (1918 – 1938). Bratislava 1986, s. 50–61, 97–100; KÁZMEROVÁ, L.: Stanovenie hraníc v oblasti Tatranskej Javoriny v rokoch 1918 – 1924 (problém vo svetle fondov ministerstva zahraničných vecí Českej republiky). In: Historické štúdie, 43, 2004, s. 105–113.

novom období stálo Poľsko, aj keď s rôznou intenzitou, na protičeskoslovenskom stanovisku, keďže ho považovalo za prekážku svojich stredoeurópskych koncepcií – snahy uplatniť svoje mocenské záujmy v oblasti Podunajska a na Balkáne. ČSR vyčítalo budovanie vzťahov so štátmi, ktoré sú mu nepriaznivo naklonené, najmä ZSSR (československo-ruský koridor), ale tiež podporu ukrajinského nacionalizmu. Trecou plochou bola tiež otázka hraníc, najmä problém Tešínska.¹⁰ V konečnom dôsledku Varšava vychádzala z koncepcie, že ČSR je umeľý štátny útvar, ktorý sa v procese vývoja musí rozpadnúť. Chybou poľskej zahraničnej politiky bolo, že tento postoj nezmenila ani v čase narastajúceho nebezpečenstva zo strany Nemecka. ČSR totiž mohla byť jej prirodzeným spojencom proti nacistickej expanzii. Vo vzťahu k Slovensku v tejto súvislosti poľská diplomacia od začiatku podporovala ambície Maďarska na obnovenie starých uhorských hraníc, čím by tieto dva štáty získali spoločnú hranicu. V 30. rokoch urobila poľská diplomacia korekcie a vsadila na podporu autonomistického a separatistického hnutia na Slovensku, v snahe o rozbitie ČSR. Poľsko si chcelo na Slovensku vybudovať vlastný mocenský vplyv, pričom o ňom začalo uvažovať ako o samostatnom subjekte. Poľská zahraničná politika upevňovala kontakty najmä s Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou (HSLs) ako reprezentantkou autonomistického hnutia. Veľmi dobré vzťahy mala s jej polonofilským krídlom na čele s Karolom Sidorom.¹¹ Medzi prívržencov Poľska patrili tiež také mená ako kanonik Dr. Karol Körper, Karol Murgaš, Gejza Medrický, Pavol Čarnogurský. Na podporu slovensko-poľských vzťahov sa konali rôzne zblížovacie akcie, čo umožňovala jazyková, kultúrna a náboženská blízkosť. V roku 1938 Poľsko uvažovalo ako o jednom z možných variantov budúceho usporiadania Slovenska vyhlásenie jeho autonómie v rámci maďarského štátu.¹²

Túto predstavu vystupňovalo v období vrcholiacej septembrovej krízy, ktorá predchádzala podpísu Mníchovskej dohody z 29. septembra. Je známe, že sa Poľsko pripojilo k Nemecku pri vyvíjaní tlaku na ČSR. Od začiatku septembra sa poľská vláda snažila aktivizovať tiež maďarskú politiku pre spoločnú vojenskú akciu proti ČSR. Nabádala Maďarov, aby sa dohodli s HSLs na odtrhnutí Slovenska a jeho pripojení k Maďarsku na princípe autonómie. Maďarská strana však bola zdržanlivá, lebo sa obávala, že nemecko-československý konflikt vyvolá intervenciu západných veľmocí. Problematická bola tiež dohoda s HSLs. Krátko pred podpísou Mníchovskej dohody sa preto pre poľskú stranu ako najpriateľnejšie riešenie javilo vyhlásenie slovenskej samostatnosti. Ako je známe, septembrová kríza sa nakoniec vyriešila dohodou, ktorú podpísali zástupcovia Veľkej Británie, Francúzska, Nemecka a Talianska. Na jej základe ČSR musela Nemecku odstúpiť 20 % svojho územia. Jej súčasťou bolo aj rozhodnutie o vyriešení požiadaviek Maďarska a Poľska do troch mesiacov.¹³

Po podpise mníchovskej dohody Poľsko očakávalo, že Slovensko pod vedením HSLs vy-

10 DEAK, L.: c.d., s. 21–22.

11 Tamže, s. 54–76; KÁZMEROVÁ, E.: Polonofilstvo Karola Sidora. Predstava spoločného štátu. In: Historická revue, 1995, č. 7, s. 28–29; Tantiež: Kultúrne a politické aspekty polonofilstva Karola Sidora. In: Slezský sborník, roč. 94, 1996, č. 1, s. 54–58; KATUNINEC, M.: Karol Sidor a jeho zahraničnopolitická orientácia na Poľsko. In: Slovanské štúdie, 1997, s. 35–47 a iné.

12 DEAK, L.: c.d., s. 115–148; ČAPLOVIČ, M.: Tri dokumenty k slovensko-poľským vzťahom z jari 1938. In: Historický časopis, roč. 48, 2000, č. 2, s. 340–348.

13 DEAK, L.: c.d., s. 135–148.

hlási samostatnosť pri garanciách Poľska. Fakt, že ľudáci prijali „len“ autonómiu, poľskú stranu znepokojoval. Poľsko-slovenské vzťahy nabrali novú dimenziu potom, čo sa aj Poľsko prihlásilo so svojimi územnými požiadavkami voči Česko-slovenskej republike (Č-SR), podobne ako to v dôsledku mníchovského diktátu urobilo Nemecko a Maďarsko. Tieto požiadavky sa totiž okrem Tešínska prekvapujúco týkali aj územia Kysúc, Oravy a Spiša. Vzhľadom na predchádzajúci postoj oficiálnej poľskej politiky voči Slovensku sa tento krok vo verejnosti chápal ako veľká zrada, zvlášť preto, že prišiel v čase keď sa Slovensko muselo zmieriť s ťažkou stratou na juhu, kde si Viedenskou arbitrážou z 2. novembra Maďarsko vynútilo revíziu hraníc. Nehovoriac o tom, že Č-SR vtedy musela čeliť nacistickej expanzii, ktorá v budúcnosti mohla postihnúť aj samotných Poliakov. Slovensku nepomohli ani styky a kontakty polonofilov na čele s K. Sidorom, ktorého tento vývoj silne zasiahol. Pritom poľská propaganda sa dožadovala oveľa väčšieho záberu do územia Slovenska. V praxi bol prijatý minimálny program, aby sa HSLS neprimkla k česko-slovenskej vláde, či k Berlínu. Požiadavky sa týkali pohraničného územia na Kysuciach, Orave a Spiši a poľská strana ich predložila 25. októbra. Česko-slovenská vláda ich akceptovala 1. novembra. Po rokovaniach slovenskej a poľskej delimitačnej komisie obidve strany podpísali 1. decembra 1938 v Zakopanom záverečný protokol, na základe ktorého druhá republika odstúpila Poľsku územie s celkovou rozlohou 226 km² a 4 280 obyvateľmi.¹⁴

Poľský postup sa na Slovensku považoval za zradu a vo verejnosti, ktorá ho vnímala veľmi citlivo, zavládla protipoľská nálada. O tom, že slovensko-poľské vzťahy sa zhoršili, svedčia vzájomné útoky v tlači, ale aj viaceré incidenty na poľskom pohraničí. 25. novembra dokonca došlo severne od Čadce k ozbrojenému konfliktu, keď poľské vojsko preniklo na čs. územie (ako zámienku využilo napadnutie poľských členov delimitačnej komisie obyvateľstvom) do priestoru, ktorý mal byť síce odstúpený Poľsku, ale až medzi 28. novembrom a 1. decembrom. Konflikt sa nezaobišiel bez obetí na jednej aj druhej strane.¹⁵ K väčšiemu ozbrojenému konfliktu došlo tiež 27. novembra na Javorine, pričom zahynul jeden poľský major. Zaznamenané boli tiež ďalšie menšie ozbrojené incidenty.¹⁶ V tejto atmosfére zmenili svoje postoje k Poľsku aj viacerí bývalí polonofili. Okrem toho poľský postoj k Slovensku nebol ani v nasledujúcom období jednoznačný a ďalej zostal rozporný a protikladný. Svedčí o tom politika zblížovania s Maďarskom. Na zhoršení vzťahov sa podpísalo tiež zaobchádzanie poľských orgánov so Slováckmi na obsadenom území.

Od konca roka 1938 sa poľská vláda usilovala uvoľniť napätie vo vzájomných vzťahoch. To súviselo s opätovnou snahou získať Slovensko do svojej záujmovej sféry. So znepokojením

14 DEÁK, L.: c.d., s. 212; A. Štefániková však uvádza tiež údaje súdobej štatistiky, podľa ktorých bola celková rozloha tohto územia 221 km² a žilo tu 9 914 osôb. ŠTEFÁNIKOVÁ, A.: c.d., s. 65; Podľa M. Boráka sú v tomto dobovom údaji pravdepodobne započítané celé obce, nie len ich delimitované časti, svoju úlohu tu podľa neho hrali aj propagandistické dôvody. BORÁK, M.: Incident pod Tatrami 27. listopadu 1938 a delimitace hranic mezi Polskem a Česko-Slovenskem. In: Historie a vojenství, 1998, č. 5, s. 22.

15 BORÁK, M.: Československo-poľská „malá válka“ u Čadce 25. listopadu 1938. Historie a vojenství, 1998, č. 4, s. 65–90.

16 Podľa novej nóty z 25. 11., vzhľadom na incidenty znemožňujúce prácu komisie, malo poľské vojsko do 27. 11. do 12.00 hod. obsadiť všetky úseky navrhnuté k delimitácii. Táto nóta bola síce prijatá, ale demarkačná čiara vo väčšine delimitovaných úsekov prekračovala pôvodnú dohodu. O tom však čs. jednotky neboli včas informované, preto došlo k incidentu. BORÁK, M.: Incident pod Tatrami 27. listopadu 1938 a delimitace hranic mezi Polskem a Česko-Slovenskem. In: Historie a vojenství, 1998, č. 5, s. 3–24.

prítom sledovala nárast vplyvu nacistického Nemecka na Slovensku. O zblížovanie sa pokúšala v politickej, kultúrnej ale aj hospodárskej a ekonomickej rovine. Na poľskej strane sa dokonca objavili prísluby na zváženie možnosti korekcie hraníc. Poľské snahy našli odozvu najmä v hospodárskej oblasti, v časti vedenia HSLS a v radoch katolíckeho kléru.¹⁷ Vzhľadom na nasledujúce udalosti však možno konštatovať, že záujem poľských kruhov už prišiel neskoro.

Poľská vláda sa však ani v tomto období nevzdala snahy znemožňovať konsolidáciu vnútornej situácie v Č-SR. V tomto kontexte sa treba pozerať aj na jej snahu pričleniť Podkarpatskú Rus k Maďarsku s cieľom získať spoločnú hranicu, čo sa však realizovalo až v marci 1939 so súhlasom Nemecka.¹⁸ Na druhej strane už krátko po mníchovskom diktáte možno vysledovať kalkuláciu Nemecka, získať Poľsko spolu s Maďarskom ako partnerov na likvidáciu Česko-Slovenska. V snahe dať celej akcii širšie medzinárodné dimenzie, Nemecko bolo ochotné akceptovať ich podiel na koristi. Ako príklad možno uviesť Hitlerovo stretnutie s poľským ministrom zahraničných vecí Józefom Beckom 5. januára 1939, počas ktorého naznačil, že na nevyhnutnom „politickom riešení“ ďalšieho vývoja Č-SR sa musia zúčastniť Poľsko, Maďarsko a Nemecko. Podobne sa Hitler vyjadril 16. januára v rozhovore s maďarským ministrom zahraničných vecí Istvánom Csákyom, ktorému povedal, že problém Č-SR sa bude riešiť nie na etnografickom, ale na teritoriálnom a politickom princípe. Zúčastniť sa na tom mali Maďarsko a Poľsko.¹⁹ Avšak žiadne ďalšie rokovania neprebehli. V prípade Poľska sa pod to podpísala jeho neústupčivosť v súvislosti s nemeckými nárokmi na slobodné mesto Gdaňsk a na výstavbu exteritoriálnej diaľnice a železnice cez poľský koridor do Východného Pruska. Nemecká strana s nimi vyrukovala už 24. októbra 1938 počas rozhovoru poľského vyslanca v Berlíne Józefa Lipskeho s nemeckým ministrom zahraničných vecí Joachimom von Ribbentropom.²⁰ Ako je známe, nakoniec sa presadila koncepcia vnútorného rozkladu Č-SR.

Na vznik Slovenského štátu 14. marca 1939, ktorý bol výsledkom nemeckej agresívnej politiky, nemala poľská strana nijaký vplyv. V snahe predísť tomu, aby sa Slovensko dostalo do úplnej nemeckej závislosti, bolo Poľsko jedným z prvých štátov, ktoré diplomaticky uznalo Slovenský štát. Už 15. marca vzniklo z pôvodného generálneho konzulátu v Bratislave poľské vyslanectvo. Vedúcim poľského zastupiteľského úradu v Bratislave sa stal chargé d'affaires Mieczysław Chałupczyński. Jeho náprotivkom vo Varšave sa stal Karol Klinovský, tiež vo funkcii chargé d'affaires. Keďže Nemecko garantovalo slovenskú samostatnosť, v slovenskej

17 ŠTEFÁNIKOVÁ, A.: c.d., s. 68–72.

18 Poliaci organizovali na podporu maďarských ambícií koncom roku 1938 diverzné a sabotážne akcie na území Podkarpatskej Rusi, ktoré čiastočne zasiahli aj východné Slovensko. V neskorších plánoch, ktoré sa už nerealizovali, mala mať akcia na východnom Slovensku politicko-agitačný charakter. Bližšie pozri KREDÁTUS, J.: Politicko-vojenské akcie II. Rzeczpospolity na Podkarpatskej Rusi a východnom Slovensku na prelome rokov 1938–1939. In: Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IV. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Banská Bystrica 14.–15. apríla 2005. Banská Bystrica 2005, s. 303–316.

19 BYSTRICKÝ, V.: Nacistické Nemecko a vznik Slovenského štátu. In: Vojenská história, roč. 5, 2001, č. 2, s. 48.

20 Okrem toho Nemci požadovali účasť Poľska v pakte proti Kominterne. Na druhej strane Poľsko malo v Gdaňsku dostať zvláštne práva, Nemecko malo garantovať poľsko-nemecké hranice a predĺžiť vzájomnú zmluvu o neútočení z roku 1934, obidva štáty mali vsunúť do zmluvy konzultatívnu klauzulu. Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918 – 1945. Aus dem Archiv des deutschen Auswärtigen Amtes. Serie D (1937 – 1945). Band V (ďalej len ADAP, D, V), Polen, Südosteuropa, Klein- und Mittelstaaten. Juni 1937 – März 1939. Baden – Baden 1953, dokument (dok.) č. 81, s. 87–89.

vláde prevládla jednoznačne nemecká orientácia, o čom svedčí aj odstavenie K. Sidora, ktorý po štvordňovom úradovaní 14. marca podal demisiu z funkcie predsedu vlády. Po marcových dňoch sa dostal do nemilosti nacistov a musel sa stiahnuť z domácej politickej scény.²¹ V novej vláde prevzal síce post ministra vnútra, vykonával ho však len formálne a 18. apríla sa ho definitívne vzdal. 14. marca sa vzdal tiež funkcie hlavného veliteľa Hlinkovej gardy (HG). V júni 1939 bol poverený funkciou vyslanca SR vo Vatikáne. Na odstavení Sidora mal podiel tlak nacistického Nemecka a v jeho dôsledku vrcholiaci vnútropolitický boj o moc na Slovensku. Možno len konštatovať, že v dôsledku jeho odstavenia sa posilnilo výnimočné postavenie predsedu vlády J. Tisu. Paralelne s pádom Sidora sa odstavovali tiež jeho prívrženci v redakcii Slováka, HG a v štátnej správe. Táto aktivita bola motivovaná tiež žiadosťou Nemecka eliminovať v období príprav na vojnu proti Poľsku polonofilské krídlo v HSLS.

V tomto období sa začala prehlbovať nemecko-poľská kríza, ktorá predchádzala vypuknutiu druhej svetovej vojny. Nemecko sa určitú dobu snažilo získať Poľsko, napriek tomu, že už pripravovalo vojenský plán útoku. Za rešpektovanie jeho požiadaviek (odstúpenie Gdaňska a povolenie koridoru do Východného Pruska) Nemecko navrhovalo, okrem iného, účasť Poľska na garanciách Slovenského štátu. Doriešenie slovenskej otázky za poľské ústupky predstrel pri rozhovore s poľským vyslancom v Berlíne Józefom Lipským 21. marca 1939 J. von Ribbentrop. Narážal pritom na poľskú nespokojnosť v súvislosti s ochrannou zmluvou medzi Nemeckom a Slovenskom, na základe ktorej Nemci na západnom Slovensku vytvorili ochrannú zónu, kde nemecká armáda získala výsostné postavenie. Táto zmluva bola podľa poľskej vlády namierená proti Poľsku.²² Tiež v inštrukcii pre nemeckého vyslanca vo Varšave Ribbentrop zdôraznil, že ak Poliaci vyhovejú nemeckým požiadavkám, môžu sa dočkať rôznych ústupkov a spolupráce zo strany Nemecka: „...z rovnakého hľadiska budeme aj náš budúci postoj voči Slovensku posudzovať“. Na margo ochrannej zmluvy upozornil, že ponechanie vákua na východnej hranici ríše, by bolo neúnosné. Na druhej strane zdôraznil, že táto zmluva v sebe skrýva veľké možnosti. To, akým spôsobom sa využijú, bude závisieť od toho, ako sa vyvinú nemecko-poľské vzťahy. Ak bude ich podoba Nemecku vyhovovať, „otvorí sa možnosť, aby sa o slovenský problém spoločne starali Nemecko, Poľsko a Maďarsko.“²³ Podobne sa vyjadroval aj samotný Adolf Hitler. V rozkaze pre Hlavného veliteľa pozemnej armády genplk. Waltera von Brauchitscha z 25. marca vyjadril pochybnosť nad dodržaním ochrannej zmluvy so Slovenskom. Brauchitsch pritom nadobudol dojem, že Hitler Slovensko využíva ako objekt vyjednávania s Maďarskom a Poľskom.²⁴ Poľsko však tieto ponuky odmietlo. Poslednýkrát o tejto možnosti Hitler hovoril v ríšskom sneme 28. apríla, kde oznámil, že Poľsku ponúkol aj možnosť zabezpečenia nezávislosti Slovenského štátu Nemeckom, Poľskom a Maďarskom. Táto ponuka sa spomína aj v memorande, ktoré pri tejto príležitosti

21 Bližšie pozri: HOLÁK, M.: Karol Sidor a druhý zahraničný odboj (1939 – 1943). In: Zjednocovanie antifašistických síl na Slovensku v roku 1943. Vznik a činnosť ilegálnej SNP. Zborník z odborného seminára, Zborník Múzea SNP, 2005, s. 112–113; LETZ, R.: Politické aktivity Karola Sidora od septembra 1938 do júla 1939. In: Historický zborník 9, Matica Slovenská 1999, s. 80–81.

22 ADAP, D, VI, Die letzten Monate vor Kriegsausbruch. März bis August 1939. Baden – Baden 1956, dok. č. 61, s. 60; Lipského správu ministromi zahraničných vecí Poľska Beckovi pozri Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1939. Styczeń – sierpień. Warszawa 2005 (ďalej len Polskie Dokumenty...), dok. č. 115, s. 182.

23 ADAP, D, VI, dok. č. 73, s. 72.

24 Tamže, dok. č. 99, s. 98.

poľská strana obdržala. Tá však v odpovedi zo 4. mája upozornila, že ponuka v takejto podobe jej predložená nikdy nebola. Pritom spochybnila podobné sľuby ohľadne Slovenska, ktoré označila ako „vojenský a politický protektorát Ríše“.²⁵ Ako upozornil už slovenský historik L. Lipták, tento nemecký návrh nemal ďaleko od predstavy rozdeliť Slovensko na tri časti.²⁶ Hitlerov prejav v ríšskom sneme si samozrejme vypočula aj slovenská vládna garnitúra. Nepríjemný dojem slovenskej vlády, že Nemecko využíva Slovensko ako výmenný artikel, podporovali tiež rôzne chýry o dohodách medzi Nemeckom a Maďarskom.²⁷

Po vzniku Slovenského štátu sa poľsko-slovenské vzťahy naďalej normalizovali. Odmietavý postoj Poľska voči nemeckým požiadavkám ohľadne Gdanska a koridoru vyvolával pozitívne propoľské nálady v spoločnosti, podobne ako v dôsledku odstavenia K. Sidora.²⁸ Na zlepšenie vzájomných vzťahov existoval obojstranný záujem. Poľsko si potrebovalo zabezpečiť južnú hranicu pre prípad vojny s Nemeckom, slovenská strana si zase potrebovala zaisťiť existenciu samostatného štátu aj v prípade, že by vplyv Nemecka v strednej Európe oslabil.²⁹ Napätie medzi obidvoma vládami napriek tomu zákonite naďalej pretrvávalo. Postoj poľskej vlády determinoval najmä fakt, že Slovensko sa stalo integrálnou súčasťou nemeckej sféry vplyvu a jeho samostatnosť bola len fiktívna. Poliakov znepokojoval najmä charakter ochranného pásma, kde si mohli Nemci zriaďovať svoje vojenské posádky. Tým sa vlastne otvárali možnosti napadnúť Poľsko aj z juhu.³⁰ Fakt, že slovenskú vládu nepokladajú za samostatný subjekt, dávali poľskí politici neraz najavo aj samotnému K. Klinovskému.³¹ Napopak nedôvera slovenskej vlády voči severnému susedovi bola naďalej živěná zistením, že jeho záujem o Slovensko súvisí s jeho mocenskými záujmami v stredoeurópskom priestore.

Dôkazom pretrvávajúceho napätia medzi obidvoma štátmi boli časté protesty jednej alebo druhej strany proti kampani vo verejnosti a v tlači.³² Napríklad už 22. apríla podalo poľské vyslanectvo protest proti niektorým vyjadreniam podpredsedu vlády V. Tuku v jeho prejave v Žiline, kde povedal, že Poľsko a Maďarsko sa dohodli na rozdelení slovenského územia. Protestovalo tiež proti spôsobu akým sa proti Poľsku v poslednom čase vyjadrovala slovenská tlač, upozornilo pritom, že „autoritatívna vláda má možnosť vplyvať na tlač a je preto do určitej miery zodpovedná“. Slovenská vláda vo svojej odpovedi toto podozrenie odmietla a vyjadrila túžbu spolupracovať s Poľskom v priateľskom duchu.³³ V dôsledku tohto incidentu prerušili Poliáci rokovania ohľadne konečnej úpravy spoločných hraníc.³⁴ V máji sa

25 Polskie Dokumenty..., c.d., dok. č. 250, s. 416–420.

26 O možnosti vytvorenia akéhosi kondominia (spoločného panstva) nad Slovenskom Hitler hovoril aj pred rumunským ministrom zahraničných vecí Grigorem Gafencom v máji 1939, keď ho oboznamoval s ponukami, ktoré dával Poliakom. Polskie Dokumenty..., c.d., dok. č. 215, s. 357. Pozri tiež LIPTÁK, L.: Slovensko v 20. storočí. Bratislava 1998, s. 183; KOŽMIŇSKI, M.: c.d., s. 264; KAISER, J.: Die Politik des Dritten Reiches gegenüber der Slowakei 1939 – 1945. Bochum 1969, s. 75–80.

27 HRNKO, A.: Príčiny..., c.d., s. 397–398.

28 SEGEŠ, D.: c.d., s. 5, 14.

29 HRNKO, A.: Príčiny..., c.d., s. 399.

30 ADAP, D, VI, dok. č. 12, s. 10; dok. č. 61, s. 58; Polskie Dokumenty..., c.d., dok. č. 96, 97, s. 161, dok. č. 100, s. 163–164.

31 HOLÁK, M.: c.d., s. 319.

32 SEGEŠ, D.: c.d., s. 13–14; ŠTEFÁNIKOVÁ, A.: c.d., s. 73.

33 Slovenský národný archív (SNA), fond (f.) Ministerstvo zahraničných vecí (MZV), škatuľa 133, základné číslo (zč.) 1364/39, záznam Štefana Polyaka z 22. 4. 1939.

34 SNA, f. MZV, škatuľa 208, zč. 1880/39, správa vyslanectva SR vo Varšave; Bližšie pozri ŠTEFÁNIKOVÁ, A.: c.d.,

pre zmenu sťažovala slovenská strana, konkrétne na prejav poľského ministra zahraničných vecí Józefa Becka z 5. mája, v ktorom mal v súvislosti so Slovenskom použiť výraz „kondomínium“.³⁵ Poľská strana však na to odpovedala, že tento termín Beck použil v súvislosti s predchádzajúcim rokovaním medzi Poľskom a Nemeckom o Slovensku. Pričom veľmi výstižne upozornila, že Nemecko tu ponúkalo časť územia Slovenska ako výmenný artikel za jeho požiadavky. Termín „kondomínium“ pritom podľa nej po prvýkrát použil samotný A. Hitler.³⁶ V súvislosti s uverejnením jedného článku so slovenskou tematikou slovenské vyslanectvo vo Varšave odporučilo bratislavskému ministerstvu zahraničných vecí (MZV) upozorniť chargé d'affaires M. Chałupczyńskiego, aby „tiež zo svojej strany hľadel pôsobiť pri takýchto žurnalistických extempore...tak, aby poľské noviny nestali sa púhym prostriedkom bezkritičnej francúzskej propagandy...“³⁷

Poľsku bolo veľmi rýchlo po 14. marci jasné, že v Slovensku nemôže hľadať partnera pre protinemecké akcie. Slovensko-poľské vzťahy však postupne začali komplikovať aj ďalšie faktory. Jedným z nich bol fakt, že do Poľska cez Slovensko už krátko po 14. marci utekali početné skupiny utečencov.³⁸ Nemecké vyslanectvo proti tomu protestovalo, pričom už 16. júna 1939 dôrazne žiadalo slovenskú vládu, aby zabránila prechodu hraníc do Poľska vojenskými osobám, ktoré chceli vstúpiť do formujúcej sa československej (čs.) vojenskej skupiny v Poľsku. Prezídium ministerstva vnútra (MV) 12. júla 1939 vydalo obežník, v ktorom nariadilo zvýšený dozor slovensko-poľského pohraničia. Osoby podozrivé zo snahy vstúpiť do „českých légii“ v Poľsku nemali byť prepustené cez hranice ani ak mali v poriadku doklady. Krajské veliteľstvo (vel.) četníctva (od októbra bol používaný nový názov Hlavné vel. žandárstva)³⁹ bolo inštruované, aby previedlo potrebný presun četníkov z vnútrozemia do severných pohraničných okresov.⁴⁰ O existencii čs. vojenskej skupiny v Poľsku rokovoal s poľskými predstaviteľmi aj slovenský vyslanec a splnomocnený minister vo Varšave Ladislav Szathmáry (agrément mu poľská vláda udelila 19. júna), pričom dostal uistenie, že „légia československá ani slovenská sa tu ešte neorganizuje“. V skutočnosti v Poľsku sa budovala čs. vojenská jednotka, aj napriek nie veľkej ústretovosti poľskej vojenskej správy. V tejto veci informoval, že uistenia zodpovedných poľských štátnikov sú podmienené korektnosťou „z našej strany voči Poľsku.“ Pozitívnemu pomeru poľsko-slovenskému podľa neho veľmi uškodil článok predsedu vlády J. Tisu v nemeckej tlači, ktorý vyvolal zlý dojem u poľskej vlády. V tejto súvislosti dostal vyslanec radu, „aby p. predseda našiel spôsob, ako tento dojem od-

s. 74–75.

35 SNA, f. MZV, škatuľa 133, zč. 1364/39, inštrukcie MZV pre slovenského chargé d'affaires Karola Klinovského z 12. 5. 1939.

36 SNA, f. MZV, škatuľa 133, zč. 2589/39, správa vyslanectva SR vo Varšave z 19. 5. 1939.

37 SNA, f. MZV, škatuľa 133, zč. 7103, správa vyslanectva SR vo Varšave zo 14. 7. 1939.

38 CHYTKA, S.V.: Podmínky a formování protifašistického hnutí odporu v dolním Liptově (jaro 1939). I. In: Zborník Múzea SNP, roč. 14, 1989, s. 230; Tiež VANĚK, O.: Účasť Slovákov v začiatkoch protifašistického odboja v Poľsku (marec – september 1939). In: Vojenská história, roč. 1, 1997, č. 2, s. 18–31.

39 Podľa vyhlášky Prezídia MV zo 6. 10. bol názov četníctvo zmenený na žandárstvo. Úradné noviny 1939, s. 432–433.

40 V tejto súvislosti nemecké vyslanectvo poslalo viacero verbálnych nót, v ktorých upozorňovalo na nedostatky v ochrane hraníc. 12. 7. 1939 MV v snahe zabrániť podobným prípadom odporučilo, aby ríšskonemecké úrady v Protektoráte Čechy a Morava nevydávali vojenským osobám priepustky k cestám na Slovensko, o výnimkách mali byť informované slovenské úrady. SNA, f. MZV, škatuľa 133, zč. 7103/39.

činiť. Poľská vláda nemá nič proti vychvaľovaniu Nemecka nami. Prosí však aby Poľsko nebolo pritom priamo dotknuté.⁴¹ Úlohou Szathmáryho bolo tiež iniciovať zamedzenie ďalšej činnosti varšavského vyslanectva bývalej Č-SR.⁴²

V súvislosti s rastúcim počtom utečencov treba spomenúť úlet osemčlennej skupiny slovenských vojenských letcov z Piešťan dňa 7. júna 1939. Táto udalosť (bol to vôbec prvý úlet lietadiel slovenských vzdušných zbraní) totiž vyvolala živú diskusiu medzi poľským a slovenským MZV. 10. júna slovenské vyslanectvo vo Varšave zakročilo verbálnou nótou, pričom žiadalo poľskú vládu o oznámenie, či slovenské lietadlá pristáli. V tom prípade mali byť ako jeho majetok zadržané a po vybavení formalít uvoľnené pre spätný transport na Slovensko. Samotní piloti mali byť ako páchatelia trestných činov krádeže zadržaní dovtedy, kým nebude doriešená otázka ich vydania na Slovensko.⁴³ Týmto tvrdením o krádeži sa slovenská vláda snažila zabrániť pilotom uplatniť právo na politický azyl. Keďže toto nestačilo, MZV inštruovalo ministerstvo národnej obrany (MNO), aby vydalo zatykač, v ktorom by piloti boli obvinení z „civilných zločinov“. Podľa MNO totiž príčinou ich zbehnutia bola hrozba trestu pre opilosť a nie politické dôvody.⁴⁴ V júli slovenské vyslanectvo predložilo poľskému MZV návrh, aby vzhľadom na nákladnosť prepravy lietadlá prelietli slovenskí piloti.⁴⁵ Poľská vláda bola ochotná stroje vrátiť, letcom však podľa medzinárodného práva udelila politický azyl. Súhlasila však len s rozmontovaním lietadiel a ich prevozom po železnici. To sa však už do vypuknutia vojny nestihlo uskutočniť.⁴⁶

Nechýbali ani otvorené incidenty na hraniciach. Pohoršenie na poľskej strane vyvolal najmä incident, ktorý sa odohral 20. júla 1939 na kóte 1028 (Uhorská) v horskom pásme Veľký Polom. Čata nemeckého vojska, tu svojvoľne posunula slovenskú hranicu asi o 500 – 700 metrov na úkor Poľska.⁴⁷ Pre nemeckú stranu mal tento úsek význam z hľadiska prebiehajúcich opevňovacích prác v ochrannej zóne. Nemecké orgány najprv tvrdili, že ide o slovenské územie, začiatkom augusta však postup zmenili. Podľa hlásenia nemeckého vyslanca na Slovensku Hansa Bernarda na Zahraničný úrad do Berlína zo 7. augusta sa nemecké vojenské orgány rozhodli v tejto záležitosti ustúpiť. V prípade poľských protestov sa mala stará drôte-

41 SNA, f. MZV, škatuľa 133, zč. 8161/39.

42 Po rozpade Č-SR a vzniku Protektorátu Čechy a Morava čs. vyslanectvo sprostredkovalo, na základe inštrukcií z Prahy, odovzdanie svojich podriadených zastupiteľských úradov do nemeckých rúk. Odmietol to len konzulát v Krakove, ktorý sa dal k dispozícii čs. zahraničnému odboju. Samotné vyslanectvo vo Varšave však vyslanec Juraj Slávik na základe inštrukcií z Londýna odmietol odovzdať. Na konci marca sa rozhodol odísť do USA, kde po dohode s Benešom prednášal medzi krajanmi a na amerických univerzitách. Po jeho odchode však ambasádu ako diplomatický úrad poľská vláda už neuznala. Nezmenilo sa to ani po jeho návrate v júni 1939. Zachovanie úradov vo Varšave a Krakove však napriek tomu malo význam, lebo vytvorilo východisko pre formujúci sa čs. odboj v Poľsku. NĚMĚČEK, J.: 15. březen 1939 a čs. zastupitelské úřady v Polsku. In: Historie a vojenství, roč. XLIII, 1994, č. 6, s. 22–41.

43 SNA, f. MZV, škatuľa 155, zč. 4046/39, správa vyslanectva SR vo Varšave z 10. 6. 1939.

44 SNA, f. MZV, škatuľa 155, zč. 4894/39, korešpondencia medzi MNO a MZV.

45 SNA, f. MZV, škatuľa 155, zč. 4894/39, verbálna nóta adresovaná poľskému MZV z 5. 7. 1939.

46 Archiwum Akt Nowych (AAN) Varšava, f. Ministerstwo spraw zagranicznych (MSZ), sig. 6474, nóta poľského MZV zo 17. 8. 1939; Bližšie pozri NĚMĚČEK, J.: Slovensko-poľské..., c.d., s. 442–443.

47 SNA, f. MZV, zč. 10 248/39, správa MNO pre MZV z 26. 7. 1939.

na prekážka zbúrať a nová posunúť do pôvodného stavu.⁴⁸ Na jednej ako i druhej strane sa tiež množili hlásenia o pašovaní letákov.⁴⁹

Slovensko-poľské vzťahy komplikoval tiež postup poľských úradov voči Slovákom na území odstúpenom v roku 1938. Na MZV v Bratislave sa v tomto čase množili sťažnosti, ponosy a petície poukazujúce na nerešpektovanie národnostných práv Slovákov v Poľsku. Poľská strana však na intervencie nereagovala, pretože postavenie národnostných menšín považovala za svoju internú záležitosť.⁵⁰ Na slovenskej strane pretrvávalo tiež rozhorčenie z poľského postupu po Mníchove. Slovenský vyslanec L. Szathmáry v rozhovore s viceministrom zahraničných vecí Janom Szembekom 8. júla upozornil, že udalosti z predchádzajúceho roku vyvolali „bolestnú ozvenu v slovenskom spoločenstve“. Zároveň vyjadril nádej, že poľská vláda raz tieto rany zahojí. Szembek však akékoľvek zmeny týchto „drobných hraničných korektúr“ odmietol. Zároveň poľské zabratie hraničného územia bagatelizoval, v porovnaní s „okupáciou celého pravého brehu rieky Váh“, čím narážal na vytvorenie nemeckej ochrannej zóny.⁵¹

Prejavom napätia v poľsko-slovenských vzťahoch, ale aj jasným signálom, že so Slovenskom sa počíta ako s nástupným priestorom nemeckej armády v blízkom sa konflikte, bola stupňujúca sa spravodajská vojna. Situácia na severnej hranici Slovenska bola predmetom rokovania medzi slovenským ministrom národnej obrany generálom I. triedy (gen. I. tr.) Ferdinandom Čatlošom a šéfom nemeckého Abwehru viceadmirálom Wilhelmom Canarisom, ktoré sa uskutočnilo 23. mája 1939. Debata sa viedla o otázkach tajnej spravodajskej služby a špionáže Abwehru, ako tiež o možnostiach využitia príslušníkov neslovenskej národnosti v slovenskej armáde. Na tejto schôdzke Canaris upozornil, že Wehrmacht má na základe ochrannej zmluvy výlučné právo vykonávať spravodajskú službu (nie je jasné, či sa tým myslí len územie ochranného pásma, keďže v ochrannej zmluve sa o otázkach pôsobenia Abwehru nehovorí). Všetky dôležité tajné informácie týkajúce sa Slovenského štátu mu však nemecká strana má povinnosť odovzdať. Slovensko sa nemalo zaoberať výzvednou činnosťou voči Maďarsku. Nemecká strana sa pritom mala postarať o to, aby si rovnako počínala aj druhá strana. Dohodli sa tiež na nevyhnutnosti ochrany slovenskej armády (mala byť v budúcnosti prezborená nemeckými zbraňami) a slovenského priemyslu proti špionáži a sabotáži. Tá mala byť podľa Canarisa prevádzaná podľa nemeckých predpisov, pod nemeckým vedením a za pomoci nemeckých poradcov, s čím Čatloš súhlasil. Na druhej strane slovenský minister upozornil, že v poslednom čase sa z poľskej strany voči Slovensku výrazne zaktivizovala špionáž, ako i tajná propagandistická kampaň za vstup do „českého legionu“ v Poľsku. Preto žiadal, aby slovenská strana mohla naďalej disponovať spravodajskou organizáciou proti Poľsku. Tu došlo k dohode, podľa ktorej slovenská spravodajská služba mala mať v boji proti poľskej aktivite k dispozícii splnomocnené nemecké miesta. Do čs. vojenskej jednotky v Poľsku sa mali nasadiť špióni. Tento návrh predostrel samotný Čatloš. V tejto súvislosti sa riešila tiež otázka nespoľahlivosti niektorých príslušníkov slovenskej Finančnej

48 Bundes Archiv – Militär Archiv (BA – MA) Freiburg, bestandssignatur (bs.) RW 5 (Oberkommando der Wehrmacht – Amt Ausland/Abwehr), archivsignatur (as.) 441, číslo spisu (č.s.) 456, H. Bernard na Auswärtiges Amt (AA) zo 7. 8. 1939.

49 SNA, f. MZV, škatuľa 208, zč. 10 805, správa vyslanca SR vo Varšave L. Szathmáryho z 3. 8. 1939.

50 ŠTEFÁNIKOVÁ, A.: c.d., s. 73.

51 AAN Varšava, f. MSZ, sig. 6474, záznam z rozhovoru z 8. 7. 1939.

stráže. Takéto „elementy“ mali byť z ochrany hraníc odstránené. Čatloš v tejto súvislosti povedal, že by privítal militarizáciu Finančnej stráže a aj nemecký vplyv na slovenskom ministerstve financií. Rokovanie sa dotklo tiež postavenia Čechov v slovenskej armáde. Ich nepostrádateľnosť Čatloš vysvetlil nedostatkom špecialistov. V tejto súvislosti sľúbil, že ich spoľahlivosť bude dôkladne preverená.⁵²

Na základe vzájomných dohôd mala činnosť MNO na poli spravodajskom do budúca po všetkých stránkach korešpondovať s požiadavkami Abwehru.⁵³ O týchto otázkach slovenská strana rokovala tiež so subkomisiou pre Abwehr (kpt. R.L. von Zollhe, kpt. Dr. Nagel), ktorá pracovala v rámci Nemeckej vojenskej komisie (Deutsche Militärkommission – DMK) na Slovensku.⁵⁴ Z hlásení vojenskej spravodajskej služby je zrejmé, že už v tomto čase si Abwehr na severe Slovenska vydržoval vlastnú sieť agentov z radov Slovákov a tiež Poliakov.⁵⁵ Po Slovensku sa pohybovali tiež agenti nacistickej bezpečnostnej služby Sicherheitsdienst (SD). Aktívna však bola aj poľská strana. Prezídium MV v tejto súvislosti 9. júna informovalo o zistení MNO, že poľská pohraničná stráž sa všetkými prostriedkami snaží získať správy o dislokácii slovenskej a nemeckej armády. MV preto nariadilo, aby každý kto poľskej strane vyzradil informácie o nemeckých a slovenských jednotkách, bol zaistený v súdnej väzbe.⁵⁶ Poľská strana si v tejto situácii veľmi dobre uvedomovala, že smerom k Slovensku sa musí uspokojiť len s neoficiálnymi cestami získavania informácií. Pripravovať diverzné a spravodajské akcie a konšpiračné bunky v susedných štátoch mala na starosti 2. expozitúra II. Oddelenia Hlavného štábu poľského vojska. Na Slovensku začala s činnosťou koncom marca, v zvýšenej miere v máji a jej pracovníci boli v úzkom kontakte s poľským vyslanectvom na Slovensku. Jedným z jej cieľov bolo nadviazovanie kontaktov s politickými organizáciami, ako aj s vojskom na území Čiech a Slovenska.⁵⁷ Spravodajsky sa v prospech Poľska angažovalo viacero skupín i jednotlivcov na Slovensku. Zapojila sa aj čs. londýnska spravodajská skupina plukovníka (plk.) Františka Moravca. Na území bývalého ČSR sa snažila pôsobiť prostredníctvom sabotážnej organizácie PERUN (smernice pre jej činnosť vyšli v júli), ktorá mala centrálu v Prahe a snažila sa využívať odbojovú sieť v Protektoráte. Mala tiež varšavskú expozitúru DRAK, s ktorou pravdepodobne súvisela väčšina kuriérnych a spravodajských ciest cez slovensko-poľské hranice. Zhromažďovala tiež správy o Nemecku od utečencov z bývalej Č-SR a prostredníctvom agentúrnych sietí v Ríši. Zaistovala tiež spoluprácu s poľskou spravodajskou službou a v prípade vojny sa mala stať centrom koordinujúcim sabotážnu činnosť na čs. území.⁵⁸

52 BA – MA Freiburg, bs. RW 5, as. 439, č.s. 172, protokol z rozhovoru z 23.5. 1939 a záznam viceadmirála Canarisa o rozhovore z toho istého dňa.

53 Vojenský historický archív (VHA) Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Slovenská vojenská komisia (MNO – SVK), škatuľa 2, bez čísla, zápisnica z rokovania.

54 VHA Bratislava, f. MNO – SVK, škatuľa 2, číslo jednacie (č.j.) 124, Dr. Nagel sa stal aj prvým vedúcim predsunutej služobne Abwehru v Bratislave, ktorá bola podriadená oblastnej ústredni (Abwehrstelle) vo Viedni. Archív Ministerstva vnútra Praha (A MV Praha), f. 305 /Ústredňa ŠTB po roku 1945/, 305–840–2.

55 VHA Bratislava, f. Veliteľstvo divíznej oblasti 2 (VDO 2) – Vyššie veliteľstvo 2 (VV2), škatuľa 1, č.j. 7420, hlásenie 2. oddelenia VV2.

56 Podľa tohto hlásenia poľská strana využívala ľudí pohybujúcich sa v blízkosti hraníc, včítane detí, ako i ľudí prechádzajúcich hranicou. SNA, f. MZV, škatuľa 133, zč. 4156/39, obežník Prezídia MV z 9. 6. 1939.

57 SEGEŠ, D.: c.d., s. 14.

58 ŠOLC, J.: Podpalte Československo. Kapitoly z historie československého zahraničného a domáceho odboje (1939

Úlohou poľských agentov bolo pripraviť diverzné a sabotážne akcie na území Slovenska a nadviazať kontakty so slovenskými politikmi a vojakmi. Vtedajší poslanec Pavol Čarnogurský vo svojich spomienkach uviedol, že spolu s K. Sidorom, poslancom Vladimírom Moravčíkom a tiež ďalšími osobami bol zapojený do konšpiračnej akcie. Jej cieľom malo byť, v prípade nemecko-poľského konfliktu, spojenie sa slovenskej armády s poľskou. Tej mal byť umožnený prechod do doliny Váhu. Tým sa mal sťažiť postup Wehrmachtu do Poľska. Podľa Čarnogurského z vojakov bol do tejto konšpirácie zapojený aj veliteľ Vyššieho veliteľstva (VV) 3 plk. generálneho štábu (gšt). Augustín Malár a veliteľ letectva podplukovník (pplk.) letectva (let.) Ján Ambruš. Na základe archívnych dokumentov sa však Čarnogurského slová potvrdiť nedajú, aj keď poľské dokumenty potvrdzujú, že kontakty so Sidorom a jeho okolím poľská strana iniciovala. Nepriamo naznačujú aj určitú konšpiráciu smerom k slovenskej armáde. Je však otázne, do akej miery by vojaci považovali takéto plány za reálne, keďže ich realizácia by znamenala prenesenie vojny na územie Slovenska. Sidor a jeho okolie však podľa Čarnogurského čoskoro na podobné plány rezignovali, keďže sa ukázali ako nerealizovateľné a aj poľská strana sa v tejto záležitosti správala rezervovane.⁵⁹ Agentov na spravodajskú prácu poľská rozvedka hľadala aj medzi utečencami. Čo sa týka organizovania diverzných akcií, na rozdiel od Čiech a Moravy, kde sa bolo možné oprieť o dobre vybudovanú sieť domáceho odboja, na Slovensku takáto predstava nebola reálna. Diverziu v tomto priestore mal na starosti major (mjr.) Feliks Ankerstein. Pokusy o budovanie diverznej siete na Slovensku od začiatku narážali na komplikácie. Jej hlavnou základňou sa mala stať Orava a Spiš. Poľská strana pristúpila k formovaniu niekoľkých diverzných a sabotážnych jednotiek z poľských horalov, ktorí mali uskutočňovať výpady do údolia Váhu. Do vypuknutia vojny sa však už diverzné jednotky nestihli vyzbrojiť a aj sabotážne hliadky boli slabo vyzbrojené, v dôsledku čoho sa začali ešte pred začatím bojov rozpadáť. Výsledky ich činnosti nie sú známe. Niekoľko týždňov pred začiatkom vojny sa s poľskými spravodajcami pokúšala skontaktovať aj ilegálna Komunistická strana Slovenska. Chcela dohodnúť pomoc pri organizovaní diverzných skupín, ako aj prechod poľských hraníc, keby nastali komplikácie. Poliaci sa však k tejto spolupráci pravdepodobne správali zdržanlivo, ak ju aj využili, nemohla priniesť výraznejšie výsledky. Spolupracovali aj so Zväzom evanjelickej mládeže, kde sa pripravovali letáky propagujúce spoločný štát Čechov, Slovákov a Poliakov.⁶⁰

Možno konštatovať, že napätie v slovensko-poľských vzťahoch pretrvávalo aj po 14. marci. V tejto situácii bola ekonomika zrejme jedinou oblasťou, „v ktorej sa dali dosiahnuť pozitívne výsledky pri zlepšovaní vzájomných vzťahov.“ Výsledkom bolo podpísanie obchodnej dohody z 2. mája, napriek nevôli zo strany Nemecka.⁶¹ Podobne sa v tomto období začala pripravovať tiež kultúrna dohoda. Tieto pokusy normalizovať slovensko-poľské vzťahy však čoskoro narazili na stupňujúce sa nemecko-poľské napätie. Nemecký tlak pritom determi-

– 1945) (ďalej len Podpalte Československo...). Praha 2005, s. 33–42; FRIEDL, J.: Na jedné frontě. Vztahy československé a polské armády za druhé světové války. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, zvazok 40, Praha 2005, s. 70–102; GEBHART, J. – KUKLÍK, J.: Československo-polské vojenské zpravodajské styky na jaře a v létě roku 1939. In: Historie a vojenství, roč. XLI, 1992, č. 3, s. 66–94.

59 Bližšie sa touto otázkou zaoberá SEGEŠ, D.: c.d., s. 15–21.

60 FRIEDL, J.: c.d., s. 29–131.

61 Bližšie pozri ŠTEFÁNIKOVÁ, A.: c.d., s. 74; SUŠKO, L.: Počiatky hospodárskej exploatacie..., c.d., s. 694–5.

noval slovensko-poľské vzťahy a v konečnom dôsledku stál aj za ich vyhrotením v auguste 1939. Hraničné spory medzi týmito dvomi štátmi sa pritom stali vhodnou zámienkou.

2. Zahranícopolitické postavenie a vnútropolitický vývoj Slovenského štátu (marec – august 1939)

V dôsledku zahraničného tlaku, narastania vnútropolitického napätia, politických a národných ambícií a tiež iných motivácií, už v čase autonómie Slovenska medzi viacerými najmä mladšími radikálnejšími slovenskými politikmi dozrievalo presvedčenie, odkloniť sa od Žilinskej dohody a vyhlásiť vo vhodnej chvíli samostatný štát. Túto novú koncepciu, založenú však na pomalom evolučnom prístupe, si na prelome februára a marca 1939 osvojilo aj samotné vedenie HSLS, snemu a vlády. O rozbití Č-SR, ako aj úlohe Slovenska pri tom, však už predtým rozhodli kompetentní v nacistickom Nemecku. Okolnosti vzniku Slovenského štátu sú dobre známe, preto im nebudem venovať väčšiu pozornosť.⁶² Slovenský štát vytvorený 14. marca 1939 bol dôsledkom agresívnej politiky nacistického Nemecka a prejavom jeho hegemonie v stredoeurópskom priestore. Bol sekundárnym prejavom rozbitia pomníchovskej Č-SR zo strany tejto veľmoci. Napriek tomu, že akt jeho vyhlásenia predstavoval bezalternatívny počin zastrašenej slovenskej politickej reprezentácie (je známe, že Hitler Tisovi pohrozil obsadením Slovenska Maďarskom), interpretovala oficiálna propaganda tieto udalosti ako vyvrcholenie tisícročného úsilia slovenského národa. Po 14. marci sa Slovensko síce stalo medzinárodným subjektom, jeho samostatná zahraničná politika však bola len ilúziou. Prioritou slovenskej vlády bolo usporiadanie vzťahov s Maďarskom a Poľskom, ako aj s Nemeckom ako rozhodujúcim faktorom v tomto priestore. Dôležitou úlohou bolo tiež dosiahnutie medzinárodného uznania Slovenského štátu a zabezpečenie jeho konsolidácie. Neboli to ľahké predsavzatia, keďže ani po 14. marci nebola existencia štátu stále istá. Maďarsko a Poľsko síce okamžite uznali jeho existenciu, myšlienky dosiahnuť po celej dĺžke spoločnú hranicu sa však nevzdali, najmä keď ovládnutie tohto priestoru ešte viac posilnilo dominanciu nacistického Nemecka. Zo strany Maďarska boli dôležité tiež historické dôvody. Jasnú predstavu o ďalšom osude Slovenska nemal ani samotný A. Hitler.⁶³ Postupne si však osvojil predstavu využiť slovenskú samostatnosť ako prostriedok na podporu nemeckých záujmov v juhovýchodnej Európe, prezentovať Slovensko ako vizitku, že aj malé národy môžu prosperovať pod „ochranou“ Tretej ríše. Pre ďalší vývoj zahraničnej politiky Slovenského štátu mala rozhodujúci podiel ochranná zmluva medzi slovenskou vládou a nacistickým Nemeckom, ktorú slovenská strana podpísala 18. marca a nemecký minister zahraničných vecí J. von Ribbentrop 23. marca. Podľa nej Nemecko prevzalo ochranu nad politickou nezávislosťou a územnou celistvosťou Slovenského štátu. Článkom 2 však oklieštilo integritu jeho územia vytvorením ochrannej zóny na západnom Slovensku. V článku 3 si zabezpečilo dohľad nad organizovaním slovenskej armády. Na základe článku 4 mal Slo-

62 Bližšie pozri BYSTRICKÝ, V.: c.d., s. 41–61.

63 PETRUF, P.: c.d., s. 13.

venský štát viesť zahraničnú politiku v úzkej zhode a súčinnosti s nemeckou vládou. Zmluva mala platiť 25 rokov a bolo možné ju predĺžiť. Bezprostredne po jej uzavretí bol podpísaný tiež tajný protokol o hospodárskej a finančnej spolupráci. Ten ešte jasnejšie formuloval závislosť Slovenského štátu, pričom jeho schválením sa slovenské hospodárstvo postavilo plne pod kontrolu nacistickej ríše. Slovenské hospodárstvo bolo možné v budúcnosti rozvíjať len v súlade s ekonomickými záujmami Nemecka.⁶⁴

Ochranná zmluva sa však od začiatku javila ako iluzórna. Ako príklad môže poslúžiť, že v deň jej podpisu 23. marca vtrhlo na východné Slovensko maďarské vojsko (v tom čase obsadzujúce Karpatskú Ukrajinu), ktoré s Hitlerovým súhlasom obsadilo pohraničné územie do hĺbky 10–25 km. Bez nemeckej podpory muselo Slovensko na rokovaniach v Budapešti odovzdať Maďarsku ďalšie územie o rozlohe 1 697 km.^{2 65} Ochranná zmluva napriek tomu mala stabilizujúci účinok na medzinárodné postavenie Slovenska. Zároveň však postavila základy jeho postavenia ako satelita Tretej ríše. Presné vymedzenie zahraničnej politiky ochrannou zmluvou viedlo v budúcnosti k zapojeniu sa Slovenska do druhej svetovej vojny po boku nacistického Nemecka. Slovensko sa týmito krokmi prezentovalo ako spojenec nacistického Nemecka, bez ohľadu na to či boli determinované jeho tlakom.⁶⁶ Na druhej strane predstaviteľa Tisovho vládneho „umierneného“ krídla (najmä minister zahraničných vecí Ferdinand Ďurčanský) sa v počiatočnom období domnievali, že aj napriek obmedzeniam sa nebudú musieť viazať výlučne na Nemecko a budú môcť robiť vyváženejšiu politiku. Ďalší vývoj však ukázal, že táto predstava bola mylná. Slovenských politikov v nej utvrdzoval aj fakt, že Slovensko v priebehu piatich mesiacov uznalo 18 štátov včítane všetkých najvýznamnejších západoeurópskych veľmocí. Veľká Británia a Francúzsko však Slovensko uznali len de facto (Veľká Británia 4. mája 1939 a Francúzsko 14. júla 1939). Zo svetových veľmocí však chýbala USA a ZSSR. Postupne pominulo aj priame ohrozenie teritoriálnej integrity štátu, čo súviselo aj s postupným zaťahovaním Slovenska do vojnových príprav Tretej ríše proti Poľsku.

Čo sa týka vnútropolitického vývoja, k dôležitým zmenám vo vývoji politického systému a režimu na Slovensku došlo už po vyhlásení autonómie 6. októbra 1938. Tú presadila HSLS, ktorá využila oslabenie republiky v dôsledku mnichovského diktátu. Napriek tomu, že tento krok podporili aj ďalšie politické strany na Slovensku (s výnimkou socialistov, komunistov a židovských strán), HSLS presvedčená, že ona je jedinou právoplatnou reprezentantkou Slovenska, začala okamžite budovať režim jednej politickej strany. Tento postup HSLS dynamizoval odpor k praktikám pražského centralizmu, ktorý sa podľa nej celé roky snažil o odná-

64 Bližšie pozri KLIMKO, J.: Tretia ríša a ľudácky režim na Slovensku (ďalej len Tretia ríša...). Bratislava 1986, s. 107–111.

65 Údaje o počte obyvateľov na tomto území sa rôznia. Kronika Slovenska 2. Slovensko v dvadsiatom storočí. Bratislava 1999 uvádza počet 69 930. K maďarsko-slovenskému ozbrojenému konfliktu bližšie pozri DEAK, L.: Agresia Maďarska proti Slovensku v marci 1939. In: Malá vojna. (Vojenský konflikt medzi Maďarskom a Slovenskom v marci 1939). Príspevky a materiály z konferencie v Michalovciach. Bratislava 1993, s. 11–20; Porovnaj CSÉFALVAY, F.: Predohra a priebeh maďarsko-slovenského ozbrojeného konfliktu v marci 1939. In: Vojenská história, roč. 8, 2004, č. 2, s. 39–58.

66 KAMENEC, I.: Zahraničná politika slovenského štátu (1939 – 1945). In: Línie a osobnosti zahraničnopolitického myslenia na Slovensku v 19. a 20. storočí. Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku. Bratislava 1996, s. 83–91; Tú istú štúdiu pozri tiež KAMENEC, I.: Hľadanie a blúdenie v dejinách. Úvahy, štúdie a polemiky. Bratislava 2000, s. 230–241.

rodňovanie a kolonizáciu Slovenska. Prvým krokom bola likvidácia politickej konkurencie, na jednej strane cestou zastavenia tej ktorej politickej strany, na druhej „dobrovoľného zjednotenia“ sa v HSLS. V ďalšom období existovala len strana nemeckej a z dôvodu reciprocity tiež maďarskej menšiny. Dôležitým nástrojom HSLS pri presadzovaní politických zmien bola paramilitantná organizácia HG, ktorej postavenie sa zvýraznilo po zákaze ostatných branných organizácií v decembri 1938. Nástup HSLS k moci sprevádzala tiež likvidácia alebo ovládnutie opozičnej tlače. Usmernený bol tiež slovenský rozhlas, film. V októbri 1938 vznikol aj Úrad propagandy. Paralelne došlo k zásahom do správnych a samosprávnych orgánov, namiereným najmä proti predstaviteľom zakázaných politických strán, ale tiež k prvým tzv. divokým čistkám v štátnej sfére, zameraným najmä proti Čechom a Židom. K zmenám dochádzalo tiež vo vedení verejnoprávnych inštitúcií, kde boli dosadzovaní vládni komisári. Došlo ku glajchšaltovaniu odborov. Toto obdobie je zároveň prekryté čechofóbiou a antisemitizmom. Ten sa spočiatku širil len v tlači, postupne však nadobúdala už v čase autonómie organizovanú podobu (napríklad deportácie vyše 7 500 Židov na maďarskú hranicu). Politické zmeny v prospech HSLS však nenarazili na väčší odpor, jednou z príčin bolo všeobecné sklamanie z demokracie po Mníchove živenej oficiálnou propagandou. Tento vývoj determinovala tiež všeobecná atmosféra strachu vyvolávaná neistým zahraničnopolitickým postavením Slovenska a jeho postupným okliešťovaním v dôsledku Mníchovskej dohody a Viedenskej arbitráže. 18. decembra sa uskutočnili voľby do Snemu Slovenskej krajiny na základe jednotnej kandidátky, ktoré boli od začiatku manipulované. Ústavným zákonom z 15. decembra bolo na území celej Č-SR „v rámci zjednodušovania politických pomerov“ zavedené zmocňovacie zákonodarstvo, čím sa výrazne oslabilo aj postavenie autonómneho snemu. Zásahy do štátnych orgánov už v tomto čase nadobúdali organizovanú podobu (odsun 9 000 českých úradníkov).⁶⁷

Po vyhlásení Slovenského štátu 14. marca 1939 došlo k dobudovaniu základných inštitúcií štátu, ako i k formovaniu jeho politického systému. Pod jeho charakter sa podpísali vnútorné faktory, ako i snaha prispôbiť pomery v novom štáte požiadavkám nacistického Nemecka. Vo vláde po 14. marci prevládla jednoznačne pronemecká orientácia, čo sa prejavilo aj postupným odstavením K. Sidora. Zároveň HSLS už nemusela brať ohľad na svojich spojencov z obdobia autonómie, čo sa odzrkadlilo na zložení vlády, ktorá sa stala jednofarebnou. Z hľadiska charakteru politického systému a režimu Slovenského štátu bolo dôležité prijatie ústavy 21. júla 1939. Tá síce prevzala viaceré prvky z 1. ČSR (ponechala rozdelenie moci na zákonnú, výkonnú, súdnu, inštitúciu prezidenta atď., vznikol však tiež nový prvok Štátna rada), jej základom sa však stal princíp autority spojený s presadzovaním kresťanskej štátnej myšlienky a stavovského zriadenia. Ústava zakotvila politický monopol HSLS, prostredníctvom zmocňovacieho zákonodarstva posilnila výkonnú moc pred zákonodarnou, práva občanov obmedzila, zatiaľ čo ich povinnosti zvýraznila (boli závislé od záujmu štátu a národa). Samotný snem si však v praxi v tomto období ešte udržal určité postavenie, aj keď z jeho verejných zasadnutí takmer vymizla názorová konfrontácia. V tomto období došlo tiež k pokusu integrovať do politického systému Hlinkovu gardu, ktorej radikalizmus

67 Príslušnú literatúru k tejto téme pozri NIŽŇANSKÝ, E.: Dvojnásobné zmocnenie sa vlády na Slovensku v rokoch 1938/39 v porovnaní s „Machtergreifung“ v rokoch 1933/34 v Nemecku. In: Nacionálno-socialistický systém vlády. Ríšska župa Sudety. Protektorát Čechy a Morava. Slovensko. Bratislava 2002, s. 185–211.

ohrozoval postavenie štátnej správy. Aby sa zamedzilo rôznym krádežiam, svojvoľnému zatýkaniu atď., bola garda odzbrojená. HG sa mala tesnejšie pripútať k HSLS, pôsobiť na poli brannej výchovy a ako poslušná pomocná bezpečnostná zložka. Zároveň sa malo otupiť ostrie radikálov zhromaždených okolo HG (hlavný veliteľ HG Alexander Mach, V. Tuka), ktorí sa dožadovali dôslednej očisty verejného a politického života od všetkých exponentov bývalého režimu. Tí boli prekážkou ich mocenských ambícií a radikálneho riešenia židovskej otázky podľa nemeckého vzoru. Práce na reorganizácii HG odštartovali smernice zo 7. júna 1939.⁶⁸ Pristúpilo sa k personálnej výstavbe, velitelia museli byť členmi strany, pri ich výbere asistoval okresný a miestny predseda HSLS. A. Mach však túto situáciu využil a do funkcií v HG dosadil ľudí sebe oddaných.⁶⁹ HG sa však nevzdala svojich mocenských ambícií. Vhodnou príležitosťou sa ukázala účasť Slovenska vo vojne proti Poľsku. Integrovanou súčasťou HG bola tiež Hlinkova mládež (HM), ktorá združovala chlapcov (neskôr tiež dievčatá) vo veku od 6 do 19 rokov.

Po 14. marci pokračovali zásahy do fungovania štátnych zamestnancov. Zo Slovenska musela odísť väčšina Čechov.⁷⁰ Vyšlo tiež vládne nariadenie z 24. apríla vylučujúce Židov z verejných služieb.⁷¹ K výraznejším čistkám v radoch „majoritného“ obyvateľstva však nedošlo. Režim integroval každého, kto bol ochotný spolupracovať, keďže HSLS nemala dostatok vlastných odborníkov. Čiastočne bola už v tomto období usmernená mimovládna a súkromná sféra, čo malo svoje ekonomické, ale aj politické a mocenské dôvody. Ako príklad možno spomenúť nariadenia, na základe ktorých boli do podnikov dosadzovaní vládni dôverníci, dočasní správcovia. Najhrubším zásahom do nedotknuteľnosti súkromného vlastníctva boli nariadenia, ktoré umožňovali likvidáciu živnosti a zhabanie majetku. Tieto nariadenia sa využívali najmä proti Židom, čiastočne proti Čechom, (k masovému vysídleniu Čechov v súkromných službách vláda nepristúpila) tiež ako nátlakový prostriedok proti politickým odporcom režimu. V tejto súvislosti možno spomenúť vládne nariadenie č. 73/39 Slovenského zákonníka (Sl. z.) z 24. apríla 1939 o politických zbohatlíkoch, ktoré súviselo s myšlienkou revízie I. pozemkovej reformy.⁷² K radikálnemu zásahu do súkromného podnikania Židov sa však režim pre hroziace ekonomické problémy ešte neodhodlal. Nátlak na Židov sa však robil aj nepriamo, v snahe dohodnúť tzv. dobrovoľnú arizáciu, čo však zatiaľ nemalo väčší úspech.⁷³

V snahe konsolidovať svoje mocenské postavenie však vláda začala pripravovať tiež politické represálie. Využila pritom skutočnosť, že už v roku 1938 boli v dôsledku brannej pohotovosti z rozhodnutia pražskej vlády pozastavené občianske práva.⁷⁴ Po vyhlásení samo-

68 SNA, f. 604 /Hlinkova garda/, 604 – 99 – 6, smernice pre reorganizáciu HG.

69 Nie každý však prijal funkciu v HG dobrovoľne, nátlak sa robil najmä na učiteľov. SNA, f. Ministerstvo školstva a národnej osvety, škatuľa 1, bez čísla (b.č.), HG – HM – učitelia; f. 209 /Ústredňa štátnej bezpečnosti/, 209 – 838 – 3, služobné zvesti HG z 15. 8. 1939.

70 ZUDOVÁ – LEŠKOVÁ, Z.: Postavenie Čechov v slovenskej republike 1939 – 1945. In: Historie a vojenství, roč. 40, 1991, č. 1, s. 48–76; BYSTRICKÝ, V.: Vystahovanie českých štátnych zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938 – 1939. In: Historický časopis, roč. 45, 1997, č. 4; Pozri tiež práce J. RYCHLÍKA.

71 Slovenský zákonník 1939, vládne nariadenie 74/1939 Sl. z.

72 Slovenský zákonník 1939, vládne nariadenie 73/39 Sl.z.

73 KAMENEC, I.: Po stopách tragédie. Bratislava 1991, s. 55–58.

74 Sbírka zákonů a nařízení 1938, ústavný zákon 317 Sb. z. a n.; Slovenský zákonník 1939, vládne nariadenia 9/39 Sl. z., 141/39 Sl.z., 241/39 Sl. z.

statnosti sa toto nariadenie predlžovalo a po vyhlásení vojny proti Poľsku sa stalo trvalým. Dojem zdanlivej kontinuity s predchádzajúcim režimom evokovalo tiež prebratie zákona na ochranu republiky č. 50 z roku 1923, ako i zákonov z roku 1933 a 1936 a iných zákonných ustanovení, podľa ktorých sa mali dočasne postihovať všetky trestné činy namierené proti štátu. Významným krokom pri zostrovaní perzekúcie odporcov režimu v legislatívno-právnej oblasti bolo vládne nariadenie z 23. marca 1939 „o zaistovanom uväznení nepriateľov Slovenského štátu“.⁷⁵ Podľa neho mohli byť v Zaistovacom tábore Ilava na príkaz ministra vnútra uväznené „osoby, ktoré doterajšou činnosťou vzbudili a vzbudzujú vážnu obavu, že budú prekážkou v budovaní slovenského štátu“.⁷⁶ Ministerstvo pravosúdia však išlo ešte ďalej, keď už 6. apríla 1939 rozhodlo zbaviť vyšetrovaciu väzbu časovej obmedzenosti.⁷⁷ Medzi prvými sa v tábore objavili aj niektorí bývalí politickí konkurenti (ale aj spojenci z obdobia autonómie) HSLS.⁷⁸ Priemerná doba zaistenia jednej osoby však netrvala dlhšie ako niekoľko týždňov. Na druhej strane úlohu represívneho aparátu nemožno preceňovať. Pri utváraní mechanizmu súhlasu, teda akceptovaní režimu zo strany obyvateľstva, predstavoval len jeden z jeho komponentov. Vznik samostatného štátu pritom prijala väčšina obyvateľstva.

Dôležitú úlohu tu hrala tiež propaganda. Ako ústredná myšlienková línia, dominujúca bezprostredne po vyhlásení samostatnosti, pôsobila snaha interpretovať zrod Slovenského štátu ako vyústenie snáh slovenského národa o vlastnú identitu a štátnosť. Táto metamorfóza výkladu marcových udalostí mala imanentný význam v súvislosti s potrebou zaretušovať skutočné príčiny jeho vzniku ako jedného z vedľajších produktov agresívnej zahraničnej politiky nacistického Nemecka. To sa v tejto súvislosti stalo objektom vďačnosti, nezištným garantom ochrany a slobody slovenského národa. Paralelne s tým propaganda argumentovala, že len vlastný štát môže zachrániť existenciu slovenského národa. Tu sa vychádzalo zo známej teórie menšieho zla. Systematicky sa ju darilo rozvíjať najmä v súvislosti s neutíchajúcimi revizionistickými požiadavkami zo strany Maďarska. Masovo-komunikačné prostriedky sa pretvorili na prostriedok psychologickéj mobilizácie spoločnosti. Vlastný štát mal každý občan chápať ako najvyššiu hodnotu.⁷⁹

Z hľadiska charakteru režimu v sledovanom období je dôležité upozorniť tiež na postavenie minorít. Výrazne sa zhoršilo postavenie Židov a Čechov. Už 18. apríla vyšlo vládne nariadenie, ktoré definovalo pojem Žid, pritom využilo kombináciu rasového a konfesionálneho princípu. Ďalšie nariadenia (okrem už spomenutých) postihli židovských právnikov, notárov, redaktorov, lekárnikov, lekárov, hudobníkov, ale tiež Židov v armáde. Vychádzali

75 Slovenský zákonník 1939, vládne nariadenie 32/39 Sl. z.

76 SNA, f. 10 /Ústredňa štátnej bezpečnosti/, archívna jednotka 39, zč. 18611/56; SNA, f. 209, 209 – 853 – 7, 8. K charakteristike tábora pozri KAMENEC, I.: Organizácia perzekučného systému fašistického slovenského štátu v rokoch 1939 – 1945. In: Zborník Múzea SNP, roč. 7, Banská Bystrica 1982, s. 71–98.

77 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, Prezídium 1939 – 1940 I. časť, spisy obyčajné, škatuľa 3, č.j. 5 101, obežník predsedníctva vlády z 15. 4. 1939; Štátny archív Bytča, pobočka Martin, f. Okresný úrad, 689/39 prezidiálne, obežník Prezídia MV z 21. 4. 1939.

78 Niektorí už boli väznení Hlinkovou gardou. Na zozname sa nachádzali také mená ako Anton Štefánek, ale tiež bývalý predseda SNS Ján Paulíny Tóth, Ján Ursíny a Jozef Lettrich. J. Lettrich bol prepustený 24. 4. 1939, J. P. Tóth už 7. 4. 1939. SNA, f. 209, 209 – 418 – 66.

79 BAKA, I.: Mechanizmus, ciele a metódy pôsobenia ľudáckej propagandy v rokoch 1938 – 1939. In: Historický časopis, roč. 51, 2003. č. 2, s. 277–294.

aj ďalšie (niekedy aj svojvoľné) nariadenia. Protižidovská a tiež protičeská bola aj atmosféra. Dôkazom je štvavá propaganda ako i excesy HG.⁸⁰

V charaktere režimu SR možno už v tomto období vysledovať viaceré prvky charakteristické pre totalitné režimy. Aj keď treba povedať, že v tomto období, v porovnaní s ďalším vývojom, najviac spĺňal predstavy vládnuceho tzv. konzervatívneho krídla v HSLS a tlak nacistického Nemecka tu ešte nebol taký zreteľný.

Čo sa týka odboja, v roku 1939 sa organizovaná forma odporu len rozbiehala. Najlepšie bol organizovaný odboj komunistický, o čom svedčí aj fakt, že ilegálna Komunistická strana Slovenska sa oficiálne konštituovala už v máji 1939. Občiansky odboj v tomto čase predstavovali nepočtené skupinky odporcov ľudáckeho režimu a stúpcov predmníchovskej ČSR, aj keď ich orientácia smerovala vo viacerých prípadoch skôr na Milana Hodžu ako na Eduarda Beneša. Agilná v tomto smere bola skupina okolo bývalého agrárnika Jána Lichnera, ktorá bola za určité zmeny v štátoprávnom usporiadaní Slovenska tak, aby sa rešpektovala slovenská národná samobitosť. Odboj (občiansky a komunistický) sa sústredil najmä na prevádzanie utečencov cez hranice Slovenska a rozširovanie protištátnych letákov, brožúr, publikácií.⁸¹

V armáde bola situácia pomerne pokojná, väčšina dôstojníkov sa uspokojila s možnosťou rýchlej kariéry. Aj tu sa však veľmi rýchlo vytvorila ilegálna organizácia Obrana národa. Hlavné obrysy jej organizačnej štruktúry boli dohodnuté koncom marca a v ďalších dňoch. Nebola však (na rozdiel od Protektorátu Čechy a Morava) prevažne vojenskou organizáciou, mala skôr charakter občianskej odbojovej skupiny. V jej radoch boli bývalí legionári, bývalí dôstojníci, štátni zamestnanci, obchodníci. Zameriavala sa na civilné a vojenské spravodajstvo, organizovala prechody utečencov z Protektorátu a pomáhala prenasledovaným. Postupy pre riešenie týchto úloh sa prerokovávali na prvej schôdzke slovenských dôstojníkov. Zúčastnili sa jej divízny generál (neskôr gen. I. tr.) Rudolf Viest, ktorý bol pravdepodobne považovaný za vedúceho Obrany národa na Slovensku, pplk. gšt. (od 17. mája plk.) Augustín Malár, škpt. pech. (od 17. mája mjr. pech.) Jozef M. Kristín, škpt. gšt. Karol Pekník (od 17. mája mjr.gšt.) a civil Anton Štrbík.⁸²

Čo sa týka organizovania prechodov do emigrácie, prvou cieľovou krajinou v období od marca do septembra 1939 bolo Poľsko. Početnú skupinu emigrantov tvorili vojaci – českí dôstojníci z povolania i v zálohe. Slovenských dôstojníkov však odišlo do emigrácie veľmi málo. Tí totiž, na rozdiel od opačnej situácie v Protektoráte, mali na Slovensku možnosť rýchlej kariéry. Vlast' opúšťali skôr vojaci záložného mužstva a v prezenčnej službe.

Niektoré zbehnutia boli organizované. V tejto súvislosti už v tomto období vznikla tiež myšlienka ozbrojeného povstania. Vychádzala z predstáv ružomerskej vojenskej ilegálnej skupiny „Mor ho!“ a miestnych odbojárrov. Tá bola zložená z opozične naladených vojakov prezenčnej služby v ružomerskej posádke. V priebehu mája a júna 1939 sa začalo uvažovať o možnosti ozbrojeného boja vojakov a miestnych robotníkov proti režimu v priestore Lip-

80 KAMENEC, I.: Po stopách tragédie. Bratislava 1991, s. 47–50.

81 Pozri napríklad Za národné oslobodenie. Za novú republiku (1938 – 1945). Vedúca úloha KSČ v národnoslobodzovacom boji. Bratislava 1988, s. 100–109; JABLONICKÝ, J.: Z ilegality do povstania. Bratislava 1969, s. 13–64.

82 ZUDOVÁ – LEŠKOVÁ, Z.: OBRANA NÁRODA na Slovensku (Česi v čs. demokratickom odboji na Slovensku v rokoch 1939 – 1941). In: História a vojenství, roč. XLII, 1993, č. 6, s. 80.

tova a Oravy, pričom sa nadviazal styk s poľskými vojenskými činiteľmi a velením čs. vojenskej skupiny v Poľsku. Zástupcovia skupiny rokovali s poľskou stranou o otázkach hromadného prechodu k čs. vojenskej skupine. Existovalo aj extrémne poňatie povstania, ktoré však presadzoval len (alebo predovšetkým?) čat. Tibor Medvecký. Ten chcel zapojiť do povstania okrem Liptova a Oravy aj Kysuce a západný Spiš, ktoré chcel odtrhnúť od Slovenského štátu a pripojiť k Poľsku. Chcel zaistiť priamu účasť poľskej armády. Prípravy nakoniec stroskotali na incidente medzi HG a vojakmi, ktorý sa odohral v Ružomberku 4. júna 1939 na miestnej tancovačke na počesť 1. výročia posledného Hlinkovho verejného vystúpenia. Je totiž pravdepodobné, že práve tento živelný konflikt považovala časť vojakov za signál na plánovanú akciu. Vedenie skupiny na takúto situáciu nebolo pripravené, nedokázalo ju využiť vo svoj prospech. Incident nakoniec zlikvidoval vojenský a policajný zásah. Skupinu „Mor ho!“ následne fakticky rozbiло zatýkanie a ďalšie prenasledovanie.⁸³ Podľa spomienok gen. Antona Rašlu v slovenskej armáde bolo viac podobných skupín, ktoré chceli zbehnúť do Poľska aj s väčšími jednotkami, dobové pramene to však nepotvrdzujú.⁸⁴

V súvislosti s emigráciou slovenských vojakov nemožno nespomenúť známe úlety slovenských letcov. 7. júna 1939 od zvednej letky 64 z Piešťan zbehlo osem letcov (jeden z nich bol príslušník technickej letky). Tromi strojmi Letov Š-328 odleteli des. Ján Lazar a čat. František Knotek, des. Imrich Gablech a des. Jozef Řehák, des. Jozef Káňa a slob. Karol Valach. Jedným Aero Ab-101 odleteli čat. Jozef Hrala a čat. Ludevít Ivanič. Letovi pristáli na poľskej leteckej základni Dęblin. Štvrté lietadlo pristálo v Krakove. Všetci letci nakoniec vstúpili do poľského letectva. Komisia, ktorá tento úlet vyšetrovala, usúdila, že prvotným motívom bola silná čechoslovakistická orientácia pilotov.⁸⁵ Ďalším bola obava z trestu za incident, kedy štyria z nich v opilosti v reštaurácii vykrikovali heslá „Nech žije Stalin“, „Nech žije ZSSR“ a pod. Podľa B. Súdneho práve strach z trestu za tento incident výrazne urýchlil plánovaný úlet, ktorý by sa inak možno ani neuskutočnil, aj keď skupina bola protirežimisticky a protinemecky zameraná.⁸⁶ V roku 1942 boli dezertéri odsúdení na doživotný žalár. Ich príklad sa aj napriek zvýšeným bezpečnostným opatreniam pokúsili napodobniť dvaja mechanici letky 10 dislokovanej v Nitre – vojaci Pavel Rajták a Jozef Krošlák, ktorí mali o lietaní len teoretické vedomosti. Ich úlet 27. júna s Letovom Š-328 sa však nepodaril. Rajtáka, ktorý z lietadla vyskočil ešte na slovenskom území, zaistili a neskôr odsúdili na 25 rokov žalára. Krátko po odsúdení však utiekol cez Maďarsko, kde však bol internovaný až do januára 1945 (medzi tým sa v októbri 1944 pokúsil o útek), kedy sa mu podarilo utiecť. Druhý vojak Krošlák, ktorého padák sa pri pokuse o vyskočenie zachytil, sa zabil následkom zrútenia lietadla. Príčinou úletu bola podľa následného vyšetrovania obava zo skonfiškovania lietadiel na letisku nemeckou armádou.⁸⁷

83 Bližšie pozri štúdie O. Vaněka a S.V. Chytku v zborníku Ružomberská vzbura 1939. Zborník vystúpení zo seminára 1999. Ružomberok 2000.

84 RAŠLA, A.: Civilista v armáde. Bratislava 1967, s. 45.

85 RAJNINEC, J.: Slovenské letectvo. 1939 – 1944. 1. Bratislava 1997, s. 34–37.

86 SÚDNY, B.: Úlet osemčlennej skupiny slovenských vojenských letcov z Piešťan do Poľska dňa 7. júna 1939. In: Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov I. Zborník príspevkov z prvého sympózia Katedry histórie Filozofickej fakulty UCM Trnava Modrová 19. – 20. apríla 2002. Trnava 2002, s. 125–139.

87 Tentiež: Úlety slovenských letcov v rokoch 1939 – 1941. In: Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov II. Zborník príspevkov z druhého sympózia Katedry histórie Filozofickej fakulty UCM Trnava. Lúka 9. – 10. apríla 2003 (zostavil M. Lacko). Trnava 2003, s. 221–234.

Snaha zbehnúť z armády a dostať sa do Poľska vyvierala z viacerých príčin. Jednak to boli šíriace sa chýry o zakladaní čs. légii a tiež proslovanské cítenie, inšpiratívny príklad Poľska, ktoré nemienilo kapitulovať, ale i naivné presvedčenie, že v nastávajúcom konflikte bude bojovať aj za záujmy ČSR. Svoju úlohu zohrali tiež iné faktory. Napríklad nekritický obdiv voči ZSSR, správanie sa nemeckej armády na Slovensku, ktorá tu po 14. marci konfiškovala vojenský majetok, chovanie sa príslušníkov HG, ale aj rôzne osobné dôvody. Zo zachovaných letákov z tej doby vyplýva, že veľkú úlohu hralo tiež chybné presvedčenie, že na čele protinemeckého odporu a spolupráce s Poľskom stojí K. Sidor. Predstavy o budúcom štátoprávnom usporiadaní Slovenska boli medzi týmito názormi rôzne.⁸⁸ Niektorí z utečencov vstúpili do poľskej armády (v júli 1939 poľská vojenská správa ponúkla vstup do poľskej armády čs. vojenským špecialistom letcom, delostrelcom, ženistom a spojárom). Časť Slovákov vstúpila do formujúcej sa čs. vojenskej jednotky v Poľsku.⁸⁹

3. Prípravy na vojnu proti Poľsku v priestore ochranného pásma

Je známe, že napriek vyhláseniu samostatného Slovenského štátu, prenikli nemecké vojenské jednotky už na druhý deň 15. marca na jeho západnú časť až po Váh. V Pezinku, Modre, Malackách, Plaveckom Podhradí, Hlbokom, Tureckom vrchu, Senici, Nemšovej, Novom Meste nad Váhom, Trenčíne, Istebníku, Skalke a Žiline Wehrmacht obsadil vojenské posádky a odvážal vojenský materiál. Bolo to opatrenie pre prípad rozdelenia Slovenska medzi Nemecko, Maďarsko a Poľsko. Nemci si tak zároveň zabezpečili výhodné predpolie na ochranu svojich výbojov dosiahnutých vytvorením Protektorátu Čechy a Morava, toto pás-

88 HRNKO, A.: *Príčiny...*, c.d., s. 404.

89 Zahraničná vojenská skupina československá vznikla 30. 4. 1939 v Krakove ako prvá čs. vojenská jednotka v zahraničí. Jej vojaci dostali bývalý harcerský tábor v Malých Bronowiciach a starostlivosť o ňu prevzala poľská armáda. Čs. diplomati na západe medzitým získali súhlas Francúzska vyhradiť pre dobrovoľníkov asi 4000 miest v Cudzineckej légii a koloniálnom vojsku. Postoj poľskej strany k čs. vojenskej akcii nebol spoiatku príliš ústretový, mení sa začal až v auguste pod vplyvom narastania priameho nebezpečenstva útoku na Poľsko. Až 3. 8. 1939 poľská vláda dala zásadný súhlas na organizáciu *Českej a slovenskej légie*. Jej výstavbu povoľoval dekrét poľského prezidenta Ignacy Moścického z 3. 9. Koncom augusta mala vojenská skupina už 870 príslušníkov, medzi nimi bolo podľa memoárov L. Svobodu aj 430 Slovákov (ich presný počet sa zatiaľ zistiť nepodarilo). V dňoch 30. 8–1. 9. sa väčšina (632 osôb) presunula do nového tábora v Lešné vo východnom Poľsku. Za veliteľa bol určený gen. Lev Prchala. Tým sa zjednotila čs. vojenská akcia, ktorá bola rozštiepená na dva súperiace tábory. Jeden predstavoval varšavské vyslanectvo a krakovský konzulát s vojenskou skupinou, ktorí sa orientovali na Beneša. Cieľom bolo obnovenie unitárnej Československej republiky na báze jednotného československého národa. Druhú tvoril polonofilský projekt gen. Prchalu s jeho štábom a „Ústredným výborom Čechov a Slovákov“. Prchala sa odmietal podriaďiť Benešovi a chcel vybudovať čs. odbojové centrum v Poľsku. Mal síce podporu poľskej strany, ale nemal vojsko. Česká a Slovenská légia sa však ako celok bojov nezúčastnila. Čata guľometnej obrany proti lietadlám na čele so Slovákom por. Pavlom Stykom sa podieľala na protilietadlovej obrane v meste Tarnopol. Ďalšie osudy príslušníkov légie boli rôzne. Časť sa dostala do zajatia, časť pravdepodobne zahynula, časť sa cez Rumunsko dostala na Blízky východ, časť pod kontrolu Červenej armády. Blížšie pozri ČEJKA, E.: *Československý odboj na Západe (1939 – 1945)*. Praha 1997, s. 82–109; FRIEDL, J.: c.d., s. 39–138; VANĚK, O.: *Účasť Slovákov v začiatkoch protifašistického odboja v Poľsku (marec – september 39)*. In: *Vojenská história*, roč. 1, 1997, č. 2, s. 18–31; SVOBODA, L.: *Cestami života I*. Praha 1971, s. 310.

mo však bolo tiež výhodným nástupným priestorom pri výbojoch do Poľska, na východ a do Dunajskej kotliny. Wehrmacht si na obsadenom území prisvojoval všetky vojenské i civilné právomoci ako v okupovanej krajine. Nacisti kalkulovali tiež s eventualitou pripojenia tohto územia k Protektorátu, o čom svedčí aj zriadenie civilnej správy, úradovní gestapa, polície, perzekúcia komunistov, sociálnych demokratov, Židov atď., utvorenie colnej hranice. Obsadenie tohto územia tiež sledovalo nátlak na slovenskú vládu, aby sa prestala zdráhať požiadať Nemecko o ochranu podľa pôvodnej dohody, čo nakoniec urobila 15. marca.⁹⁰

Napriek tomu, že Nemecko ešte nemalo jasno o budúcom osude Slovenska, 23. marca bola uzavretá už spomínaná ochranná zmluva. Nemci sa pritom vzdali niektorých maximalistických požiadaviek na odtrhnutie obsadeného územia. Zavázil odpor slovenskej vlády, ktorá by v takom prípade pred širokou verejnosťou len ťažko obstála. Svojho záujmu o obsadené územie sa však nacisti nevzdali a do zmluvy preto zakomponovali článok 2 o existencii ochranného pásma. Podľa neho nemecká strana mala na tomto území právo „kedykoľvek zriaďovať vojenské objekty a držať ich obsadené silou, ktorú pokladá za potrebnú“. Slovenská strana mala zabezpečiť potrebné pozemky. Vojenské jednotky i základne sa mali z Nemecka bezcolne zásobovať (podľa zmluvy išlo o územie ohraničené na západe hranicami Slovenského štátu a na východe čiarou tvorenou východným okrajom Malých Karpát, Bielych Karpát a Javorníkov). Nemecká branná moc tu bola pritom oprávnená vykonávať výsostné vojenské práva, pričom nemeckí občania, ktorí sa podieľali na stavbe vojenských objektov v ochrannom pásme, mali podliehať nemeckému súdnictvu.⁹¹

Význam ochranného pásma sa výrazne zvýšil po tom, čo Poľsko odmietlo nacistické pokusy riešiť dohodou otázku Gdaňska a koridoru. Toto územie sa ukazovalo ako možný nástupný priestor k útoku na Poľsko. Prípravy tu nemecká armáda začala už niekoľko mesiacov pred vypuknutím vojny. Aj keď o ohraničení a funkcii tohto územia v nasledujúcom období prebiehali intenzívne rokovania s Nemeckou vojenskou komisiou, ktorá na Slovensko prišla v máji 1939 pod vedením genpor. Franza Barckhausena. Na druhej strane možno predpokladať, že ochranné pásmo nebolo hneď od začiatku namierené proti Poľsku, keďže v zmluve sa ohraničilo nezávisle od komunikačných možností tohto priestoru.⁹²

Už 20. mája bol vo velení nemeckej armády vypracovaný návrh na sústredenie skupiny armád Juh proti Poľsku, v ktorom boli definované úlohy skupiny armád a jej podriadených zväzov. Podľa tohto dokumentu mali z územia západného Slovenska a Horného Sliezska útočiť útvary 14. armády.⁹³ Prípravy na vojnu na území Slovenska nemecká strana odôvodňovala plnením záruk vyplývajúcich z ochrannej zmluvy. Nemci mali od začiatku eminentný záujem o využitie dopravy na Slovensku. Už v dňoch 11. – 13. mája na rokovaní medzi nemeckou a slovenskou subkomisiou pre dopravu (jednotlivé subkomisie boli vytvorené z členov nemeckej a slovenskej vojenskej komisie) sa schválila nemecká iniciatíva zistiť stav a výkonnosť komunikácii Slovenského štátu z hľadiska vojensko-dopravného (železníc, ciest, riečnej dopravy), určiť opatrenia na to, aby sa dopravná sieť uviedla do stavu vyhovujúceho potrebám na obranu Slovenska, navrhnuť organizáciu vzájomných stykov vojensko-

90 HRNKO, A.: Rokovanie..., c.d., s. 40–41; HUBENÁK, L.: Nacistické výboje..., c.d., s. 170–180.

91 Slovenský preklad zmluvy pozri HUBENÁK, L.: Politika nemeckej ochrannej zóny..., c.d., dokument č. 6.

92 HRNKO, A.: Rokovanie..., c.d., s. 42.

93 Wojna obronna Polski 1939. Wybór źródeł. Warszawa 1968, s. 258–263.

dopravných orgánov, aby bola zabezpečená ich súčinnosť, a to aj v čase brannej pohotovosti štátu. Subkomisia navrhla tiež opatrenia na zlepšenie výkonnosti železníc. V dňoch 12. – 13. júna sa v Bratislave uskutočnili porady so zástupcami pre výstavbu nemeckých diaľnic, výsledkom ktorých bola dohoda, že Nemci na západnom Slovensku dobudujú cestnú sieť tak, aby vyhovovala presunom bojových vozidiel. Návrh bol zdôvodnený tým, že Nemecko dlhuje Slovensku značnú sumu za odvezený vojenský materiál. Nemecká strana to tiež zdôvodnila tým, že na clearingovom účte súkromného obchodu je v prospech slovenskej strany značná špička, ktorú by Nemci chceli vyrovnáť. Na výstavbe sa počítalo so slovenskými robotníkmi, zariadenia a suroviny sa mali kúpiť v Nemecku na konto vojenského materiálu.⁹⁴ Nemecká strana počítala tiež so zapojením slovenských spojov. DMK vykonala už v máji a júni 1939 preskúmanie ich stavu vzhľadom na pripravovaný útok na Poľsko. Potrebné údaje si zisťovala, bez vyžiadania súhlasu MZV, priamo na slovenských úradoch pre spoje. V rámci príprav na vojnu vzniesla DMK na slovenské spoje viaceré dôležité požiadavky. Ministerstvo dopravy a verejných prác schválilo žiadosť DMK na zriadenie viacerých medzištátnych a vnútroštátnych telefónnych liniek pre potreby Wehrmachtu. Náklady (2 101 027 Ks) uhradila slovenská vláda. Vyhovelo sa tiež nemeckým žiadostiam o premiestnenie vojenských ústrední z poštových úradov do vojenských budov.⁹⁵ Na druhej strane do vypuknutia vojny sa nemeckej strane nepodarilo presadiť dôstojníka pre spoje pri slovenských orgánoch a tým kontrolovať slovenskú správu spojov.⁹⁶

S prípravou teritória pre nemecké vojenské útvary sa začalo už v júni. V tejto súvislosti Oberkommando der Wehrmacht (OKW – Vrchné veliteľstvo brannej moci) informovalo 28. júna Zahraničný úrad, že v dňoch od 5. do 31. augusta začnú na severe ochrannej zóny opevňovacie práce a požiadalo ho, aby do vtedy uzavrel so slovenskou vládou zmluvu (asi pripravovanú zmluvu o ochrannom pásme), alebo jej oznámil, že nemecká branná moc je oprávnená neodkladne začať opevňovacie práce všade tam, kde to bude nevyhnutné. Prípadné námietky zo strany orgánov SR a súkromných osôb (vlastníkov pozemkov) nemali byť brané do úvahy. Otázka ich odškodnenia sa mala riešiť neskôr.⁹⁷ Nemecké vyslanectvo v Bratislave dostalo ohľadne tohto plánu inštrukcie 10. júla 1939. Jeho úlohou bolo nabádať slovenskú vládu, aby urobila všetko pre uľahčenie opevňovacích prác nemeckej armády. Nemecké požiadavky sa mali realizovať na základe ochrannej zmluvy. Ak to bolo pre realizáciu požiadaviek vyplývajúcich z ochrannej zmluvy nevyhnutné, mohli sa jednotky nemeckej armády pohybovať aj mimo ochrannej zóny.⁹⁸ Z uvedeného vyplýva, že slovenskej vláde muselo byť už v tomto čase jasné, že minimálne ochranná zóna má byť nástupným priestorom nemeckej armády. 12. júna nemecké velenie určilo úlohy pre vojenský prieskum terénu a situácie v predpokladaných nástupových priestoroch 7. pešej divízie, ktoré mali byť na území Slo-

94 SNA, f. Národný súd (NS), II A – 891, Tn ľud J. Tiso.

95 SNA, f. MZV, škatuľa 134, zl. 30 206/39.

96 Na Oberkommando des Heeres (OKH – Vrchné veliteľstvo pozemného vojska) v tejto súvislosti vznikol návrh na zriadenie spojovacieho veliteľstva (vel.) v Bratislave v prípade mobilizácie. Nemecké žiadosti v tejto záležitosti sa totiž riešili cez spojovacieho dôstojníka pri DMK prostredníctvom úradníkov spojovacieho veliteľstva Viedeň. OKH však takúto predstavu nakoniec v auguste odmietlo. BA – MA Freiburg, bs. RW/5, as. 441, č.s. 457, OKH na OKW/Ausland 15. 8. 1939; Pozri tiež SUŠKO, L.: Počiatky hospodárskej exploatacie..., c.d., s. 710–11.

97 BA – MA Freiburg, bs. RW/5, as. 440, č.s. 257, OKW/Ausland na AA 28. 6. 1939.

98 ADAP, D, VI, dok. č. 644, s. 746.

venska. Presun príslušných orgánov sa začal už na druhý deň a uskutočnil sa v priestore Žilina, Turzovka, Makov, Veľká Bytča v dňoch 15. – 19. júna 1939. Zistené boli viaceré ťažkosti. Na trase Žilina – Turzovka bolo treba vybudovať spojenie. Opravu si vyžadovali cesty najmä pre potreby delostrelectva. Chýbali tiež ubytovacie priestory pre mužstvo. Ďalší prieskum sa týkal tiež možnosti zásobovania, miestnych zdravotníckych a veterinárnych pomerov. Na základe týchto informácií boli už 21. júna pre potreby divízie vyčlenené dva prápory na výstavbu ciest.

Činnosť nemeckých vojenských orgánov si všimli aj spravodajské orgány MNO. Podľa hlásenia MNO zo 14. júla sa od 25. júna v Žiline zdržovalo nemecké vymeriavacie oddelenie, ktorého vel. bolo na Budatínskom zámku. Oddiel vykonával vymeriavacie práce, kontrolu máp, zisťovanie pevných bodov a skúšal možnosť použitia obrnených vozidiel v okolí Čadca – Turzovka.⁹⁹

Súčasne s týmito prípravami pokračovali tiež rokovania slovenských predstaviteľov so zástupcami DMK. V súvislosti s poľskou otázkou Nemcov zaujímala hlavne situácia na severnej hranici Slovenska. Tieto otázky sa prejednávali na zasadnutí medzi slovenskou vládou a DMK 17. júla. Dohodu, ktorá sa tu uzavrela, podpísal za nemeckú stranu genpor. Barckhausen a za slovenskú predseda vlády Jozef Tiso. Slovenská vláda sa tu zaviazala, že zamedzí všetky vzťahy s Poľskom, ktoré odporujú nemeckému záujmu. V tejto súvislosti sľúbila zostrenie stráženia hraníc s Poľskom, odstránenie nespoľahlivých elementov z ochrany hraníc a ich nahradenie spoľahlivými osobami, personálne posilnenie colných úradov vojenskými jednotkami a s tým súvisiacu militarizáciu Finančnej stráže. Zároveň sa zaviazala, že vydá rozkaz na presun časti vojenských oddielov z vnútrozemia k severnej hranici, zamedzí prechodu osôb do „tschechischen Legion“ a poľskej špionáži, ktorá by ohrozovala nemecké jednotky na Slovensku. Zároveň upozornila, že v otázke spravodajstva sa už pracuje podľa smerníc dohodnutých medzi slovenským MNO a nemeckým Abwehrom. Schválená bola tiež požiadavka, aby sa na Slovensku vykryštalizoval jednotný postoj voči Nemecku, ktorý mal byť vedený v pozitívnom a priateľskom duchu. Na nemeckú výčitku, že vo vláde pretrvávajú vplyv K. Sidora, slovenskí reprezentanti upozornili, že jeho menovaním za vyslanca do Vatikánu bol tento problém vyriešený.¹⁰⁰

Vláda urobila viaceré opatrenia na zabezpečenie ochrany hraníc. V súlade s nemeckými požiadavkami sa už na základe rozhodnutia zo 4. júla 1939 započalo s militarizáciou Finančnej stráže, ktorá prešla pod vojenské velenie a disciplínu. Spolu s vojenskými pohraničnými prápormi utvorila nové útvary pod názvom Pohraničná stráž. Ich úlohou bolo nahraďiť len nedávno rozpustenú Stráž obrany štátu.¹⁰¹ Výhodou bolo, že tieto vojenské posily sa nemali využiť len v čase bezprostredného ohrozenia štátnej hranice, ale v podstate nepretržite. Tak sa mohla aspoň čiastočne vyplniť medzera spôsobená nedostatočnými stavmi príslušníkov Finančnej stráže.

Prvé informácie o koncentrácii nemeckých jednotiek na severozápade ochranného pásma zaznamenalo MNO už v júni 1939. V hlásení z 21. júna sa píše: „V priestore Dlhé Pole – Ma-

99 HUBENÁK, L.: Politika nemeckej ochrannej zóny..., c.d., s. 330.

100 SNA, f. Alexandrijský archív, II C – 906, P 1887 e.

101 Bližšie pozri: BAKA, I.: K problematike zaistenia hraníc Slovenska v rokoch 1941 – 1944. In: Vojenská história, roč. 7, 2003, č. 3, s. 122–123.

kov – Biely Kríž sústreďuje sa nemecké vojsko v neznámej sile. Medzi občanmi nemeckej národnosti v okolí Žiliny panuje názor, že poľsko-nemecký pomer bude riešený do konca tohto mesiaca.¹⁰² Podľa ďalšieho hlásenia MNO informovalo 2. augusta MZV, o pripravách v tejto oblasti nasledujúcim spôsobom: „Hradská Trenčín – Žilina – Čadca, Skalité je na oboch stranách rozkopaná, navázaná štrkom a valcovaná. Hradské sú opravované. Tieto práce prevádzajú nemecké firmy s vlastnými vedúcimi ľuďmi. Valce a autá sú tiež nemecké. Podľa tempa, kvality a spôsobu práce na úprave uvedených hradských zdá sa, že sa nejedná o dôkladné prevedenie opráv, ale len o rýchle rozširovanie hradských...“ V správe sa ďalej hovorí, že na prácach je zamestnávaná hlavne mládež a ženy, keďže muži musia byť využití na poľnohospodárske práce.¹⁰³

Aj na základe spravodajských hlásení muselo byť slovenským politikom už v tomto čase jasné, že Nemecko sa na severných hraniciach Slovenska pripravuje na vojnu. Potvrdzujú to aj slová ministra národnej obrany gen. F. Čatloša, ktoré vyslovil pred Národným súdom (NS): „V letných mesiacoch podľa cestných prác nariadených a prevádzaných Nemcami a podľa stále meneného vojenského dislokačného a organizačného plánu som usudzoval, že Nemecko sa pripravuje na ozbrojený konflikt proti Poľsku. Nebol som si len na čistom na spôsobe a termíne.“¹⁰⁴ Čatlošove slová potvrdil pred NS aj gen. Jozef Turanec.¹⁰⁵ V dobovej tlači však Čatloš ešte koncom júla 1939 možnosť využitia Slovenska ako nástupného priestoru nemeckej armády odmietol.¹⁰⁶

28. júla po zhodnotení všetkých výsledkov prieskumu a vyjasnení všetkých otázok ohľadne zásobovania, vyšli rozkazy k pohotovosti 7. pešej divízie (V – genmjr. Eugen Ott), ktorá mala byť v rámci priprav na vojnu presunutá na Slovensko.¹⁰⁷ Upravili sa tiež pravidlá ohľadne pomeru medzi nemeckým vojskom a civilným obyvateľstvom. Presun divízie do nástupného priestoru časovo upravoval rozkaz z 31. júla. Prvý transport mal odísť 3., posledný 7. augusta a jeho príchod bol stanovený na 9. augusta ráno. Podľa predpokladu 11. augusta boli všetky jednotky v určenom priestore. Na druhý deň vyšli prvé rozkazy k výcviku jednotiek.¹⁰⁸ Väčšina mužstva sa ubytovala vo vojenských stanoch, čo nebolo vyhovujúce vzhľadom na časté prehánky v tomto období.¹⁰⁹ Okamžite po príchode sa začalo s intenzívnymi opevňovacími prácami. Podľa hlásenia spravodajského oddelenia MNO nemecké jednotky intenzívne budovali zákopy, palebné guľometné postavenia, protiletadlové kryty atď. Nemci si pritom počínali svojvoľne, napríklad v pohraničí rúbali stromy, obsadzovali pošty a pod.

Aby nedošlo k nežiadúcim incidentom, ktoré by mohli naštrbiť nemecko-slovenské vzťahy,

102 SNA, f. MZV, škatuľa 78, zč. 9 328/39.

103 SNA, f. MZV, škatuľa 155, zč. 9 014/39; SNA, f. MZV, škatuľa 78, zč. 6 886/39.

104 SNA, f. NS, A 946, Tnľud 12/47, F. Čatloš, zápisnica z výpovede F. Čatloša z 11. a 12. 1. 1947.

105 SNA, f. NS, A 890, Tnľud 6/46, J. Tiso.

106 Slovák, 25. 7.1939, s. 2, Falošné správy o presunoch nemeckého vojska.

107 Písomný rozkaz k dosiahnutiu pohotovosti (Einsatzbereitschaft) obdržalo vel. 7. pešej divízie v Mníchove 5. 6. 1939.

108 BA – MA Freiburg, bs. RH/26/7 /Infanterie – Division/, as. 712, Denník o pohotovosti k nasadeniu na opevňovanie.

109 Vel. 7. pešej divízie bolo pravdepodobne v Bytči. Vel. pešieho pluku (p. pl) 61 bolo už od 7. 8. 1939 v Budatíne. P. pl. 19 a 7 mali stanovisko veliteľstva (SV) v Turzovke, p. pl. 62 v Staškove v miestnej škole, pioniersky prápor 7 vo Veľkej Bytči. Podľa hlásenia vel. p. pl. 61 z 12. 8. bol štáb I. práporu v Chlumci; II. v Budatíne; III. v Kysuckom Novom Meste. BA – MA Freiburg, bs. RH/26/7, as. 701.

vydalo OKW už 21. júla obežník o správaní sa nemeckých jednotiek v ochrannom pásme. Upozorňuje sa v ňom, že Slovensko je suverénny štát, ktorý stojí v priateľskom pomere k Nemeckej ríši. Nemecké jednotky sa mali vyvarovať akýchkoľvek incidentov, ktoré by mohla využiť nepriateľská propaganda. Požiadavky určené slovenským úradom, či civilným osobám, mali byť predkladané bez zbytočnej prístnosti.¹¹⁰ Príchod jednotiek 7. pešej divízie mal dopad aj na správanie sa radového obyvateľstva. MNO o tom už 12. augusta informovalo nasledujúcim spôsobom: „V Žiline sa rozniesol chýr o evakuácii, mnoho rodín balí a chce sa odsťahovať....“. V ďalšom hlásení zo 14. augusta sa konštatovalo, že „obyvateľstvo Žiliny a Kysúc chovalo sa do 10. augusta kľudne. Dňa 10. 8. t.r. bolo však už pozorovať veľkú nervozitu a zhon. Zistili sme, že v mnohých rodinách pripravujú sa opustiť Žilinu a balia svoje veci. Okresný četnícky veliteľ v Čadci vydával už svojim podriadeným orgánom smernice pre prípadnú evakuáciu.“ Aj slovenská spravodajská služba pritom podľahla poplašným správam: „podľa najnovších správ do 15. t.m. majú byť v priestore Žilina – Čadca – Makov sústredené 4 divízie.“¹¹¹

Krátko po príchode 7. pešej divízie sa už na území ochrannej zóny začala rozmiestňovať aj 4. ľahká divízia (V – genmjr. Alfred von Hubicki). Tieto dve divízie podliehali XVIII. armádnemu zboru. Postavenie nemeckých útvarov na Slovensku upresňovali zvláštne nariadenia pre zásobovanie. Z nemeckých hlásení vyplýva, že podmienky na pobyt jednotiek na Slovensku boli považované za zlé, keďže nebolo dostatok priestoru na ich ubytovanie. Podobne boli označené tiež hygienické pomery.¹¹²

V dôsledku rešpektovania zdanlivej suverenity Slovenského štátu neboli nemecké jednotky pôvodne rozmiestnené mimo ochranného pásma. Výnimku mali niektoré miesta v úseku, ktorý nemecká armáda obsadila už v marci 1939 (ešte v júli mali Nemci posádky v Trenčíne, Žiline, Novom Meste nad Váhom),¹¹³ ktorých postavenie zatiaľ nebolo jasné. Podľa veliteľstva 14. armády táto skutočnosť znemožňovala posilnenie pravého krídla armády, ktoré tak nebolo dostatočne pohyblivé.¹¹⁴ Na druhej strane v priestore východne od Vysokých Tatier bola na poľskej strane dislokovaná najslabšia poľská armáda Karpaty.

Prítomnosť 7. pešej divízie na Slovensku a prísun ďalších jednotiek do priestoru ochranného pásma si vyžiadali urýchlenie nemecko-slovenských rokovaní o úprave pomerov vyplávajúcich z ochrannej zmluvy. Rokovania prebiehali v rámci vojenských komisií, v skutočnosti všetky významnejšie otázky predstavitelia DMK prerokovali priamo s predstaviteľmi slovenskej vlády.

V súvislosti s prípravami na vojnu a prítomnosťou nemeckých jednotiek na Slovensku boli dôležité najmä rokovania o charaktere ochranného pásma. Zmluva o ochrannom pásme, ktorej podpis sa v dôsledku sporných bodov neustále odkladal, bola nakoniec urýchlene uzavretá 12. augusta 1939.¹¹⁵ Podľa zmluvy východná hranica pásma sa od Nového Mesta nad Váhom na sever posunula až k západnému brehu Váhu, ďalej na sever postupovala po-

110 BA – MA Freiburg, bs. RW/5, as. 440, č.s. 354, obežník OKW z 21. 7. 1939.

111 SNA, f. MZV, škatuľa 155, zč. 9014/39, správa MNO pre MZV z 12. 8; zč. 7 269/39, správa MNO pre MZV zo 14. 8. 1939.

112 BA – MA Freiburg, bs. RH/20/14 /14. Armee/, as. 176.

113 BA – MA Freiburg, bs. RW/5, as. 440, č.s. 285, OKW na OKH z 3. 7. 1939.

114 BA – MA Freiburg, bs. RH/20/14, as. 2, Vojnový denník vrchného vel. 14. armády.

115 Podľa poznámok vedúceho DMK genpor. F. Barckhausena urýchleným podpísaním zmluvy sa malo zabrániť ne-

zdĺž západného brehu rieky Kysuca až k hraniciam s Poľskom. Nemecká armáda si tak rozšírila nástupný priestor v blížiacjej sa vojne. Nemecká strana mohla v ochrannom pásme používať dopravné prostriedky a cesty, ale s „najväčším možným ohľadom na záujmy Slovenskej republiky.“ Mala právo zriadiť vojenské objekty a v zhode so slovenskými úradmi si nárokovať na vojenské účely verejné budovy, pozemky a objekty, vziať do užívania súkromné budovy a pozemky. V ochrannom pásme tiež mohla slobodne pôsobiť vojenská špionáž, kontrašpionáž a organizácia pre boj so sabotážou, ale tiež nemecká vojensko-policiajná exekutíva. Slovenské orgány mohli byť požiadané o súčinnosť. Wehrmacht si potvrdil aj právo bezcolného zaopatrenia jednotiek. V zmluve sa však už nehovorí o neobmedzených výsostných právach Nemecka. Otázka zbrojárskych podnikov mala byť vyriešená osobitnou dohodou, nemecká strana však získala právo dohľadu nad nimi a na ich využitie pre vlastné potreby. Slovenská strana počas rokovania dosiahla určité ústupky, nemecká strana sa totiž napriek pôvodnej žiadosti vojenských miest zriekla pripojenia miest Nové Mesto nad Váhom, Trenčín, Žilina a tiež niektorých cestných komunikácií. Bol to však len minimálny ústupok, Nemci totiž mohli napriek tomu v prípade vojenskej nevyhnutnosti používať tiež železnicu Bratislava – Piešťany – Žilina – Čadca, ako i okolité cesty¹¹⁶, ktoré nepatrili do ochrannej zóny a tiež všetky mestá pri týchto tratiach na ubytovanie vojakov. Ako ústupok možno chápať tiež právnu jednotu ochranného pásma s ostatným územím SR a povolenie jednej symbolickej posádky v ochrannom pásme, čo je obsiahnuté v doplnku k zmluve z 13. augusta. Slovenská strana tiež dosiahla ustanovenie o obmedzení pohybu nemeckých vojakov v území mimo pásma. Zmluva upravovala tiež súdnu právomoc, ktorá sa tiež riešila výhodne pre nemeckú stranu. Príslušníci Wehrmachtu podliehali len nemeckému súdnictvu. To isté platilo aj pre ríšsko-nemeckých občanov, pokiaľ spáchali trestné činy proti Nemecku. Právomoci slovenských orgánov voči nemeckým príslušníkom boli výrazne obmedzené, naopak slovenské súdy mali byť nápomocné pri trestaní činov, ktoré by smerovali proti záujmom Nemeckej ríše.¹¹⁷ Aj keď ústupky, ktoré slovenská strana dosiahla, neboli veľké, predsa len využila určitý manévrovací priestor, ktorý jej nemecká strana vytvorila, keď sa rozhodla s ňou rokovať na diplomatickej úrovni, v snahe vytvoriť zo Slovenska akúsi vizitku, dôkaz, že aj malé národy sa môžu realizovať pod „ochranou“ Nemecka. Na zmluvu o ochrannom pásme ešte nadväzovala zmluva o demontáži a odvoze zariadení na výrobu a skladovanie bojových látok z 18. augusta. Slovenská armáda bola takmer úplne zbavená možnosti vlastniť a produkovať bojové chemické látky. Na druhej strane po zdĺhavých rokovaníach presadila dohodu, podľa ktorej mala nemecká strana poskytnúť aspoň čiastočnú náhradu za odvezené zariadenia a látky.¹¹⁸

žiadúcim konfliktom vyplývajúcim z príchodu ďalších nemeckých jednotiek na Slovensko. SNA, f. S, škatuľa 424, fascikel S – 424 – 5, ústne poznámky F. Barckhausena z rozhovoru s V. Tukom zo 7. 8. 1939.

116 Cesty: Bratislava – Modra – Nádaš – Trenčín a Bratislava – Trnava – Piešťany – Trenčín – Žilina – Čadca, z Trenčína do Čadce aj na východnom brehu rieky Váh a Kysuce.

117 HRNKO, A.: Rokovanie..., c.d., s. 49–50; KLIMKO, J.: Tretia ríša..., c.d., s. 89–96; Slovenské znenie zmluvy pozri HUBENÁK, L.: Politika nemeckej ochrannej zóny..., c.d., dok. č. 61; K problémom pri určovaní východných hraníc ochranného pásma pozri tiež TULKISOVÁ, J.: Slovensko-nemecké vzťahy v dokumentoch OKW/Ausland (Vzťahy medzi vojnovou Slovenskou republikou a nacistickým Nemeckom v roku 1939). Diplomová práca. Bratislava 2006, s. 21–44.

118 Bližšie pozri NIŽŇANSKÝ, E. – TULKISOVÁ, J.: Príprava a podpísanie slovensko-nemeckej dohody o bojových chemických látkach a ich výrobných zariadeniach. In: Vojenská história, roč. 10, 2006, č. 3, v tlači.

Z hľadiska budúcej účasti slovenskej armády na vojne boli dôležité aj ďalšie rokovania s DMK. Tu treba spomenúť rokovania o konfiškácii vojenského materiálu a odškodnení zaň. Nemecká strana totiž súhlasila, že nebude konfiškovať majetok, ktorý sa nachádzal na východ od obsadeného pásma. O jeho odvoze sa malo rokovať. Slovákom malo zostať toľko, koľko potrebovali pre svoju armádu. Vyjednávanie o vojenskom materiály prešlo do agendy DMK. Slovenská strana trvala na odškodnení za ukoristený vojenský materiál. Rokovania sa preťahovali aj v dôsledku vyjednávania o veľkosti slovenskej armády. Nemci navrhovali 25 tisíc mierového stavu a iba 50 tisíc vojnového stavu. S vojnovým stavom však slovenská strana nesúhlasila a navrhovala 150 tisíc. Hitler sa nakoniec v auguste 1939 rozhodol, pravdepodobne v súvislosti s blížiacou sa vojnou, ponechať zbrane pre 125 tisíc mužov slovenskej armády a pre ďalších 25 tisíc ako náhradu úbytku. 18. augusta bola podpísaná dohoda o budovaní slovenskej brannej moci. Nadpočetná vojenská výzbroj nachádzajúca sa na slovenskom území mala slúžiť na zásobovanie slovenskej armády, v budúcnosti sa už čs. zbrane nemali vyrábať a slovenská armáda sa mala prezbrojiť nemeckými zbraňami.¹¹⁹ Otázka odškodnenia za vojenský materiál vyvezený nemeckou brannou mocou sa vyriešila až v roku 1940.

Začiatkom augusta tiež vyvrcholili rokovania o dopravných otázkach. Okrem dobudovania dopravnej siete mala nemecká strana enormný záujem tiež na riadení a koordinovaní vojenskej dopravy na Slovensku. Svedčí o tom už návrh 5. (dopravného) oddelenia Generálneho štábu pozemného vojska (Generalstab des Heeres) z 25. apríla adresovaný OKW, podľa ktorého nemecká strana už od apríla požadovala zriadenie dopravnej služobne v ochrannom pásme, ako aj vymenovanie spojovacieho dopravného dôstojníka. Neskôr v súvislosti s prechodom na vojenskú organizáciu dopravy sa malo počítať tiež so zriadením dopravného veliteľstva pri ministerstve dopravy s kompetenciami pre celé Slovensko. Už v čase mieru sa mali začať prípravy na spoluprácu počas vojny, napríklad na vypracovaní harmonogramu transportov s najvyšším možným zaťažením dopravnej siete.¹²⁰

Svoju predstavu 5. oddelenie zopakovalo v návrhu z 5. júna. Dopravný dôstojník mal podľa neho usmerňovať nemecké požiadavky na prípravu dopravného systému na Slovensku na vojnu. Svoje požiadavky však mal predkladať len so súhlasom DMK.¹²¹ V ďalšej svojej správe z 15. júna 5. oddelenie konštatovalo, že železnice, cesty, ako aj vodné cesty na celom Slovensku, teda nie len v ochrannej zóne, budú v čase napätia, ako aj vojny k dispozícii nemeckej brannej moci. Dopravné úrady pritom mali podliehať rozkazom OKW. Na zabezpečenie ochrany dopravného systému a jeho transformáciu na plnenie vojenských úloh sa mali na Slovensku zriadiť nemecké dopravné úrady. Naopak, kompetentné slovenské dopravné úrady mali mať povinnosť nahlásiť nemeckej strane všetky zamýšľané organizačné zmeny. Podľa tejto správy mal zastupovať nemecké požiadavky ohľadom dopravy pre celé Slovensko nielen transportný dôstojník, ale aj splnomocnenec pre dopravu z ríšskeho ministerstva dopravy s podriadeným personálom. V prípade prechodu na vojenskú organizáciu dopravy mali slovenské dopravné úrady podliehať rozkazom nemeckého dopravného veliteľstva.¹²² Tre-

119 HRNKO, A.: Rokovanie..., c.d., s. 49–50.

120 BA – MA Freiburg, bs. RW/5, as. 439, č.s. 58.

121 BA – MA Freiburg, bs. RW/5, as. 440, č.s. 308, 5. oddelenie (dopravné) 2. oddeleniu Generálneho štábu pozemného vojska 5. 6. 1939.

122 BA – MA Freiburg, bs. RW/5, as. 440, č.s. 309, návrh 5. oddelenia generálneho štábu pozemného vojska z 15. 6.

ba povedať, že s vyslaním splnomocnenca Ríšskeho ministerstva dopravy pôvodne nesúhlasil ani minister národnej obrany gen. Čatloš, ani minister zahraničných vecí F. Ďurčanský, nakoniec sa však museli prispôbiť nemeckým požiadavkám. Výhrady mali tiež k otázke umiestnenia dopravného dôstojníka, ktorého chceli umiestniť na vyslanectve a jeho žiadosti vybavovať cez MZV.

K definitívnej úprave tejto otázky došlo na rokovaní medzi zástupcami nemeckej a slovenskej vojenskej komisie 1. a 2. augusta 1939. Podľa pôvodných nemeckých predstáv sa tu dohodlo, že k nemeckej vojenskej komisii v Bratislave budú pričlenení transportný dôstojník a tiež splnomocnenec Ríšskeho ministerstva dopravy, s podriadeným personálom. Zároveň došlo k dohode, podľa ktorej otázka využitia cestných, železničných a riečnych komunikácií na Slovensku v čase hroziaceho vojnového konfliktu, resp. v čase samotnej vojny bola v kompetencii vrchného veliteľstva nemeckej armády, ktoré malo jednáť v porozumení so slovenskými orgánmi. V jeho kompetencii bolo tiež už v čase mieru diktovať požiadavky na prípravu samotného dopravného systému, potrebné pre plnenie úloh vo vojne. Dopravné úrady SR mali podľa pôvodných nemeckých predstáv za úlohu hlásiť veliteľstvu nemeckej armády prípadné plánované zmeny vo výstavbe, ako aj organizačné úpravy v tejto otázke, aby mohli byť zohľadnené jeho požiadavky. Okrem toho v čase vojny mal transportný dôstojník na Slovensku, opäť podľa pôvodných nemeckých plánov, zriadiť aj nemecké transportné (dopravné) veliteľstvo. Pred a počas vojny vykonávali nemecký dopravný dôstojník a jeho aparát (14 ľudí), ako aj splnomocnenec ríšskeho ministerstva dopravy (obaja pri ministerstve dopravy) a jeho štáb, rozhodujúcu úlohu pri zabezpečovaní vojenských transportov nemeckej armády.¹²³

Prípravy sa diali tiež v letectve. Podľa archívnych dokumentov sa nemecká strana ešte v máji zaujímala najmä o už existujúce vojenské letiská, ktoré chcela prebudovať ako záložné letiská Luftwaffe.¹²⁴ Tieto aktivity samozrejme nesúviseli len s blížiacou sa vojnou, boli súčasťou rokovaní o charaktere ochrannej zóny a postavení formujúcej sa slovenskej armády. Ríšske ministerstvo pre vzdušnú dopravu (Reichsluftfahrtministerium) si vyhládlo osem slovenských letísk, ktoré mali byť prebudované na záložné letiská (Einsatzhafen). V čase mieru ich mali využívať tiež slovenské vzdušné zbrane, ktoré by sa o ne zároveň starali. Ako vlastné Luftwaffe malo aj v čase mieru využívať záložné letiská v Trenčianskych Biskupiciach, Piešťanoch a Žiline.¹²⁵ V súvislosti s blížiacou sa vojnou sa pôvodné predstavy ešte rozšírili. Napríklad podklady z terénneho prieskumu do úvahy prichádzajúcich letiskových plôch pre potreby nemeckého letectva z júna 1939 evidujú spolu 24 miest Slovenska, vhodných na dobudovanie, prestavbu a výstavbu poľných a záložných letísk.¹²⁶ Podľa vtedajšieho veliteľa slovenského letectva pplk. Jána Ambruša členovia nemeckej vojenskej komisie previedli v jeho sprievode prehliadku všetkých letísk na Slovensku, z ktorých stavom však ne-

123 SNA, f. Alexandrijský archív, II C – 906, P 1887 c.; SNA, f. MZV, škatuľa 155, zč. 8 643/39; Pozri tiež SUŠKO, L.: Zapojenie..., c.d., s. 161–186.

124 BA – MA Freiburg, bs. RW/5, as. 440, č.s. 286, DMK na OKW/Ausland 13. 5. 1939.

125 BA – MA Freiburg, bs. RW/5, as. 439, správa o rokovaní na Reichsluftfahrtministerium (RLM) 17. 5. 1939; Podľa hlásenia DMK na Slovensku, táto predstava bola posunom, oproti pôvodnej dohode, podľa ktorej mali popri Luftwaffe aj slovenské vzdušné zbrane využívať všetky slovenské vojenské letiská. BA – MA Freiburg, bs. RW/5, as. 439, OKW/Ausland na RLM z 30. 5. 1939.

126 BA – MA Freiburg, bs. RW/5, as. 440, č.s. 228, hlásenie DMK na OKW /Ausland.

boli úplne spokojní: „Nemci predložili požiadavku, aby na východe Slovenska v priestore Vranov – Humenné – Trebišov bolo zriadených 5–7 letiskových plôch pre ich potrebu. Stavbu mali previesť Nemci z vlastných prostriedkov. Pozemky mala zaplatiť tiež nemecká strana. Pre krátkosť času sa však s prácou nezačalo.“¹²⁷ O nemeckom záujme svedčí aj výpoveď pplk. let. Justína Ďuranu, podľa ktorého nemeckí dôstojníci z Luftgaukommando XVII (Viedeň) dochádzali na jeho veliteľstvo II. perute v Spišskej Novej Vsi už na prelome mája a júna za účelom rekognoskácie terénu pre poľné letiská. Podľa vlastných slov dostal krátko na to rozkaz na túto činnosť na východnom Slovensku. V júli sa potom podľa neho začali práce na technickej úprave letísk pre potreby nemeckého letectva.¹²⁸ Pravdepodobne začiatkom júla sa rozhodlo, že letiská na Slovensku budú počas mieru slúžiť len slovenským vzdušným zbraňam. Počas vojny však mali byť využité ako záložné letiská Luftwaffe.¹²⁹ Po skončení vojny proti Poľsku Luftwaffe využívalo len leteckú strelnicu v Malackách. Tá však bola na území ochranného pásma.

Konkrétne prípravy v súvislosti s vojnou sa viac či menej realizovali na letiskách, ktoré boli v blízkosti ochranného pásma, ale aj na letisku Spišská Nová Ves. OKW už 5. júna vyjadrilo svoj súhlas zriadiť na letisku vojenskú úradovňu, tá však nemala byť obsadená vojenským personálom, ale mala sa maskovať ako civilný orgán.¹³⁰ Na druhej strane už 22. júla OKW/Ausland informoval Zahraničný úrad, že je nevyhnutné, aby sa na letisku v krátkej dobe etablovalo veliteľstvo záložného letiska (Einsatzhafen Kommandantur), ako aj letištná rota (Flughafenbetriebskompanie). Spolu sa počítalo s asi 300 mužmi. Úlohou Zahraničného úradu bolo získať pochopenie pre tieto opatrenia zo strany slovenskej vlády.¹³¹ K ich realizácii však prišlo až v druhej polovici augusta. Už gen. F. Čatloš po vojne pred NS vypovedal, že už v júli Nemci v Spišskej Novej Vsi uskladnili niekoľko vagónov leteckých bômb a mnoho litrov leteckého benzínu.¹³² Podľa výpovede pplk. let. Justína Ďuranu, ktorý bol v roku 1939 veliteľom II. perute, do Spišskej Novej Vsi priviezli Nemci niekedy na prelome júna a júla 6 vagónov leteckých bômb a asi dvesto tisíc litrov leteckého benzínu. Toto sa podľa neho dialo s vedomím bratislavského MNO.¹³³ Podľa hlásenia OKW/Ausland z 22. júla sa s prepravou horľavých látok a munície počítalo na prelome júla a augusta.¹³⁴

V súvislosti s príchodom 7. divízie do priestoru ochrannej zóny velenie nemeckej armády začalo zvažovať možné varianty postavenia nemeckej armády na celom Slovensku. Už 21. júla 6. oddelenie (Quartiermeister – Abteilung) Generálneho štábu pozemného vojska (Genstab des Heeres) predložilo návrh, podľa ktorého sa mala plná moc na Slovensku, resp. jeho časti, ktorá bola operačným územím, preniesť na vrchného veliteľa nemeckej armády. Tento krok však mal byť zo zahraničnopolitických dôvodov prevedený diplomatickou cestou. Ako ideálne riešenie sa v tomto návrhu uvádza, že slovenská vláda by mohla požiadať o príchod

127 CHYTKA, S. – VALIŠ, Z.: Generálplukovník Ján Ambruš. In: Vojenská história, roč. 7, 2003, č. 1, s. 93.

128 Bližšie pozri PETRÍK, J. – OLEJKO, A.: c.d., s. 70.

129 BA – MA Freiburg, bs. RW/5, as. 440, č.s. 286, Reichsminister der Luftfahrt und Oberbefehlshaber der Luftwaffe (RdL u. ObdL) na OKW/Ausland 4. 7. 1939.

130 BA – MA Freiburg, bs. RW/5, as. 439, č.s. 177.

131 BA – MA Freiburg, bs. RW/5, as. 440, č.s. 356.

132 SNA, f. NS, A – 946, Tn ľud 12/47, F. Čatloš, zápisnica z vypočúvania z 11. a 12. 1. 1947.

133 SNA, f. NS, II A – 889, Tn ľud 6/46, J. Tiso, zápisnica z výpovede z 8. 4. 1947.

134 BA – MA Freiburg, bs. RW/5, as. 440, č.s. 356, OKW/Ausland na AA z 22. 7. 1939.

nemeckých jednotiek zo strachu pred poľským útokom na jej územie. Nemecká armáda by tak oficiálne vystupovala ako ochranca Slovenskej republiky. Požiadavky, ktoré mali byť predstreté slovenskej vláde, boli sformulované do nasledujúcich bodov:

1. Nemecké oddiely na slovenskom území mali mať právo tiež mimo ochrannej zóny urobiť všetky nariadenia, ktoré si vyžaduje bojová situácia a ich vlastná bezpečnosť.
2. V prípade potreby, ak by viazlo zásobovanie, mohli nemecké jednotky využiť tiež pomocné zdroje krajiny.
3. Nemecký vrchný veliteľ mohol vydávať nariadenia (tiež na úrovni zákona) všetkým slovenským úradom, najmä polícii. Tiež všetky osoby nenemeckej národnosti mali byť súdené nemeckými vojenskými súdmi, pokiaľ sa previnili proti bezpečnosti nemeckej brannej moci a proti nariadeniam nemeckých vojenských orgánov.
4. Slovenská vláda mala vydať nariadenie, v ktorom by od všetkých slovenských orgánov požadovala poslušnosť voči všetkým nemeckým požiadavkám a nariadeniam.
5. Všetky nariadenia slovenskej vlády, ktoré sa vzťahovali na územie obsadené nemeckým vojskom, mali byť podriadeným orgánom sprostredkované cez nemecké vojenské orgány.
6. Slovenská armáda sa mohla voľne pohybovať, ale aby nedošlo k omylom, pri všetkých cvičeniach mimo kasární mal byť vyrozumiený miestny veliteľ (asi nemecký). Všetky správne nariadenia nemeckých vojenských orgánov sa mali vzťahovať aj na slovenskú armádu mimo kasární.
7. Ako spojovací orgán so slovenskou vládou vo vojenských záležitostiach mal byť menovaný genpor. Barckhausen pre civilné záležitosti zvláštny úradník.
8. Nemecká branná moc mala urobiť všetko preto, aby chránila a šetrila obyvateľstvo. Veľký dôraz sa mal klásť na udržanie „kamarátskych“ vzťahov s príslušníkmi slovenskej armády.¹³⁵

26. júla prišiel s iniciatívou tiež Úrad ríšskeho ministra vzdušnej dopravy a vrchného veliteľa Luftwaffe Hermanna Göringa, ktorý požiadal OKW o vypracovanie smernice (Richtlinie) o správaní sa voči Slovensku v prípade mobilizácie.¹³⁶

Z uvedeného vyplýva, že pôvodne sa uvažovalo o prenesení všetkých kompetencií na veliteľa 14. armády. Kalkulovalo sa, že o nasadenie nemeckých jednotiek by mohla požiadať samotná slovenská vláda (vzor Rakúska pri Anschluße), proti podobným návrhom však protestoval šéf DMK genpor. F. Barckhausen V jeho návrhu z 8. augusta sa malo aj počas vojny dbať na dodržiavanie suverenity slovenskej vlády. Prítomnosť nemeckej armády sa mala „legalizovať“ na základe zákona na obranu štátu z roku 1936. Postavenie nemeckej armády sa malo odvodíť od postavenia slovenskej armády pri platnosti tohto zákona. Šéf komisie pritom upozornil, že využitie slovenských štátnych orgánov a inštitúcií je pre hladký priebeh operácií vedených z územia Slovenska žiadúci. Tiež zo zahranično-politického hľadiska by to bolo podľa neho výhodnejšie. Rešpektovali by sa tak plne predchádzajúce dohody medzi Nemeckom a SR. Prítom upozornil, že napriek formálnemu podriadeniu nemeckých vojsk slovenskej vláde, podľa slovenských zákonov, by iniciatíva vo všetkých vojenských a vojen-

135 BA – MA Freiburg, bs. RW/5, as. 440, č.s. 374, 6. oddelenie (Quartiermeister – ubytovateľ) Generálneho štábu na Oberquartiermeister IV Generálneho štábu pozemného vojska 21. 7. 1939.

136 BA – Freiburg, bs. RW/5, as. 440, č.s. 370, RdL u. ObdL na OKW/Ausland 26. 7. 1939.

sko-politických rozhodnutiach vychádzala z nemeckej strany. Pri slovenskej vláde mal byť za týmto účelom vytvorený vojenský spojovací štáb. Okrem toho upozornil, že ak by postavenie Wehrmachtu bolo odvodené od zákona z roku 1936, potom by z toho vyplývali rovnaké povinnosti aj pre slovenské obyvateľstvo, ktoré by mohlo byť na jeho základe využité. Čo sa týka otázky možného bojového nasadenia slovenskej armády, tá by nemusela byť záväzná a jej riešenie by záležalo od obojstranných dohôd medzi slovenskou a nemeckou vládou.¹³⁷

Podobný prístup si nakoniec osvojilo aj samotné velenie nemeckej armády pri koncipovaní návrhu textu upravujúceho zásady postavenia nemeckej armády na Slovensku (Richtlinien über Verhalten deutscher Truppen bei einem Einmarsch in die Slowakei). Ten bol už 7. augusta rozoslaný na vnútornú oponentúru v rámci OKW a Oberkommando des Heeres (OKH – Vrchné veliteľstvo pozemných síl). 10. augusta sa potom na OKW konala porada jednotlivých oddelení, kde sa zapracovali konkrétne pripomienky do textu návrhu.¹³⁸ 12. augusta bol zaslaný Zahraničnému úradu, ktorý sa mal k nemu vyjadriť najneskôr do 15. augusta. Zahraničný úrad bol tiež upozornený, že pred slovenskou stranou má byť alternatíva využitia jeho územia (mimo ochrannej zóny) ako operačného územia nemeckého Wehrmachtu z vojenských, ale aj zahraničnopolitických dôvodov až do poslednej chvíle utajená. Prerokovaný návrh postavenia nemeckých jednotiek na Slovensku jej mal byť potom zaslaný vo forme diplomatickej nóty. Prípravy na vojnu na Slovensku v čase mieru sa mali realizovať v rámci vojenskej spolupráce.¹³⁹

17. augusta sa vo Viedni uskutočnili porady, na ktorých sa koordinovali modalities využitia územia Slovenska v blížiacom sa konflikte. Zúčastnili sa ich zástupcovia nemeckej armády, DMK, ríšskeho ministerstva vnútra, nemeckého vyslanectva v Bratislave. Tu sa dohodla koordinácia činnosti nemeckých diplomatických a vojenských miest. Príslušnú nótu, obsahujúcu inštrukcie o postavení nemeckých jednotiek na Slovensku, mal slovenskej vláde predosť nemecký vyslanec. Mal to urobiť buď počas prvého dňa útoku, alebo niekoľko hodín pred ním. Zároveň definitívne zväzila koncepcia, podľa ktorej mala funkciu šéfa civilnej správy aj v operačnom priestore nemeckej armády na Slovensku naďalej vykonávať tunajšia vláda. Tá mala podriadeným orgánom sprostredkovať všetky nevyhnutné nariadenia nemeckých orgánov. Spojovacím orgánom medzi vel. 14. armády a slovenskou vládou mal byť šéf DMK na Slovensku. Nariadenia pre slovenskú vládu vojenského charakteru mali ísť priamo cez vel. 14. armády, pri ktorom mal pôsobiť príslušník nemeckého vyslanectva na Slovensku ako zástupca Zahraničného úradu. Niektoré záležitosti ešte zostali otvorené, ako napríklad postavenie slovenského vojska. Tu sa nevedelo, či bude mať za úlohu ochranu severných hraníc na východnom Slovensku alebo ochranu celého východného Slovenska.¹⁴⁰ 18. augusta došlo k upresneniu vzťahu medzi vojenskými a diplomatickými orgánmi. Veliiteľstvo 14. armády malo (prostredníctvom genpor. Barckhausena) o všetkých nariadeniach

137 BA – MA Freiburg, RH/31/IV, as. 2, s. 54–56, návrh šéfa DMK na OKW/Ausland z 8. 8. 1939; Tiež SNA, f. Alexandrijský archív, II C – 905, P 1887 b.

138 BA – MA Freiburg, bs. RW/5, as. 440, č.s. 425.

139 BA – MA Freiburg, bs. RW/5, as. 440, č.s. 437, OKW na AA 12. 8. 1939; SNA, f. Alexandrijský archív, II C – 905, P 1887 b.

140 Národný archív (NA) Praha, f. 172 /Zahraničný úrad/, škatuľa 12, s. 202 116–18, zápisnica zo zasadania 17. 8. 1939; Tiež ADAP, D, VII, Die letzten Wochen vor Kriegsausbruch. 9. august bis 3. september 1939. Baden – Baden 1956, dok. č. 100, s. 90–91.

pre slovenskú vládu informovať aj nemeckého vyslanca, ako aj legačného radcu vyslanectva Hofmanna.¹⁴¹

Nótu s týmito inštrukciami schválil OKW spolu so Zahraničným úradom 21. augusta. Jej obsah mal zaručiť plnenie všetkých nemeckých požiadaviek zo strany slovenskej vlády, ktorej zvrchované postavenie však malo byť formálne dodržiavané. Nemecké požiadavky mali byť naďalej plnené cestou vyslanca, resp. vo vojenských veciach prostredníctvom DMK. Slovensko malo vystupovať ako spriatelенý štát, ktorý dobrovoľne poskytne svoje územie. Práva, ktoré nemecká armáda získala na základe zmluvy o ochrannom pásme z 12. augusta, touto nótou nemali byť dotknuté. Slovenskej strane mala byť nóta predostretá až v deň útoku nemeckých síl o 8. hod. ráno. To by ale znamenalo, že pôvodne sa s rozmiestnením nemeckých jednotiek mimo ochrannú zónu pred začatím útoku nepočítalo. Svedčí o tom aj fakt, že v pôvodnom termíne útoku naplánovanom na 26. augusta, boli nemecké jednotky na území Slovenska len v priestore ochrannej zóny (až na niektoré výnimky), odkiaľ mali aj útočiť. Zároveň sa rozhodlo, že v prípade, ak by slovenská vláda odmietla nemecké požiadavky, uplatnila by sa plná výkonná moc nemeckej armády bez rešpektovania suverenity SR. Podľa samotnej nóty mali slovenské úrady naďalej úradovať, byť k dispozícii nemeckej brannej moci a plniť všetky jej požiadavky. Nemecká armáda mohla neobmedzene disponovať telegrafným a telefónnym spojením, dopravnými prostriedkami, ako aj slovenským letectvom. Okrem toho sa tu špecifikujú tiež právomoci nemeckých vojenských súdov, ktoré mohli brať na zodpovednosť (podľa vzoru zmluvy o ochrannom pásme) aj osoby nenemeckej národnosti, pokiaľ sa previnili proti bezpečnosti Wehrmachtu, alebo proti nariadeniam, ktoré inštruovali nemecké vojenské úrady. Sú tu tiež špecifikované potreby nemeckej armády voči civilnému obyvateľstvu, pričom pri nákupe tovaru sa malo platiť buď v slovenskej alebo nemeckej mene v kurze 1 Ríšska marka (RM) : 10 Korún slovenských (Ks). Nóta sa týkala tiež využitia slovenskej poľnej armády, ktorá sa mala dostať do priamej podriadenosti nemeckého velenia. Použitá mohla byť proti Poľsku (tu ťažisko) a Maďarsku na ochranu vlastných hraníc. Poverená mohla byť tiež ochrannými úlohami v zápolí (včítane ochrannej zóny).¹⁴² Dôležitá tu zrejme bola správa DMK z 21. augusta pre Veliteľstvo skupiny armád 5 vo Viedni, v ktorom sa konštatuje, že slovenské oddiely sú použiteľné v rámci ochrany hraníc, ako aj pre pomocné úlohy v rámci vlastných hraníc. Nasadiť tieto jednotky v rámci väčšieho útoku však komisia neodporúčala. Podobne sa vyjadrila tiež o slovenskom letectve.¹⁴³

Slovenskú vládu medzitým znepokojovali šíriace sa správy o tom, že Nemecko ponúklo Maďarsku delenie Slovenska, za jeho účasť vo vojne. Tieto informácie sa šírili z Poľska. Napríklad Ilustrowany kuryer codzienny 20. augusta uverejnil článok pod názvom „Niemcy obiecują Węgom Słowację“.¹⁴⁴ Slovenská strana sa v tejto situácii prostredníctvom svojho

141 NA Praha, f. 172, škatuľa 12, s. 202 106–7, AA pre OKW z 21. 8. 1939.

142 BA – MA Freiburg, bs. RH/31/IV, as. 2, s. 44–48; Tiež SNA, f. Alexandrijský archív, II C – 905, P 1887 b.; Tiež ADAP, D, VII, dok. č. 165, s. 143–5.

143 Podľa hlásenia šéfa DMK zo 4. prieskumných letiek je možné výberom najlepších lietadiel a posádok vytvoriť 2. letky, ktoré by spĺňali kritéria pre nasadenie. Na druhej strane vzhľadom k zastaralým typom lietadiel ich odporúčala použiť len k vedľajším úlohám. Čo sa týka stíhacích letiek, tu z celkového počtu 5 letiek hodnotila DMK ako bojaschopné len tri, pričom ich využiteľnosť opäť videla len pri plnení vedľajších úloh. BA – MA Freiburg, bs. RH/31/IV, as. 2, s. 50, hlásenie DMK z 21. 8. 1939; Tiež SNA, f. Alexandrijský archív, II C – 905, P 1887 b.

144 Ilustrowany kuryer codzienny, 20. 8. 1939, s. 17, Niemcy obiecują Węgom Słowację; Pozri tiež 3. 8. 1939, s. 14, Niemcy znów objęją Węgom Słowację...; Iné poľské noviny 12. 8. napísali, že Nemci chcú získať od Maďarov

vyslanca v Berlíne Matúša Černáka rozhodla 21. augusta žiadať nemeckú stranu o vysvetlenie úmyslov voči Slovensku. Vedúci politického oddelenia Zahraničného úradu Ernst Woermann akékoľvek dohody s Maďarskom ohľadom Slovenska odmietol a Černáka odkázal na znenie ochrannej zmluvy.¹⁴⁵ 23. augusta Černák opäť na Zahraničnom úrade upozorňoval, že v poslednom čase sa v zahraničí rozšírili rôzne chýry, v ktorých Slovenský štát je vykreslený ako výmenný objekt nemeckej politiky. Ako účinné protiopatrenie navrhol, aby nemecká strana takéto chýry oficiálne dementovala¹⁴⁶, k čomu nakoniec skutočne došlo. Správu z nemeckej tlače prevzali aj slovenské médiá. V tejto súvislosti je kuriózne, že o úmysloch Nemecka voči Slovensku sa slovenská vláda snažila získať informácie aj v Poľsku. Vyslanec Szathmáry to 19. augusta zdôvodnil tým, že slovenská vláda nie je informovaná ani o všeobecných intenciách nemeckej zahraničnej politiky. Vyslanca Černáka pritom označil za nemeckého agenta. Do akej miery však v tejto záležitosti tlmočil stanovisko vlády, je otáznne.¹⁴⁷ Je známe, že maďarská vláda nemala záujem o účasť na vojne. Predpokladala pritom, že pôjde o dlhú vojnu. Len neutralita potom mohla podľa nej zachovať Maďarsku silné postavenie a mohla byť predpokladom uskutočnenia požadovanej revízie hraníc. Dôležitú úlohu tu hrali tiež tradične dobré maďarsko-poľské vzťahy.¹⁴⁸ Maďarský ministerský predseda Pál Teleki síce listom ubezpečil Hitlera, že v prípade vojnového konfliktu sa chce jeho krajina prispôsobiť politike Osi, ale z morálnych dôvodov odmietol zapojenie sa Maďarska do vojny proti Poľsku.¹⁴⁹ Na druhej strane pri rozhovore s maďarským ministrom zahraničných vecí Istvánom Csákyom 8. augusta 1939 Hitler bez toho, aby dával Maďarsku otvorené ponuky, na margo Slovenska povedal: „my nemáme žiadny životný záujem východne od Karpát. Nechceme sa vojensky zaťažovať s východným červovitým výbežkom. V súčasnosti je Slovensko pre nás vojensky dôležité územie s ohľadom na Poľsko.“ Okrem toho zdôraznil, že „jemu samému môže byť osud Slovenska osobne ľahostajný.“ Pripomenul tiež ponuku, ktorú dal už predtým Poľsku.¹⁵⁰ Z uvedeného nie je jasné, čo Hitler sledoval. Pravdepodobne chcel Maďarov motivovať k lojalnosti počas vojny, najmä v súvislosti s Telekiho listom, ktorý ho nemilo prekvapil, aj keď tu zdôraznil, že vojenskú podporu nikdy neočakával. Chcel tak zároveň naznačiť, že na rozdiel od maďarskej nevďačnosti za podporu ich revizionistických požiadaviek, Nemecko vo svojej blahosklonnosti nemusí byť prekážkou ich ďalších územných ambícií. Aj tento dokument dokazuje, že postavenie SR bolo stále neisté. Na druhej strane chýry o delení Slovenska pochádzali z Talianska. Práve tu sa totiž maďarská strana počas návštevy Telekiho a Csákyho v apríli 1939 zdôverila s plánom na rozdelenie Slovenska medzi Maďarsko a Nemecko. Ten chcela predložiť v Berlíne pri svojej blížiacej sa návšteve. Túto informá-

povolenie na prechod vojenských transportov ich územím, ako i na výstavbu leteckých báz. V okamžiku vypuknutia vojny mali Maďari zaútočiť na Slovensko a obsadiť časť jeho územia. Tí sa však podľa tohto zdroja zatiaľ chovali rezervovane, nemecké požiadavky totiž narazili na odpor vojenských predstaviteľov. Kurjer Warszawski, 12. 8. 1939, s. 7, Plan rozboru Słowacji.

145 NA Praha, f. 172, škatuľa 17, s. 248 239, hlásenie Woermanna z 22. 8. 1939.

146 NA Praha, f. 172, škatuľa 17, s. 248 240, hlásenie štátneho tajomníka AA Ernesta von Weizsäckera z 23. 8. 1939; LIPTÁK, L.: Maďarsko v politike Slovenského štátu v rokoch 1939 – 1943. (ďalej len Maďarsko v politike...) In: Historický časopis, roč. XV, 1967, č. 1, s. 6.

147 AAN Varšava, f. MSZ, sig. 6471, záznam z rozhovoru z 19. 8. 1939.

148 Magyarországi Történet. 8. (1918 – 1919, 1919 – 1945). Budapest 1976, s. s. 998–1002.

149 ADAP, D, VI., dok. č. 712, s. 819–820; Bližšie pozri KOŽMIŇSKI, M.: c.d., s. 330–333.

150 ADAP, D, VI, dok. č. 784, s. 920; Pozri tiež: KOŽMIŇSKI, M.: c.d., s. 337.

ciu získal poľský vyslanec v Budapešti priamo od ministra zahraničných vecí Csákyho 26. apríla 1939.¹⁵¹ Nakoniec však tento návrh maďarská strana Nemcom nepredložila.¹⁵²

Ako je známe 23. augusta 1939¹⁵³ bol uzavretý pakt medzi Nemeckom a ZSSR o neútočení na 10 rokov, známy podľa ministrov zahraničných vecí ako pakt Ribbentrop – Molotov. V tajnom protokole boli rozdelené sféry vplyvu v Poľsku a východnej Európe.¹⁵⁴ Hitlerovi sa tak podarilo vyhnúť nebezpečenstvu vojny na dvoch frontoch a zároveň získal Stalina za spojencu, ktorý sa bol ochotný zúčastniť delenia Poľska. Hitler si tiež zabezpečil prísun surovín. Tým sa úplne zrútili predchádzajúce pokusy Veľkej Británie a Francúzska získať ZSSR pre garancie Poľsku. Podľa správy nemeckého vojenského ataše na Slovensku mjr. Heinricha Beckera uzavretie nemecko-sovietskeho paktu vyvolalo „vo všetkých slovenských kruhoch veľké uspokojenie.“ Tiež vojenské kruhy sa podľa neho viackrát vyjadrili s obdivom o vodcovskej politike.¹⁵⁵

Postavenie Slovenska a jeho armády v nastávajúcom konflikte upresnil Hitlerov rozkaz z 22. augusta 1939. V prípade nutnosti zabezpečiť severnú hranicu Slovenska, mala slovenská vláda dať nemeckej armáde k dispozícii slovenské vojsko. Pre potreby nemeckej armády malo byť využitie tiež letisko v Spišskej Novej Vsi mimo ochrannej zóny. Pre slovenské lietadlá mohol byť vydaný zákaz štartovania. V zmysle tohto rozkazu mala slovenská vláda splniť všetky požiadavky predstreté nemeckou armádou. Na oplátku malo byť slovenskej vláde oznámené, že môže perspektívne počítať s tým, že Ríšou budú garantované hranice proti Maďarsku. V prípade vojny návrat hraničného územia, ktoré Poľsku pripadlo v roku 1938. Slovenská armáda pritom mala byť použitá len na ochranu vlastného územia. Zároveň nemecká strana odmietla protesty slovenskej vlády proti použitiu nemeckej protivzdušnej obrany, s odôvodnením, že je to v záujme Slovenska.¹⁵⁶ Slovenská vláda bola o týchto požiadavkách informovaná šéfom DMK genpor. F. Barckhausenom a nemeckým vyslancom Hansom Bernardom 24. augusta predpoludním (medzi 10.00 – 11.00 hod.). Formálne boli predstreté ako prosba. V denníku DMK sa v tejto súvislosti píše, že zástupcovia slovenskej vlády na čele s predsedom J. Tisom ich prijali bez pripomienok.¹⁵⁷ Bezproblémové bolo ro-

151 AAN Varšava, f. MSZ, sig. 6471, telegram z 26. 4. 1939, hlásenie zástupcu riaditeľa politického odboru 2. oddelenia Hlavného štábu z 29. 5. 1939.

152 10. 5. 1939 Csáky v odpovedi pre maďarského vyslanca v Poľsku odmietol chýry, že rokoval s Nemcami o delení Slovenska a o účasti Maďarska na poľskom ťažení. Diplomáciai iratok magyarország külpolitikájához 1936–1945. IV. Magyarország külpolitikája a II. világháború kitörésének időszakában 1939 – 1940. (ďalej len Diplomáciai iratok...), Budapest 1962, dok. č. 130, 133, s. 234, 237–8.

153 Podpísaný bol až neskoro po polnoci, datovaný je však dátumom 23. 8.

154 Čo sa týka sfér vplyvu, západná časť Poľska, vrátane Litvy, mala pripadnúť Nemecku, ZSSR si robil nárok na poľské štáty, Fínsko, časť Bieloruska, Ukrajinu a Besarábiu. Hranica vymedzených sfér vplyvu mala byť na línii riek Narev, Visla a San. Otázka ďalšej existencie nezávislého poľského štátu sa mala vyriešiť neskôr. Vymedzenie sfér záujmu špecifikovala Zmluva o priateľstve a nedotknuteľnosti hraníc, ako aj dva dodatkové protokoly z 28. 9. 1939. Litva prešla do sovietskej záujmovej sféry, zatiaľ čo Nemecko získalo ako kompenzáciu strategicky dôležité mesto Suwałki aj s okolím a časťou Lublinského a Varšavského vojvodstva.

155 „Der Abschluss des Nichtangriffspaktes zwischen Deutschland und Russland hat in allen slowakischen Kreisen große Befriedigung ausgelöst. Auch in Offizierskreisen wurde mehrfach zum Ausdruck gebracht, wie imponierend doch die Politik des Führers sei.“ AAN Varšava, f. Mikrofily aleksandryjskie, mikrofilm (mf.) T 77, R. 878, s. 626 449, Správa č. 1.

156 BA – MA Freiburg, RH/31/IV, as. 2, s. 42, hlásenie OKW na OKH a RdL u. ObdL z 23. 8. 1939; Tiež SNA, f. Alexandrijský archív, II C – 905, P 1887 b; HRNKO, A.: Rokovanie..., c.d., s. 51–52.

157 BA – MA Freiburg, bs. RH/31/IV, as. 1, Denník DMK; Tiež SNA, f. Alexandrijský archív, II C – 905, P 1887 a.

kovanie so slovenskými politikmi tiež podľa hlásenia nemeckého vyslanca.¹⁵⁸ S garanciami, ktoré im predostrela nemecká strana, však slovenská vláda úplne spokojná nebola. Vyplyva to už z rozhovoru s vyslancom Bernardom, ktorého slovenská strana poprosila, aby u ríšskej vlády zistil, či si Slovensko nemôže nárokovať územie zabraté Poľskom v roku 1938 aj v prípade mierového riešenia konfliktu. Okrem toho ako prosbu iniciovala tiež svoj nárok na územie, ktoré Slovensko na úkor Poľska stratilo v rokoch 1920 a 1924.¹⁵⁹

Ešte v ten istý deň (medzi 15.00 – 16.00 hod.) rokoval šéf DMK zo slovenskými zástupcami, kde predostrel požiadavku na prerušenie telefónneho, čiastočne aj poštového styku a tiež leteckej dopravy. Presný dátum však ešte nebol určený. Zároveň slovenskú vládu upozornil, aby zabránila tlači informovať o blížiacich sa presunoch nemeckého vojska.¹⁶⁰ Neskôr (medzi 18.00 – 19.00 hod) genpor. Barckhausen slovenskú vládu upozornil, že prerušenie spojenia sa bude vzťahovať aj na ňu a jej diplomatické misie v zahraničí.¹⁶¹ Tieto opatrenia bezprostredne súviseli s už pripravovaným útokom nemeckej armády na Poľsko, ktorý bol pôvodne naplánovaný na 26. augusta. Čo sa týka špecifikovania úloh pre slovenskú armádu v súvislosti s týmto prvým termínom útoku, podľa správy genpor. Barckhausena z 23. augusta A. Hitler nariadil, aby slovenské jednotky zabezpečili prechody na slovensko-poľských hraniciach. Barckhausen k tomu hlásil, že táto úloha bola už na základe dohody s gen. F. Čatlošom prevedená.¹⁶²

4. Nové inštrukcie a príchod ďalších nemeckých transportov

Pôvodný útok nemeckej armády na poľské pozície mal začať už 26. augusta 1939.

24. augusta 1939 vyšiel rozkaz vel. 14. armády, ktorý konkretizoval úlohy podriadených útvarov. Z územia Slovenska v tejto fáze mala postupovať už spomínaná 4. ľahká divízia a 7. pešia divízia. 7. pešia divízia (bola v priestore severozápadne od Žiliny)¹⁶³ mala obsadiť Jablunkovský priesmyk a zároveň postupovať na Skalité – Zwardon – Milówka – Żywiec. 4. ľahká divízia mala postupovať v smere Jablonka (80 km východne od Čadce), odtiaľ smerom Rabka – Jordanov.¹⁶⁴ Čo sa týka početných stavov týchto divízií, 26. augusta mali obidve spolu 722 dôstojníkov, 3 587 poddôstojníkov a 21 053 vojakov (*bližšie pozri tabuľku č. 1*).

Deň pred plánovaným útokom nemecká strana požiadala slovenskú vládu, aby od 18.00 hod. prerušila všetky telefónne a telegrafné spojenia do zahraničia. Podľa vojenského atašé mjr. Heinricha Beckera bolo aj toto opatrenie realizované bez pripomienok. Slovenská strana

158 NA Praha, f. 172, škatuľa 17, s. 248 243.

159 NA Praha, f. 172, škatuľa 12, s. 202 097, hlásenie vyslanca H. Bernarda z 24. 8. 1939.

160 BA – MA Freiburg, bs. RH/31/IV, as. 1, Denník DMK; SNA, f. Alexandrijský archív, II C – 905, P 1887 a.

161 BA – MA Freiburg, bs. RH/31/IV, as. 2, s. 40, hlásenie genpor. Barckhausena na OKW/Ausland z 24. 8. 1939.

162 BA – MA Freiburg, bs. RH/31/IV, as. 2, s. 41, správa genpor. Barckhausena o rozhovore s kuriérom OKW/Ausland.

163 BA – MA Freiburg, bs. RH/26/7, as. 701, bojové správy 7. pešej divízie od 1. do 27. 9. 1939.

164 BA – MA Freiburg, bs. RH/24/17 /XVII. Armeekorps/, as. 5, XVII. armádny zbor.

intervenovala u genpor. Barckhausena až po protestoch poľského a maďarského vyslanectva, ako aj talianskeho konzulátu. Táto žiadosť síce bola zamietnutá, od 12.30 hod. (26. augusta) však bol zákaz predsa odvolaný. Výnimkou bolo Poľsko, kde sa ešte muselo počkať.¹⁶⁵

Je známe, že k odvolaniu pôvodného rozkazu k útoku došlo na poslednú chvíľu, keď boli jednotky už v pohybe. Hitlerovo odhodlanie zvrátili dve správy. Dozvedel sa totiž, že Veľká Británia a Poľsko podpísali zmluvu o vzájomnej pomoci a zároveň mu taliansky fašistický diktátor B. Mussolini oznámil, že Taliansko ešte nie je pripravené zúčastniť sa vojny proti V. Británii a Francúzsku. Odvolanie pôvodného rozkazu na útok však pre zlyhanie vysielačky nezaregistrovala malá diverzná skupina Abwehru na slovensko-poľskom pohraničí. Tá bola posilnená o znalcov terénu (asi 70 mužov) z radov HG a Freiwillige Schutzstaffel (FS – polovojenské jednotky Deutsche Partei na Slovensku). Ich úlohou bolo obsadiť železničný tunel v Jablunkovskom priesmyku a zabrániť jeho vyhodneniu do vzduchu. Jednotka už v skorých ranných hodinách obsadila železničnú stanicu Mosty a zobrala niekoľko desiatok rukojemníkov. Počas akcie došlo k bojom s poľskými vojakmi, ktorí strážili tunel, pričom na oboch stranách došlo k stratám. Nemci tiež zajali jeden vlak. Jeho ukoristeniu však Poliaci zabránili podmínavaním koľajníc. Späť za hranice sa preto jednotka musela vrátiť peši.¹⁶⁶ Incident poľskú stranu značne pobúrili. Okamžite požiadala o rozhovor, ktorým by sa tieto otázky vyjasnili. Za poľskú stranu sa tohto stretnutia zúčastnil veliteľ poľskej 21. horskej divízie brig. gen. Józef Kustroń za nemeckú kpt. Kreisel. Generál tu upozornil, že incident mohol mať nedezerne následky, pretože len s námahou sa podarilo poľské jednotky udržať na pozíciách. Obaja prítomní nakoniec vyjadrili presvedčenie (viac zbožné pranie ako skutočnosť), že znovu výstavbe vzťahov medzi Nemeckom a Poľskom nestojí nič v ceste.¹⁶⁷ K pohraničnému incidentu došlo tiež na východe Slovenska pri tuneli na trati Łupków – Medzilaborce. Iniciátormi boli vyzbrojení príslušníci HG a FS, ktorí vyčkávali na hranici na dohovorený signál k útoku. Ten mali koordinovať s postupom nemeckej armády. Keď gardisti nakoniec predsa len asi o 3.15 hod. zahájili paľbu na železniciu a strážnicu Finančnej stráže, v dôsledku výstrelu z poľskej strany, ktorý pokladali za signál, dostavila sa spojka, ktorá ich oboznámila s odvolaním pôvodného rozkazu k útoku.¹⁶⁸

Po zahájení útoku 26. augusta mala byť slovenskej strane predostretá už spomínaná nóta. Keďže ten bol odložený, jej odovzdanie sa pozdržalo.¹⁶⁹ Získaný čas sa vel. 14. armády rozhodlo využiť na preskupenie útvarov, v snahe predsa len posilniť svoje pravé krídlo. Úmysel presunúť jednotky aj mimo územie vymedzené zmluvou o ochrannom pásme oznámil

165 BA – MA Freiburg, bs. RH/31/ IV, as. 1, Denník DMK z 26. 8. 1939; Tiež SNA, f. Alexandrijský archív, II C – 906, P 1887 c; AAN Varšava, f. Mikrofilymy aleksandryjskie, mf. T 77, R. 878, s. 626 449, správa č. 1.

166 O incidente pozri STEBLIK, W.: Niemeckí napad na Przelęcz Jablonkowską w nocy z 25. na 26. 8. 1939. In: Woj-skowy przegląd historyczny, roč. 10, 1965, č. 4, s. 287–299; AMV Praha, f. 135, 135 – 2 – 1, hlásenia SD.

167 Poľský generál bol urazený, že s ním nejednal hodnostne rovnocenný partner. Upozornil, že vojna ešte nezačala, preto žiadal vysvetlenie incidentu. Kpt. Kreisel sa bránil a zdôrazňoval, že prepád neuskutočnili jednotky Wehrmachtu, ale ozbrojená pohraničná stráž (Grenzschutz), ktorá mu nepodlieha. Rozhovor sa viedol tiež o Nemcami zablokovanvej železničnej doprave. Kreisel hlásil, že k tomu došlo pre zablokovanie trate na poľskej strane. Poliaci si priali, aby premávala normálna vlaková doprava. Kreisel sľúbil, že bude tlmočiť požiadavku potrestať vinníkov incidentu. Naopak, poľská strana mala prepustiť zajaté osoby. BA – MA Freiburg, bs. RH 26/7, as. 675, správa o rozhovore s gen. Kustrońom.

168 SNA, f. MZV, škatuľa 208, zč. 10 805, úradný záznam z 27. 8. 1939.

169 BA – MA Freiburg, bs. RH/31/IV, as. 1, Denník DMK z 25. 8. 1939.

genpor. Barckhausen spolu s vyslancom Bernardom slovenskej vláde už 26. augusta v ranných hodinách.¹⁷⁰ Na druhej strane hlbšie do nemeckých plánov slovenská strana zasvätená nebola. Podľa hlásenia vyslanca slovenskú vládu genpor. Barckhausen informoval len o menej dôležitých vojenských záležitostiach.¹⁷¹ V tomto čase sa upresnilo tiež postavenie slovenskej armády. Rozkazy k nasadeniu slovenských jednotiek obdržal minister národnej obrany gen. Čatloš už 27. augusta o 18.30 hod. v liste, ktorý mu adresoval samotný veliteľ 14. armády genplk. Wilhelm List. Slovenská armáda mala byť zasadená na zabezpečenie vlastného územia pred akýmkoľvek poľským vpádom. Na slovenskej hranici, medzi Vysokými Tatrami a Maďarskom, mala viazať čo možno najväčšie poľské sily. V tomto priestore mali byť slovenské hranice úplne uzavreté a rozdelené na úseky (s podporou podstatnej časti slovenského vojska). Slovenská armáda mala tiež prevziať ochranu železničnej a cestnej siete, využívané na prepravu vojenských transportov. Neskôr k tomu pribudla tiež ochrana zásob pohonných hmôt, elektrickej siete, podnikov dôležitých pre vojenskú výrobu. Čatloš mal osobne riadiť slovenskú armádu z poľného vel. v Prešove, alebo iného miesta na východnom Slovensku. Pri mobilizácii sa mala slovenská armáda obmedziť na existujúce jednotky, ktoré mali prejsť na vojnové stavy. Spojenie medzi nemeckou armádou a MNO mal zabezpečovať naďalej šéf DMK genpor. F. Barckhausen, medzi vel. 14. armády a slovenským poľným vel. veliteľ ochranného pásma genmjr. Erwin Engelbrecht so svojim štábom. Podľa hlásenia genpor. Barckhausena prijal Čatloš toto poverenie bez výhrad, len navrhol, aby vel. poľnej armády mohlo byť v Spišskej Novej Vsi, čo odôvodnil výhodami miestneho letiska.¹⁷² Podľa nemeckého vojenského ataše gen. Čatloš už s takýmto rozkazom počítal. Tiež upozornil, že požadované nariadenia už boli čiastočne prevedené.¹⁷³ V súvislosti s mobilizáciou genpor. Barckhausen inštruoval Čatloša, aby využil tri divízie, ktorých základ tvorili tri Vyššie veliteľstvá v Trenčíne, Banskej Bystrici a Prešove. Tie mali byť posilnené na vojnové stavy.¹⁷⁴

V ten istý deň 27. augusta o 21.30 hod. odovzdal nemecký vyslanec H. Bernard a šéf DMK genpor. Barckhausen predsedovi vlády J. Tisovi v čiastočne upravenej podobe nótu Zahraničného úradu z 21. augusta o postavení nemeckých jednotiek na Slovensku. Došlo k tomu vzhľadom na ich presun mimo ochranného pásma, napriek tomu, že pôvodne mala byť odovzdaná až v deň útoku. Na zasadnutí sa zúčastnili tiež podpredseda vlády V. Tuka, minister zahraničných vecí F. Ďurčanský a minister národnej obrany gen. F. Čatloš. V tejto žiadosti vyslanec oznámil, že ríšska vláda získala bezpečné správy o tom, že slovensko-poľské hranice sú ohrozené silnými poľskými zväzkami, takže v každom okamihu sa musí počítať s porušením integrity slovenského štátneho územia. Aby splnila svoje záväzky vyplývajúce z ochrannej zmluvy z 23. marca 1939, nariadila ríšska vláda nemeckým jednotkám vpochodovať na územie Slovenského štátu za účelom ochrany, nezávislosti a integrity jeho územia. Zároveň Tisu vyzval, aby slovenská vláda zabezpečila spoluprácu miestnych úradov a slovenského ľudu. Tu zdôraznil niekoľko bodov:

170 BA – MA Freiburg, bs. RH/31/IV, as. 1, Denník DMK; SNA, f. Alexandrijský archív, II. C – 905, 1887 a.

171 NA Praha, f. 172, škatuľa 12, s. 202 096, telegram vyslanca Bernarda na AA.

172 SNA, f. Alexandrijský archív, II. C – 905, P 1887 b.

173 AAN Varšava, f. Mikrofilmy aleksandryjskie, mf. T 77, R. 878, s. 626 452, správa č. 2 z 28. 8. 1939.

174 BA – MA Freiburg, bs. RH/31/IV, as. 2, s. 31–32, hlásenie genpor. Barckhausena pre OKW/Ausland z 27. 8. 1939; Tiež SNA, f. Alexandrijský archív, II. C – 905, P 1887 b.

a, Nemecká branná moc nemala v zásade zasahovať do vnútornej správy SR. Nemecká vláda na druhej strane očakávala, že slovenská vláda nariadi svojim úradom plniť všetky žiadosti nemeckej brannej moci. To sa týkalo najmä možnosti neobmedzeného využívania spojenia, spravodajstva, dopravných prostriedkov a leteckej pozemnej organizácie. V nutných prípadoch nemecká branná moc mohla tieto nariadenia vydávať sama.

b, V zvláštnych prípadoch mohli byť tiež osoby nenemeckej štátnej príslušnosti súdené nemeckým vojenským súdom podľa nemeckého práva, pokiaľ sa previnili proti bezpečnosti nemeckej brannej moci a proti príkazom nemeckej vojenskej vrchnosti.

c, Požiadavky na zásobovanie nemeckej armády sa mali plniť v slovenskej alebo nemeckej mene v kurze za 1 RM : 10 Ks.¹⁷⁵

d, Na základe dohody z 24. augusta malo vrchné velenie nemeckého vojska disponovať slovenskou brannou mocou.

e, Aby bola spolupráca medzi nemeckou a slovenskou stranou účinná, mala slovenská strana veliteľovi na Slovensko prichádzajúcich nemeckých oddielov prideliť zvláštnoho úradníka. Ten mal zabezpečovať spojenie so slovenskou vládou, pôsobiť ako poradca vrchného veliteľa nemeckých síl, oboznamovať vrchného veliteľa so správnymi nariadeniami slovenskej vlády. Tá mala o nemeckých požiadavkách oboznámiť slovenské úrady.¹⁷⁶

Nemecká nóta bola prerokovaná už na spomínanom zasadnutí 27. augusta večer. Slovenská strana súhlasila s prechodom nemeckých jednotiek mimo ochranného pásma. V tejto súvislosti však najmä F. Ďurčanský presadzoval podmienku, aby sa práva nemeckej armády na území Slovenska (vyjadrené v bode b,) vzťahovali aj na slovenskú armádu, ak by sa nachádzala na nemeckom území. Slovenská vláda sa tak snažila dať nemeckým požiadavkám, ktoré Ďurčanský formuloval ako návrh, charakter vzájomnej dvojstrannej „ochrannej“ dohody. Táto otázka nebola hneď rozriešená, vyslanec musel na jej prijatie získať súhlas Zahraničného úradu. Požiadavky obsiahnuté v bode c, sa mali podľa vzájomnej dohody realizovať len v obmedzenej miere, išlo totiž o zvlášť citlivú otázku zásobovania. Inak mali byť nemecké oddiely zásobované priamo z ríše. Genpor. Barckhausen slúbil, že sa zasadí, aby zásobovanie z tunajších zdrojov bolo realizované v spolupráci s Generálnym sekretariátom Najvyššej rady pre obranu štátu. Požiadavky nemeckej armády mali byť platené v hotovosti v slovenskej mene, len vo výnimočných prípadoch v ríšskych markách v kurze 1:10. V tejto súvislosti genpor. Barckhausen upozornil, že nemecké veliteľstvá boli upovedomené, aby si nemeckú menu zamenili v bankách v navrhovanom kurze 1:10 tak, aby v platobnom styku na verejnosti mohli platiť v slovenských korunách a obyvateľstvo tak bolo ušetrené spätnej výmeny mariek za koruny. Na tomto zasadnutí prítomní zástupcovia vlády vyjadrili súhlas s už spomínaným rozkazom genplk. Wilhelma Lista, ktorý bol adresovaný gen. Čatlošovi a upravoval postavenie slovenskej armády. Okrem toho genpor. Barckhausen v splnomocnení veliteľstva 14. armády predal zástupcom slovenskej vlády „Výzvu k obyvateľstvu Slovenska“, ktorú mala bezodkladne zverejniť. Čo sa týka sporného bodu b, súhlas k slovenskej žiadosti na využitie princípu reciprocity, v prípade použitia slovenskej armády na ríšskom území, si vysla-

175 Oficiálny kurz marky ku korune (nadhodnotený asi o polovicu) bol 1 RM : 11, 62 Ks. Kurz navrhovaný v nemeckej žiadosti 1: 10 bol praktizovaný v Protektoráte Čechy a Morava.

176 BA – MA Freiburg, bs. RW/ 5, as. 441; NA Praha, f. 172, škatuľa 17, s. 248 254; SNA, f. Alexandrijský archív, II C – 905, P 1887 b, hlásenie genpor. Barckhausena na OKW/Ausland z 27. 8. 1939.

nec telefonicky vyžiadal na Zahraničnom úrade ešte v noci po rokovaní. Jeho vedenie neprikladalo slovenskej výhrade z praktického hľadiska žiaden význam, keďže slovenská armáda nemala aj tak byť použitá mimo územia Slovenska.¹⁷⁷

O prijatí nemeckých požiadaviek (aj s prerokovanými výhradami) predseda vlády J. Tiso dodatočne oficiálne informoval nemeckého vyslanca na druhý deň 28. augusta. K bodu e, Tiso oznámil, že ako dôverníka slovenskej vlády pri nemeckom veliteľstve slovenská vláda menovala krajinského prezidenta Dr. Juliana Šimka.¹⁷⁸ V odpovedi vyslanec v mene ríšskej vlády akceptoval slovenské pripomienky.¹⁷⁹ Nemecké požiadavky sa tak realizovali diplomatickou cestou, pričom bolo zachované zdanie rovnoprávnosti obidvoch zainteresovaných strán. Smernice vyplývajúce z tejto nóty pre civilné obyvateľstvo,¹⁸⁰ podobne ako „Výzvu k obyvateľstvu Slovenska“ vláda zverejnila 28. augusta v rozhlase a 30. augusta aj v tlači. Inštrukcie dostali v obežníku z 28. augusta tiež ústredné orgány.¹⁸¹

Znenie „Výzvy“ bolo nasledujúce: „Podporujte naše priateľské nemecké vojsko, ktoré prechádza v týchto vážnych chvíľach našou vlasťou!

Obyvateľstvu Slovenska!

V záujme ochrany nezávislosti a územnej celistvosti nášho mladého Slovenského štátu proti hroziacemu poľskému nebezpečenstvu, na základe ochrannej zmluvy, uzavretej medzi Slovenskou republikou a Nemeckou ríšou a ju dopĺňujúcich úmluv, prídu na územie Slovenského štátu nemecké vojenské oddiely, ktoré v prípade potreby budú s našou hrdinnou slovenskou armádou bok po boku spoločne brániť územie nášho štátu. Vyzývam obyvateľstvo, aby nemecké vojenské oddiely privítalo ako priateľov a poskytovalo im najväčšiu podporu. Nemecké vojenské oddiely budú sa chovať k slovenskému národu priateľsky a budú sa snažiť o to, aby spoločným úsilím urobili znesiteľnými ťarchy, ktoré na nás doľahli v týchto časoch plných obetí.¹⁸²

Za slovenskú vládu: Dr. Jozef Tiso, predseda vlády“

Výzvu skoncipovala samotná nemecká strana. Jej argumenty si však osvojili aj samotní

177 BA – MA Freiburg, bs. RW/5, as. 441, správa nemeckého vyslanca na Slovensku pre AA z 28. 8. 1939; NA Praha, f. 172, škatuľa 17, s. 248 254, hlásenie Woermanna z 28. 8.; Tiež ADAP, D, VII, dok. č. 401, s. 330.

178 AAN Varšava, f. Mikrofilymy aleksandryjskie, mf. T 77, R. 878, s. 626 397–8. Po odchode J. Šimka prevzal túto úlohu šéf DMK genpor. Barckhausen. Predsedníctvo vlády o tom informovalo 18. 9. SNA, f. MZV, škatuľa 155, zč. 11 100/39, Obežník Predsedníctva vlády 18. 9. 1939.

179 Nemecký vyslanec odpísal prezidentovi ešte 28. 8. 1939. BA – MA, bs. RW/5, as. 441.

180 „Nemecké vojenské oddiely v záujme ochrany slovenského štátneho územia zdržujúce sa na Slovensku, budú požadovať v prípade potreby od obyvateľstva plnenia (ubytovanie, stravovanie, krmivo, vozidlá, kone, pohonné látky atď.) prostredníctvom slovenskej vrchnosti. Plnenia budú platiť v hotovosti v mene slovenskej a len v prípadoch celkom výnimočných v nemeckej mene podľa prepočítavacieho kurzu 1 : 10. Slovenské úrady každého druhu nerušené úradujú ďalej, avšak osoby, ktoré sa prevínia proti bezpečnosti nemeckej brannej moci, jej príslušníkom a sprievodu, alebo proti príkazom nemeckej vojenskej vrchnosti, budú sa zodpovedať pred nemeckým vojenským súdom, bez ohľadu na ich štátnu príslušnosť, podľa nemeckého vojenského práva.“ Slovák, 30. 8. 1939, s. 1; Slovenská pravda, 30. 8. 1939, s. 1.

181 CHORVÁT, P.: „Prešov v poľskej kampani“. (K problematike významu Prešova a jeho okolia v období účasti Slovenska na nacistickej agresii proti Poľsku v roku 1939) (ďalej len Prešov v poľskej kampani...). In: Vojenská história, roč. 4, 2000, č. 2, s. 111.

182 Slovák, 30. 8. 1939, s. 1, Slovenská politika, 30. 8. 1939, s. 1. Tieto dva dokumenty pravdepodobne vyšli tiež v plagátovej podobe.

predstavitelia vlády a vo svojich prejavoch ich ďalej rozvíjali. Podľa hlásenia nemeckého vojenského atašé mjr. Beckera bola výzva zo strany obyvateľstva prijatá veľmi pokojne.¹⁸³

Medzitým začali presuny nemeckých útvarov. Podľa nariadenia z 27. augusta 1939 došlo k premiestneniu 2. tankovej divízie (V – gen. tankových vojsk Rudolf Veiel) z Moravy do priestoru Strečno – Turčiansky Svätý Martin – Kralovany – Terchová v noci z 28. na 29. augusta. Divízia pritom prešla do podriadenosti XVIII. armádneho zboru.¹⁸⁴ 28. augusta tak disponoval 30 789 vojakmi, 5 296 poddôstojníkmi a 1063 dôstojníkmi (*bližšie pozri tabuľku č. 2*).¹⁸⁵ Tesne pred vojnou sa na Slovensko presunula tiež 3. horská divízia (do priestoru západne od Vysokých Tatier). Na severovýchod od nej (do priestoru Párnica – Vyšný Kubín – Oravský Biely Potok – Trstená) sa z ochranného pásma presunula 4. ľahká divízia. Zároveň začal presun 1. a 2. horskej divízie na východné Slovensko.¹⁸⁶ V tejto súvislosti prešla 7. pešia divízia do podriadenosti XVII. armádneho zboru.

V pohraničných okresoch sa zároveň výrazne vystupňovalo napätie v radoch širokej verejnosti. O zvažovanej evakuácii dotknutých oblastí svedčí nariadenie MNO z 2. septembra 1939. Okresné úrady mali v pásme 15 km od severnej hranice pripraviť evakuáciu obyvateľstva.¹⁸⁷ Ďalší vývoj však tieto opatrenia zažehnal.

Mobilizácia slovenskej armády začala 26. augusta 1939 povolaním prvých troch ročníkov. O dva dni boli povolané ďalšie tri a do vypuknutia vojny ešte ďalšie dva. 1. septembra bolo povolaných ďalších 7 ročníkov (spolu 15 ročníkov).¹⁸⁸ Medzitým pokračoval presun jednotiek s cieľom zabezpečiť severnú hranicu Slovenska. 29. augusta vzniklo Vel. slovenskej poľnej armády (krycie meno „*Bernolák*“) na čele s ministrom národnej obrany gen. I. tr. F. Čatlošom. Predstavovalo užší štáb Hlavného vojenského veliteľstva (HVV). Náčelnikom štábu vel. „*Bernolák*“ sa stal mjr. gšt. Emil Novotný, podnáčelníkom štábu mjr. gšt. Karol Pekník.¹⁸⁹ Do jeho podriadenosti patrili 3. pešie divízie: 1. – Veliteľ (V) – gen. II. tr. Anton Pulanich – (krycie meno „*Jánošík*“), 2. – V – pplk. pech. Ján Imro – (krycie meno „*Škultéty*“), 3. – V – plk. gšt. Augustín Malár – (krycie meno „*Rázus*“) a po vypuknutí vojny sa sformovala tiež Rýchla skupina (krycie meno „*Kalinčiak*“). Tesne pred vypuknutím vojny bola 1. divízia sústredená východne od Vysokých Tatier. Úlohou 3. divízie bola ochrana hraníc na východe (od čiar Nowy Sacz – Stará Lubovňa až po hranice s Maďarskom). Slovenská vláda v tomto čase realizovala tiež ďalšie opatrenia, aby štát pripravila na eventualitu vojnového konfliktu. Už 26. augusta prebehlo zasadanie Hospodárskej rady obrany štátu a členov Generálneho sekretariátu obrany štátu. Cieľom zasadnutia bolo vypracovanie plánu na zásobovanie a výživu armády a obyvateľstva. Základnou úlohou bolo zastavenie vývozu obilia a dobytká, zaopatrenie dostatočných zásob uhlia, tuku, soli, tabaku, mlieka. V súvislosti s otázkou ako zabezpečiť zásobovanie sa hovorilo aj o postavení Židov, ktorí boli podozrie-

183 BA – MA Freiburg, bs. RW/5, as. 441, č.s. 506, správa č. 3. zo 6. 9. 1939.

184 BA – MA Freiburg, bs. RH/ 24/17, as. 4, XVII. armádny zbor – Príloha k denníku.

185 BA – MA Freiburg, bs. RH 24/18 /XVIII. Armeekorps/, as. 2, XVIII. armádny zbor – bojové sily.

186 BA – MA Freiburg, bs. RH 20/14, as. 6, mapy – pozícia 29. 8. 1939.

187 SNA, f. MZV, škatuľa 155, b.č., správa HVV z 2. 9. 1939.

188 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy tajné, škatuľa 3, č.j. 24 301, 24 316, 24 354.

189 Po dobu Čatlošovej neprítomnosti ho na MNO mali zastupovať pplk. gšt. Štefan Jurech vo veciach zásobovania a odsunov a pplk. del. Jozef Turanec v záležitostiach mierového riadenia MNO a HVV. VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník veliteľstva Bernolák, s. 7–8.

vaní z možnej sabotáže.¹⁹⁰ 29. augusta sa vláda rozhodla zriadiť tiež Najvyšší úrad hospodársky podľa čs. zákona č. 131/1936 Sbírkky zákonu a nařízení (Sb. z. a n.) na obranu štátu. Jeho pôsobnosť sa mala vzťahovať na všetky hospodárske úseky, okrem tých, ktoré zostali v pôsobnosti armády. Za šéfa tohto úradu bol vymenovaný Dr. Ing. Peter Zaťko. Ten vo svojich spomienkach uviedol, že pôsobnosť tohto úradu sa zúžila len na „obhospodarovanie a reguláciu najpotrebnejších vecí.“¹⁹¹ Keďže vojna netrvala dlho, úrad zrušili skôr, ako stačil rozvíňať svoju činnosť.¹⁹²

29. augusta sa slovenská vláda uzniesla, že Slovensko pristúpi k Dohode o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami a k Dohode pre zlepšenie osudu ranených a chorých v poľných armádach, ktoré boli uzavreté v roku 1927 v Ženeve. Obidve zmluvy mali nadobudnúť pre Slovensko účinnosť šesť mesiacov odo dňa, kedy prišli do švajčiarskej Spolkovej rady, teda v marci 1940. Tu treba povedať, že signatárom oboch dohôd bola už ČSR, pritom už zákon č. 1 Sl. z. o samostatnom Slovenskom štáte stanovil, že dovtedajšie zákony zostávajú platné „so zmenami, ktoré vyplývajú z ducha samostatnosti Slovenského štátu“. Keďže počas vojny Slovensko nevyhlásilo ani brannú pohotovosť štátu, (v takom prípade by klauzule oboch Ženevských dohôd okamžite vstupovali do platnosti), formálne sa slovenská vláda v tomto období týmito dohodami necítila viazaná. Pritom ako upozornil český historik O. Pejls, na to, aby vstúpili do platnosti, stačí aj stav nepriateľstva medzi štátmi. Podľa neho išlo v tomto prípade o účelové jednanie, ktoré odzrkadľuje snahu slovenských politikov deklarovať neutralitu v tejto vojne. V praxi sa však slovenská strana od oboch zmlúv nemienila odchyliť (bližšie pozri podkapitolu III/2).¹⁹³

Podľa hlásenia nemeckého vojenského atašé z 28. augusta 1939 bola dovtedajšia spolupráca so slovenskou armádou ako aj slovenskou vládou bezproblémová. Slovenská strana plnila nemecké požiadavky bez protiargumentov. Zvlášť vyzdvihol, že slovenská strana bez pripomienok akceptovala tiež nemecké nariadenie z 25. augusta, aby bolo od 18.00 hod. prerušené telefónne a telegrafné spojenie do zahraničia. Aj keď na druhý deň, v dôsledku protestu zahraničných diplomatických zastupiteľstiev, intervenovala u genpor. Barckhausena. Slovenská vláda bola podľa neho spokojná tiež so správaním sa nemeckých jednotiek. Mjr. Heinrich Becker k tomu okrem iného napísal: „Aj keď sa dalo očakávať, že sa slovenská vláda v nadchádzajúcom konflikte postaví bezvýhradne na našu stranu, aj tak sa rozhodnutie členov vlády značne uľahčilo: a, oznámením nemeckej vlády, že garantuje hranicu s Maďarskom, b, tým, že sa slúbilo, že môže znovuzískať územie, ktoré na jeseň 1938 zabrali Poliáci. V súčasnosti vládne v krajine klud.“¹⁹⁴

V tejto situácii sa slovenská vláda rozhodla opätovne požiadať nemeckú stranu o rozšírenie garancií, ktoré dostala 24. augusta. Už 26. augusta vyhľadal slovenský vyslanec v Berlíne M. Černák vedúceho politického oddelenia Zahraničného úradu Ernsta Woermanna, pričom vyjadril spokojnosť nad nemeckými garanciami, zároveň sa však spýtal, či by nemecká

190 SNA, f. MZV, škatuľa 155, zč. 7 269/39, protokol zo zasadania.

191 Národohospodár Peter Zaťko spomína. Liptovský Mikuláš 1994, s. 94–95.

192 Slovenský zákonník 1939, vládne nariadenie č. 205/1939 Sl.z.

193 PEJS, O.: Polští zajatci..., c.d., s. 21–22.

194 Citované podľa: SEGEŠ, D.: c.d., s. 20; AAN Varšava, f. Mikrofilymy aleksandryjskie, mf. T 77, R. 878, s. 626 449, Správa č. 1.

strana nemohla v prípade konfliktu Slovensku dať aj územie, ktoré mu Poliaci zobrali v roku 1920.¹⁹⁵ Svoju žiadosť Černák opäť zopakoval 29. augusta, pričom v mene slovenskej vlády sa spýtal tiež na to, či by Nemecko presadzovalo na Poľsku odstúpenie územia zabratého Slovensku v roku 1938 aj v prípade mierového riešenia konfliktu. Woermann síce ubezpečil Černáka, že slovenské žiadosti budú prijaté „blahosklonne“, žiadne konkrétne uistenie mu však nedal. Rovnako neúspešný bol Černák tiež pri predkladaní ďalšej žiadosti, aby mu Zahraničný úrad poskytoval politické informácie súvisiace s poľsko-nemeckým konfliktom, najmä o prebiehajúcich rokovaníach s Veľkou Britániou. Aj to svedčí o tom, v akom postavení bolo Slovensko voči svojmu „spojencovi“ v období bezprostredne pred vypuknutím druhej svetovej vojny. Prísľub dostal len na žiadosť, aby nemecké médiá dementovali opätovné chýry, že Slovensko je výmenným artiklom v rukách Nemecka. Na druhej strane bol vyslanec nepriamo upozornený, aby sa Slovensko v týchto dňoch vyhýbalo provokáciám voči Maďarsku.¹⁹⁶ Rovnakú žiadosť adresoval vyslanec na Zahraničnom úrade znovu 31. augusta.¹⁹⁷

V súvislosti s blížiacim sa útokom nemeckej armády zvažovalo velenie 14. armády aj možnosti použitia slovenskej armády. Podľa povojnovej výpovede F. Čatloša k oficiálnemu aktu podriadenia slovenskej armády nemeckému veleniu došlo 29. augusta 1939 po príchode genmjr. Engelbrechta do Spišskej Novej Vsi. S ním prišiel tiež 120 členný štáb, ktorý počtom prevyšoval členov slovenského veliteľstva.¹⁹⁸ V tento deň bol Čatloš v Žiline oficiálne predstavený genplk. W. Listovi.¹⁹⁹ Je možné, že práve na tomto stretnutí sa dozvedel o eventualite nasadenia slovenských síl pri útoku (ak sa o nej samozrejme nehovorilo už predtým). Na druhej strane v oficiálnom zázname z rokovania sa nič podobné nespomína.²⁰⁰ Tiež vo svojich spomienkach Čatloš tvrdil, že o tejto otázke sa na stretnutí nehovorilo: „...Tak som mu ja rozumel, že zasiahneme len ak vojna vypukne a ak Poliaci budú postupovať na obchvat nemeckých jednotiek cez Slovensko“. Podľa Čatlošovej interpretácie pôvodné garancie použiť slovenskú armádu len v rámci hraníc sa nezmenili.²⁰¹ Kedy bola o tomto úmysle oficiálne informovaná slovenská vláda zatiaľ nie je známe. Podľa denníka DMK na Slovensku 31. augusta sa uskutočnilo niekoľko rokovaní s predstaviteľmi slovenskej vlády. Medzi 10.30 – 11.00 hod. rokoval genpor. Barckhausen s J. Tisom a F. Ďurčanským. Jednalo sa o príchode ďalších nemeckých jednotiek na Slovensko, o jednotnom podriadení strážnych jednotiek HG a FS pod velenie ministra národnej obrany, o otázkach uzavretia hraníc. Následne Barckhausen rokoval s Tukom (11.00 – 11.30 hod.) a potom aj s A. Machom a K. Murgašom o otázkach propagandy. Večer (medzi 17.00 – 18.00 hod.) rokovali zástupcovia DMK opäť s Tisom a F.

195 Hraničné úpravy z roku 1924 sa tu nespomínajú, pravdepodobne ich Černák zahrnul ako samozrejmosť. NA Praha, f. 172, škatuľa 17, s. 248 247, hlásenie Woermanna z 26. 8. 1939.

196 NA Praha, f. 172, škatuľa 17, s. 248 256.

197 NA Praha, f. 172, škatuľa 17, s. 248 261; Tiež ADAP, D, VII, dok. č. 488, s. 395.

198 VHA Bratislava, f. Gen. Ferdinand Čatloš 1914 – 1971 (pozostalosť), škatuľa 4, Jedny z posledných mojich vysvetliviek..., s. 40–41; Slovenskej vláde bol genmjr. Engelbrecht predstavený už 28. 8. doobeda. BA – MA Freiburg, bs. RH/31/IV, as. 1, Denník DMK; Tiež SNA, f. Alexandrijský archív, II C – 906, P 1887 c.

199 Do Žiliny odcestoval v sprievode genpor. Engelbrechta a podnáčelníka štábu mjr. gšt. K. Peknika. VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 8.

200 BA – MA Freiburg, bs. RH/31/IV, as. 2, s. 13, správa genpor. Berckhausena z 31. 8. 1939.

201 VHA Bratislava, f. Gen. Ferdinand Čatloš 1914 – 1971 (pozostalosť), škatuľa 8, V/B – Proti Poľsku po boku Nemcov, s. 6.

Čatlošom o otázke povolávania slovenských robotníkov zamestnaných v Ríši v prípade mobilizácie. Bližšie informácie o týchto rokovaníach však denník DMK neobsahuje.²⁰²

Na druhej strane známe je povojnové svedectvo F. Čatloša, podľa ktorého sa o postupe slovenských jednotiek dozvedel až tesne pred útokom: „1. septembra 1939 ma okolo 5. hodiny ráno zobudil akýsi krik v škole, kde bol môj štáb....Službu v štábe držal vtedajší major gen. št. Pekník....Keď som vstúpil do miestnosti videl som ako Engelbrecht s vytasenou rukou, pištoľou sa rozhadzuje i nadáva Pekníkovi....Pekník mi hlásil, že Engelbrecht – údajne nechcel mňa budiť – priamo jemu rozkazuje, aby podľa došlého jemu rozkazu gen. plk. Lιστα, zariadil u veliteľa I. Pulanichovej divízií postup a útok proti Poliakom aj za hranicu od Javoriny až k N. Targu. On mu vraj nechce vyhovieť, kým nedostane rozkaz odo mňa. Engelbrechtovi som kludne zdelil, že na také spôsoby nie sme navyknutí a moji dôstojníci smú poslúchať iba mňa a on je predsa nemeckým generálom. Ja ako podriadený gen. Listovi musím rozkaz poslúchnuť, avšak ide tu o medzištátnu vec a prekročenie hraníc môžem nariadiť slovenským jednotkám iba so zvolením predsedu slovenskej vlády Dr. Tisu, ktorý je najvyšším veliteľom slovenskej brannej moci...Kým sa rozkazy pripravovali, nadiktoval som do Hughesaparátu obsah nemeckého rozkazu s tým, aby bol hneď doručený Dr. Tisovi osobne. Potom som si sadol k telefónu a ...dožadoval som sa spojiť s Tisom. Hlásil sa mi len jeho tajomník a po malej chvíli mi zdelil, že ho nemôže vyrušiť, lebo sa modlí v kaplnke....Keď mi tajomník /Murín/ hneď „nevedel“ vyrušiť Tisu, opakoval som urgenciu telefónom a stanovil čas. Ak nedostanem kladnú odpoveď, divízia prekročí podľa nemeckého rozkazu hranice, i bude postupovať na poľskom území! Hodinu som stanovil navtedy, keď mala divízia sa priblížiť k štátnym hraniciam, vari to bolo o 8. hodine ráno. Ohlásil sa mi však (Tiso – I.B.) vtedy, keď som už hlásil, že slovenské jednotky dosiahli priestor Javoriny a bez boja sa ho zmocnili. On mi gratuloval a pochválil ma, že sme s Nemcami nevyvolali zbytočný konflikt i nabádal na dôsledné plnenie nemeckých rozkazov...“²⁰³ Tiso tieto Čatlošove slová pred NS nepotvrdil, práve naopak, zodpovednosť sa pokúsil preniesť na armádu: „Mojou vôľou bolo iba obsadiť hranice, preto keď som počul, že sa pohli ďalej naše vojská za hranice, som sa našich vojakov pýtal, /neviem či to bol Čatloš, alebo iný vojenský činiteľ/ prečo idú naši vojaci i ďalej za hranice. Vtedy mi ten istý vojenský činiteľ povedal, že musia držať spojenie s nemeckými jednotkami, ktoré keď napredovali na tej čiastke poľskej hranice, kde k nim naše vojská boli v styku, museli naše postúpiť, aby udržali tú istú líniu.“ Tiso sa tak ešte aj pred NS držal svojej „obrannej teórie“. Na druhej strane tvrdil, že nevedel ani o úmysloch nemeckej armády útočiť aj z územia Slovenska, podľa neho mala len brániť jeho integritu. Žiadosť na účasť vo vojne slovenská strana podľa neho vôbec nedostala.²⁰⁴ Tisov obhajca Ernest Žabkay na adresu Čatloša pred NS povedal: „Čatloš bol ako ctížiadostivý generál pod Tukovým vplyvom, teda zrejme nariadil pochod vojsk na vlastnú päsť“.²⁰⁵ Tu treba povedať, že v sledovanom období mal Čatloš k Tukovi skutočne blízko.²⁰⁶ Vo spomienkach Čatloš obvinil Ti-

202 BA – MA Freiburg, bs. RH/31/IV, as. 1, Denník DMK; SNA, f. Alexandrijský archív, II – C 905, P 1887 a.

203 VHA Bratislava, f. Gen. Ferdinand Čatloš 1914 – 1971 (pozostalosť), škatuľa 8, V/B – Proti Poľsku po boku Nemcov, s. 7–8. Týmto svojim tvrdením sa Čatloš bránil už pred NS. SNA, f. NS, Tnľud 12/47, A – 946, F. Čatloš, zápisnica z výpovede z 11. a 12. I. 1947.

204 SNA, f. NS, II A – 887, Tnľud 6/46, J. Tiso.

205 Proces s dr. J. Tisom. Spomienky obžalobcu Antona Rašlu, obhajcu Ernesta Žabkayho. Bratislava 1990, s. 190.

206 ŠTEFANSKÝ, V.: Generál Ferdinand Čatloš (Biografický náčrt). Bratislava 1998, s. 42.

su z klamstva: „Kým Mach tu vypovedal otvorene a mužne, dotiaľ opakom toho boli výpovede Tisove. Pri súde nepriznával nič proti sebe a zodpovednosť kydal na mňa.“ Na margo svojej výpovede pred NS Čatloš obvinil Tisu z alibizmu: „Nepomohla nijaká námaha vysúriť od Tisu včasnú odpoveď a je viac než pravdepodobné, že Tiso nekonal svoju povinnosť najvyššieho veliteľa i ponechal nás a mňa na pospas jeho už v Bratislave danej podriadenosti Nemcom v každom ohľade.“²⁰⁷

Čatlošovo tvrdenie spochybňuje tiež výpoveď gen. Jozefa Turanca, ktorý v súvislosti s vojnou proti Poľsku tvrdil, že „Čatloš prinajmenšom 8–10 dní pred nástupom vedel, že i slovenská armáda pôjde. Po schôdzke s gen. Listom v Žiline mi to povedal.“²⁰⁸ Pred NS však bývalý generál takýto otvorený nebol, napriek tomu tvrdil, že Čatloš mu už po schôdzke s genplk. Listom povedal, že Nemecko v krátkej dobe zaútočí na Poľsko.²⁰⁹ Aj Turanca Čatloš obvinil zo zaujatosti.²¹⁰ Čatlošove tvrdenie nepotvrďuje ani výpoveď vtedajšieho veliteľa 1. divízie gen. Antona Pulanicha. Ten pred NS okrem iného povedal: „Niekoľko dní sme boli už v Spišskej Novej Vsi, keď dňa 1. septembra 1939 okolo 12. hod. v noci ma zobudili s tým, že sa mám ihneď dostaviť k veliacemu generálovi Čatlošovi. Ihneď som zašiel na hlavný štáb, ktorý bol umiestnený v jednej škole pred mestskou Redutou na námestí v Spišskej Novej Vsi. Už tam bolo asi 10–15 dôstojníkov slovenských a pamätám sa tiež na nemeckého gen. Engelbrechta, ktorý vo všeobecnosti prehlásil asi toto: Dnes ráno o 6. hod. prekročí nemecké vojsko hranice Poľska. Slovenské vojsko si zase vydobyje Javorinu, ktorú nám vzali Poliáci. Potom sa obrátil rovno na mňa a povedal, že 1. divízia má úkol dobiť Javorinu, a že má postupovať v dvoch kolónach, ktoré mali z dvoch strán pochodovať na Javorinu. Ďalej prehlásil, že pluky už sú alarmované, sú v pohotovosti... Keďže mojím bezprostredným veliteľom tak ako armády veliteľ, ako aj minister národnej obrany bol bývalý generál Čatloš, pre mňa by nebolo záväzné prehlásenie gen. Engelbrechta, keby Čatloš neopakoval toto prehlásenie, pričom vydával aj podrobnejšie rozkazy.“²¹¹

Čatlošovu výpoveď však najviac spochybňujú dobové dokumenty. Podľa vojnového denníka vel. „Bernolák“ totiž už 1. septembra o 00.45 hod. vyšiel rozkaz pre vel. „Jánošík“, aby p. pl. 4 s prvým a tretím práporom bol pripravený k pochodu v plnej bojovej pohotovosti o 4.00 hod. O päť minút dostalo rovnaký rozkaz vel. 2. divízie pre p. pl. 6, ktorý sa týkal prvého a druhého práporu a tretieho oddielu del. pl. 2. O 4.55 hod. dostalo rozkaz tiež vel. 3. divízie. Všetky útvary malo uviesť do bojovej pohotovosti, keďže sa nachádzali na fronte.²¹² Tieto rozkazy potvrdzuje aj materiál spracovaný mjr. gšt. Kolomanom Brezanyom „Slovensko-poľské ťaženie“ z apríla 1940, podľa ktorého o 00.45 hod. dostali velitelia 1, 4 a 6. p. pl. prípravný rozkaz k pochodu v plnej bojovej pohotovosti na 4.00 hod. O 5.00 hod. Čatloš vydal ústny rozkaz, ktorý už konkretizoval úlohy slovenských jednotiek pri postupe na poľské územie. Podľa Brezanyho elaborátu slovenská armáda dostala ešte pred vojnou úlohy, podľa

207 VHA Bratislava, f. Gen. Ferdinand Čatloš 1914 – 1971 (pozostalost), škatuľa 8, V/B – Proti Poľsku po boku Nemcov, s. 8, 9.

208 AMV Praha, f. H, H – 502 – 4, F. Čatloš.

209 SNA, f. NS, A – 890, Tnľud 6/46, J. Tiso.

210 VHA Bratislava, f. Gen. Ferdinand Čatloš 1914 – 1971 (pozostalost), škatuľa 8, V/B – Proti Poľsku po boku Nemcov, s. 5.

211 SNA, f. NS, II.A – 889, Tnľud 6/46, J. Tiso, zápisnica z výpovede A. Pulanicha z 15. 10. 1946.

212 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 13, 15.

ktorých sa mala, okrem iného, podľa situácie „zúčastniť ofenzívnych akcií v súlade s nemeckou armádou.“ Pod ochranou zaistenia hranice 3. divíziou sa mobilizované jednotky pripravovali k ofenzívnemu zásahu na smere Poprad – Nowy Targ, alebo Poprad – Nowy Sącz.²¹³ Podľa materiálu, ktorý krátko po vojne proti Poľsku vypracoval mjr. B. Mládek, postup slovenskej armády do Poľska iniciovala nemecká strana. Genmjr. Engelbrecht podľa neho v tejto súvislosti konkretizoval jej úlohy: „...uzavrieť a bezpečne ubrániť slovenské hranice od Vysokých Tatier na východ, kde má pútať čo najväčšie poľské sily. Ochranu hraníc a púťanie poľských síl riešili sme tak, že do Spiša tohto dňa sme pritiahli na front 1. divíziu gen. Pulanicha, aby sa pripravila na útok a na ostatnom fronte na východ sme nariadili aktívnu obranu...“²¹⁴ Z tohto vyplýva, čo všetko sa mohlo myslieť pod formuláciou ochrana hraníc. Tá nevyučovala ofenzívne akcie na poľské územie. Zároveň takto formulované vysvetlenie pokukazuje aj na možnosti aktívnej úlohy velenia slovenskej armády.

Vo svojich spomienkach Čatloš tvrdil, že podriadené útvary dostali priame rozkazy od nemeckého veliteľstva ešte skôr ako on sám, v snahe urýchliť ich nasadenie.²¹⁵ Je však nepravdepodobné, že by dôstojníci slovenskej armády nerešpektovali veliteľskú subordináciu, a že by sa o ich konaní Čatloš nedozvedel. Spochybňuje to aj už citovaná výpoveď gen. Pulanicha, ako aj slová samotného Čatloša o konaní mjr. Peknika.

O Čatlošovej ochote plniť nemecké požiadavky voči slovenskej armáde vypovedá aj korešpondencia nemeckého vojenského atašé mjr. H. Beckera, ktorý vo svojej správe z 28. augusta napísal, že z viacerých rozhovorov s Čatlošom nadobudol dojem, že „ohľadom vojenských požiadaviek slovenská armáda ráta s tým, že bude nasadená pod nemeckým hlavným velením“.²¹⁶ H. Becker síce nehovorí priamo o nasadení slovenskej armády mimo územia Slovenska, ale o zmene v chápaní tejto otázky sa nezmiňuje ani vo svojich ďalších známych správach.²¹⁷ To vyvoláva dojem, že tá sa riešila bez komplikácií. O incidente medzi genmjr. Engelbrechtom a mjr. gšt. K. Peknikom nehovoria žiadne doteraz známe nemecké dokumenty. Správa H. Beckera zo 6. septembra naopak konštatuje, že „zo spolupráce medzi štábom gen. Čatloša a spojovacím štábom gen. Engelbrechta ťažkosti nevyplynuli.“²¹⁸

Jasné nie je ani to, kedy o vyžití slovenskej armády pri útoku rozhodlo velenie 14. armády. Prvý známy dokument, v ktorom sa hovorí aj o tejto možnosti, pochádza z 30. augusta. Ide o rozkaz vel. skupiny armád Juh, v ktorom sa konštatuje, že podľa možnosti majú byť pri útoku na Poľsko nasadené aj slovenské sily.²¹⁹ Plán útoku na poľské pozície z územia Slovenska konkretizoval armádny rozkaz č.1 vel. 14. armády z 30. augusta. Podľa neho pravé krídlo 14. armády malo kryť jej koncentrovaný útok. Jednotky mali byť ráno 1. septembra pripravené k útoku. Zo XVII. armádneho zboru sa na Slovensku nachádzala 7. pešia divízia.

213 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, i. č. 108, č. 154 715/17dôv., 1940.

214 VHA Bratislava, f. 55, 55 – 59 – 1, materiál pre expozé vlády.

215 VHA Bratislava, f. Gen. Ferdinand Čatloš 1914 – 1971 (pozostalosť), škatuľa 4, Prehľadnie poznatkov o slovenskom vojsku, s. 26.

216 SEGEŠ, D.: c.d., s. 20.

217 Túto udalosť si nevšima ani vo svojej štvrtročnej správe, ktorá zachytáva obdobie od 1. 7. do 30. 9. 1939. AAN Varšava, f. Mikrofilmy aleksandryjskie, mf. T 77 R. 878, s. 626 340, správa č. 5.

218 BA-MA Freiburg, bs. RW/5, as. 441, sig. 506; AAN Varšava, f. Mikrofilmy aleksandryjskie, mf. T 77, R. 878, s. 626 386, správa č. 3 zo 6. 9. 1939.

219 BA-MA Freiburg, bs. RH/20/14, as. 5.

Tá mala postupovať smerom na Čadcu a po prekročení hraníc útočiť na Milówku – Żywiec – Bielsko – Biała. Zároveň mala obsadiť Jablunkovský priesmyk.²²⁰ Úlohou XVIII. armádneho zboru bolo zaútočiť severovýchodne od Vysokých Tatier s 9. motorizovaným plukom, hlavný úder však mal viesť medzi Západnými Beskydami a Tatrami silami 3. horskej divízie, 4 ľahkej divízie, 2. tankovej divízie smerom Rabka – Krakov. Zároveň mal zbor kryť pravý bok 14. armády, kým nebudú pripravené 1. a 2. horská divízia. 1. horská divízia sa mala do 5. septembra sústrediť v priestore Popradu. 2. horská divízia mala byť do 4. septembra pripravená k nasadeniu južne od Spišskej Starej Vsi. Armádny rozkaz č. 1. obsahuje tiež inštrukcie pre slovenskú armádu: „smerom na východ (od uvedených útvarov – I. B) 14. armáda bráni s podriadenou slovenskou armádou poľsko-slovenské hranice.“²²¹

Možnosti využitia slovenskej armády boli teda zdanlivo otvorené, avšak ani tento rozkaz nevyučoval jej využitie v prvej fáze útoku. Pričom tento postup by sa mohol vysvetľovať, v súlade s už uvedeným rozkazom genplk. Lista, ako pútanie nepriateľských síl, rovnako ako to uvádzal mjr. pech. B. Mládek. Aj keby sa o eventualite využitia slovenskej armády rozhodlo až v hodine dvanástej, nevyučuje to, že Čatloš nebol na možnosti jej nasadenia pri útoku dopredu upozornený. Čatlošovo tvrdenie, že o využití slovenskej armády pri útoku sa dozvedel až na poslednú chvíľu, možno na základe uvedených skutočností považovať za málo pravdepodobné. Pritom nie je jasné či hral len pasívnu a nie aj aktívnu úlohu. Otvorená zostáva tiež otázka, či sa účasti na útoku nebolo možné vyhnúť. Slovenská strana pritom mala aj v predchádzajúcom období určitý priestor na vyjednávanie. Dokumenty však hovoria skôr o tom, že zapojenie slovenskej armády prebehlo hladko a bez komplikácií.

Na druhej strane vel. 14. armády nevyučovalo ani poľské útoky na územie Slovenska v prvej fáze vojny. Spravodajské hlásenia sa zaoberali možnosťou poľského ofenzívneho postupu tak na východe ako aj západe krajiny.²²² Tieto analýzy však zjavne precenili schopnosti najslabšej poľskej armády Karpaty, dislokovanej oproti slovenskej hranici, ktorej prípravy mali výlučne obranný charakter. Možnosti poľského útoku však zvažovala aj slovenská strana. Vylúčiť nebolo možné najmä menšie útoky.²²³ S určitými obavami sa slovenské MNO pozeralo tiež na postoj Maďarska. 2. oddelenie (spravodajské) veliteľstva poľnej armády pritom ako hodnovernú rozšírilo správu, že „Maďari sú radi poľsko-nemeckému nepriateľstvu, prikláňajú sa k Poľsku a v prípade potreby postavia sa proti Nemecku, lebo vraj vedia, že Nemecko ich aj tak obsadí.“²²⁴ Správy o údajnom maďarskom útoku na pomoc Poľsku sa šírili tiež v radoch širokej verejnosti.²²⁵

V súvislosti s presunom spomínaných divízií vel. 14. armády malo vytvoriť na Slovensku ďalší armádny zbor. Podľa armádneho rozkazu z 31. augusta mali do 2. septembra (18.00

220 BA-MA Freiburg, bs. RH/24/17, as. 4, zborový rozkaz z 30. 8. 1939 pre útok cez poľské hranice.

221 BA-MA Freiburg, bs. RH/20/14, as. 4, armádny rozkaz vrchného vel. 14. armády č. 1.

222 BA-MA Freiburg, bs. RH/20/14, as. 75, situačná správa Poľsko z 19. 8. 1939; ďalekopis z 29. 8. 1939.

223 Napr. pplk. pech. Ján Imro vtedajší veliteľ skupiny Orava 27. 8. hlásil, že „podľa správ a pozorovania nepriateľ sa pripravuje na hranici k obrane, nie je však vylúčené, že zahájí postup na naše územie.“ VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 7.

224 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 2, č.j. 15 161, prehľad správ č. 8; škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 15.

225 Napríklad podľa denníka vel. Bernolák z 26. 8. sa na východe v pohraničnom pásme rozširovala správa, že „maďarské vojsko bude pomáhať poľskej armáde útokom na smere Medzilaborce...“ VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 5.

hod.) prejsť 3. horská, 4. ľahká a 2 tanková divízia do podriadenosti nového XXII. armádneho zboru (V – gen. jazdectva Paul Ewald von Kleist). V podriadenosti XVIII. armádneho zboru (V – gen. pech. Eugen Beyer) mali byť 1. a 2. horská divízia, ktoré sa presúvali na východné Slovensko.²²⁶ Stanovisko vel. (SV) 1. divízie sa 2. septembra presunulo do Spišskej Soboty. Pôvodne naplánovaný útok sa však oneskoril²²⁷ V tento deň mala divízia zatiaľ len 3953 vojakov, 156 dôstojníkov, 721 poddôstojníkov.²²⁸ Treba povedať, že (až na informácie o vytvorení nového XXII. armádneho zboru) poľská vojenská spravodajská služba (II. oddelenie Hlavného štábu) veľmi rýchlo získala pomerne hodnoverné správy o rozmiestnení nemeckých síl, ktoré stáli oproti armáde Krakov.²²⁹

Napriek tomu, že prípravy na útok boli v plnom prúde, je otázne, kedy sa o jeho presnom dátume dozvedela slovenská strana. Vyslanec v Berlíne M. Černák sa na Zahraničnom úrade 31. augusta priamo opýtal či vojna začne už 1. septembra. Dostal však vyhybavú odpoveď. Keď sa opýtal, či už neexistuje žiadna možnosť mierového riešenia, dostal odpoveď, že to nezávisí od Nemecka.²³⁰ Treba povedať, že Hitler bol už v tento deň pevne rozhodnutý na druhý deň zaútočiť.

Tabuľka č. 1: Početné stavy nemeckých divízií na Slovensku k 26. augustu 1939

	7. pešia divízia	4. ľahká divízia	Spolu
dôstojníci	376	346	722
úradníci	52	75	127
poddôstojníci	1 877	1 710	3 587
vojaci	12 010	9 043	21 053
kone	3 555	-	3 555
pušky	10 501	7 866	18 367
gulomety	433	612	1 045
mínomety	123	75	198
pechotné delá	22	20	42
protitankové kanóny	67	51	118
delá	26	24	50
osobné automobily	407	1 400	1 807
nákl. automobily	541	800	1 341
motocykle	471	1 152	1623
bojové vozidlá	3	185	188
lietadlá	13	4	17

226 BA – MA Freiburg, bs. RH/20/14, as. 4.

227 BA – MA Freiburg, bs. RH/28/1 /1. Gebirgsdivision/, as. 207, príloha k vojnovému denníku.

228 BA – MA Freiburg, bs. RH/24/18, as. 2, veliteľstvo XVIII. armádneho zboru – bojové sily.

229 Bližšie pozri: STEBLIK, W.: O koncentracji niemeckiej w Slowacji 1939 r. (ďalej len O koncentracji niemeckiej...). In: Wojskowy przeglad historyczny. roč. 6, 1961, č. 2, s. 298–301.

230 NA Praha, f. 172, škatuľa 17, s. 248 261.

Tabuľka č. 2: Početné stavy nemeckých divízií na Slovensku k 28. augustu

	7. pešia divízia	2. tanková divízia	4. ľahká divízia	Spolu
dôstojníci	394	323	346	1 063
úradníci	57	55	75	187
poddôstojníci	2 008	1 753	1 535	5 296
vojaci	12 207	9 083	9 499	30 789
kone	3 890	-	-	3 890
pušky	10 406	7 193	7 866	25 465
gulomety	423	831	612	1 866
mínomety	121	48	75	244
pechotné delá	20	-	25	45
protitankové kanóny	67	-	51	118
delá	35	307	119	461
osobné automobily	419	623	447	1 489
nákl. automobily	603	1 277	1 580	3 460
motocykle	492	1 210	1 152	2 854
bojové vozidlá	3	434	185	622
lietadlá	13	15	4	32

5. Protipolská propaganda na Slovensku

Zahraničné správy o stupňujúcom sa napätí medzi Nemeckom a Poľskom v predvečer druhej svetovej vojny Slovenská tlačová kancelária (STK) povinne preberala z Deutsches Nachrichten Büro. Poľsko v nich bolo vykresľované ako štát, ktorý ohrozuje mier v celej Európe.²³¹ Na druhej strane leitmotívov propagandy v predvečer vojny bola snaha upokojiť obyvateľstvo a vytvoriť dojem, že hrozíaci konflikt Slovákov nemusí znepokojovať, že sa ich v podstate ani netýka. Zároveň to bola snaha prezentovať sa pred zahraničím a bojovať tak proti „ľživej propagande“. Ako príklad možno uviesť spôsob organizovania vojenských plaveckých pretekov v Piešťanoch, na ktoré šéf propagandy A. Mach pozval zahraničných novinárov. Mach tu vyhlásil: „Na Slovensku niet nijakej známky o vojenskej psychóze, ale je tu niečo iného, čo možno nazvať chuťou do boja. My už ani nesmieme vysloviť mená ako sú Košice, alebo Javorina, lebo to vyvoláva hotové búrky nadšenia. Keď je teda u nás nejaká psychóza, tak je to psychóza odhodlanosti k tomu, aby všetci Slováci boli slobodní, a aby Slovenský štát bol zabezpečený a mal šťastlivú budúcnosť.“ Mach tiež odmietol chýry o obsadení Slovenska nemeckým vojskom, že minister Čatloš má byť zatknutý, že na Slovensku má vyhlásiť diktatúru. Zároveň pohrozil všetkým, ktorí by chceli naďalej šíriť poplašné

231 Pozri napríklad Slovenská pravda, 11. 8. 1939, s. 1, Gdansk alebo vojna!; 19. 8. 1939, s. 1, Poľsko jazyčkom na váhe osudu Európy.

správy: „Ilava je prázdna a keď sa zaplní, teda len tými, ktorí budú zlomyseľné šíriť rôzne katastrofálne psychózy, a ktorí nebudú chcieť slúžiť slovenskému národu a štátu.“²³² Podobne písal denník Slováč 26. augusta: „Zatiaľ čo vo väčšine susedných štátov panuje medzi obyvateľstvom panika, neistota o budúcnosť a vojnová psychóza, obyvateľstvo Slovenska zachováva potrebnú rozvahu a pokoj a venuje sa s vedomím naprostej istoty svojmu dennému povolaniu. Nikde nebadáť nervozitu, lebo obyvateľstvo má pevnú dôveru vo vládu a verí v istotu slovenskej veci.“²³³

V tomto duchu sa niesli tiež reportáže z manifestácie v pútnickom meste Šaštín, kde vystúpil aj predseda vlády J. Tiso, ako aj zo zhromaždenia na Myjave, kde sa odhalovala pamätaná tabuľa M.R. Štefánika. Obidve tieto akcie sa uskutočnili 27. augusta a boli zorganizované s cieľom dokumentovať spokojnosť obyvateľstva s politickým vývinom Slovenska. Nielenže sa tu nehovorilo o aktuálnej zahraničnopolitickej situácii, práve naopak, vo všetkých prejavoch sa zdôrazňoval pokoj, radosť z nadobudnutej samostatnosti, spokojnosť miestneho obyvateľstva.²³⁴ Tému možného vojnového konfliktu, ktorý sa priamo dotýkal aj Slovenska, sa vyhol aj samotný predseda vlády J. Tiso, ktorý na margo možnej vojny ubezpečil, že Slovensko nebude robiť žiaden poplach, aby sa obyvateľstvo neznepokojovalo: „...ak bude treba urobiť nejaké opatrenia na obranu nášho štátu, teda ich urobíme.“ Na druhej strane Tiso vysvetľoval okolnosti vzniku Slovenského štátu celkom v súlade s oficiálnym výkladom týchto udalostí. Vysvetlil pomer Slovenska k Nemecku, keď (evidentne v súvislosti s využívaním Slovenska ako nástupného priestoru nemeckých jednotiek) odmietol akékoľvek zasahovanie do vnútorných záležitostí Slovenska. Nemecko predstavil ako slovenského ochrancu, ktorý mu má pomáhať a nič za to od neho nechce. Adolf Hitler sa podľa neho zaviazal, „že náš Slovenský štát bude chrániť proti útokom z juhu a zo severu, že bude garantovať naše hranice a územnú celistosť..., ale žiadne úpravy pre náš národ, vnútorný život sme neprevzali.“²³⁵ Jasný zámer propagandy cieľavedome presviedčať obyvateľstvo, že Slovenska sa možný vojenský konflikt netýka, dokumentoval v jednom príspevku A. Mach: „Všade okolo nás, i u susedov našich plno je rečí, všade hovoria o vojnovej psychóze. Pozrite sa však u nás okolo seba. Každý koná svoju povinnosť, sedliak, robotník, úradník. O čom sa hovorí? Vezmime len dnešok. Noviny sú plné otváraním prvého veľtrhu v Slovenskom štáte. Pozreli sme si ho. Už prvý deň krásny úspech. Čítali ste prejav nášho ministra Medrického v novinách, počuli ste dnes jeho reč. Koľko v tom povzbudivých dôkazov pre budúcnosť nášho národa na poli hospodárskom. Odpoľudnia boli sme aj na futbalovom zápase...“²³⁶ Podobný cieľ sledovali tiež jeho inštrukcie Úradu propagandy (ÚP) z 28. augusta 1939 adresované slovenskému rozhlasu: „Napísať prednášku o dojmach cudzinca i nášho človeka po novom Slovensku. Vystihnúť v nej milotu viditeľných znakov, štátnosti, slovenský hovor, slovenské uniformy, pozdravy atď.“²³⁷

232 Slováč, 22. 8. 1939, s. 1, Proti lživéj propagande.

233 Slováč, 26. 8. 1939, s. 1.

234 Slováč, 29. 8. 1939, s. 1, Myjava oslavovala.

235 Slováč, 29. 8. 1939, s. 1–2, Nie zo zrady, ale z veľkej lásky k národu vznikol slovenský štát; Slovenska politika, 29. 8. 1939, s. 2, Dve veľkolepé národné manifestácie v osudových chvíľach. Tiso po vojne pred NS svoj prejav prezentoval ako dôkaz, že on sa na protipološkej kampani neúčastnil. SNA, f. NS, IIA – 887, TnIud 6/46, J. Tiso.

236 Slováč, 28. 8. 1939, s. 2, Vyslobodíme svojich bratov z mučiarnie.

237 SNA, f. NS, A 860, Tn Iud 17/45, Dr. Karol Körper.

Podobný spôsob komunikácie s verejnosťou bol v tom čase pre vládnych predstaviteľov typický. Vláda sa od protipolských nálad navonok dištancovala, aby nevyhrocovala ešte viac napäté vzťahy medzi obidvoma štátmi. Svedčí o tom aj inštrukcia F. Ďurčanského pre slovenského vyslanca vo Varšave L. Szathmáryho zo 16. augusta, aby sa v mene slovenskej vlády dištancoval od článkov A. Macha uverejnených v nemeckých novinách, ktoré by mohli byť vykladané „spôsobom Poľsku nepriateľským“: „Ubezpečte poľskú vládu, že nič nie je tak ďaleké slovenskej vláde, ako nejaká protipolská kampaň...“²³⁸ Tá sa od začiatku niesla v réžii radikálneho krídla HSES. Ústrednou postavou bol A. Mach, ktorý z pozície šéfa ÚP koordinoval činnosť najmä rozhlasu (patril priamo do kompetencie ÚP) a čiastočne aj ľudáckych denníkov.

Dôležitým zlomom, ktorý rozpútal sériu protipolských útokov, bolo uzavretie paktu medzi Moskvou a Berlínom. Potom čo sa aj na Slovensku rozšírili správy, že Stalin a Hitler sa dohodli podpísať pakt o neútočení, usporiadali predstavitelia radikálov na čele s HG a Deutsche Partei (DP) v Bratislave 22. augusta vo večerných hodinách²³⁹ manifestáciu pred budovou Slovenského národného divadla (SND), kde chceli verejne demonštrovať proti poľskej politike a za pripojenie sporných pohraničných území.²⁴⁰ Denník Slovenská politika ju patetickým štýlom popisoval ako prejav jednoty slovenského národa, pričom oznamoval, že „vyššie 50 tisíc Slovákov manifestuje v hlavnom meste Slovenska za spravodlivosť a za odčinenie krívd spáchaných na tele nášho národa.“ Toto číslo však bolo zjavne prehnané. Hlavné slovo na demonštrácii mal šéf propagandy a hlavný veliteľ HG Alexander Mach. Ďalej vystúpil tiež bývalý náčelník štábu HG Karol Murgaš, predseda Deutsche Partei na Slovensku Franz Karmasin. Z terasy hotela Carlton manifestáciu pozorovali príslušníci DMK na čele s genpor. Barckhausenom.²⁴¹ Predstavitelia vlády sa však na akcii nezúčastnili.

Vo svojom prejave Mach privítal nemecko-poľské napätie a nekompromisne nastolil požiadavku na sporné slovensko-poľské pomedzie: „Kamaráti voláte: Javorina. A my nemôžeme nemyslieť na tých našich bratov. Chceme svoje, chceme našich, chceme všetko, čo nám patrí“. Odhodlanie davu sa snažil vystupňovať militantnými výrokmi, apelujúc na nacionálne vášne: „My vieme, že nemôžeme počítat s vojnou, ale i keď vieme, že vojna nebude, i vtedy pôjdeme do boja, keď nám prikáže národ, keď nám prikáže česť.“ Oklieštenie Poľska pritom evidentne chápal ako spravodlivú pomstu: „Bratia, blíží sa víťazstvo, vyčkejte a nedajte sa! Každá krivda sa pomstí!“ Mach reagoval priamo aj na informáciu o chystanom nemecko-sovietskom pakte: „hovorili sme pred časom, že netreba sa nám báť tých všelijakých termínov, ktoré nám predpovedali. A nebojíme sa ani teraz. Ale už pred rokom sme odsudzovali pakt francúzsko-sovietsky, lebo sme vedeli, že sa časy zmenia a tie pakty s nimi. Rokovali, paktovali a ani sa nenazdali a Hitler bol už v Prahe. A znova rokovali, radili sa a paktovali, až celí prekvapení zistili, že pakt s Ruskom urobil Hitler.“ Viaceré informácie o manifestácii môžeme získať z korešpondencie poľského vyslanectva s MZV vo Varšave. Tu sa hovorí, že údaje ľudáckej propagandy, podľa ktorej sa na Hviezdoslavovom námestí zhromaždil sto-

238 SNA, f. S, škatuľa 429, fascikel S – 429 – 4; HOLÁK, M.: c.d., s. 325.

239 Podľa denníka DMK sa manifestácia konala v čase od 19.30 hod. do 23.00 hod. SNA, f. Alexandrijský archív, II – C 905, 1887 a., Denník DMK.

240 Slovenská politika, 23. 8. 1939, s. 2, Obrovský nástup Slovákov a Nemcov v Bratislave.

241 BA – MA Freiburg, bs. RH/31/IV, as. 1, Denník DMK; SNA, f. Alexandrijský archív, II C – 905, 1887 a.

tisícový dav, sú niekoľko násobne prehnané. Počet demonštrantov sa tu odhaduje na 10 tisíc ľudí. Celá akcia bola podľa vyslanectva zorganizovaná narýchlo, čo dokazovali aj narýchlo vytlačené plagáty, ktoré vyzývali do boja za oslobodenie utlačovaných Slovákov na Javorine. Obecenstvo pritom podľa tohto hlásenia tvorili z prevažnej miery „nakomandovaní“ uniformovaní príslušníci HG ako aj Freiwillige Schutzstaffel (polovojenské jednotky DP). Málokto pri tom dopredu poznal skutočný cieľ celej akcie, demonštranti boli naladení skôr protimaďarsky a protižidovsky, väčšina ani nevedela, že Javorina bola pripojená k Poľsku. Samotný prejav A. Macha sa stretol so slabou reakciou davu, ktorý ustavične demonštroval proti Maďarsku. Obecenstvo bolo pritom presvedčené, že pripravená je ešte jedna protimaďarská demonštrácia. Podľa poľského hlásenia k tomu prispel tiež bratislavský rozhlas, ktorý neinformoval o skutočnom ciele pripravovanej demonštrácie, zdôrazňoval len vážnosť tejto chvíle. Celkový dojem poľského vyslanectva bol taký, že „Nemci sa snažia narýchlo a nešikovne vytvoriť protipolské nástroje, ktoré doteraz na Slovensku neboli, naproti tomu sympatie voči Poľsku neustále narastali.“²⁴²

Po skončení manifestácie v nočných hodinách sa konalo slávnostné defilé DP a jej oddielov FS pred Redutou, na ktorom sa zúčastnil nemecký vyslanec H. Bernard, predseda DP F. Karmasin ako aj šéf DMK genpor. Barckhausen.²⁴³ Následne (okolo 2. hod. ráno) sa časť rozvášneného davu (najmä príslušníci HG a FS) premiestnila protestovať pred byt poľského chargé d'affaires Mieczysława Chałupczyńskiego, ktorý vandalským spôsobom poškodila. Dodnes nie je jasné, či išlo o spontánnu, alebo dopredu naplánovanú akciu a akú úlohu tu hrala nemecká strana.²⁴⁴

V nasledujúcich dňoch bola tlač doslova zaplavená článkami s protipolskou tematikou. Na margo šepkanej propagandy, že Slovensko zrádza svojho slovanského brata, A. Mach už 23. augusta napísal: „Adresovali nám také letáky a útoky z Poľska, ale nehovorili o tom, že v najťažšej chvíli slovenského národa, vtedy keď niektorí naši najviac dúfali v pomoc a lásku slavianskeho Poľska, vzali nám čisto slovenské kraje z Oravy i Kysúc a vzali nám Javorinu. Zabudli poľskí i čechoslovácki Slaviani na to, ako oni kupecky handlovali a za Tešínsko predávali, poťažne brali, čisto slovenské obce po svetovej vojne. Vtedy nám vzali 13 cenných čisto slovenských obcí na Orave a 12 slovenských obcí odrezali od Spiša. K tým pripojili v decembri minulého roku ďalších 20 000 slovenských duší (v skutočnosti 4280 – I.B.). Sami sa museli priznať, že išlo o Slovákov, a že išlo o kraje, ktoré v histórii vždy patrili k slovenskému telu. Ale oháňali sa vojenskými a inými argumentmi. To bolo ich slavianstvo vtedy! Keď tak pokračujú veľké slavianske národy proti nám, počtom temer najmenšiemu národu, nuž nemali sa čudovať, že sme sa mi raz navždy porátali s takýmto slavianstvom.... Keď veľký slavianský národ ruský opúšťa doterajšiu líniu a spája sa paktom o neútočení s veľkým Nemcom, ako to svojho času urobilo Poľsko, prečo by sme sa mali práve mi obetovať slavianskej

242 AAN Varšava, f. MSZ, sig. 6474, hlásenie z 23. 8. 1939.

243 SNA, f. Alexandrijský archív, II C – 905, 1887 a., Denník DMK.

244 Legačný tajomník poľského vyslanectva Piotr Kurnicki v tejto súvislosti vypovedal: „Veľká skupina uniformovaných gardistov ako i FS-mannov sa dostavila pred byt Chalupzcinského, kde požadovala vrátenie Poľsku odstúpeného územia a násilným spôsobom rozbila sklenné dvere, ako i sklenený sviečeň. Domovník nechcel otvoriť bránu a asi 3 krát telefonoval pre políciu žiadajúc ochranu. Polícia však odpovedala, že dom je strážený jedným policajným agentom, nech teda jeho pošlú k telefónu. Agent sa prirodzene nemohol nájsť.“ SNA, f. MZV, škatuľa 133, zč. 10 481, správa zo stretnutia s Kurnickým z 23. 8. 1939 – nečitateľný podpis.

vzájomnosti? ...Nám ide o slovenský národ, o našu pravdu, a tá nám prikazuje vykonať všetko za Slovákov, ktorých odtrhli od slovenského tela.²⁴⁵

Argumenty o poľskom zábore pohraničných oblastí boli vodou na mlyn pre podobné vyhlásenia. Tieto skutočnosti, ktoré naštrbili poľsko-slovenské vzťahy, boli totiž medzi obyvateľstvom vnímané veľmi citlivo. Najmä keď uvážime, že medzivojnové Poľsko hrubo porušovalo práva národnostných menšín. Ľudácka propaganda túto skutočnosť v danej situácii veľmi šikovne využívala. Celý problém zúžila na túto jednu otázku a z jej pohľadu Slovensko chcelo len to, čo mu právom patrí a ostatné okolnosti sa ho netýkajú. Je pritom jedno na ktorej strane stojí a komu pomáha. Otvorené útoky spojené s požiadavkou na „návrat odtrhnutých bratov“ sa v tlači v nasledujúcich dňoch objavovali so stále väčšou intenzitou. 26. augusta priniesol Slovák článok pod nadpisom „Žiadame vrátiť severnú Oravu a Spiš!“, ktorý emotívnym spôsobom pripomínal polonizáciu tohto územia: „Osud slovenského obyvateľstva na tomto odtrhnutom kraji bol veľmi smutný. Poliaci začali hneď všetko polonizovať. Miesto slovenských škôl boli povolené len poľské školy. Násilenstvo poľské nepoznalo medzí. Slovenčinu vylúčili z kostolov...“²⁴⁶ Slovenské požiadavky ultimatívne predostreli tiež ďalšie články. Výstižné sú už ich názvy. Napríklad článok v Slovákovi z 27. augusta pod názvom „Slovenské nároky na Oravu a Spiš“ podrobne mapoval genézu slovenských sporov, ako aj ich príčiny.²⁴⁷ 28. augusta sa do kampane opäť zapojil Mach, jeho rozhlasové vystúpenie prevzal „Slovák“ v článku „Vyslobodíme svojich bratov z mučiarnie.“²⁴⁸ Vášne a emócie mali vystupňovať tiež ďalšie tituly: „Naši Slováci a Nemci sú v Poľsku teroristami mučení a vraždení....Sme odhodlaní urobiť všetko v rámci našich možností, aby bol koniec utrpeniu našich slovenských bratov a aby boli vyslobodení z tej mučiarnie!“ z 29. augusta, „Poľský teror nemá konca kraja“ z 30. augusta, „Poliaci chcú úplne vyhladiť slovenský živel“ z 1. septembra a pod.²⁴⁹ Článok uverejnený 29. augusta 1939 v Slovenskej politike nazvaný „Pri ostatných drótoch“, sa mal podľa telefonického rozkazu ÚP použiť aj pri príprave rozhlasového vysielať.²⁵⁰

Okrem A. Macha sa v protipolskej kampani z politikov výrazne angažoval ďalší radikál K. Murgaš. Ten bol dokonca 25. augusta J. Tisom menovaný za šéfredaktora časopisu Slovák.²⁵¹ Radikáli tak fakticky ovládli hlavný denník HSLS, z redakcie okamžite odstránili nepohodlných novinárov. A. Mach privítal jeho menovanie na stránkach tohto denníka takto: „celý národ s oduševnením sa osvedčuje každú nedeľu za vládu dr. Tisu, za dr. Tuku, všade až tak plesá všetko od radosti, že máme štát a že víťazne napredujeme. Ale keď si chytil „Slováka“ bol si akoby zgníavený, účinkoval obyčajne ako studená sprcha. Napríklad vezmeme si

245 Slovák, 23. 8. 1939, s. 1, Šaňo Mach – Pred rozhodnutím!

246 Slovák, 26. 8. 1939, s. 2.

247 Slovák, 27. 8. 1939, s. 3, Slovenské nároky na Oravu a Spiš.

248 Slovák, 28. 8. 1939, s. 2, Vyslobodíme svojich bratov z mučiarnie.

249 Slovenská politika, 29. 8. 1939; Slovák, 30. 8. 1939, s. 3, Poľský teror nemá konca kraja; Slovák, 1. 9. 1939, s. 6, Hodina oslobodenia sa blíži – Poliaci chcú úplne vyhladiť slovenský živel v Poľsku.

250 SNA, f. NS, II A – 860, Tn ľud 17/45, Dr. K. Körper.

251 Po vojne pred NS si Murgaš na svoje menovanie spomenul takto: „Dňa 25. augusta 1939 zavolať si ma Tiso k sebe a oznámil mi, že ma ustanovuje za šéfredaktora Slováka a aby som spravil v redakcii poriadok. Neskoršie Mach mi doručil aj písomný dekrét.“ Na druhej strane tvrdil, že inštrukcie na vyvolanie protipolských nálad nedostal, čo však vzhľadom na množstvo zachovaných písomných inštrukcií koordinujúcich propagandu nezodpovedá skutočnosti. SNA, f. NS, II. A – 889, Tn ľud 6/46, J. Tiso.

manifestáciu utorkovú (z 22. augusta – I.B.). Celý svet si ju všimol. Cudzie, alebo i zahraničné noviny na široko ju rozpisovali. Hovorili o 100 až 140 tisícovej účasti, podrobne opisovali rozličné momenty. Jediný „Slovák“ nenašiel pre ňu nič iného len to, čo stručne a sucho, akoby z donútenia prevzal zo „Slovenskej pravdy“. Toto je len malá ukážka toho aké asi ovzdušie vládlo v „Slováku“ vinou dvoch-troch ľudí...“²⁵²

V tejto súvislosti je zaujímavé, že podľa dobovej tlače aktivitu radikálov písomne podporil vtedajší spišský biskup Ján Vojtaššák. Ten mal poslať 25. augusta list A. Machovi, v ktorom napísal, „že schvaľuje všetko to, čo robíme“ a žiada, „aby sa v započatej práci proti krivditeľom pokračovalo.“ Originál dokumentu som však zatiaľ nenašiel.²⁵³

Užšiu koordináciu propagandy si vyžiadal príchod nemeckých vojenských transportov aj mimo ochrannú zónu. Túto skutočnosť sa slovenská vláda pokúsila zdôvodniť vo „Výzve k obyvateľstvu Slovenska“, (ktorú jej nadiktovala nemecká strana) z 28. augusta. Prichádzajúca nemecká armáda v nej bola vykreslená ako ochranca Slovenska, naopak poľská armáda ako možný agresor. Táto interpretácia, ktorá sa najmä po 1. septembri stala jedným z hlavných argumentov účasti Slovenska na vojne sa snažila v základe prekrútiť skutočnú príčinu vojny. Agresorom predsa bolo nacistické Nemecko, ak by došlo k poľskému útoku, bola by to reakcia na predchádzajúce nemecké kroky. 28. augusta inštruoval A. Mach Prezídium MV, aby vydalo nariadenie o zákaze predaja všetkých českých, maďarských, poľských novín²⁵⁴, k čomu sa pristúpilo ešte v ten istý deň. Výnimku dostali len „nemecké národnosocialistické časopisy“ vydávané v Protektoráte a Slovenská jednota vychádzajúca v Maďarsku.²⁵⁵ 29. augusta DMK nariadila A. Machovi, aby poveril zodpovedné osoby kontrolou a koordináciou všetkých správ pre tlač a rozhlas. Tlač zveril Tidovi Jozefovi Gašparovi (vedúci tlačového odboru Predsedníctva vlády) a rozhlas poslancovi Dr. Karolovi Körperovi, ktorý tu už predtým vykonával funkciu vládneho komisára. Propagandu teda priamo ovplyvňovala aj nemecká strana. 28. augusta si Mach pozval všetkých šéfredaktorov novín, ktorým nadiktoval príslušné pokyny, ako postupovať pri informovaní verejnosti. 29. augusta vydal nariadenie, podľa ktorého mala HG vybrať zo svojich radov vhodného kandidáta, ktorý sa mal venovať získavaniu správ „významnejšieho rázu a dobre účinkujúce na náladu“. Tie mal potom sprostredkovať redakcii Slováka.²⁵⁶ Na šírení propagandy mali podľa Macha participovať tiež slovenskí umelci. Preto už 28. augusta nariadil Dr. Körperovi, aby do Viedne poslal Alexandra Moyzesa: „Vezme si noty pochodov, alebo na pochody upravených národných piesní /Např. Kolo Tatier čierňava atď./ Ostatné pochody už nakrútené tiež vziať. Vo Viedni je už pripravené všetko, aby ich orchester nahral tak, že by vyzneli mohutne.“²⁵⁷ Slovenský rozhlas hlásil ÚP: „Na dnes odpoľudnia boli zavolaní sólisti dr. Janko Blaho, Štefan Hora a An-

252 Slováč, 27. 8. 1939, s. 1, Kamarátovi Murgašovi na novú cestu.

253 Slováč, 28. 8. 1939, Arcipastier schvaľuje obetavú prácu vlády, s. 3.

254 SNA, f. NS, II A – 898, Tn ľud 8/46, A. Mach, služobné listy HV HG z 28. 8. 1939.

255 SNA, f. Ministerstvo vnútra (MV), škatuľa 20, zč. 10 399/39; Úradné noviny, 30. 8. 1939, s. 406, Vyhláška prezídia MV zo dňa 28. 8. 1939. Počas vojny bol s najväčšou pravdepodobnosťou zakázaný tiež dovoz periodík z Veľkej Británie a Francúzska. Známa je však len vyhláška Prezídia MV z 18. 10. 1939, na základe ktorej bol na územie SR zakázaný dovoz všetkých periodických časopisov z Veľkej Británie, Francúzska, ako aj všetkých českých časopisov, ktoré vychádzali v Amerike. SNA, f. MV, škatuľa 23, zč. 20 290/39, Úradné noviny 1939, 28. 10. 1939, s. 458–459.

256 SNA, f. NS, II A – 898, Tn ľud 8/46, A. Mach.

257 SNA, f. NS, II A – 898, Tn ľud 8/46, A. Mach.

ton Mazán k natáčaniu sólových vlasteneckých piesní so sprievodom klavíra a pani Foguľová s Vladom Horváthom k natáčaniu recitácií.²⁵⁸

Murgašov prvý článok v novej funkcii sa v Slovákú „vynímal“ hneď vedľa Machovho uvítacieho príspevku. Ani on nešetril útokmi a ultimatívnyimi požiadavkami voči Poľsku. Vývoj v tejto krajine prirovnal k situácii v bývalej ČSR: „Rozhárané, vnútorne rozcapartené Poľsko vyzerá dnes práve tak, ako v septembrových dňoch benešovská Praha, benešovské Čechy... Milióny poľských roľníkov a robotníkov klamané sú dnes varšavskými pánmi o skutočnom stave vecí práve tak, ako to robila benešovská Praha.... Benešovská Praha doplatila krvavo na svoj fantastický plán mať zo Slovenska akési operačné územie pri umele vyvolanom konflikte medzi Nemeckom a jeho nepriateľmi. Slovensko malo byť územím, na ktorom mali si zmeriavať sily protivníci. Po októbrových dňoch tento istý plán mátal v hlavách poľských politikov, čoho dôkazom je siahanie za slovenským územím v Orave a na Spiši... Lenže na jedno zabudli. Posudzovali všetkých európskych štátnikov podľa seba, ale zabudli na toho človeka, ktorý vo svojej osobe stelesňuje spravodlivosť voči menším a slabším. Varšavskí páni zabudli na Pilsudského politický testament a celkom podľa benešovského spôsobu začali provokovať veľké Nemecko a jeho tvorca Adolfa Hitlera. Toho Adolfa Hitlera, ktorý dožičil malému slovenskému národu slobodu a štátnu samostatnosť.“ Murgašova pronemecká orientácia je jednoznačná tiež z nasledujúcich viet: „Vo veľkom a osudovom spore stojí na jednej strane pevne a nezdolateľne zjednotený a zorganizovaný nemecký národ vo Veľkonemeckej ríši na čele so svojim vodcom Adolfom Hitlerom. Hitler žiada slobodu a právo pre Nemcov, čo žijú kompaktno na území priliehajúcom k Ríši. Slobodné mesto Danzig (Gdaňsk – I.B.) chce sa pripojiť k svojej materskej ríši... Touto druhou stranou je Poľsko s nespokojenými miliónmi Ukrajincov a Nemcov...“

Murgaš sa pokúsil tiež o mytologizovanie nemecko-slovenského priateľstva: „...Nikdy Slovák s Nemcom sporu nemali, Slovák netrpel od neho krivdu utlačovania a keď s ním stál v spojeneckom zväzku, ako to bolo za čias Pribinu a nemeckého Arnulfa, dobre bolo so slovenským národom.“ Lokálne chápanie celého konfliktu (len cez slovenský problém), ktorý prerástol do druhej svetovej vojny, Murgaš vyjadril nasledujúcimi slovami: „Na jednej strane stojí malý spokojne a tvrdým chcením budovaný Slovenský štát a na druhej strane Poľsko, čo už dva razy driaplo z nášho tela od Čadce po Štiavnik rýdzo slovenské kraje.“ Ako upozornil už historik E. Nižňanský podobné argumenty boli z hľadiska logiky nacionalizmu typické (bez ohľadu na postavenie Slovenska voči Nemecku). Z tohto pohľadu Slovensko chcelo získať to, čo mu patrilo a bolo úplne jedno na ktorej strane stojí.²⁵⁹ Veľmi emotívne útočil na city čitateľa, keď sa snažil vykresliť a dofarbiť praktiky miestnych polonizátorov v sporných obciach na poľsko-slovenskej hranici: „I dnes stojí mi pred očami chlapček, ktorý plačom sa ponosoval: Nový poľský učiteľ ťahal nás za uši k telefónu a bil nás, len aby sme kričali do aparátu Nech žije Poľsko!...Tento chlapček a tucty iných prežili barbarstvo, o akom je ťažko hovoriť v dnešnej Európe. Šovinistický sadistický učiteľ zavolať si telefonicky svojho inštruktora v Novom Targu k telefónu a vyzval ho, aby počúval pri aparáte, ako nadšene volajú oslobodené javorinské deti na slávu Poľska.“²⁶⁰

258 SNA, f. NS, II A – 860, Tn ľud 17/45, Dr. K. Körper.

259 Bližšie pozri NIŽŇANSKÝ, E.: Slovenská účasť..., c.d., s. 169–216.

260 Slovák, 27. 8. 1938, s. 1, Karol Murgaš: Poľsko a my.

Jedným z cieľov propagandy bola tiež manifestácia nemecko-slovenského priateľstva, ktoré nemôže nič ohroziť. Tomu zodpovedali tiež reakcie na príchod nemeckých jednotiek, ktoré boli vítané ako nezištní ochrancovia slovenskej samostatnosti.²⁶¹ Vládny predstaviteľia sa však vyhýbali verejným vyjadreniam na margo postavenia Slovenska v nastávajúcom konflikte. Samotný predseda vlády J. Tiso sa priamo k tejto téme verejne vyjadril až tesne pred vojnou v denníku Slováč. Ani on však nebol schopný vysvetliť medzinárodný rozmer konfliktu, ktorý práve prerastal do vojny, ani miesto Slovenska v ňom. Vyrukoval pritom s tvrdením, že Slováci s celým konfliktom nič nemajú. Vojenské opatrenia zdôvodnil snahou brániť svoje hranice. Poliakov pritom nepriamo označil ako agresorov: „...Nech sa veci vyvinú ako chcú, my si len svoje budeme brániť. Na nikoho útočiť nebudeme, ale cez svoje hranice nikomu prejsť nedovolíme, aby sa naše územie nestalo bojišťom! Vedia toto dobre naši vojaci a gardisti, preto stoja tak tvrdo na našich hraniciach, z ktorých sa nepohnú pred žiadnym útokom na naše územie.“ V tomto článku nepriamo podporil nemecké požiadavky, keď sa prihlásil k princípu völkisch (tento termín vyjadruje extrémny a militantný nacionalizmus): „princíp völkisch je zásadou kresťanskou, praktické prevedenie ktorej musí byť smernicou pre usporiadanie Európy, aby prestali hádky a rekriminácie pre krivdy páchané na príslušníkoch inej národnosti. Čo je národnostne príbuzné, čo podľa princípu völkisch k sebe patrí, nech sa to i dovedna dá, aby bol raz už konečne zažehnaný boj pre utlačanie národné.“²⁶² Ako upozornil už historik E. Nižňanský, v nasledujúcej časti sa Tiso prihlásil k zásade výmeny obyvateľstva na etnickom princípe.²⁶³

Podľa denníka DMK deň pred vypuknutím vojny 31. augusta o 11. 30 hod. rokovali jej predstavitelia o otázkach propagandy s A. Machom a K. Murgašom. Obsah rokovania však nie je známy.²⁶⁴ Aj táto informácia svedčí o tom, že otázky propagandy z pozadia usmerňovala nemecká strana, ktorá využívala aktivitu radikálov. J. Tiso sa pred NS bránil, že na Slovensku v súvislosti s vojnou proti Poľsku žiadna organizovaná propaganda neexistovala. Uvedené fakty však svedčia o opaku. Upozorňoval pritom, že on sa k vojne až do poslednej chvíle nevyjadril, čo bola síce pravda, ale na druhej strane neurobil nič proti aktivitám A. Macha a samotného ÚP, ktorý bol priamo podriadený vláde. Možno predpokladať, že štvavú kampaň vláda jednoducho prenechala radikálom, čím sa vyhla ďalším komplikáciám voči Poľsku. Treba tu samozrejme zohľadniť tiež nemecký tlak, na druhej strane aj samotná vláda potrebovala verejnosť presvedčiť o potrebe zaangažovanosti Slovenska na vojne. Pritom svojím prístupom Tiso ako aj samotná vláda dokonale zahmlievali skutočnú situáciu a postavenie Slovenska pred verejnosťou. Tiso sa pritom bránil, že Slovensko nemalo byť zatiahnuté do vojny a chcelo si len brániť svoje hranice. Toto však bola interpretácia nemeckej strany, ktorú si Tiso bez výhrad osvojil a ďalej aj po skončení vojny rozširoval. Oveľa kritickejší postoj zaujal pred NS F. Čatloš: „Celá slovenská vláda na rozkaz ríše začala sledovať dôslednú protipoľskú orientáciu. Verejné mienenie bolo spracovávané v tom zmysle, že slovenský štát

261 Slováč, 30. 8. 1939, s. 2; Slováč, 30. 8. 1939, s. 1; Slovenská politika, 30. 8. 1939, s. 1.

262 Slováč, 1. 9. 1939, s. 1, Predseda vlády dr. Jozef Tiso: Stojíme pred usporiadaním strednej Európy a princíp völkisch musí tu byť smernicou! Dokument v pôvodnom znení uverejňuje NIŽŇANSKÝ, E.: Slovenská účasť..., c.d., s. 187–188.

263 NIŽŇANSKÝ, E.: Slovenská účasť..., c.d., s. 188.

264 BA – MA Freiburg, bs. RH/31/ IV, as. 1, Denník DMK, Tiež SNA, f. Alexandrijský archív, II C 905, 1887 a.

môže očakávať akciu zo strany Poľska.²⁶⁵ Pri ďalšom výsluchu povedal: „V auguste 1939 začala politická kampaň proti Poľsku usmernená na spôsob nemeckej protipoloľskej kampane, ktorú viedol hlavne Mach“²⁶⁶

6. Postoje ľudáckych politikov k účasti Slovenskej republiky vo vojne

Skutočný postoj slovenskej vlády k vojne nebol taký jednoznačný, ako sa zdá zo slovensko-nemeckých rokovanií a z pôsobenia propagandy. O skutočných názoroch slovenských politikov k účasti Slovenska na konflikte toho veľa nevieme. Čitateľné sú aktivity radikálov okolo HG. Samotná vláda bola opatrnejšia. Známy je nemecký pohľad. Tu je zaujímavý postoj vtedajšieho nemeckého vyslanca v Bratislave Hansa Bernarda.²⁶⁷ Podľa vyslanca neboli ľudáci v tejto otázke jednotní. Prvá skupina okolo predsedu vlády J. Tisu, podpredsedu vlády V. Tuku, ministra národnej obrany gen. F. Čatloša a hlavného veliteľa HG A. Macha bola podľa neho presvedčená, že Slovensko nemôže bez politických konzekvencií zostať neutrálne. Druhá, ktorá bola proti vojne, sa podľa Bernarda opierala najmä o osobnosť polonofila K. Sidora a jeho prívržencov. Sem zaradil tiež slobodomurársko-židovské kruhy a čechofilov. Niekde medzi tieto dve zaradil skupinu okolo ministra zahraničných vecí Ferdinanda Ďurčanského, ktorá sa chcela prikloniť k neutralite. Úlohou Tisovej skupiny (podľa vyslanca) bolo v krátkom čase spracovať verejnú mienku tak, aby účasť slovenskej armády nevyvolala nepriaznivé reakcie širokej verejnosti. Zaujímavá je tiež správa nemeckého dôverníka z 28. septembra, podľa ktorého na zasadnutí vlády pred vojnou sa $\frac{3}{4}$ väčšinou prija-lo rozhodnutie, že Slovensko musí zostať neutrálne. Toto rozhodnutie bolo podľa neho pozmenené až zásahom samotného J. Tisu. Tu treba povedať, že spoľahlivosť informátora, keďže nepoznáme jeho totožnosť, je otázna. Na druhej strane z jeho hlásenia nie je jasné, čoho sa rokovanie vlády týkalo, či poskytnutia slovenského územia nemeckým jednotkám, alebo aj nasadenia slovenských jednotiek.²⁶⁸

Čo sa týka postoja ministra zahraničných vecí, čo to sa dozvedáme tiež z korešpondencie poľského chargé d'affaires v Bratislave Mieczysława Chałupczyńskiego. Ten v súvislosti s šírením protipoloľských nálad napísal, že Ďurčanský pred ním kategoricky odsúdil posledné antipoloľské vystúpenie radikálov na čele s A. Machom, čím mal pravdepodobne na mysli demonštráciu na Hviezdoslavovom námestí z 22. augusta. Zároveň ho ubezpečil, že robí všetko preto, aby predišiel útokom na Poľsko. Dokonca sa ponúkol, že požiada dôverne podpredsedu vlády V. Tuku o záruku, že neživí žiadne nepriateľské city voči Poľsku.²⁶⁹ Do akej

265 SNA, f. NS, A – 946, Tn ľud 12/47, F. Čatloš, zápisnica z vypočúvania z 9. 1. 1947.

266 SNA, f. NS, A – 946, Tn ľud 12/47, F. Čatloš, zápisnica z vypočúvania z 11. a 12. 1. 1947.

267 NA Praha, f. 136 (Auswärtiges Amt), 136 – 79 – 5, list H. Bernarda adresovaný AA; VHA Bratislava, Archívna zbierka 11, škatuľa 9, film č. 16, 443 018–23, správa vyslanectva pre AA z 19. 9. 1939.

268 VHA Bratislava, f. Archívna zbierka 11, škatuľa 9, film č. 18, s. 588 946, správa nemeckého dôverníka o situácii v slovenskej politike a spoločnosti z 28. 9. 1939.

269 AAN Varšava, f. MSZ, sig. 6474.

miery to Ďurčanský myslel úprimne, zostáva otázne. Ten aj po skončení druhej svetovej vojny v exile zdôrazňoval, že v súvislosti s účasťou Slovenska na vojne úzkostlivo presadzoval jeho neutralitu.²⁷⁰

Na druhej strane oficiálny postoj Ďurčanského ministerstva k možnosti neutrality je zrejmy zo šifrovanej korešpondencie so slovenským vyslancom vo Varšave Ladislavom Szathmárym. Na jeho urgencie z 1. augusta odpovedalo, že aby sa Slovensko nestalo obeťou intríg, o prehlásení jeho neutrality „sa teraz nemôže ani uvažovať“. S touto odpoveďou sa plne stotožnil tiež predseda vlády J. Tiso.²⁷¹ V tomto duchu sa J. Tiso vyjadril aj po vojne pred NS: „Bolo pre nás samozrejmé, že musíme to, čo bude Nemecko od nás žiadať v zmysle Schutzertragu urobiť, preto nemohla byť ani reč o nejakej neutralite.“²⁷²

Naopak vyslanec si veľmi dobre uvedomoval, že ak Slovensko chce pomýšľať na vyváženú zahraničnú politiku, musí si udržať aspoň určitú mieru nezávislosti.²⁷³ Utvrďovali ho v tom aj zahraniční diplomati.²⁷⁴ Jeho aktivity v prospech neutrality sa vystupňovali potom, čo získal podozrenie, odvolávajúc sa na „úplne spoľahlivý prameň“, že Poľsko sa zaoberá myšlienkou „navrhnuť Maďarsku tajnú zmluvu o rozdelení Slovenska v prípade, keby sa stalo bázou nemeckého útoku na Poľsko a po eventuálnej porážke Nemecka.“ V pozadí tejto iniciatívy mala byť obava zo strany Józefa Becka, že by sa mohli dostať v Maďarsku k moci národní socialisti a potom by sa mohlo Maďarsko spojiť s Nemeckom. Zároveň si tak Poľsko chcelo raz a navždy zabezpečiť svoju južnú hranicu. Preto dal slovenskej vláde na zváženie „nenápadne pracovať na tom, aby sa Berlín zmieril s eventuálnym formálnym vyhlásením neutrality slovenskej vlády v Bratislave v prípade vojny, a to vzhľadom na to, že zmluva o ochrane z 23. marca neobsahuje výslovne vojenské záväzky Slovensku pre prípad vojny...“. Iniciatívne tiež prisľúbil, že sa vynasnaží „paralyzovať Beckov plán sústavným vzbudzovaním sympatií v Poľsku voči Slovensku. Prosím však opätovne, aby vláda, Mach a Kirschbaum (generálny sekretár HSLS – I.B.) mi v tom pomáhali.“²⁷⁵ Toto Szathmáryho podozrenie doteraz v historiografii nikto nepotvrdil. Slovenská strana ho však nebrala na ľahkú váhu. Po vypuknutí vojny ho využila propaganda, ktorá zdôrazňovala, že Slovensko zabránilo plánom Maďarska a Poľska na jeho rozdelenie.

Možnosť slovenskej neutrality zvažovali tiež iné politické kruhy. Dokazuje to memorandum vypracované pracovníkmi MZV pre svojho ministra a pre vládu z 29. júla, v ktorom sa upozorňuje, že v poslednom čase sa výrazne zhoršil pomer Slovenska k Maďarsku a Poľsku. Memorandum vychádzalo z potreby robiť vyváženú politiku a zabezpečiť sa pre možnosť, že

270 Bližšie pozri HOLÁK, M.: c.d., s. 327–8.

271 SNA, f. MZV, škatuľa 208, zč. 9 768, inštrukcia pre Szathmáryho – bez dátumu; Podľa niektorých prameňov odpoveď Szathmáry dostal 12. 8; Pozri tiež SNA, f. NS, Tn ľud 6/46, II A – 889, J. Tiso, zápisnica z výpovede L. Szathmáryho; Tiež LIPTÁK, L.: Maďarsko v slovenskej politike za druhej svetovej vojny (ďalej len Maďarsko v slovenskej...) In: Príspevky k dejinám fašizmu v Československu a v Maďarsku. Bratislava 1969, s. 196–197; Tentiež: Maďarsko v politike..., c.d., s. 5–6; NĚMEČEK, J.: Slovensko-polské..., c.d., s. 446.

272 SNA, f. NS, II A – 887, Tn ľud 6/46, J. Tiso.

273 Ako svedok pred NS tvrdil, že neutralitu navrhoval aj osobne vo vláde pri svojej návšteve Bratislavy 29. 7. 1939. SNA, f. NS, II – A 889, Tn ľud 6/46, J. Tiso.

274 Napríklad 10. 8. 1939 ho pri osobnom stretnutí upozornil francúzsky vyslanec vo Varšave León Noël, že s Poľskom by Slovensko malo mať čo najlepší pomer, keďže táto krajina bude mať v európskom priestore vždy rozhodujúce slovo. SNA, f. MZV, škatuľa 208, zč. 7 851/39, správa vyslanca SR L. Szathmáryho z 10. 8. 1939.

275 SNA, f. MZV, škatuľa 208, zč. 10 805, správa slovenského vyslanca Szathmáryho z 1. 8. 1939. Pozri tiež LIPTÁK, L.: Maďarsko v slovenskej..., c.d., s. 196–197; Tentiež: Maďarsko v politike..., c.d., s. 5–6.

vplyv Nemecka sa raz oslabí. Preto sa navrhovalo korigovať dovtedajšiu revizionistickú politiku proti Maďarsku a úplne zastaviť tú proti Poľsku.²⁷⁶

Szathmáryho znepokojovala tiež stupňujúca sa protipoľská propaganda. Reagoval tak na článok uverejnený v poľskej tlači, ktorý poukazoval na „agresivitu slovenskej tlače vo vzťahu k Poľsku“, ktorá „opakuje staré nemeckou propagandou inšpirované falošné správy, majúce za cieľ zohyzdiť Poľsko pred slovenskou verejnosťou“. Szathmáry pritom upozornil, že spôsob písania poľskej tlače o Slovensku sa v poslednom čase značne zlepšil. Preto dal na zväznenie, „či by nebolo na mieste práve teraz zachovať v našej tlači tiež zdržanlivejší tón voči Poľsku. Bolo by to v intenciách našej vlády, t.j. zachovať rezervu v medzinárodných našich stykoch... Zároveň takýto konzekventne zachovaný postoj v medzinárodnej politike, hlavne čo sa týka Poľska, nadmierne by umožnil vytvoriť situáciu, ktorá by revalorizovala diplomatický potenciál Slovenska, čo rozhodne nemôže byť ani proti intenciám veľmoci, s ktorou sme uzavreli ochrannú zmluvu.“²⁷⁷ Útoky slovenskej tlače boli tiež predmetom rozhovoru medzi Szathmárym a viceministrom zahraničných vecí Janom Szembekom. Szathmáry v tejto súvislosti povedal, že už 29. júla dosiahol súhlas všetkých členov slovenskej vlády, že nebudú poskytovať tlačové rozhovory a publikovať žiadne deklarácie, pokiaľ nebudú dopredu podpísané a prijaté. Veľmi kriticky sa Szembek vyjadril na adresu šéfa propagandy A. Macha, ktorého podporoval samotný podpredseda vlády V. Tuka. Szathmáry k tomu povedal, že „záležitosť Macha je veľmi komplikovaná, všetko závisí od vývoja situácie.“²⁷⁸ Možno konštatovať, že napriek už uvedenej Tisovej reakcii na pokusy o vyhlásenie neutrality Slovenska, pokúšal sa vyslanec Szathmáry aj v priebehu augusta tlmieť rastúce napätie v slovensko-poľských vzťahoch. Prezentoval sa pritom výrazne protinemecky.²⁷⁹ Postupne sa však dostával do stále komplikovanejšej pozície. Samotného viceministra zahraničných vecí J. Szembeka pritom upozornil, že v slovenskej vláde panuje „úplná jednomyselnosť čo do nutnosti odporu v pomere k Nemcom. Len minister Tuka je ešte osobitnej mienky, ale i on sa pozvoľna vyvíja....“²⁸⁰ Poľská strana však brala takéto vyhlásenia s rezervou, najmä v dôsledku stupňujúcej sa protipoľskej kampane na Slovensku. V prípade vypuknutia vojny chcelo Slovensko podľa Szathmáryho len brániť svoju nezávislosť. Je známe, že jeho rozčarovanie z ďalšieho vývoja bolo veľké. Svedčí o tom aj jeho následná emigrácia.

Protinemecký postoj vyslanca Sidora a jeho spolupracovníkov som už naznačil v predchádzajúcich podkapitolách. Podľa spomienok A. Macha proti vojne boli aj predseda snemu Martin Sokol, minister hospodárstva Gejza Medrický, minister dopravy Július Stano, tiež poslanec Peter Zaľko.²⁸¹ Jeho tvrdenia sa však nedajú potvrdiť.

276 Bližšie pozri: LIPTÁK, E.: Maďarsko v slovenskej..., c.d., s. 196–197; Tentiež: Maďarsko v politike..., c.d., s. 5. Tento dokument sa mi však v archíve najst nepodarilo.

277 SNA, f. MZV, škatuľa 144, zč. 10 044/39, správa vyslanca SR vo Varšave z 15. 8. 1939.

278 AAN Varšava, f. MSZ, sig. 6 474, záznam z rozhovoru z 19. 8. 1939; Tiež Polskie Dokumenty..., c.d., dok. č. 446, s. 773–6.

279 Netajil sa ani informáciami o nemeckých prípravách na vojnu. Podľa historika J. Němečka jeho kontakty na čs. odboj však boli opatrné, prezentoval sa skôr ako politik „sidorovského typu, ktorý bojoval za udržení nezávislosti Slovenskej republiky, i když leckdy nesouhlasil s politikou slovenské vlády.“ NĚMEČEK, J.: Slovensko-poľské..., c.d., s. 440–454.

280 AAN Varšava, f. MSZ, sig. 6474, záznam z rozhovoru z 19. 8. 1939; Polskie Dokumenty..., c.d., dok. č. 446, s. 773–6.

281 Bližšie pozri HOLÁK, M.: c.d., s. 326–7; SNA, f. S, škatuľa 501, fascikel S – 501 – 4, spomienky A. Macha.

7. Slovensko-poľské vzťahy v predvečer vojny

Protipoloľská kampaň, ktorá sa vystupňovala v druhej polovici augusta, sa celkom logicky podpísala pod stále sa zhoršujúce slovensko-poľské vzťahy. Výrazne ich naštrbila už spomínaná protipoloľská demonštrácia z 22. augusta v Bratislave a následný incident, pri ktorom bol poškodený byt poľského chargé d'affaires Mieczysława Chałupczyńskiego. Poľské vyslanectvo podalo oficiálny protest už na druhý deň 23. augusta. V tejto súvislosti si sťažovalo tiež na pasivitu slovenských bezpečnostných orgánov, ktoré celému incidentu nezabránilo. Vyslanectvo protestovalo tiež proti prejavu šéfa propagandy A. Macha: „Podobnú reč zo strany člena vlády, ktorým šéf propagandy rozhodne je, musí poľská vláda považovať prinajmenšom za veľmi málo priateľskú“. Vláda sa od celej akcie dištancovala. Poľské vyslanectvo bolo ubezpečené, že urobí všetko preto, aby k podobným demonštráciám v budúcnosti nedošlo. Zastala si však Machovho prejavu, ktorý podľa nej neobsahoval nič protipoloľské. Zdôraznila pritom, že Slováci sa nemôžu vzdať myšlienky na tých Slovákov, ktorí žijú za hranicami.²⁸² Poľský chargé d'affaires M. Chałupczyński sa v tejto súvislosti stretol aj s ministrom zahraničných vecí F. Ďurčanským. Ten podľa neho vyhlásil, že kategoricky odsudzuje posledné antipoloľské vystúpenie A. Macha. Ako už bolo spomenuté Ďurčanský ho ubezpečil, že robí všetko preto, aby predišiel útokom na Poľsko.²⁸³ Chałupczyńskiego navštívil aj prednosta Prezídia MZV Karol Klinovský. V mene predsedu vlády J. Tisu vyslovil poľutovanie nad spomínanými udalosťami a sľúbil náhradu škody vzniknutú pri útoku. O tomto stretnutí referoval nasledujúcim spôsobom: „Chałupczyński vyslovil mi svoje presvedčenie o tom, že nepochybuje o dobrej vôli a čo najlepšej snahe slovenskej vlády udržať susedské a priateľské styky s Poľskom. Je mu však ťažko pochopiť, že ľudia blízki vládnym činiteľom organizujú prejavy a chovajú sa takým spôsobom, že to nemožno zrovnať s touto dobrou snahou slovenskej vlády. Prejavil súčasne obavu, či tieto organizované prejavy protipoloľské nesmerujú k tomu, aby k očakávanému konfliktu došlo na hranici slovensko-poľskej.“ Skutočnosť, že poľský diplomat sa obával ďalšieho vývoja na Slovensku, dokazuje aj jeho žiadosť, aby „Slovenská vláda v prípade, že by musel opustiť Bratislavu, mu išla v ústrety v rámci medzinárodných zvyklostí.“²⁸⁴

Do komplikovanej situácie sa dostal vyslanec v Poľsku L. Szathmáry, ktorý musel počas stretnutia s viceministrom zahraničných vecí Szembekom 24. augusta vysvetľovať, prečo slovenská vláda nepodnikla žiadne sankcie proti Machovi, tak ako to sľuboval pri ich predchádzajúcom stretnutí 19. augusta. Szathmári sa zmohol len na ubezpečenie, že Mach bude odstránený, ale že teraz je veľmi ťažká situácia.²⁸⁵

Poľsko-slovenské vzťahy sa ešte viac vyostrili v dôsledku množiacich sa pohraničných incidentov. Už bol spomenutý prepád pri železničnej stanici Mosty a na trati Lubkov – Medzilaborce. Oficiálny protest poľskej vlády však vyvolal už incident, ktorý sa odohral v noci z 24. na 25. augusta pri železničnom tunely pri Lupkove. Podľa poľskej strany slovenská

282 SNA, f. MZV, škatuľa 133, zč. 10 481, správa zo stretnutia s Kurnickým z 23. 8. 1939 – nečitateľný podpis.

283 AAN Varšava, f. MSZ, sig. 6 474.

284 SNA, f. MZV, škatuľa 208, zč. 10 805, úradný záznam.

285 AAN Varšava, f. MSZ, sig. 6 471, záznam z rozhovoru z 24. 8. 1939; Tiež Polskie Dokumenty..., c.d., dok. č. 463, s. 794–795.

vojenská hliadka tu napadla poľskú hliadku, hádzala ručné granáty a poškodila pritom železničnú trať, ktorá bola dočasne vyradená z premávky. O vysvetlenie tohto prípadu vyzval slovenského vyslanca na osobnej audiencii viceminister Szembek. Ten v mene poľskej vlády Szathmáryho upozornil, že „tento incident sa vôbec nezrovnáva s uisteniami slovenskej vlády, že chce zachovať korektný dobrý susedský pomer s Poľskom.“²⁸⁶ Práve pri lupkovskom tunely došlo 27. augusta o 2.30 hod. k ďalšej prestrelke. Tento krát ju iniciovala poľská strana. Dokonca došlo na hádzanie ručných granátov. Strelba trvala asi pol hodiny. Na slovenskej strane, ktorá ju neopätovala, nebol nikto zranený.²⁸⁷ Podobné incidenty boli živnou pôdou pre propagandu na jednej ako aj druhej strane. Podávala pritom aj falošné správy, čím sa ešte viac eskalovalo napätie.²⁸⁸ Slovenský vyslanec Szathmáry v tejto súvislosti so znepokojením upozorňoval, že každý pohraničný incident len nahráva Budapešti v jej snahe „na rozšírení spoločných hraníc poľsko-maďarských na úkor Slovenska.“²⁸⁹

Napäté vzťahy na hranici symbolizovala aj pokračujúca obojstranná špionáž, sprísnená ochrana hraníc, presun jednotiek k hraniciam, ako aj rastúci počet poľských utečencov (najmä nemeckej, ukrajinskej, rusínskej a maďarskej národnosti). Prezídium MV vychádzajúc z neoverených správ informovalo, že od 19. do 31. augusta ušlo z Poľska na Slovensko do 100 poľských utečencov. Slovenské orgány ich museli odovzdávať nemeckej strane. 20. augusta vzniklo na Čatlošov rozkaz zhromaždisko utečencov v Spišskom Podhradí. Malo slúžiť k roztriedeniu a spravodajskému využitiu utečencov z Poľska a Podkarpatskej Rusi. Práve preto mal byť prechod cez hranicu umožnený aj podozrivým osobám. Doprava do Spišského Podhradia bola zverená eskortám z radov HG a FS. Spravodajským orgánom tu bol nemecký major s krycím menom Dr. Hesberg, ktorý mal k dispozícii slovenského styčného dôstojníka a tlmočníka.²⁹⁰

Napätie v slovensko-poľských vzťahoch sa ešte prehĺbilo potom, čo v Slovenskom rozhlase odznela už spomínaná „Výzva k obyvateľstvu Slovenska“ z 28. augusta.²⁹¹ Poľská vláda protestovala už 29. augusta. Zvlášť sa jej dotkli obvinenia slovenského rozhlasu, že Poľsko vojensky ohrozuje Slovensko. Upozornila pritom, že Poľsko neživí žiadne nepriateľské zámery voči Slovensku.²⁹² Protestné prehlásenie uverejnila aj poľská tlač, ktorá príchod nemeckých jednotiek na územie Slovenska hodnotila ako okupáciu. Napríklad Kurjer Polski dňa 30. augusta napísal: „...przyjacielska pomoc wojsk niemieckich przerodziła się w brutalną i zwykłą okupację wojskową.“²⁹³ Gazeta Polska k tomu dodala: „Fakt okupacji słowacji, której nikt nie za-

286 SNA, f. MZV, škatuľa 131, zč. 11 008, správa vyslanca SR vo Varšave z 27. 8. 1939; AAN Varšava, f. MSZ, sig. 6481, s. 16, záznam z rozhovoru medzi Szembekom a Szathmárym z 26. 8. 1939; s. 7, hlásenie II. Oddelenia Hlavného štábu poľského vojska pre MZV vo Varšave z 26. 8. 1939.

287 SNA, f. MZV, škatuľa 208, zč. 10 805, hlásenie Prezídia MV z 27. 8. 1939.

288 Napríklad MZV k tomu napísalo: „22. 8. 1939. Správa /z nášho radia/ o zastrelení 4 Slovákov, ktorých mali zastrelíť poľskí vojaci pri rekvirovaní koní neni pravdivá. Nie sú tiež pravdivé správy o sústavných preletoch poľských lietadiel cez naše hranice. Nie sú tiež pravdivé správy o prestrelkách na poľských hraniciach.“ Citované podľa NĚMEČEK, J.: Slovensko-poľské..., c.d., s. 448.

289 SNA, f. MZV, škatuľa 131, zč. 11 008/39, správa vyslanca SR vo Varšave z 27. 8. 1939.

290 SNA, f. MZV, škatuľa 133, zč. 11 511/39, obežník Prezídia MV z 31. 8. 1939; PEJS, O.: Polští zajatci..., c.d., s. 22.

291 ORLOF, E.: c.d., s. 68; SNA, f. MZV, škatuľa 133, zč. 11 051/39.

292 AAN Varšava, f. MSZ, sig. 6 471; Pozri tiež SNA, f. MZV, škatuľa 133, zč. 11 113/39, správa vyslanectva SR pre MZV v Bratislave z 29. 8. 1939.

293 Tieto noviny opublikovali tiež časť protestného „Pro memoria“. Kurjer Polski, 30. 8. 1939, s. 1, 2; Pozri tiež Polska zbrojna, 30. 8. 1939, s. 2, Brutalna okupacja wojskowa Słowacji.

grazał, przez wojska niemieckie jast nowym aktem nienasyconej zaborczości niemieckiej“.²⁹⁴ Na postup slovenskej vlády reagoval emotívne *Ilustrowany kuryer codzienny*: „...rząd słowacki jest manekinem znajdującym się w kieszeni gauleiterów niemieckich.“²⁹⁵ *Kurjer Polski* obvinil priamo samotného predsedu vlády J. Tisu: „Przecież ks. Tiso, zaślepiiony w nienawiści do Polski i powolny rozkazom odwiecznych nieprzyjaciół Słowiańszczyzny, powinienby wiedzieć, iż wpuścił do swego kraju wrogów wiary katolickiej.“²⁹⁶ Polska zbrojna slovenského predsedu vlády nazvala „pachołkiem Hitlera.“²⁹⁷ Poľská tlač však zjavne zveličovala, keď tvrdila, že nemeckí vojaci sa na slovenskom území chovajú brutálne, rovnako ako v iných okupovaných krajinách.²⁹⁸ *Kurjer Polski* sa snažil sprostredkovať tiež reakcie obyvateľstva po príchode nemeckých transportov. V tejto súvislosti uviedol, že okrem slovenskej vlády a Hlinkovej gardy, prichádzajúce nemecké vojská nikto nevítal. Zároveň upozorňoval, že na niektorých miestach došlo ku konfliktom medzi slovenskými a nemeckými vojakmi, pričom priniesol aj informáciu o dvoch mŕtvych Slovákoch.²⁹⁹ Tieto tvrdenia boli však pravdepodobne len pokusom poľskej propagandy podporiť tvrdenie, že široká verejnosť nesúhlasí s prítomnosťou nemeckej armády.

Na poľské protesty slovenská vláda reagovala vyhlásením z 30. augusta. Privítala upozornenie poľskej vlády, že neživí žiadne nepriateľské zámery. Upozornila však, že obdobné opätovné priateľské vyhlásenia poľskej vlády na jeseň 1938 nezabránili tomu, aby voči etnicky slovenskému a historicky ustálenému územiu neboli presadené ultimatívne zmeny, ktorých povaha bola čisto strategická. Preto najpresvedčivejším argumentom v prospech vyhlásenia poľskej vlády by bolo navrátenie hraníc do pôvodného stavu. Slovenská vláda tiež upozornila, že vyslanec vo Varšave L. Szathmáry bol v posledných dňoch informovaný, zo strany poľského MZV, že Poľsko sa chystá zlikvidovať samostatnosť Slovenska. Z revizionistických tendencií voči Slovensku obvinila tiež poľskú tlač. Ako ďalší argument zdôraznila, že na poľsko-slovenských hraniciach sa koncentrujú poľské jednotky, ktoré bez udania dôvodu prepadávajú slovenskú Finančnú stráž. V dôsledku týchto okolností slovenská vláda upozornila, že „v záujme integrity a politickej nezávislosti Slovenskej republiky nemohla nevyužiť možnosti vyplývajúce zo slovensko-nemeckej zmluvy z marca 1939.“ V závere však upozornila, že „vláda slovenská nestráca nádej, že vláda poľská pričini sa konkrétne o udržanie korektných susedských vzťahov...“³⁰⁰ Uvedené vyhlásenie obsahuje viacero rozporných tvrdení. Slovenská vláda tu tvrdí, že opatrenia nemeckej armády majú obranný charakter v záujme slovenskej integrity. V skutočnosti o Slovensko tu z pohľadu nemecko-poľského konfliktu vôbec nešlo. Pocit ohrozenia slovenská vláda zdôvodnila, okrem iného, poukazovaním na protislovenskú mienku v Poľsku, čo je tiež zarážajúce, keďže práve na Slovensku v tom čase vrcholila protipoľská kampaň. Tiež sústredenie poľských jednotiek bolo vlastne len odpoveďou na prípravu nemeckej armády na Slovensku (aj keď najskôr len na západnom Slovensku)

294 *Gazeta Polska*, 30. 8. 1939, s. 1, Niemcy okupują zbrojnie Słowację.

295 *Ilustrowany kuryer codzienny*, 1. 9. 1939, s. 3, Zaprzedanie Słowaczyny Niemcom!

296 *Kurjer Polski*, 1. 9. 1939, s. 3, Odstępca.

297 *Polska zbrojna*, 29. 8. 1939, s. 2, Niemcy okupują Słowację.

298 *Kurjer Polski*, 30. 8. 1939, s. 2.

299 *Kurjer Polski*, 31. 8. 1939, s. 4, Pod batem okupantów.

300 AAN Varšava, f. MSZ, sig. 6474, telefonogram poľského vyslanectva z 30. 8. 1939; SNA, f. MZV, škatuľa 133, zč. 11 051; *Tiež Polskie Dokumenty...*, c.d., dok. č. 504, s. 841–2.

a nie naopak, ako to interpretovala slovenská vláda. Aby svoje tvrdenie podoprela, argumentovala slovenská vláda tiež udalosťami z roku 1938. Postoj slovenskej vlády by sa však ani v prípade poľskej ústretovosti, vzhľadom na vzťah k Nemecku, z najväčšou pravdepodobnosťou nezmenil. Na poľský protest zareagovala aj ľudácka tlač: „Vráťte nám nazad čo ste vzali a nebude nijakých sporov medzi nami a vami. Poľsko samo zavinilo príchod nemeckého vojska na severné Slovensko.“³⁰¹

Je otázne, či toto vyhlásenie možno chápať ako oficiálnu žiadosť SR o korektúru hraníc. L. Szathmáry v tejto súvislosti po vojne pred NS vyhlásil: „žiadne inštrukcie Tisovej vlády, aby som učinil pokus u poľskej vlády o vrátenie územia, ktoré po Mníchove 1938 Poľsko okupovalo, som nedostal. Zo svojej vlastnej iniciatívy som však viceministrovi Szembekovi v júli 1939 navrhol, aby poľská vláda verejne prehlásila ochotu Poľska vrátiť Slovensku staré poľsko-československé predmníchovské hranice na slovenskom úseku v prípade, keby Slovensko uzavrelo s Poľskom priateľskú dohodu o neútočení. Szembek však túto moju súkromnú sugesciu odmietol.“³⁰²

V svedeckej výpovedi pred NS Szathmáry povedal, že presnejšie písomné inštrukcie týkajúce sa blížiaceho vojnového konfliktu obdržal od MZV až 28. augusta. V tajnom dokumente bol informovaný, že v krátkom čase sa počíta s vypuknutím vojny a „že zo všetkých okolností dá sa uzatvárať to, že Nemecko bude chcieť presadiť posunutie svojich hraníc oproti Poľsku podľa stavu z roku 1914“. Tiež bol upozornený, že vláda neberie zodpovednosť za proti poľské prejavy v tlači, ani na nich neparticipuje. Poľskú stranu mal informovať, že A. Mach sa vzdal funkcie šéfa ÚP a svoje aktivity vykonáva len ako poslanec a hlavný veliteľ HG. Ako príčinu prerušenia telegrafného a telefónneho spojenia so zahraničím 25. augusta mal uviesť nedorozumenie zavinené poštovou správou. Ďalej bol informovaný, že jediná možnosť, ako sa vyhnúť vojne, je prenechanie Gdańska Nemecku. V prípade vojny sa Slovensko malo domáhať korektúry hraníc podľa stavu z roku 1938, pravdepodobne tiež z roku 1920. Vyslanectvo malo v tejto súvislosti „v každom prípade na všetky demarše a zákroky poľskému ministerstvu zahraničných vecí čím skôr odpovedať a všetko vhodným spôsobom omluviť.“³⁰³ Tento dokument dokazuje, že slovenská strana bola informovaná o zámeroch nemeckej strany a uvedomovala si tiež vlastné postavenie v celom konflikte. Z tohto pohľadu jej nešlo o konštruktívne riešenie sporu o pohraničné územie, tak ako to tvrdila propaganda. Bez ohľadu na to, či by Poliaci s odovzdaním územia súhlasili. Vysloveným alibizmom bolo tvrdenie, že A. Mach sa vzdal funkcie ÚP, čím sa malo dokázať, že protipoľské nálady nie sú riadené štátom. V praxi naďalej riadil propagandu, o čom svedčia aj mnohé jeho písomné inštrukcie. Ako vyslovené klamstvo možno označiť tvrdenie, že prerušenie spojenia zastupiteľských úradov so zahraničím bolo nedorozumenie, keďže toto bolo, ako som už uviedol, nariadené nemeckými vojenskými orgánmi.

Napätie v slovensko-poľských vzťahoch sa naďalej stupňovalo. 30. 8. 1939 MZV napísalo sťažnosť, proti „sústavnému porušovaniu hranice poľskými orgánmi“.³⁰⁴ Poľská strana ešte

301 Slovák, 1. 9. 1939, s. 1, Zbytočné protesty poľskej vlády v Bratislave.

302 SNA, f. NS, II A – 889, Tn ľud 6/46, J. Tiso.

303 SNA, f. NS, II – A 889, Tn ľud 6/46, J. Tiso; SNA, f. S, škatuľa 424, fascikel S – 424 – 7, nedatovaná inštrukcia pre vyslanca Szathmáryho; Časť dokumentu cituje tiež HOLÁK, M.: c.d., s. 329.

304 SNA, f. MZV, zč. 10 481, sťažnosť vyslanectva SR vo Varšave z 30. 8. 1939.

stihla napísať odpoveď na už spomínané vyhlásenie slovenskej vlády z 30. augusta. Pobúri-
lo ju hlavne tvrdenie, že sa pripravuje zlikvidovať samostatnosť Slovenska. Návrh slovenskej
vlády na prinavrátenie územia zabratého v roku 1938 nevzala na vedomie. Rovnako mieni-
la postupovať aj v budúcnosti. Odmietla tiež obvinenia, že jej vojsko prepadáva slovenskú
finančnú stráž. Uviedla pritom niekoľko prípadov, kedy k tomu došlo zo slovenskej strany.
Poľská vláda tiež odmietla tvrdenie, že ohrozuje integritu SR, tá podľa nej prestala existovať
okupovaním Slovenska nemeckou armádou. Tento protest však už v dôsledku vypuknutia
vojny nenašiel adresáta.³⁰⁵ Vzťahy medzi Slovenskom a Poľskom sa úplne prerušili 1. septem-
bra 1939 bez vypovedania vojny z jednej či druhej strany.

305 AAN Varšava, f. MSZ, sig. 6481, návrh protestu; Pozri tiež sig. 6 474, hlásenie vyslanca Chałupczyńskiego z 31. 8. 1939.

II. Slovenská armáda vo vojne proti Poľsku

1. Nástup nemeckých útvarov na Slovensku a poľské obranné zoskupenie

Poľská armáda v roku 1939 nebola dostatočne pripravená na vojnu s oveľa modernejšou nemeckou armádou. Z jednotlivých druhov ozbrojených síl tu stále dominovali pozemné vojská, stupeň mechanizácie bol veľmi nízky. Hlavné problémy výzbroje spočívali v nedostatku kvalitných tankových jednotiek, protitankového a protiletadlového delostrelectva a moderného letectva, ktoré bolo zastúpené len v malom množstve, v zastaranosti samotného delostrelectva. Poliaci doplatili tiež na nerozhodný postup v otázke mobilizácie a spoliehanie sa na pomoc západných veľmocí. Všeobecná mobilizácia bola vyhlásená až na poslednú chvíľu, posily sa tak k niektorým bojovým útvarom už nedostali.

Na nemeckom útoku proti Poľsku (operácia Fall Weiß) sa zúčastnili dve skupiny armád Wehrmachtu. Hlavným cieľom bolo obklúčiť a zničiť hlavné poľské sily ešte na západ od Visly. Operácie riadilo OKH na čele s genplk. Walterom von Brauchitschom. Skupina armád *Juh* (V – genplk. Gerd von Rundstedt) útočila zo Sliezska, Moravy a Slovenska. Hlavné úderné zoskupenie predstavovala 10. armáda sústredená v Dolnom a sčasti Hornom Sliezsku, ktorá mala útočiť na všeobecnom smere na Varšavu. Po prelomení poľskej obrany medzi Kielcami a Pabianicami mala vytvoriť predmostie na strednej Visle medzi ústím Wieprze a Bzury (po oboch stranách Varšavy) a spolu so skupinou armád Sever zničiť jednotky nepriateľa nachádzajúce sa v západnom Poľsku. Oveľa slabšia 8. armáda sústredená v Dolnom Sliezsku mala chrániť severné krídlo 10. armády. Na pravom krídle skupiny armád mala útočiť 14. armáda z časti Horného Sliezska, Moravy a Slovenska. Tá mala ovládnuť Sliezsko a západné Malopolsko po Dunajec a zabezpečiť južné krídlo 10. armády. Úlohou skupiny armád Sever (V – genplk. Fedor von Bock) bolo prepojiť Východné Prudko s nemeckým územím na západe a odrezat poľské jednotky v tzv. koridore a na baltskom pobreží. Táto úloha pripadla 4. armáde (v Pomoransku), ktorej vojská mali potom útočiť po oboch brehoch Visly k Varšave. 3. armáda mala útočiť na Varšavu zo severu z Východného Pruska, pričom ju mala obísť z východu. Po splnení tejto prvej časti mala skupina armád Sever udrieť z Východného Pruska a spojením so skupinou armád Juh východne od Varšavy uzavrieť poľskú armádu v obklúčení. Letecká podpora (zo severu 1. letecká flotila /Luftflotte 1/ gen. let. Alberta Kesselringa a z juhu 4. letecká flotila gen. let. Alexandra Löhra) mala za úlohu zničiť vzdušné sily nepriateľa masívnymi bombardovacími náletmi na letiská a potom útočiť na mobilizačné strediská, železničné a cestné spoje a narušovať presuny poľských vojsk. Stíhacie letectvo malo okrem vzdušných bojov podporovať bojové operácie pozemných vojsk. Úlohou ne-

meckého námorníctva bolo zničiť poľské vojnové loďstvo, zablokovať Gdaňskú zátoku a delostreleckou paľbou podporovať pozemné jednotky. Pri útoku bola využitá aj nemecká piate kolóna, príslušníci nemeckej menšiny organizovaní v ozbrojených polovojenských skupinách. Celkovo na nemeckej strane 1. septembra stálo 7 tankových, 4 motorizované, 4 ľahké divízie, 1 horská (dve ďalšie sa formovali na Slovensku) a 37 peších divízií. K tomu treba pripočítať tiež 1 jazdeckú brigádu, dva samostatné pluky SS, jeden pluk Landwehru a útvary pohraničnej stráže (Grenzschutz). Medzi vojská oboch skupín armád treba pripočítať časť zálohy hlavného veliteľstva, ktorá bola predurčená na východný front. Išlo o 8 peších divízií ako aj viacero mimodivíznych jednotiek a útvarov. Každú z 5 invázných armád mali sprevádzať špeciálne skupiny (Einsatzgruppe), zložené z SS, SD a polície. Vytvorená bola tiež špeciálna skupina Horného Sliezska.³⁰⁶ Nemci vrhli do boja prinajmenšom 2795 lietadiel, z ktorých 1. septembra dosiahlo bojovú pohotovosť 2 565 a 2 612 tankov a 1107 – 1300 obrnených vozidiel.³⁰⁷

Poľská strana čelila nemeckému útoku 37 divíziami (7 rezervných) pechoty a jednou motorizovanou, 11 jazdeckými brigádami, 3 pešími horskými brigádami, 2 obrnenými motorizovanými brigádami. Okrem toho bola zmobilizovaná väčšina špeciálnych oddielov Obrony Narodowej, Ładowej Obrony Wybrzeża (Pozemná obrana pobrežia), Korpusu Ochrony Pogranicza, jednotiek pevnostných a iných. 31. augusta však k plnej hotovosti chýbalo 11 divízií pechoty (10 rezervných, 1 horská), 3 brigády jazdectva, 4 pluky ťažkého delostrelectva a dva prápory tankov.³⁰⁸ Armáda mala k dispozícii 574 tančikov TK a TKS, 100 obrnených automobilov wz. 29 a wz. 34, 313 tankov rôznych typov (avšak len časť z nich sa bola schopná postaviť v boji moderným nemeckým tankom), 10 pancierových vlakov.³⁰⁹ Letectvo malo 300 stíhacích lietadiel (typy PZL P. 7 a P. 11), 188 ľahkých bombardovacích a prieskumných lietadiel PZL P. 23 Karaś, 292 prieskumných Lublin R XIII a RWD-14, 44 moderných bombardérov PZL P.37 Łoś.³¹⁰ Na oboch stranách boli tiež námorné sily, ktoré však neuvádzam. Vrchným veliteľom poľských ozbrojených síl bol maršal Edward Rydz-Śmigły. Obrannú líniu vytvárali na hraniciach nasledujúce zoskupenia:

1. *Severný front* – samostatná operačná skupina Narew, armáda Modlin, záloha hlavného veliteľa operačná skupina Wyszaków, zoskupenie Grodno.

2. *Centrálny front* – armáda Pomorie, armáda Poznań, mala sem patriť tiež záloha hlavného veliteľa operačná skupina Kutno, ktorá sa však nakoniec nevytvorila.

3. *Južné zoskupenia*: armáda Łódź, armády Kraków a Karpaty. Záloha hlavného veliteľa armáda Prusy.³¹¹

K tomuto treba pripočítať tiež zoskupenie Obrona Wybrzeża (obrana pobrežia), do ktorého patrili oddiely Pozemnej obrany pobrežia a jednotky vojenského loďstva.

Dňa 1. septembra o 4.45 hod. Nemecko prepadlo bez vypovedania vojny Poľsko. Na tom-

306 ZGÓRNIAK, M.: c.d., s. 380–381; Das Deutsche Reich und der zweite Weltkrieg. Band 2. Die Errichtung der Hegemonie auf dem europäischen Kontinent. Stuttgart 1979, s. 111; Encyklopedia II Wojny Swiatowej. Warszawa 1975, s. 667.

307 ZGÓRNIAK, M.: c.d., s. 385, 387.

308 Wojna Obronna Polski 1939. The Poland's Defensive War of 1939. Warszawa 1995.

309 Encyklopedia II Wojny Swiatowej. Warszawa 1975, s. 721.

310 Tamže, s. 721; ZGÓRNIAK, M.: c.d., s. 411.

311 ZGÓRNIAK, M.: c.d., s. 421–435.

to mieste nechcem rozoberať jednotlivé bojové operácie. Je však treba upozorniť na niektoré zásadné skutočnosti. 3. septembra V. Británia a Francúzsko vyhlásili Nemecku vojnu. Poľsko sa najviac spoliehalo práve na pomoc západných spojencov. Vojenské akcie na západe však nespĺnili jeho očakávania. Obmedzili sa na občasnú prieskumnú činnosť, ojedinelé delostrelecké prestrelky a občasnú leteckú súboje a akcie hliadok v okolí francúzskej Maginotovej línie a nemeckého Západného valu. Vžil sa pre ne názov „podivná vojna“. Na druhej strane 17. septembra prekročila poľské hranice Červená armáda. Sovietska diplomacia, aby zdôvodnila vlastnú agresiu, operovala lživým tvrdením, že poľský štát už neexistuje. Tvrdila pritom, že v tejto chaotickej situácii nemôže ZSSR v záujme svojich „pokrvných bratov“ Ukrajincov a Bielorusov zostať neutrálne a ponechať ich napospas osudu. V skutočnosti invázia prebehla na základe nemecko-sovietskeho paktu z 23. augusta. Sovietska armáda pritom narazila len na slabý odpor. 18. septembra sa nemecké a sovietske jednotky stretli v Breste. Sovietske vojská len urýchlili poľskú porážku. Dňa 28. septembra kapitulovala Varšava, posledné poľské jednotky 6. októbra.

Útočné operácie nemeckej brannej moci uľahčil fakt, že jej útvary mohli rozšíriť svoj nástupný priestor na juhu z územia Slovenska. Čo sa týka geografických podmienok poľsko-slovenského pohraničia, to patrí z hľadiska geomorfológie do karpatskej horskej sústavy, z ktorej sem zasahujú Západné ale aj Východné Karpaty. Určujúcimi sú dve hlavné horské pásma Tatry a Beskydy. Najväčšiu terénnu prekážku predstavujú Vysoké Tatry, pre rozvíjanie bojovej činnosti sú výhodnejšie Západné Tatry, keďže ich svahy sú miernejšie. Počítat treba s viacerými vhodnými prechodmi medzi horskými pásmami (Duklianský priesmyk, Lupkovský priesmyk, Jablunkovský priesmyk atď.). Čo sa týka vodných prekážok, tu treba spomenúť rieky Dunajec, Poprad, Biálka a na východe rieku San. Z pohľadu útočníka však tieto vodné toky nepredstavovali v tomto ročnom období väčšiu prekážku. Znamenali len malé zdržanie, aj keď sa o ne Poliaci pokúsili oprieť obranu. Možno konštatovať, že okrem Vysokých Tatier bol terén vhodný na rozvinutie najmä horských jednotiek.³¹²

Pôvodne spadalo slovensko-poľské pohraničie výlučne do pásma obrany armády Kraków (V – gen. Antoni Szylling), ktorá bola zo všetkých poľských armád personálne ale aj materiálne najsilnejšia. Osud ostatných armád závisel od nej. Za úlohu mala chrániť priemyselný región horného Sliezska, od juhozápadu prístupy ku Krakovu a mala tiež čo najdlhšie držať úsek železničnej trate Ząbkowice – Częstochowa. Prístupy k tomuto mestu mali chrániť tiež jednotky rozmiestnené na slovensko-poľskom pohraničí. V dôsledku rastúceho nebezpečenstva z územia Slovenska došlo k zmenám. Rozkazom z 11. júla 1939 vznikla ďalšia armáda Karpaty (V – div. gen. Kazimierz Fabrycy – od marca 1939 veliteľ južného hraničného úseku). Úlohy novo utvorených úsekov obrany (Slovensko, Maďarsko) tejto armády sa určili operačným rozkazom z 25. júla. Základ mali predstavovať jednotky KOP (Korpus ochrony pogranicza) a ON (Obrona narodowa), čo však znižovalo bojovú hodnotu tejto armády. Išlo pritom o najslabšiu zo všetkých poľských armád. Poľské jednotky mali uzavrieť prechody cez Karpaty na smeroch zo Slovenska na mestá Rzeszów a Tarnów, identifikovať nepriateľské sily a klásť im odpor od hranice. Súčasťou budovania obrany malo byť účinné ničenie komunikácií, budovanie opevnení. Posilňovanie obrany kritických úsekov pohraničia bu-

312 CHORVÁT, P.: Poľská armáda na prahu druhej svetovej vojny a jej obranné zoskupenia na hraniciach so Slovenskom (ďalej len Poľská armáda...). In: Vojenská história, roč. 9, 2006, č. 2, s. 110.

dovaním železobetónových objektov sa však operačného pásma armády Karpaty už výraznejšie nedotklo.³¹³ V dôsledku vlastnej slabosti armády a vzhľadom na zadané úlohy, vlastná obrana nemala byť súvislá. Sústredila sa len na uzavretie dolín ústiacich do karpatských priesmykov, teda hlavných smerov možného útoku nepriateľa. Využila sa teda konfigurácia terénu. Hlavná časť obrany armády mala spočívať na jej pravom krídle na styku s armádou Kraków. Jej úlohou bolo kryť sliezsku priemyselnú oblasť, opevnený priestor horné Sliezsko, ako aj komunikácie vedúce zo Slovenska a Maďarska do východného Malopoľska. Stráž sa mala organizovať aj na hranici s Maďarskom. Zároveň sa malo udržiavať spojenie s armádou Kraków.³¹⁴

Hraničná čiara medzi obidvoma armádami sa tesne pred vojnou ustálila na línii Czorzstyn – Tymbark – Bochnia, teda východne od Vysokých Tatier. Západný úsek (beskydsko-podtatranské krídlo armády) od Jablunkovského priesmyku mala na starosti armáda Kraków, konkrétne vysunuté útvary 21. horskej divízie (V – brig. gen. Józef Kustron) ale predovšetkým jednotky 1. horskej brigády Żywiec (V – plk. Janusz Gaładyk).

Jednotky 21. horskej divízie strážili len malý úsek slovensko-poľských hraníc. Podieľali sa najmä na obrane Jablunkovského tunelu (dnes česko-slovenské pohraničie). Tú mala na starosti čata ženistov 21. práporu ženistov a čata strelcov 4 pluku strelcov podhalianskych. Čata Straže granicznej bola w Świerczynowci (Svrčinovci – územie odstúpené Poľsku v roku 1938).³¹⁵

Ďalej na východ od 21. horskej divízie mali chrániť hranicu útvaru 1. horskej brigády. Jej zostava k 1. septembru bola nasledujúca:

- ▶ 1. pluk horských strelcov: prápor KOP „Snów I“, prápor KOP „Snów II“, prápor ON „Zakopane“, 152. batéria horského delostrelectva
- ▶ 2. pluk horských strelcov: prápor KOP „Berezwezc“, prápor KOP „Wilejka“, prápor KOP „Wolożyn“, prápor ON „Żywiec“, 151. batéria horského delostrelectva
- ▶ III. oddiel 65. pluku ľahkého delostrelectva
- ▶ čata pozičného delostrelectva č. 55
- ▶ dve pevnostné rotý
- ▶ samostatná pevnostná čata
- ▶ motorizovaná rota ženistov³¹⁶

Možno konštatovať, že tieto sily nezodpovedali úlohám, ktoré pred nimi stáli. Z hľadiska účasti slovenskej armády na ťažení do Poľska je treba zvlášť upozorniť na 1. pluk horských strelcov, ktorého jednotky mali brániť okrem iného tiež územie, oproti ktorému bol nástupný priestor slovenskej 1. divízie. V tejto súvislosti sa často tvrdí, že slovenské jednotky útočili len v operačnom priestore armády Karpaty, čo však nie je pravda. Jednotky 1. divízie, ktorá útočila na všeobecnom smere Spišská Belá – Nowy Targ, časťou svojich síl na západe spočiatku postupovali v pôvodnom operačnom priestore práve 1. pluku horských strelcov.

Na východ od 1. horskej brigády sa nachádzali útvary armády Karpaty, konkrétne 2. horskej brigády „Nowy Sącz“ (V – plk. Aleksander Stawarz, SV – Nowy Sącz). Jej západný úsek

313 Tamže, s. 114.

314 Tamže, s. 111–112.

315 STEBLIK, W.: Armia „Kraków“. Warszawa 1989, s. 119.

316 Tamže, s. 56–57.

bol ohraničený čiarou Czorsztyń – Knurów – Limanowa (pre armádu Karpaty). Na úseku slovensko-poľskej hranice (rozdelený na tri podúseky) boli v čase vypuknutia vojny rozmiestnené nasledujúce jednotky tejto brigády: Prápor KOP „Žytyń“, prápory ON „Limanowa“, „Nowy Sącz“, „Gorlice“, 1. pluk podhalianskych strelcov, 153. horská delostrelecká batéria a dve batérie pozíčního delostrelectva č. 51 a č. 52, rota ženistov. Spolu mala 2. horská brigáda pokryť asi 80 km pohraničia. Najvýchodnejším úsekom obrany 2. horskej brigády bol smer Bardejov – Zborov – Konieczna – Gorlice, ktorý mal prehradiť prápor ON „Gorlice“. Ďalej na východ boli rozostavené jednotky *3. horskej brigády* „Sanok“ (V – plk. Jan Kotowicz, SV – Krosno). Útvary podriadené tejto brigáde boli: 2. pluk KOP „Karpaty“, prápory ON „Jasło“, „Jarosław“, „Krosno“, „Brzozów“, „Sanok“, „Rzeszów“, „Przemysł“. 2. a 3. brigáda armády Karpaty tvorili operačnú skupinu „Jasło“ (V – brig. gen. Kazimierz Orlik – Łukoski). Jej zálohou bol prápor ON „Sambor“.³¹⁷ Podobne ako v prípade armády Kraków aj do podriadenosti 2. a 3. horskej brigády armády Karpaty patrili tiež jednotky Straže granicznej (SG), ktorej úlohou bolo spolu s KOP chrániť hranice.

Keďže o sústredení nemeckých síl na západ od Tatier som už písal v predchádzajúcej kapitole, len zhrniem, že XVIII., resp. od 2. septembra XXII. armádnemu zboru podliehali 3. horská divízia, 4. ľahká divízia, 2 tanková divízia. Na západe Slovenska sa nachádzala tiež 7. pešia divízia zo XVII. armádného zboru. Viac si budem všímať nemecké útvary podriadené od 2. septembra XVIII. armádnemu zboru, ktoré sa v čase začatia vojny ešte stále presúvali na východ Slovenska. Veliteľstvo XVIII. armádného zboru bolo do 6. septembra v Kežmarku. 2. horská divízia (V – gen. Valentin Feurstein) sa sústreďovala na Spiši na východ od slovenskej 1. divízie. Do bojov sa zapojila už 2. septembra.³¹⁸ Postupovala pozdĺž Dunajca (smerom na Krościenko) na Nowy a Stary Sącz, po jeho dobytí sa stočila na východ. 7. septembra dosiahla priestor Gorlice, 9. septembra Krosno.

Samotná 1. horská divízia (V – gen. mjr. Ludwig Kübler) sa sústredila v priestore Stará Ľubovňa – Lubotín. Ako celok sa začala do Poľska presúvať 5. septembra 1939. Časť divízie prekročila hranice a postupovala smerom Kryzowka – Grybów. Jej cieľom bolo podporiť 2. horskú divíziu, ktorá útočila z Nowého Sączu v smere Grybów – Gorlice (jednalo sa o pluk horských jágrov (Gebirgs-Jäger-Regiment) 99, ktorý postupoval cez Muszynu a oddiel horského delostrelectva (Gebirgs-Artillerie-Abteilung) 54, postupujúci východnejšie). Hlavná časť divízie sa medzitým presúvala na východ do priestoru Bardejova. 7. septembra odtiaľto postupoval na Poľsko pluk horských jágrov 98.³¹⁹ Pluk horských jágrov 100 dosiahol 6. septembra okolie Zborova (severne od Bardejova), odkiaľ mal postupovať severným smerom na poľské územie. I. prápor prenikol cez Zdyniu na Gorlice. Hlavné sily pluku prekročili hranice na druhý deň pri colnici Ozenna a postupovali smerom na Krępna – Żmigród Nowy

317 CHORVÁT, P.: Poľská armáda..., c.d., s. 113; Bližšie pozri DALECKI, R.: Armia „Karpaty“ w wojnie obronnej 1939 roku. Rzeszów 1989, s. 374–377; MOCZULSKI, L.: Wojna polska. Warszawa 1990, s. 538.

318 KALTENEGGER, R.: Die deutsche Gebirgstruppe 1935 – 1945. 2. neuauflage. München 1999.

319 BA – MA Freiburg, bs. RH/28/1, as. 255.

a odtiaľ na východ.³²⁰ Čo sa týka početných stavov 1. horskej divízie, k 5. septembru mala 555 dôstojníkov, 2 576 poddôstojníkov, 17 896 vojakov.³²¹

V tom čase na Slovensko prišli útvary dvoch nemeckých rezervných divízií (56. a 57.), ktoré sa sústredili v okolí Prešova. Ich úlohou bolo posilniť pravé krídlo 14. armády. Veliteľstvo 57. divízie bolo pravdepodobne v Nižnom Svidníku,³²² štáb 56. divízie v Prešove.³²³ Dňa 9. septembra bolo vytvorené armádne veliteľské stanovište (Armee Befehlstelle Prešov) pre obidve divízie. Jeho veliteľom sa stal genmjr. Engelbrecht, styčný dôstojník pri vel. slovenskej poľnej armády, ktoré sa práve presúvalo do Prešova. V tejto funkcii mal podliehať priamo vel. 14. armády. Postup smerom k Lupkovskému priesmyku začala 57. divízia 11. septembra. Slovensko-poľské hranice prekročila nasledujúci deň.³²⁴ Krátko na to ju po tejto trase nasledovala aj druhá divízia.³²⁵

Všeobecne možno konštatovať, že poľské sily na slovensko-poľskom pohraničí boli nepomerne slabšie ako útočiacie nemecké a slovenské jednotky. Preto im ani dlho nedokázali vzdorovať. Slabá bojová hodnota armády Karpaty prinútila jej veliteľov od začiatku improvizovať a reorganizovať obranu.³²⁶

Okrem presunu vlastných jednotiek sa na Slovensku rozmiestňovala tiež vojenská správa a jednotky tylového zabezpečenia. V rámci vel. 14 armády sa vytvorilo vel. armádneho tylu (rückwärtiges Armeegebiet), ktoré sa skladalo z troch oblastí: Sever, Stred a Juh. Veliteľom oblasti „Juh“ pod ktoré spadalo územie Slovenska bol gen.mjr. Prihoda (SV – Ružomberok). K 5. septembru mu podliehalo celé severné územie Slovenska, kde sa nachádzali nemecké oddiely. Podriadené veliteľstvá boli nasledujúce: Poľné vel. (Feldkommandantura) 520 – Ružomberok (do 30. augusta Žilina³²⁷); Miestne vel. (Ortskommandantura) 524 – Kežmarok, 523 – Poprad, 617 – Ružomberok, 526 – Žilina a 648, ktorá sa práve presúvalo do Prešova; Strážne prápory (Wacht Bataillon) 521 – ?, 572 – ?; Prápor domobrany (Landeschützen Bataillon), ktorý sa práve presúval do Bratislavy. Spomenúť treba tiež slovenské strážne oddiely, ktoré však patrili bezprostredne pod slovenské velenie.³²⁸ Odsun nemeckých vojenských zabezpečovacích jednotiek súvisel s rýchlosťou postupu Wehrmachtu.³²⁹ 15. septembra 1939 zázemie na Slovensku už úplne prevzala na starosť slovenská armáda.³³⁰ Niektoré tylové nemecké jednotky však na Slovensku existovali až do začiatku októbra. Naďalej sa využíva-

320 KALTENEGGER, R.: c.d., s. 112; BA – MA Freiburg, bs. RH/24/18, as. 15, XVIII. armádny zbor, Ia Hlásenia 29. 8. – 10. 10. 1939; bs. RH/28/1, as. 207, príloha k vojnovému denníku; Pozri tiež STEBLIK, W.: O koncentracii nemeckiej..., c.d., s. 300.

321 5 608 koní, 14 981 pušiek, 364 guľometov, 135 mínometov, 18 pechotných diel, 72 protitankových kanónov, 48 diel, 1824 motocyklov. BA-MA Fraiburg, RH/ 24/18, as. 2, Veliteľstvo XVIII. armádneho zboru – bojové sily.

322 BA – MA Freiburg, bs. RH/24/18, as. 15, XVIII. armádny zbor, Ia hlásenia 29. 8 – 10. 10. 39

323 BA – MA Freiburg, bs. RH/20/14, as. 4.

324 BA – MA Freiburg, bs. RH/20/14, as. 74.

325 BA – MA Freiburg, bs. RH/20/14, as. 2, Vojnový denník vel. 14. armády.

326 CHORVÁT, P.: Poľská armáda..., c.d., s. 110.

327 BA – MA Freiburg, bs. RH 20/14, as. 130, zvláštne nariadenie č. 6.

328 BA – MA Freiburg, bs. RH 24/18, as. 184; bs. RH 20/14, as. 130, zvláštne nariadenie č. 10 z 5. 9. 1939.

329 BA – MA Freiburg, bs. RH 20/14, as. 130, zvláštne nariadenie č. 12 zo 7. 9. 1939.

330 BA – MA Freiburg, bs. RH 20/14, as. 128, der Oberguertiermeister – vojnový denník.

li slovenské nemocničné zariadenia pre chorých a ranených nemeckých vojakov.³³¹ Územie Slovenska bolo využívané tiež na zásobovanie nemeckých jednotiek v Poľsku.

Na začiatku vojny sa musela doriešiť otázka zásobovania nemeckej armády na Slovensku. Vyplývalo to z nemeckej nóty adresovanej slovenskej vláde 27. augusta. Počas rokovania medzi Najvyššou hospodárskou radou a DMK 4. septembra sa uzatvorila dohoda o zásobovaní nemeckej armády na Slovensku. Pre nemeckú armádu sa v dohode stanovili maximálne týždenné množstvá prídeltov rožného dobytka, pšenice, zemiakov a cigariet. O dodávkach ďalšími potravinami sa malo rozhodovať prípad od prípadu podľa potrieb nemeckej armády. K dispozícii nebol ovos, slanina, tuk a olej.³³² Povolenie na nákup požadovaných množstiev mal vydávať Najvyšší úrad hospodársky. Sprostredkovateľom medzi ním a nemeckou armádou mala byť podľa dohody DMK. Menšie nákupy si mohli jednotky aj naďalej zabezpečovať v miestnych obchodoch.³³³

Dňa 5. septembra sa na MNO medzi nemeckou a slovenskou stranou doriešila tiež otázka zásobovania motorových vozidiel nemeckej armády, prechádzajúcich cez Slovensko, pohonnými látkami zo slovenských zásob. Rafinéria Apollo sa mala postarať o zriadenie a zásobovanie čerpacej stanice na mieste, ktoré sa malo určiť po dohode s DMK. Podľa protokolu z jednanja už jedna takáto čerpacia stanica existovala na Radlinského ulici v Bratislave. Nemecké motorové vozidlá tu mohli tankovať, bez povolenia slovenských orgánov, najviac však 30 tisíc litrov benzínovej zmesi a rovnaké množstvo automobilového oleja za jeden mesiac. Pohonné látky pre dieselové motory (najviac 15 tisíc kg na mesiac) si mohla nemecká branná moc tankovať priamo vo fabrike Apollo. Nemecká armáda mala platiť v hotovosti. V prípade ak by prečerpala stanovený limit, mala prostredníctvom DMK žiadať o povolenie Najvyšší úrad hospodársky.³³⁴ Podľa ďalšieho rozhodnutia, o ktorom sa dozvedáme z hlásenia DMK, mali byť zásoby pohonných látok na Slovensku počas vojny v prvom rade určené k „zásobovaniu slovenskej armády, vojenských a životných potrieb nemeckej armády a v obmedzenom rozsahu pre súkromnú spotrebu.“ Na základe tohto konštatovania malo výjsť nariadenie Najvyššieho úradu hospodárskeho, podľa ktorého mohla byť nemecká armáda zásobovaná pohonnými látkami len vtedy, ak budú kryté potreby slovenskej armády na dva mesiace.³³⁵ Treba povedať, že zásady o hospodárení s pohonnými hmotami, stanovovala už vyhláška Najvyššieho úradu hospodárskeho zo 4. septembra č. 212 Sl.z., o nemeckej armáde sa však konkrétne nezmieňuje.³³⁶ Možno konštatovať, že obidve dohody mali limitovať budúce požiadavky nemeckej armády.

Čo sa týka správania sa nemeckých jednotiek k civilnému obyvateľstvu, zaznamenané boli len lokálne incidenty. Napríklad 12. septembra 1939 v Bardejove nemecké jednotky rozbíja-

331 Ešte 28. 9. 1939 fungovala v Bardejovských Kúpeľoch nemecká veterinárna služba, resp. kónský lazaret, v nemocniciach v Bardejove a Prešove boli sústreďovaní nemeckí ranení vojaci. BA – MA Freiburg, bs. RH/24/18, as. 184, zvláštne nariadenie pre zásobovanie č. 8.

332 Týždenný prídelt mal byť približne nasledujúci: 250 kusov rožného dobytka, 5 000 (?) vagónov obilia, alebo zodpovedajúce množstvo múky, 500 vagónov múky, 60–70 miliónov kusov cigariet.

333 BA – MA Freiburg, bs. RH/31/IV, as. 5, správa genpor. Barckhausena s priloženým odpisom dohody zo zasadnutia Najvyššej hospodárskej rady zo 4. 9. 1939; Pozri tiež TULKISOVÁ, J.: c.d., s. 75–76.

334 BA-MA Freiburg, bs. RH/31/IV, as 5; Pozri tiež TULKISOVÁ, J.: c.d., s. 75–76.

335 BA-MA Freiburg, bs. RH/31/IV, as. 5, s. 59, hlásenie ppor. Merkta z DMK zo 7. 9. 1939.

336 Slovenský zákonník 1939, vyhláška č. 212/39.

li výkladné skrine na židovských obchodoch a rabovali.³³⁷ 18. septembra bol v Žiline nemeckým vojakom zastrelený žilinský občan Pavel Osuský.³³⁸ Podľa hlásenia Četníckej stanice Zborov (okres Bardejov) 15. septembra sa jeden nemecký vojak pokúsil zabiť Žida, ohrozoval pritom aj četníkov a gardistov.³³⁹ 22. septembra sa v Kolíne strhla bitka v miestnom hostinci medzi nemeckými a slovenskými vojakmi, zranený bol jeden nemecký vojak. K incidentom väčšieho rozsahu však nedošlo.³⁴⁰

Ešte v septembri sa niektoré nemecké útvary vracali cez Slovensko.³⁴¹ Čo sa týka osudu DMK, ten spečatila dohoda z 9. októbra, ktorú za slovenskú stranu podpísal predseda vlády J. Tiso a za nemeckú vyslanec H. Bernard. Podľa nej mali na Slovensku pôsobiť Nemecká vojenská misia (Deutschen Heeresmission – pre pozemné vojsko) a Nemecká letecká misia (Deutschen Luftwaffenmission).³⁴² Nemecké vyslanectvo oznámilo MZV už 10. októbra 1939, že za šéfa Nemeckej vojenskej misie bol vymenovaný gen. por. Franz Barckhausen a za šéfa Nemeckej leteckej misie plk. Erhardt Krüger.³⁴³ Barckhausen však bol zo Slovenska už 31. októbra odvolaný a na jeho miesto prišiel 5. novembra genpor. Paul von Otto.³⁴⁴ Nemecká vojenská misia bola poradným orgánom pre MNO vo veciach výcviku, výzbroje i výstroja slovenskej armády a pre jej súčinnosť s Wehrmachtom. Šéf Nemeckej leteckej misie bol vlastne beráterom pre výstavbu slovenských vzdušných zbraní a pozemných leteckých zariadení.

2. Priebeh a výsledky mobilizácie slovenskej armády

Odpoveď na otázku, či sa režim počas vojny osvedčí, závisela predovšetkým od toho, aký postoj zaujmú mobilizovaní záložníci. V radoch vládnych predstaviteľov vládli obavy z protirežimistických tendencií v armáde. Veľkou neznámou bol dôstojnícky zbor prebratý z bývalej republiky. Od slovenského dôstojníka v čs. armáde sa vyžadovala jasná československá a demokratická orientácia. V pamäti ešte rezonovalo júnové protigardistické vystúpenie vojakov v Ružomberku, ako i odhalené sprisahanie príslušníkov tamojšej posádky.³⁴⁵ Ochotu slovenských vojakov nastúpiť so zbraňou v ruke proti Poľsku mala preveriť už samotná mobilizácia. Tá bola vyhlásená 26. augusta a do vypuknutia vojny bolo povolaných

337 Vojenský ústredný archív – Vojenský historický archív (VÚA – VHA) Praha, f. Zbierka – Slovenská armáda 1939–1945, škatuľa 66, sig. 55 – 27 – 1, č.j. 151 790.

338 SNA, f. MZV, škatuľa 78, zč. 20 680.

339 SNA, f. MV, škatuľa 22, zč. 12 786/39.

340 SNA, f. MZV, škatuľa 155, zč. 20 111/39.

341 Už 13. 9. vyšiel rozkaz, na základe ktorého sa cez Dukliansky priesmyk na Prešov mala na západ vrátiť 3. horská divízia. KALTENEGGER, R.: c.d., s. 122; Cez Prešov – Poprad – Žilinu – Púchov sa po železnici presúvala 1. horská divízia, 7. pešia divízia, 2. tanková divízia sa vracala po trase Debica – Vrútky – Turčiansky sv. Martin – Bratislavu. Motorizované časti 2. tankovej divízie sa presúvali z poľského územia cez Žilinu – Púchov – Bratislavu. BA – MA Freiburg, bs. RH/20/14, as. 4.

342 SNA, f. Alexandrijský archív, II C – 905, P 1887b, dohoda 9. 10. 1939.

343 SNA, f. MZV, škatuľa 215, zč. 3 357/39, verbálna nóta z 10. 10. 1939.

344 SNA, f. MZV, škatuľa 78, zč. 20 550, správa MZV pre Predsedníctvo vlády zo 4. 11. 1939.

345 Ružomberská vzbura 1939. Zborník vystúpení zo seminára 1999 (zostavil S.V. Chytka). Ružomberok 2000.

spolu 8 ročníkov zálohy. Oficiálne boli záložníci povolávaní na mimoriadne cvičenie v zbraňi, keďže Slovenská republika nebola vo vojnovom stave s Poľskom. Doplňovanie brannej moci na vojnové stavy sprevádzali viaceré problémy. Veľké nedostatky boli v evidencii záložníkov. Tú viedli kmeňové telesá, u ktorých záložník slúžil. Tak sa stalo, že mnohí záložníci patrili k útvarom, ktoré boli po rozpade Č-SR a vzniku slovenskej armády zrušené, prípadne reorganizované. Mnohí záložníci tak vôbec nedostali povolávací rozkaz. Predstaviteľom brannej moci robili starosti tiež ďalšie problémy. Napríklad veľké množstvo osôb si vybavilo vyčkávacie osvedčenie, ktoré sa vydávali preto, aby netrpel chod dôležitých podnikov. Problematickým sa ukázal štatút domovskej príslušnosti záložníka.³⁴⁶ Mnohé osoby si neplnili ohlasovaciu povinnosť, pričom sa nachádzali na prácach na území Nemeckej ríše. V tejto súvislosti slovenská vláda na žiadosť DMK rozhodla, že nebude predbežne povolávať slovenských občanov, ktorí tu pracovali. Týkalo sa to asi 15 tisíc robotníkov. K zastaveniu ich povolávania však došlo až na poslednú chvíľu. Viaceré povolávacie rozkazy pritom už boli poslané. 31. augusta sa preto uskutočnilo rokovanie vlády s prezidentom Krajinského pracovného úradu z Viedne, na ktorom sa rozhodlo, aby zatiaľ každý robotník zostal na svojom mieste. Jednotlivé podniky zamestnávajúce slovenských robotníkov mali zostaviť zoznamy nenahraditeľných zamestnancov, ktoré potom mali byť predložené slovenskej strane. Tá však mala mať posledné slovo pri rozhodnutí, kto z tejto skupiny môže zostať na mieste a naopak, kto bude povolaný do armády. Ale aj títo „vyreklamovaní“ záložníci mali byť v priebehu 6–8 týždňov vystriedaní staršími robotníkmi. V akom rozsahu sa tieto opatrenia realizovali som však nezistil. Karol Murgaš bol na rokovaní poverený vystúpiť v nemeckom rozhlase a slovenských robotníkov vyzvať, aby zatiaľ zostali na svojich miestach vo fabrikách, kde budú rovnako platní ako na severných hraniciach Slovenska. Vo svojom prejave záložníkov upozornil, že ich masový odsun by v čase vojny citlivo poškodil nemecký priemysel. Zdôraznil pritom osudovú spätosť Slovenska a Nemecka. Aby vojakov upokojil, prehlásil, že ich ženy a deti sú v bezpečí, a že na Slovensku nie je žiadna mobilizácia, len povolávanie najmladších ročníkov na cvičenie.³⁴⁷

V dôsledku uvedených problémov do 30. augusta nastúpilo z celkovo 19 365 povolaných osôb len 4535.³⁴⁸ Preto hneď po vypuknutí vojny 1. septembra zvolal J. Tiso na 8.30 hod. ráno poradu, kde sa mali prerokovať otázky týkajúce sa ďalšej mobilizácie. Prítomní okrem neho boli aj V. Tuka, F. Ďurčanský, nemecký vyslanec H. Bernard a šéf DMK genpor. Barckhausen. Slovenská strana tu súhlasila s povolaním ďalších 7. ročníkov (celkovo 15 ročníkov). Zároveň však bolo dohodnuté, aby mobilizácia prebiehala postupne, aby sa mužstvo zbytočne nekoncentrovalo pri náhradných jednotkách. Najprv sa mali postaviť jednotky z už povolaných ročníkov a potom (podľa možností a potrieb) mali nastupovať jeden po druhom ďalšie ročníky. S týmito pripomienkami genpor. Barckhausen súhlasil.³⁴⁹ V praxi to samozrejme, ako už bolo uvedené, vyzeralo inak.

Povolávaní nemali byť funkcionári HG, četníci (názov žandári sa zaviedol až v októbri

346 VHA Bratislava, f. 55, 55 – 59 – 1, materiál pre expozé vlády.

347 BA – MA Freiburg, bs. RW/5, as. 441, č.s. 499, DMK na OKW/Ausland z 1. 9. 1939.

348 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 2, i.č. 9, č.j. 15 014, telegram pre vel. Bernolák z 30. 8. 1939.

349 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 2, inventárne číslo (i.č.) 9, č.j. 15 025, telegram Turanca Čatlošovi; AAN Varšava, f. Mikrofilmy aleksandryjskie, mf. T 77, R. 878, s. 626 386, správa č. 3 nemeckého vojenského atašé zo 6. 9. 1939.

1939),³⁵⁰ funkcionári HG.³⁵¹ Napriek spomenutým opatreniam muselo MNO zrušiť dovtedajší spôsob povolávania. V inštrukciách adresovaných na MV zo dňa 2. septembra MNO naliehalo, aby príslušné četnícke a policajné orgány v súčinnosti s notárskymi úradmi previedli kontrolu mužstva v zálohe, ktoré ešte nenastúpilo. Všetci záložníci, ktorí by odmietli narukovať k najbližšiemu náhradnému telesu svojej zbrane, mali byť potrestaní podľa platných vojnových ustanovení.³⁵² Pre porovnanie k 9. septembru nastúpilo 68 658 mužov a 1156 gážiztov z celkového počtu povolaných 133 140 mužov a 2 564 gážiztov, k 12. septembru 94 623 mužov a 1435 gážiztov zo 149 111 resp. 2673, k 14. septembru 106 531 resp. 1536 oproti 158 836 resp. 2731. 20. septembra už nastúpilo 115 078 mužov a 1677 gážiztov z celkového počtu povolaných 159 389 mužov a 2740 gážiztov.³⁵³ Celkovo na základe mobilizačných opatrení nastúpilo asi 120 tisíc osôb z celkového počtu vyše 160 tisíc povolaných. Zvyšok pripadal na chorých, oslobodených záložníkov, tých čo sa nachádzali v Ríši a samozrejme tých, čo odmietli narukovať. K tomuto počtu treba pripočítať ešte vojakov základnej vojenskej služby. K 20. 9. tak dosiahla slovenská armáda stav 148 113 osôb. V období druhej svetovej vojny už takéto stavy nikdy nedosiahla.³⁵⁴

Mobilizácia umožnila postaviť poľnú armádu, ktorej stavy boli nasledujúce: k 31. 8 – 12 642, k 1. 9. – 13 351, k 2. 9. – 17 655, k 4. 9. – 19 890, k 5. 9. – 25 660, k 8. 9. – 29 093, k 10. 9. – 32 380, k 11. 9. – 32 310, k 16. 9. – 34 727, k 19. 9. – 40 891, k 20. 9. – 51 103, najväčší stav dosiahla poľná armáda 24. 9. – 51 306.³⁵⁵

Mobilizačné vyhlášky sa vzťahovali na záložníkov bez ohľadu na národnosť. Príslušníci národnostných menšín (vrátane Maďarov), ktorým režim nedôveroval, boli pridelení k náhradným jednotkám.³⁵⁶ Toto nariadenie sa samozrejme nevzťahovalo na príslušníkov nemeckej menšiny. Pôvodne sa už v čase mieru plánovala výstavba nemeckého pluku v slovenskej armáde. Súviselo to s nemeckým tlakom vytvoriť výsadné postavenie svojej menšiny na Slovensku aj v armáde. Status nemeckých jednotiek však v tomto čase nebol ešte jasný. Nakoniec v rámci mobilizácie proti Poľsku v polovici septembra bol vytvorený p. pl. 35, v rámci ktorého bol prápor I/35 (SV – Spišská Nová Ves) vytvorený z členov FS, ktorí dovtedy slúžili v Strážnom prápore Spiš podliehajúcim šéfovi DMK. Nemci však slúžili aj v delostreleckých jednotkách.³⁵⁷ Aj tu však boli problémy s kmeňovou príslušnosťou tej ktorej osoby, keďže príslušníkom nemeckej menšiny bola len v júli 1939 po niekoľkých mesiacoch znovu obnovená branná povinnosť.³⁵⁸

350 Konkrétne vyhláškou MV zo dňa 6. 10. 1939. Úradné noviny 1939, s. 432–433.

351 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy tajné, škatuľa 3, č.j. 24 301, 24 316, 24 354.

352 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy tajné, škatuľa 3, č.j. 24 370, 24 375.

353 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 2, č.j. 15 263, škatuľa 3, č.j. 15 365.

354 VHA Bratislava, f. 55, 55 – 59 – 1, materiál pre expozé vlády; BYSTRICKÝ, J. Pozemné vojská Slovenskej armády na bojiskách 2. svetovej vojny. In: *Apológia*, roč. 1994, č. 6, s. 19.

355 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 6, i.č. 48.

356 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy tajné, škatuľa 3, č.j. 24 431, č.j. 24 535.

357 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, i. č. 108, s. 405–406; O postavení nemeckej menšiny v slovenskej armáde v tomto období pozri: SCHVARC, M.: Správa Franza Karmasina pre Volksdeutsche Mittelstelle o jeho pobyte na východnom fronte v dňoch 1. – 14. júla 1941. In: *Vojenská história*, roč. 9, 2005, č. 4, s. 102–108.

358 Slovenský zákonník 1939, vládne nariadenie 182/39 Sl. z. Karpatských Nemcov od vojenskej služby oslobodilo vládne nariadenie č. 39 z 24. 2. 1939.

Špecifické postavenie mali rasovo prenasledované osoby, teda Židia, na ktorých sa vzťahovalo vládne nariadenie č. 150/1939 z 21. júna 1939. Podľa neho boli všetci židovskí vojaci priradení z vojenskej prezenčnej služby do osobitných pracovných útvarov (nariadenie sa týkalo tiež židovských záložníkov povolávaných na cvičenie).³⁵⁹ Kompetentným miestam sa však postavenie Židov počas vojny nezдалo adekvátne. Preto Predsedníctvo vlády požiadalo už 8. septembra MNO o dôslednejšie a rýchlejšie riešenie tejto otázky. Z aktívnej vojenskej služby mali byť okamžite prepustení všetci Židia, zároveň mali byť všetci povolani k osobným úkonom v pracovných táborech. Strážením zberných pre pracovné tábory mala byť poverená HG. K „osobným úkonom“ mali byť podľa vlády povolani tiež židovskí nevojaci, teda tí, ktorí z rôznych príčin neabsolvovali základnú vojenskú službu.³⁶⁰ „Totálnym“ nasadením Židov na práce sa mali utíšiť hlasy tých, ktorým sa v súvislosti so septembrovou mobilizáciou javilo preradenie Židov na práce ako privilegium.

MNO na túto žiadosť zareagovalo okamžite. Podľa rozkazu veliteľstva „Bernolák“ z 9. septembra mali byť vo zvláštnych pracovných táborech sústredení všetci Židia – dôstojníci, rotmajstri, mužstvo prezenčnej služby a v zálohe. Na pravej ruke mali byť označení 5 cm širokou modrou páskou. Vojenskú rovnošatu mali prechodne nosiť bez označenia hodností a bez výložiek a rukávových odznakov. Nesmeli nosiť pobočnú zbraň, žiadne odznaky ani vyznamenania. Výnimku mali mať lekári a lekárnici.³⁶¹ Táto výnimka sa však nezlučovala s predchádzajúcou požiadavkou Predsedníctva vlády a nesúhlasila s ňou pravdepodobne ani nemecká strana. Zrušila sa preto už v nasledujúcom rozkaze z 12. septembra.³⁶² Nemci pritom protestovali, že ich služobne nižší vojaci a dôstojníci museli zdraviť Židov s vyššou hodnosťou. Židovské pracovné útvary mali byť umiestnené izolovane, vychádzky obmedzené a styk s civilným obyvateľstvom zakázaný. V rámci svojho zadelenia Židia nemohli vykonávať ani len kancelárske práce, vedúce miesta v skladoch, pomocníkov vo vojenských zátiažiacich, tľmočníkov atď.

Realizácia týchto opatrení však od začiatku viazla na technických problémoch, ktoré spreádzali mobilizáciu. Dočasné pracovné skupiny Židov sa preto pokúšala svojvoľne organizovať tiež samotná HG. Práce mali pravdepodobne prevažne diskriminačný, trestný charakter, ekonomická racionalita takejto činnosti gardistov príliš nezaujímala.³⁶³ Predstavitelia režimu sa s takýmto stavom nechceli zmieriť a vláda preto rozhodla, že ministerstvo začne hneď po skončení mobilizácie organizovať židovské pracovné tábory vo vlastnej réžii. Jeho podriadené orgány o tom boli informované už 22. septembra.³⁶⁴ Konkrétne smernice pre ich organizovanie potom vyšli 27. septembra. Legislatívne boli tieto opatrenia podchytené vlád-

359 Slovenský zákonník 1939, vládne nariadenie 150/39 Sl. z.

360 SNA, f. Úrad predsedníctva vlády, škatuľa 35, zč. 9940/39.

361 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 2, i.č. 9, č.j. 15 152, nariadenie MNO – HVV z 9. 9. 1939.

362 „Tam, kde sa ukáže nevyhnutne potreba lekára – žida k výkonu lekárskej praxe u vojska, má ju konať ako z aktívnej služby prepustený civil, t.j. v občianskom obleku s odznakom /modrá páska, cez ňu páska s červeným krížom na ľavom záloktí.“ VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 2, i.č. 9, č.j. 15 152, nariadenie vel. Bernolák z 12. 9. 1939.

363 Zatiaľ poznám iba jeden konkrétny prípad. Podľa Ústredne štátnej bezpečnosti v Michalovciach nútila miestna HG Židov vo veku 19 – 45 rokov kopať protiletcké zákopy a to napriek tomu, že išlo o úplne zbytočnú prácu. Aby sa z tejto povinnosti vykúpili, museli zaplatiť 60 tisíc Ks. SNA, f. 209, 209 – 28 – 2.

364 NIŽŇANSKÝ, E. – BAKA, I. – KAMENEC, I.: Holokaust na Slovensku 5. Židovské pracovné tábory a strediská na Slovensku 1938 – 1944. Dokumenty. Bratislava 2004, s. 47, dok. č. 8.

nym nariadením č. 208/1939 Sl.z. zo dňa 1. septembra, ktorým nadobudli účinnosť predpisy zákona na obranu štátu č. 131/1936 a vládneho nariadenia č. 185/1938 Sb. z. a n. o osobných úkonoch a inej účasti za brannej pohotovosti štátu. Konkrétne zdôvodnenie potreby vytvorenia táborov spočívalo v nasledujúcom vyhlásení: „Vzhľadom na to, že židovské obyvateľstvo nie je povolávané k vykonávaniu činne vojenskej služby, ale len k službe pracovnej, je potrebné, z dôvodov vyrovnávania povinností voči štátu medzi obyvateľstvom, aby z rozdielneho osobného zaťaženia nenastali u ostatného obyvateľstva pre štát psychologicky nepriaznivé zjavy, požadovať od židov iné osobné obete.“

Na základe tohto nariadenia organizovalo MV v októbri niekoľkotýždňové židovské pracovné tábory pre židovských mužov – záložníkov vo veku od 20 do 50 rokov.³⁶⁵ Ich súpis mal byť ukončený do 6. októbra. Takéto tábory vznikli v Plaveckom Podhradí, Novom Meste nad Váhom, Poprade, v okolí Banskej Bystrice a v okolí Prešova a Humenného. Po materiálnej stránke ich udržiavali sami povolanci a židovské ústredné organizácie.³⁶⁶ Na druhej strane v súvislosti s demobilizáciou inštruovalo MV veliteľstvo poľnej armády, že tí Židia, ktorí si už stihli odslúžiť 25 dní, majú byť prepustení mimo činnú službu.³⁶⁷ To by mohlo znamenať, že títo do pracovných táborov nastúpiť nemuseli. Je príznačné, že predstavitelia slovenských Židov proti týmto diskriminačným opatreniam neprotestovali a väčšina židovských záložníkov aj včas vyhovela povolávacím rozkazom.³⁶⁸ Zástupcovia slovenských Židov si pritom veľmi dobre uvedomovali, že akékoľvek protesty a nezájum plniť tieto príkazy by len zhoršili postavenie židovskej komunity.³⁶⁹ Treba ešte dodať, že v pracovnej službe počas vojny museli slúžiť aj Židia, ktorí sa v tomto čase chceli vysťahovať z krajiny, napriek tomu, že už mali vybavené náležité formality. Toto nariadenie bolo zrušené až 30. septembra.³⁷⁰

Opačný bol prípad záložníkov maďarskej národnosti, chránených princípom reciprocity, ktorých časť (policačné orgány predpokladali, že na príkaz maďarského vyslanectva) zvolávacie rozkazy skutočne neuposlúchla. Podľa Policačného riaditeľstva v Bratislave išlo hlavne o osoby, ktoré mali trvalú domovskú príslušnosť na území, ktoré bolo v novembri 1938 odstúpené Maďarsku.³⁷¹ Dňa 10. septembra sa na stránkach Slováka objavil článok pod názvom „Fantastické výmysly“. S rozhorčením sa tu reaguje na správu, ktorú rozšírila maďarská propaganda, že „Slováci húfne utekajú na maďarské územie“. ³⁷² MV napriek tomu už 12. septembra inštruovalo všetky podriadené orgány na maďarsko – slovenskej hranici, aby celú záležitosť prešetrili. Orgány Finančnej stráže posilnené o jednotky četníctva a HG nahlási-

365 Malo sa to týkať aj cudzincov (pokiaľ sa to nepriečilo medzinárodnému právu a medzištátnym zmluvám), občanov spornej štátnej príslušnosti, bezdomovcov.

366 NIŽŇANSKÝ, E. – BAKA, I. – KAMENEC, I.: c.d., s. 48–52, dok. č. 9.

367 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 3, i.č. 12, č.j. 15 533, telegram vel. Bernolák zo 6. 10. 1939.

368 Už 20. 9. sa zástupcovia slovenského židovstva stretli v Bratislave, kde jednomyselné prijali návrh MV, aby technické a administratívne vedenie táborov prevzali centrálné židovské organizácie. NIŽŇANSKÝ, E. – BAKA, I. – KAMENEC, I.: c.d., s. 55–57, dok. č. 14.

369 Uvedené skutočnosti možno dokumentovať na základe korešpondencie medzi MV a vtedy ešte existujúcimi židovskými organizáciami. VHA Praha, f. Zbierka – Slovenská armáda 1939 – 1945, škatuľa 13, č. j. 209 829, memorandum židovských organizácií z 20. 9. 1939.

370 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 3, i.č. 11, č.j. 15 508, nariadenie MNO – HVV z 30. 9. 1939.

371 SNA, f. MV, škatuľa 21, zč. 11 669/39, hlásenie Policačného riaditeľstva zo 6. 9. 1939.

372 Slováč, 10. 9. 1939, s. 3.

li niekoľko prípadov úteku občanov maďarskej národnosti, o hromadnej emigrácii však nezistili nič.³⁷³

Priebeh mobilizácie poznačilo tiež niekoľko lokálnych konfliktov medzi rukujúcimi záložníkmi a štátnou mocou. Nie každý incident však mal politický podtext, vo viacerých prípadoch išlo o bežné výtržnosti opitých záložníkov. Väčšinu spracovala dobre fungujúca propaganda, ktorá vykreslovala slovenských vojakov ako hrdinov a záchrancov slovenskej samostatnosti, ako i strach z následnej perzekúcie v období zostrených bezpečnostných opatrení.³⁷⁴ Na druhej strane nálada, ktorá panovala medzi vojskom, mala ďaleko od obrazu bojovým duchom nadchnutého vojaka vytváraného propagandou. Toto tvrdenie možno dokumentovať na príklade nepokojov z 15. septembra, ktoré vypukli medzi záložníkmi sústrednými v Kremnici.

Kremnická vzbura je považovaná za najväčšie protivojnové vystúpenie v septembri 1939 na Slovensku. Marxistická historiografia uvádza tiež vzbury v ďalších miestach. (Levoča, Kežmarok, Banská Štiavnica, Bánovce nad Bebravou, Nitra, Zvolen, Brezno). Doterajší výskum však tieto prípady nepotvrdil. Za pôvodcov vzbury četníci označili vojakov komunistického a evanjelického zmysľania. Vzbúrení vojaci sa previnili tým, že opustili posádku a odišli do mesta, kde prevolávali protivládne heslá. Údaje o počte protestujúcich vojakov sa rôznia a pohybujú od 1 000 do 3 000. „Zaistiť poriadok a klud v meste“ sa pokúšalo četníctvo, polícia, jednotky HG a FS, celú situáciu napokon vyriešil hustý dážď a príchod vojenského oddielu s tromi obrnenými autami. V nasledujúcich dňoch bezpečnostné orgány preventívne zatkli niekoľko civilných osôb, ktoré ako nespoľahlivé dodali do Ilavy.³⁷⁵ Marxistická historiografia zámerne zveličovala význam vojenskej vzbury v Kremnici. Nie je pravda, že minister F. Čatloš a veliteľ HG A. Mach osobne vyjednávali s vojakmi, ani to, že poriadok v meste sa podarilo nastoliť až potom čo vojakom sľúbili, že nebudú nasadení na frontu.³⁷⁶ V skutočnosti Čatloš prišiel do Kremnice 17. septembra, keď už boli nepokoje zažehnané. Okrem toho príčiny nespokojnosti zo strany rukujúcich záložníkov nespočívali ani tak v uvedomovaní si vlastnej účasti na vojenskej agresii, ako v problémoch sociálneho charakteru. Krajinské veliteľstvo četníctva medzi hlavné príčiny nepokojov uviedlo zlé ubytovanie, nedostatočnú stravu záložníkov, strach o doma zanechané rodiny, ako i fakt, že vojaci sa pre nedostatok dôstojníkov „povalovali po dobu niekoľkých dní bez zamestnania“. Účast civilného obyvateľstva bola na základe vyšetrovania vylúčená.³⁷⁷ O názorovej nevyhranenosti búriacich sa vojakov svedčí fakt, že na druhý deň sa skupinky opitých vojakov dobýjali do židovských obchodov, vykrikovali protižidovské heslá a majiteľov okrádali o alkohol. Podobné incidenty sa vyskytli tiež na iných miestach Slovenska. Okresný úrad v Kremnici preto na-

373 SNA, f. MV, škatuľa 21, zč. 12 035/39, telefonogram MV z 12. 9. 1939.

374 SNA, f. MV, škatuľa 21, zč. 11 531/39; škatuľa 22, zl. 12 409/39; Ako príklad možno uviesť prípad, ktorý sa odohral na železničnej stanici v Čadci. Dňa 5. 9. sem prišiel osobný vlak, z ktorého vystúpilo asi 100 rukujúcich záložníkov. Už vo vlaku robili výtržnosti, okrádali a fyzicky ohrozovali cestujúcich a železničný personál. V Čadci sa zhromaždili pred bufetom, kde sa domáhali alkoholu. Na privolaných četníkov hádzali kamene a pokrikovali: „Vy židobolševici, vy nie ste slovenskí četníci...“ SNA, f. MV, škatuľa 22, zč. 12 373/39, hlásenie Krajinského vel. četníctva.

375 SNA, f. MV, škatuľa 22, zč. 12 373/39, hlásenie Krajinského vel. četníctva z 18. 9. 1939.

376 Pozri napríklad *Za národné oslobodenie, za novú republiku. (1939 – 1945)*. Bratislava 1988, s. 146.

377 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, Prezídium 1939 – 1940 I. časť, spisy dôverné, škatuľa 3, č.j. 2 551, hlásenie Krajinského vel. žandárstva z 31. 10. 1939.

riadil zatvorit všetky židovské obchody.³⁷⁸ Podľa informácií, ktoré o príčinách vzbury poskytol nemeckej strane slovenský vyslanec v Berlíne M. Černák, túto situáciu využilo „niekoľko židovských a českých buričov“. Tí v dave vykrikovali bolševické heslá. Slovenských vojakov pritom vykreslil ako nevinné obeť. Keďže Černákovi išlo najmä o rehabilitáciu slovenskej armády, je otázne do akej miery je toto hodnotenie hodnoverné.³⁷⁹

Kremnická vzbura mala pomerne veľký ohlas v zahraničnej tlači mimo priameho vplyvu nacistického Nemecka. Možno poukázať na významné americké denníky (New York Times, Daily Tribune Chicago atď.). Informácie o slovenskej účasti vo vojne, aj keď značne tendenčné a niekedy nepravdivé, im sprostredkovali periodiká protilúdacky zameraných krajanových organizácií. Taká bola tiež správa, že „jedine osobná intervencia gen. Čatloša, ministra vojny, zachránila slovenských vojakov od nemeckého ťažkého trestu. Čatloš sa ponáhlal z poľského frontu a prišiel do Kremnice práve 24 hodín pred tým, ako vypršala lehota ultimáta, ktorú nacisti Slovákom dali. Ultimátum znelo: „Pôjdete na front, alebo budete postrieľaní.“³⁸⁰ Podobným spôsobom písala tiež britská tlač, informácie od nej prevzala aj poľská tlač, ktorá priniesla správu, že „v Bratislave 2000 slovenských vojakov odmietlo poslušnosť nemeckým dôstojníkom“, v Žiline zase podľa nej v uliciach mesta protestoval prápor slovenského vojska.³⁸¹ Treba povedať, že v septembri zahraničné médiá, ktoré boli mimo dosah vplyvu nacistického Nemecka, priniesli viac podobných informácií – najmä o situácii v Protektoráte. Podľa českého historika J. Šolca bola takáto aktivita aranžovaná pravdepodobne britskou a československou spravodajskou službou a mala propagandisticky podporiť snahu o uznanie čs. odboja.³⁸²

Ako vyplýva z hlásenia príslušnej četníckej inštalácie, pod kremnický prípad sa podpísali tiež technické problémy, ktoré spomalili priebeh mobilizácie. Viacerí záložníci nastupovali ešte aj vtedy, keď najstaršie ročníky demobilizovali. Napríklad záložníci, ktorým vypršalo vyčkávacie osvedčenie, nastupovali až do 5. októbra 1939.³⁸³ Pritom väčšina mužstva sa do bojových akcií na poľskom území vôbec nezapojila, nehovoriac o tých, ktorí prišli až po skončení bojových akcií slovenskej armády. Z toho dôvodu si mnohí kládli otázku, načo sú ešte na vojne. K tomu sa pridával strach o vlastné rodiny a hospodárstvo, o ktoré sa nemal kto starať. Obrovský nábor záložníkov spôsoboval chaos, ktorý sa stupňoval v dôsledku akútneho nedostatku dôstojníkov. Preto bolo len veľmi ťažké udržať vo vojsku poriadok, disciplínu a bojového ducha.

O situácii, ktorá v armáde panovala, informuje správa vel. „Bernolák“. Okrem iného sa tu konštatuje, že vojaci nepoznajú svojich veliteľov rôl a práporov, v ubykáciách nie je poriadok, mužstvo chodí nedbanlivo ustrojené, nezdraví, túla sa svojvoľne bez priepustky. Komicky pôsobí nasledujúca časť hlásenia: „Niektorí vojaci na preplnených voj. vozidlách /: hlavne autách:/ zosmiešňujú armádu tým, že si dávajú pri jazde na hlavu a pod. rôzne predmety nevojenské, divadelné atď.:/ helmy rôzneho druhu a pod.“ O šírení protirežimistických a polo-

378 SNA, f. MV, škatuľa 22, zč. 12 373/39, hlásenie Krajinského vel. četníctva z 18. 9. 1939.

379 NA Praha, f. 172, škatuľa 17, s. 248 298, hlásenie Woermanna z 27. 9. 1939 o rozhovore s Černákom; BA – MA Freiburg, RW/5, as. 441, č.s. 524, AA na OKW/Ausland z 29. 9. 1939.

380 NA Praha, f. Zahraničný tlačový archív, škatuľa 721.

381 Polska zbrojna, 19. 9. 1939, s. 2, Otwarta rewolta w Słowacji.

382 ŠOLC, J.: Podpalte Československo...c.d., s. 70–71.

383 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 3, č.j. 15 534 taj., výnos MNO (HVV) z 5. 10. 1939.

nofilských tendencií medzi mužstvom sa však v správe nepíše nič. Podľa rozkazu veliteľstva „Bernolák“ z 19. septembra mali byť zistené závady okamžite odstránené, keďže „ohrozuju a poškodzujú v očiach príslušníkov nemeckej armády, ako aj u občanstva, dobré meno našej armády.“ V tejto súvislosti bol nariadený intenzívny výcvik v podriadených útvaroch a jednotkách.³⁸⁴ Podľa inštrukcií 2. (spravodajského) oddelenia HVV v Bratislave z 19. septembra mali jeho orgány „potierať nepriateľskú a polonofilskú propagandu“ medzi vojskom, vybudovať dôvernú sieť medzi mužstvom, kontrolovať rozhlasové prijímače umiestnené vo vojenských ubikáciách a prevádzať časté prehliadky vojenského odevu, a to v snahe dopátrať sa nepriateľských letákov a „tendenčných“ dopisov.³⁸⁵ Okrem toho od 18. septembra začal v rozhlase cyklus propagandistických prednášok pre vojakov, ktorí sa mali naučiť „poznať históriu svojho národa ...cez slovenské pravdivé okuliare“.³⁸⁶ Tlač ani rozhlas o problémoch v armáde písať nesmeli. S mlčaním museli obísť aj vzburu v Kremnici. Práve naopak, nálady vo vojsku propaganda vykresľovala len v tom najlepšom svetle. Napríklad Slovenská politika už 5. septembra 1939 napísala: „Naši smelí slovenskí vojaci nastupujú, aby chránili svoj národ a svoju vlasť. Tento nástup je celkom inakší, ako bol napríklad vlni v jeseni. Všade vidíte nadšenie, ktoré zračí z očí našich vojakov tých jednoduchých, i tých vyšších, z očí im sršia iskry zápalu a odvahy...“³⁸⁷

Uvedené problémy vyriešila až postupná demobilizácia najprv vo forme dovolení, ku ktorej MNO okamžite pristúpilo (pozri nasledujúcu podkapitolu).

3. Činnosť pozemných jednotiek slovenskej poľnej armády v ťažení proti Poľsku

Slovenská armáda sa sformovala z bývalej československej armády, resp. z veliteľstiev, útvarov a ústavov, ktoré sa v čase rozpadu republiky nachádzali na území Slovenska. Konečnú podobu nadobudla na základe reorganizácie z 2. mája 1939.³⁸⁸ Skladala sa z najvyššieho veliteľa, MNO, ktorému podliehali 3 Vyššie vel.: VV 1 (SV – Trenčín, V – gen. II. tr. Anton Pulanich), VV 2 (SV – Banská Bystrica, V – pplk. pech. Ján Imro), VV 3 (SV – Prešov, V – plk. gšt. Augustín Malár) a priamo niektoré útvary a ústavy. Najvyšším veliteľom bol podľa ústavy prezident, ktorým sa v októbri stal Jozef Tiso. Súčasťou MNO bolo Hlavné vojenské veliteľstvo. Zložky armády sa delili na zbrane a služby.

Podľa zbrani sa armáda členila:

Pechota: 5 peších plukov, 6 samostatných praporov (SP), cyklistický prapor, prapor útoč-

384 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 2, i. č. 10, č.j. 15 276, zistené závady v kázni, vystupovaní a poriadku u útvarov.

385 VHA Bratislava, f. VDO 2 – VV 2, škatuľa 1, č.j. 7 459, smernice pre spravodajskú službu v zázemí zo 14. 9. 1939.

386 Slovák, 19. 9. 1939, s. 3.

387 Slovenská politika, 5. 9. 1939, s. 3, Nastupujeme!

388 VÚA – VHA Praha, f. Zbierka – Slovenská armáda 1939 – 1945, i.č. 17/21, č.j. 202 326.

nej vozby, prápor kanónov proti útočnej vozbe (KPÚV), oddiel pozemnej obrany proti lietadlám.

Letectvo (vzdušná zbraň): letecký pluk.

Ženijné vojsko: ženijný pluk.

Jazdectvo: tri samostatné koruhve a tri vozatajské eskadrony – rozkazom z 15. augusta sa zrušili a vytvorili sa 3 jazdecké priezvedné oddiely (JPO),³⁸⁹ vojenský žrebčinec.

Delostrelectvo: delostrelecké (del.) pluky 1, 2, 3, 4, 51 (motor.), 52; 153 (protiletadlový).

Automobilové vojsko: automobilový pluk.

Telegrafné vojsko: telegrafný prápor I, II, III.

Služby mala armáda: duchovnú (katolícka a evanjelická), zbrojnú, zdravotnícku, intendantnú, veterinárnu, remontnú, stavebnú, doplnovaciu, justičnú, vojenskú železničnú.

Jednotlivým VV boli pred vojnou podriadené nasledovné útvary a jednotky zbraní:

VV 1: p. pl. 4, p. pl. 5, samostatný prápor II, del. pl. 1, JPO 1, automobilový oddiel I, ženijná rota 1, telegrafný prápor III.

VV 2: p. pl. 3, SP I, III, IV, del. pl. 2, JPO 2, automobilový oddiel II, ženijná rota 2, telegrafný prápor I.

VV 3: p. pl. 1, p. pl. 2, SP V, VI, del. pl. 3, del. pl. 4, JPO 3, ženijná rota 3, telegrafný prápor II, automobilový oddiel III.³⁹⁰

V oblasti správnej boli jednotlivým VV podriadené aj jednotky leteckého pluku.

Priamo MNO podliehali: cyklistický prápor, del. pl. (protiletadlový) 153, del. pl. 51, del. pl. 52, prápor útočnej vozby, automobilový pluk, oddiel pozemnej obrany proti lietadlám, prápor KPÚV, ženijný pluk, letecký pluk.

Vojenským opatreniam súvisiacim s mobilizáciou slovenskej armády predchádzalo povolanie záložných dôstojníkov, učiteľov, na mimoriadne cvičenie v zbrani, ktoré sa realizovalo v dvoch skupinách počas letných prázdnin. 11. augusta sa na severe Slovenska vytvorili tzv. letné stanice, ktoré slúžili ako základnice pre pohraničné cvičenie vojska.³⁹¹ Podľa nariadenia z 24. augusta mali byť jednotky Finančnej stráže na hranici s Maďarskom posilnené príslušníkmi HG. Aby nedošlo k pohraničným incidentom, mali byť gardisti vyzbrojení a vyzstrojení ako vojaci. Službu na oddeleniach Finančnej stráže mali nastúpiť 27. augusta. Deň predtým MNO požiadalo Hlavné vel. HG (HV HG), aby sa podieľalo tiež na ochrane hranice s Treťou ríšou (včítane Protektorátu Čechy a Morava).³⁹² Paralelne s tým boli vojenské jednotky presúvané na severnú hranicu. Tu sa zoskupili do štyroch skupín: Oravská (SV – Ružomberok), Podtatranská (SV – Spišská Belá), Šarišská (SV – Prešov), Zemplínska (SV – Humenné). K dispozícii bola tiež záloha VV 3 v Prešove.³⁹³ Na čele tohto zoskupenia bol veliteľ VV 3 plk. gšt. Augustín Malár. Netrvalo však dlho, keďže po príchode nemeckých jednotiek mimo ochrannú zónu sa slovenské jednotky preskupili na východ od Vysokých Tatier. Jednotlivé skupiny mali mať nasledovné vel.: Podtatranská (SV – Spišská Belá), Lubotínska (SV

389 VHA Bratislava, f. VHA Bratislava, f. MNO 1939–1945, spisy tajné, škatuľa 2, i.č. 8, č.j. 24 147/39, rozkaz ministra národnej obrany gen. I. tr. F. Čatloša.

390 BA – MA Freiburg, bs. RH/31/IV, as. 2, organizácia slovenskej armády k 28. 8. 1939, s. 14–30.

391 VHA, Bratislava, f. 55, 55 – 55 – 3, výťah z expozé ministra národnej obrany prednesenom pred branným výborom snemu.

392 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 1, 4.

393 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 3–4.

– Lubotín), Bardejovská (SV – Bardejov), Poľanská (SV – Giraltovce).³⁹⁴ Obsadené boli útvarmi VV 3, z ktorých sa vytvorila 3. divízia.³⁹⁵

Ako som už spomenul 29. augusta vzniklo Vel. slovenskej poľnej armády (krycí názov „Bernolák“) v Spišskej Novej Vsi na čele s gen. I. tr. F. Čatlošom. Do jeho podriadenosti patrili 3 pešie divízie: 1. („Jánošík“, V – gen. II. tr. Anton Pulanich), 2. („Škultéty“, V – pplk. pech. Ján Imro), 3. („Rázus“, V – plk. gšt. Augustín Malár), neskôr k nim pribudla Rýchla skupina („Kalinčiak“). Divízie sa vytvorili z troch VV. Zároveň však došlo k určitým zmenám, z dôvodu presunu divízií k hraniciam a ich následnému formovaniu. Ako som už naznačil jednotky 3. divízie mali za úlohu kryť hranice na východe Slovenska. Rozkaz pre presun 1. divízie vyšiel už 26. augusta. Jej jednotky sa mali presunúť do priestoru Levoča – Spišské Podhradie – Spišská Nová Ves – Prešov. Vel. 1. divízie sa na druhý deň presunulo do Spišskej Novej Vsi.³⁹⁶ 31. augusta došlo k posilneniu 1. divízie, keďže sa jej mal podriaďiť p. pl. 1 (SV – Levoča) z 3. divízie.³⁹⁷ Okrem toho tesne pred vypuknutím vojny sa do zostavy 1. divízie zapojil tiež p. pl. 6, ktorý vznikol zlúčením SP I, III, IV. Tie patrili do zostavy 2. divízie. Samostatný prápor III pritom od 30. augusta prehradil všetky prechody cez Vysoké Tatry.³⁹⁸ Na druhej strane zo zostavy 1. divízie bol vyňatý p. pl. 5, ktorý sa stal súčasťou pohyblivej zálohy slovenského armádneho veliteľstva. SV si vytvoril v Prešove.³⁹⁹ SP II. 1. divízie prešiel do podriadenosti 3. divízie, kde spolu s SP V. a VI. vytvoril p. pl. 21.

V dôsledku uvedených zmien boli divízie, okrem iného, zložené z nasledujúcich peších a delostreleckých plukov:

1. *Jánošík* – p. pl. 1 (V – pplk. pech. Pavel Kuna); p. pl. 4 (V – pplk. pech. Ladislav Bodický, od 14. septembra mjr. pech. Emil Krivoš); p. pl. 6 (V – mjr. pech. Mikuláš Markus); del. pl. 1 (V – mjr. del. Mirko Vesel).
2. *Škultéty* – p. pl. 3 (V – mjr. pech. František Krakovský), del. pl. 2 (V – mjr. del. Július Smutný)
3. *Rázus* – p. pl. 2 (V – mjr. pech. Ján Stenzinger, od 14. septembra mjr. pech. Karol Kubíček), p. pl. 21 (V – ?, od 14. septembra mjr. pech. Ondrej Zverin), del. pl. 4 (V – mjr. del. Emil Perko); del. pl. 3 (V – ?).⁴⁰⁰

P. pl. 5 (plk. pech. Eduard Lifka) sa po presune 2. divízie na východ začlenil do 3. divízie. 7. septembra do 2. divízie prešiel p. pl. 2.⁴⁰¹ Podľa hlásenia DMK z 28. augusta už prebiehala

394 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 5, i.č. 25, všeobecný operačný rozkaz č. 1. z 28. 8.

395 29. 8. bolo zloženie skupín nasledovné: Podtatranská: I/1, II/1, III/1 prápory, I/4, II/4, III/4 del. oddiely; Lubotínska: III/2 prápor; Bardejovská: I/2, II/2 prápory, I/3, II/3, III/3 del. oddiely; Poľanská: samostatné prápory V, VI, JPO 3. VHA Bratislava, f. Bernolák, č.j. 15 018, spojovací rozkaz č. 1.

396 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, i. č. 108, s. 290, všeobecný operačný rozkaz č. 1 VV 1 z 26. 8. 1939; škatuľa 96, Vojnový denník VV 1 intendancia, s. 3.

397 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 11.

398 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. s. 10.

399 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, i. č. 108, rozkaz vel. Jánošík pre vel. Albert z 31. 8. 1939.

400 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 2, i.č. 9, č.j. 15 008, hlásenie 3. oddelenia vel. Bernolák; Zbiory Specjalne Biblioteki Naukowej Wojskowego Biura Badań Historycznych (ďalej ZSBN WBBH), Mikrofilmy aleksandryjskie, T-312, R-479, s. 069 536, situačná mapa z 1. 9. 1939 do 17.00 hod.

401 SNA Bratislava, f. 55, 55 – 59 – 2, výpis z kroniky p. pl. 2.

výstavba B útvarov, konkrétne p. pl. 35 (V od 14. septembra mjr. pech. Jozef Tlach) a p. pl. 18 (V od 14. septembra pplk. pech. Michal Širica).⁴⁰²

Dňa 1. septembra viedla nemecká armáda aj z územia Slovenska útok proti Poľsku. Do bojových operácií bola nasadená aj časť síl slovenskej poľnej armády, a to na priamy rozkaz gen. F. Čatloša. Slovenská republika pritom vojnu Poľsku nevyprovokovala. Ako už bolo spomenuté (pozri podkapitolu I/4) už v noci z 31. augusta na 1. septembra vyšli rozkazy na prípravu útvarov k pochodu v plnej bojovej pohotovosti. Prvý rozkaz na postup slovenských síl vydal Čatloš ústne už o 5.00 hod. Ten bol potvrdený všeobecným operačným rozkazom č. 1 o 8.00 hod.⁴⁰³ Následne Čatloš o 15.45 hod. vydal tiež všeobecný rozkaz, ktorý uverejnila aj dobová tlač. Tu sa okrem iného píše: „Dôstojníci, rotmajstri, vojaci! Znovu nastala dejinná skúška slovenského národa, slovenského vojska. Naše záujmy spojili nás s nemeckou armádou a postavili do nepriateľského pomeru s Poľskom. Nepriateľstvo sa započalo už dnes! Podľa toho, ako sa naše vojsko v boji zachová, budú nás posudzovať teraz i v budúcnosti... Na našej odhodlanosti, disciplíne a rozvahe spočíva teda aj životná otázka nášho jestvovania ako štátu a národa....Odhodlané Nemecko potrebuje odhodlaného spojenca. Spoločnú túžbu oslobodiť ujarmených bratov v Poľsku, splníme spoločným úsilím...Nariaďujem: mužne ísť do boja, odvážne a energicky plniť vôľu hlavy štátu, slovenskej vlády a celého národa, nevyhýbave poslúchať rozkazy moje a mojich predveliteľov, iniciatívne a statočne vydobýť slobodu neslobodných Slovákov!“⁴⁰⁴ Do bojov na poľskom území bola nasadená 1. divízia, ktorej veliteľstvo sa od 31. augusta nachádzalo v Levoči. 1. septembra po obdržaní rozkazov na postup do Poľska sa presunulo ďalej k hraniciam do Spišskej Belej,⁴⁰⁵ (od 5. 9. – Spišská Stará Ves). Podľa všeobecného operačného rozkazu č. 1 mali jednotky 1. divízie postupovať na všeobecnom operačnom smere Spišská Belá – Nowy Targ v súlade s útvarmi nemeckej 14. armády, ktorá operovala na všeobecnom operačnom smere Dolný Kubín – Nowy Targ. Zároveň jednotky 3. divízie dostali za úlohu udržať slovensko – poľskú hranicu od čiar Nowy Sącz – Stará Lubovňa.⁴⁰⁶

Postup jednotiek 1. divízie bol od začiatku rýchly. I/1 prápor (V – stot. pech. Jozef Albrecht) dosiahol už o 9.15 hod. Tatranskú Javorinu a Podspády. Podľa hlásenia v denníku veliteľstva „Bernolák“ „občania Javoriny srdečne vítali našich vojakov a zaslali p. gen. Pulanichovi kyticu a tlmočili vďaka za oslobodenie Javoriny.“⁴⁰⁷ Podľa ďalšieho hlásenia o 14.30 hod. jadro práporu opustilo Podspády a jeho zaisťovacie jednotky dosiahli Jurgów.⁴⁰⁸ Na nepriateľský odpor však slovenské jednotky nenarazili. Javorinu pritom mala pôvodne brániť jedna čata Straže hranicnej a Jurgów 1 čata z práporu ON „Zakopane“, ktoré však v dôsledku nemeckého útoku veľmi rýchlo ustúpili. Išlo o jednotky patriace do zostavy 1. pluku

402 BA – MA Freiburg, bs. RH/31/IV, as. 2, s. 14–30.

403 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 13.

404 Slovák, 3. 9., s. 6; Pozri tiež NIŽŇANSKÝ, E.: Slovenská účasť..., c.d., s. 189; VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 15.

405 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, Vojnový denník VV 1 intendancia, s. 4.

406 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, inv. č. 108, mjr. gšt. K. Brezany: Slovensko – poľské ťaženie, s. 2.

407 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 14.

408 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 14.

horských strelcov 1. horskej brigády.⁴⁰⁹ Dobová vojenská propaganda interpretovala po vojne uvedené skutočnosti ako prejav najvyššieho hrdinstva, ktoré malo klásť základ budovania vojenských tradícií. Napríklad časopis Slovenské vojsko už vo svojom prvom čísle v januári 1940 napísal: „1. septembra 1939 odhodlane a oduševnene dala sa na pochod slovenská armáda po boku nemeckej brannej moci, aby oslobodila bratov, ktorí museli 20 rokov žiť pod cudzím panstvom. Túto čestnú úlohu prideluje minister generál Čatloš I. divízii, ktorá má v čele práve 1. peší pluk z Levoče. Zhodou okolností 1. septembra 1. divízia, 1. pluk a I. prápor 1. pluku prekračuje ako prvý štátne hranice, aby priniesol bratom na druhej strane vytúžené oslobodenie. Slnko vychádza nad Tatrami, rozlieva svoje lúče a s ním rozvinujú sa aj naše prápory vpred... Vojaci sa vrhajú na závary a za niekoľko sekúnd ich odstraňujú. Vchod do Poľska je voľný. Udivení Poliaci nemajú ani času klásť odpor a utekajú, zanechávajú všetko na mieste...“⁴¹⁰

Prvé jednotky dosiahli do večera 1. septembra čiaru od východu: Bielovodská dolina – Javorina – Jurgów – Łapszanka – Niedzica – Dunajec.⁴¹¹ I/1 prápor, ktorého SV bolo v Jurgówe, (tiež 4/5 del. batéria) však dvomi rotami zaistil aj územie ďalej na sever až po Bialku, kde sa dostal už o 19.15. hod.⁴¹² Ďalšie jednotky podliehajúce p. pl. 6 na západnej osi boli v tom čase ešte len v Ždiari. Jednotky podliehajúce vel. p. pl. 1 boli ešte na slovenskom území okrem III/1 práporu (krátko na to prešiel do podriadenosti vel. p. pl. 4), ktorý bol severne od Spišskej Starej Vsi, zaistovacie jednotky mal v priestore Hańszowa. Jednotky podriadené p. pl. 4 boli ešte tiež na Slovensku.⁴¹³ Na nepriateľský odpor slovenské jednotky nenarazili. Najväčším problémom preto od začiatku boli narušené dopravné komunikácie, mosty, ktoré ustupujúce jednotky ničili. Na ich opravu malo byť podľa rozkazu veliteľstva „Bernolák“ z 2. septembra použité aj civilné obyvateľstvo.⁴¹⁴ Problémom od začiatku bolo tiež zásobovanie jednotiek proviantom, pre nedostatok mobilných prostriedkov, ako i pre zničené poľské cesty a ťažký terén.⁴¹⁵

Podľa všeobecného operačného rozkazu č. 2 vel. 1. divízie z 1. septembra, ktorý vyšiel o 23. 15. hod. sa mali jej jednotky rozdeliť do troch podskupín a postupovať vo všeobecnom operačnom smere Spišská Belá – Nowy Targ. Slovenská armáda tak mala pomáhať nemeckým jednotkám postupujúcim západne od Vysokých Tatier. Ľavá podskupina (I/6, II/6, III/6, I/1 prápory, III/2 del. oddiel, 5/4 batéria) podriadená vel. p. pl. 6 (V – mjr. pech. Mikuláš Markus) mala postupovať v dvoch prúdoch na Nowy Targ. Prvý (I/6, II/6 prápory, III/2 del. oddiel) mal postupovať smerom Ždiar – Javorina – Poronin – Bialy Dunajec – Szaflary – Nowy Targ. Počas postupu mal nadviazať styk s nemeckými útvarmi, postupujúcimi zo

409 STEBLIK, W.: Armia „Kraków“. Warszawa 1989, s. 56–57.

410 Slovenské vojsko, roč. 1, 1940, č. 1, 1. september 1939 – radostný deň slovenskej armády. Autorom článku je mjr. gšt. Ladislav Lavotha.

411 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, i.č. 108, s. 318, všeobecný operačný rozkaz vel. Jánošík č. 2 z 1. 9. 1939.

412 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, i.č. 108, s. 325, 327.

413 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, i.č. 108, situačné hlásenie pre vel. Bernolák z 19.00 hod.; ZSBN WBBH, Mikrofilmy aleksandryjskie, T-312, R-479, s. 069536, situačná mapa 2 z 1. 9. 1939 do 17.00 hod.

414 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 17.

415 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, Vojnový denník Vyššieho vel. 1. intendancia, s. 6.

západu na Nowy Targ. Druhý (I/1 prápor a batéria 5/4) smerom Podspády – Jurgów – Białka – Nowy Targ. Stredná podskupina (I/4, III/4, III/1 prápory, 3/4 batéria) na čele s veliteľstvom p. pl. 4 (V – pplk. pech. Ladislav Bodický) mala postupovať smerom Spišská Stará Ves – Czorsztyn – Nowy Targ. III/1 prápor mal krátko po prekročení hraníc zaistiť východný bok postupujúcich jednotiek, ktoré ho mali prekročiť a pokračovať ďalej na sever. Pravá podskupina (prápor II/1, batérie 2/4 a 8/4) veliteľstva p. pl. 1 (V – pplk. pech. Pavel Kuna) mala postupovať východne od strednej podskupiny a zaistiť priestor Veľký Lipník – Niž. – Wyż Szczawnica a priestor Vysoké Skalky – Szlachtowa. Tým mala kryť ľavý bok jednotiek 2. nemeckej horskej divízie.

Na druhý deň I/4 prápor (V – mjr. pech. Anton Vik) zo strednej podskupiny obsadil obec Czorsztyn a o 11.50 hod. dosiahol osadu Maniowy a previedol zaistenie proti Nowemu Targu a severu. Podľa poľských autorov došlo pri obsadzovaní Czorsztynu k bojom s 3. čatou 3. roty práporu KOP Żytyń, ktorá nakoniec ustúpila.⁴¹⁶ III/4 prápor (stot. pech. Emil Koléner) bol krátko predtým ešte v Spišskej Starej Vsi ako záloha. III/1 prápor zo strednej podskupiny previedol zaistenie cesty východne od obce Hałużowa a obsadil križovatky západne od Czorsztynu. Jeho úlohou bol prieskum severným smerom.⁴¹⁷ 2. septembra došlo k presunutiu ťažiska postupu 1. divízie, keďže oblasť Noweho Targu už bola od poľského vojska vyčistená.⁴¹⁸ Úlohou divízie bolo chrániť bok a postup 2. nemeckej horskej divízie, ktorá mala postupovať východne od hlavných síl Jánošíka na sever pozdĺž rieky Dunajec.⁴¹⁹ 2. septembra večer dosiahli jednotky čiaru Biały Dunajec – potok Białka – Dębno – Maniowy – Kluszkowce – Hałużowa – Niž. a Wyż. Szczawnica – Szlachtowa – Biała Woda.⁴²⁰ Podľa všeobecného operačného rozkazu č. 3 vel. 1. divízie, ktorý vyšiel o 22.00 hod., stredná (**hlavná**) podskupina vel. p. pl. 4 (I/4, III/4 prápory, batéria 3/4) spolu s I/1 práporom a batériou 5/4 ako predvojom (prešli zo západnej podskupiny do Dębna)⁴²¹ mala 3. septembra ráno postupovať v smere Czorsztyn – Szlembark – Dln. a Grn. Knurów – Ochotnica.⁴²² Pred Nowym Targom sa teda mala otočiť na východ a zaistiť rieku Dunajec v priestore obce Rzeka. Ľavá podskupina (**západná**) (I/6, II/6 prápory, III/2 delostrelecký oddiel) vel. p. pl. 6 mala v tom čase postúpiť z Bialeho Dunajca na Szafłary – Nw. Biała – Dębno a tvoriť zálohu. Pravá podskupina (**východná**) (II/1, III/1 prápory, 2/4, 8/4 delostrelecké batérie) vel. p. pl. 1 mala udržať priestor medzi nemeckou 2. horskou divíziou (III/1 prápor bol v priestore Hałużowa – Czorsztyn, teda naľavo od nemeckej divízie), chrániť jej boky a prevádzať prieskumy.⁴²³ Pri

416 JURGA, T.: Obrona Polski 1939. Warszawa 1990, s. 410; CZARNOTTA, Z. – MOSZUMAŃSKI, Z.: c.d., s. 129.

417 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, i.č. 108, s. 324, situačné hlásenie Jánošíkovi z 2. 9. o 13. hod.

418 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, i.č. 108, Vojnový denník 2. oddelenia vel. Jánošík, s. 6.

419 Bližšie pozri DALECKI, R.: c.d., s. 41.

420 VHA Bratislava, škatuľa 96, i.č. 108, s. 32, všeobecný operačný rozkaz 1. divízie č. 3 z 2. 9. 1939.

421 Prápor spolu s batériou predtým postupovali v rámci ľavej podskupiny veliteľstva p. pl. 6 po trase Ždiar – Jurgów – Nw. Biała – Dębno, čiže prešli do smeru strednej podskupiny, kde vytvorili predvoj. VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, i. č. 108, s. 334, hlásenie pre vel. Bernolák z 2. 9. o situácii do 17.45 hod.

422 Táto obec je od roku 1910 rozdelená na dve časti: Górną a Dolną Ochotnica. Napriek tomu sa jedná o jednu obec, ktorá patrí k najdlhším v celom Poľsku, jej dĺžka dosahuje až 38 km.

423 VHA Bratislava, škatuľa 96, i.č. 108, s. 32, všeobecný operačný rozkaz 1. divízie č. 3 z 2. 9. 1939.

prieskume na ceste Kluszkowce – Krościenko bola v tento deň ostreľovaná hliadka III/1 práporu z guľometu neznámymi útočníkmi, nikto však nebol zranený.⁴²⁴

Podľa operačného rozkazu vel. „Bernolák“ z 2. septembra mali jednotky na západe pokračovať v postupe a nadviazať styk s nepriateľským obranným postavením. Naopak na východnom Slovensku sa mali sústrediť na aktívnu obranu.⁴²⁵ 3. septembra jednotky 1. divízie pokračovali v plnení úloh. V raňajších hodinách dosiahli jednotky prvého sledu nasledujúcu čiaru: Szaflary – Nw. Biala – Dębno – Maniowy – Czorsztyn – Jaworki – Biala Woda. V slovenských rukách boli uvedené miesta a aj územie južne od tejto čiary. O 8.20 hod. veliteľstvo 1. divízie hlásilo, že postup na základe predchádzajúcich rozkazov pokračuje bez zásahu nepriateľa.⁴²⁶ Jednotky ľavej podskupiny (I/6, II/6 prápor) dorazili v tento deň do Dębna.⁴²⁷ P. pl. 6 mal v tento deň zároveň nadviazať styk s nemeckými jednotkami postupujúcimi zo západu. Na tento účel bola využitá časť III/6 práporu, ktorý bol stiahnutý z ochrany prechodov cez Vysoké Tatry.⁴²⁸ Aby nadviazala kontakt s nemeckou armádou, mala postupovať cez Zakopane – Poronin – Szaflary, odtiaľ sa mala opäť pripojiť k pluku. Hlavná podskupina (stredná podskupina) veliteľstva p. pl. 4 vyrazila o 4.40 hod. v smere Czorsztyn – Ochotnica. Predvojový prápor I/1 dosiahol o 12. hod. Ustrzyk. Kolónu slovenskej pechoty sa už v dopoludňajších hodinách podarilo identifikovať jednému poľskému lietadlu Lublin R-XIII D z 56. pozorovacej eskadry. Túto informáciu posádka poslala veliteľovi práporu KOP Žytyń mjr. Włodzimirzovi Karaszkiwiczovi, ktorý v tom čase musel čeliť útokom nemeckej 2. horskej divízie postupujúcej popri Dunajci v oblasti Tylmanowa. Veliteľ jednotky vďaka tejto informácii stiahol oddiely vysunuté ďaleko na západ, čím ich uchránil pred zničením.⁴²⁹ Postup bol brzdený rôznymi prekážkami, ktoré vytvorili ustupujúce poľské jednotky.⁴³⁰ Do Ochotnice prvé slovenské jednotky dorazili o 20.00 hod.⁴³¹ Tu sa však nezastavili, ale na základe rozkazu z 20.30 hod. postupovali. Ich úlohou bolo do svitania 4. septembra sa zmocniť priestoru Zabrzeż – Rzeka západne od Dunajca. Dôvodom bola snaha pomôcť jednotkám nemeckej 2. horskej divízie postupujúcej pozdĺž tejto rieky. Jej postup bol totiž zastavený poľským odporom už krátko po prekročení hraníc severozápadne od Krościenka a na výšine južne od obce Kłodne. Slovenské jednotky mali uľahčiť nemecký postup obchvatom poľských síl zo severu.⁴³² I/1 prápor postupoval smerom na obec Rzeka a I/4 prápor na obec Zabrzeż. Podľa hlásenia denníka vel. „Bernolák“ predvoj bol tento deň ostreľovaný ne-

424 VHA Bratislava, škatuľa 96, i.č. 108, s. 329, hlásenie pre vel. Bernolák o 18.00 hod. z 2. 9. 1939.

425 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, i. č. 108, s. 318; f. Bernolák, škatuľa 5, i. č. 23, všeobecný operačný rozkaz vel. Bernolák č. 2 z 2. 9. 1939.

426 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 18, 21.

427 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, i. č. 108, s. 367, správy pre vel. Bernolák zo 4. 9. o 7.45 hod.

428 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, i. č. 108, s. 318; f. Bernolák, škatuľa 5, i.č. 23, všeobecný operačný rozkaz vel. Bernolák č. 2 z 2. 9. 1939; s. 34?, zvláštny rozkaz vel. Jánošík pre p. pl. 6 z 3. 9. 1939.

429 OLEJKO, A.: Bojová činnosť 56. pozorovacej eskadry armády Karpaty nad Slovenskom v obrannej vojne roku 1939 (ďalej len Bojová činnosť...). In: Vojenská história, roč. 9, 2005, č. 1, s. 29.

430 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, i. č. 108, správy pre vel. Bernolák do 15.15 hod. 4. 9. 1939.

431 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, i.č. 108, správy do 5.45 hod. pre vel. Bernolák z 3. 9. 1939.

432 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, i.č. 108, s. 350, zvláštny rozkaz pre vel. Jozef z 3. 9. 1939.

priateľom, pričom mal jedného ťažko raneného, na druhej strane zajaľ 4 nepriateľských vojakov. Podľa kroniky p. pl. 4 išlo o predné hliadky práporu I/4, ktoré sa vo večerných hodinách v Ochotnici dostali do prestrelky s nepriateľom.⁴³³

III/1 prápor z východnej podskupiny medzitým postúpil do priestoru Czorsztyń – Krosnica. Prápor II/1 s batériami 2/4 a 8/4 bol už od predchádzajúceho dňa v priestore Szlachtowa – Jaworki – Biala Woda, teda napravo od nemeckej 2. horskej divízie. Spojenie s jednotkami bolo komplikované, pretože telefónne linky zabrali nemecké jednotky, čo však bola bežná prax.⁴³⁴ Tento deň slovenské jednotky zároveň dokončili obsadenie územia, ktoré boli zabraté Poľskom od roku 1920.

4. septembra pokračovali ďalšie jednotky hlavnej podskupiny v postupe na Ochotnicu.⁴³⁵ Predvojový I/4 prápor dosiahol o 7.00 hod. obec Zabrzeź, I/1 prápor bol 1 km západne od rieky Dunajec pri obci Rzeka. Jednotky postupovali bez prekážok.⁴³⁶ 1. divízia mala v ranných hodinách prvého zabitého vojaka. Bol zo skupiny p. pl. 1 a zranený bol pri prestrelke predchádzajúceho dňa.⁴³⁷ Podľa rozkazu vel. 14. armády z 3. septembra, cieľom slovenských jednotiek malo byť zaistenie priestoru Ochotnica – Zabrzeź a podpora postupu 2. horskej divízie.⁴³⁸ Vel. „Bernolák“ k tomu nariadilo znemožniť ústup nepriateľa na sever od cesty Krościenko – Kluszkowce.⁴³⁹ Pri plnení tejto úlohy 4. septembra absolvovali jednotky 1. divízie prvé väčšie bojové stretnutia s jednotkami 2. horskej brigády armády Karpaty (predtým dochádzalo len k menším prestrelkám). Činnosť jednotiek p. pl. 4 v tomto priestore osobne riadil gen. Pulanich, ktorý mal so sebou prednostu 3. oddelenia vel. „Jánošík“ stot. del. Jána Goliana (budúceho generála a veliteľa povstaleckej armády).⁴⁴⁰

Predvojový prápor I/1 narazil na nepriateľa už o 11.15 hod. a dostal sa do prudkej paľby severne od obce Rzeka, ktorá jeho jednotky prinútila k ústupu. Ten sa zastavil až príchodom I/4 práporu, ktorý postupoval za jeho ľavým krídlom. Po doplnení strelivom jednotky opäť zaútočili. Pešie jednotky už v tomto čase podporovali aj tri delostrelecké batérie. Vzhľadom na celkovú situáciu sa veliteľ pluku rozhodol predĺžiť ľavé krídlo I/4 práporu, ktoré sa v tom čase zachytilo na výšine pri obci Boczów (južne od obce Zabrzeź). Touto úlohou bol poverený záložný III/4 prápor, ktorý sa mal zmocniť výšiny pri obci Zabrzeź.⁴⁴¹ Ten sa však pri plnení tejto úlohy dostal do nepriateľskej paľby. V dôsledku odporu nepriateľa obec Zabrzeź III/4 prápor dosiahol až o 15.45 hod. Medzitým podľa rozkazu veliteľa p. pl. 4 pplk. pech. L. Bodického, ktorý vyšiel o 12.25 hod., nemali jednotky postupovať do údolia Dunajca, ale

433 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 21, 22; f. 55, 55 – 59 – 2.

434 VHA Bratislava, škatuľa 96, i. č. 108, hlásenie 3. oddelenia divízie Jánošík o situácii vlastných jednotiek z 3. 9. 1939, s. 342.

435 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 5, i. č. 23, všeobecný operačný rozkaz vel. Bernolák č. 3 zo 4. 9. 1939.

436 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, i. č. 108, správy p. pl. 4 zo 4. 9. 1939.

437 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, i. č. 108, správy p. pl. 4 zo 4. 9. 1939; škatuľa 96, válečný denník 3. oddelenia vel. Jánošík, s. 223.

438 BA – MA Freiburg, bs. RH 20/14, as. 4, armádny rozkaz č. 4.

439 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, i. č. 108, zvláštny rozkaz vel. Jánošík zo 4. 9. 1939, s. 368; f. Bernolák, škatuľa 5, i. č. 23, všeobecný operačný rozkaz č. 3 zo 4. 9. 1939 z 11.00 hod.

440 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, Vojnový denník 3. oddelenia vel. Jánošík, s. 222–223.

441 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, i. č. 108, s. 366, rozkaz p. pl. 4 vydaný 4. 9. o 10.30 hod.

ostať na výšiniach severne od obce Rzeka a západne od obce Zabrzež.⁴⁴² Podľa hlásenia veliteľstva Jánošík nepriateľský odpor bol zaznamenaný aj v obci Rzeka, ktorá preto bola, podľa hlásenia v kronike p. pl. 4, rozstrieľaná delostrelectvom. Paľba trvala od 9.00 hod. do večera.⁴⁴³

Vyskytlo sa tiež niekoľko útokov zo strany civilistov. V dedine Zabrzež III/4 prápor musel previesť 5 – 6 bodákových útokov proti nepriateľskej skupine vedenej civilom.⁴⁴⁴ Podľa denníka vel. „Jánošík“ prápor mal 10 ranených, 15 – 20 nezvestných a zajaľ 1 dôstojníka a 30 vojakov a jedného civilistu. Zároveň sa tu konštatuje, že prípady, keď civilné obyvateľstvo vypomáhalo protivníkovi, sa opakovali už viackrát.⁴⁴⁵

Poľské jednotky sa nakoniec stiahli, pričom všeobecne ustupovali severným a severovýchodným smerom za riekou Dunajec. Počas ústupu kľádli podľa denníka vel. „Jánošík“ húževnatý odpor a zachytili sa na výšiniach za cestou Kamienica – Zabrzež.⁴⁴⁶ V tomto čase došlo ku kurióznnej situácii, keď jedna odrezaná jednotka (asi 9 poľských vojakov) prepadla SV III/4 práporu, pričom výsledkom ich prekvapivého útoku boli 2 mŕtvy a 2 zranení slovenskí vojaci. Zaskočení Slováci (Poliakov vôbec nevideli, lebo boli zaujatí vítaním jedného nemeckého dôstojníka), ktorí mali nedostatok zbraní, sa z beznádejnej situácie zachránili len vďaka príchodu niekoľkých nemeckých vojakov.

Každopádne v tomto úseku (západne od rieky Dunajec) sa bojovalo až do zotmenia. Počas bojov 4. septembra boli celkové straty na slovenskej strane 3 (4?) mŕtvi, 8 ranených a 8 nezvestných.⁴⁴⁷ Na druhej strane bolo zajatých 30 vojakov, 1 poručík a 5 civilistov. Zajatí vojaci boli príslušníkmi 2. a 3. roty práporu KOP Žytyň.⁴⁴⁸ Keďže ani do neskorej noci nedošlo k prestriedaniu slovenských jednotiek (III/4 a I/4 prápory) jednotkami nemeckej 2. horskej divízie, stiahli sa v noci resp. nadržanom späť do Ochotnice, kde vojaci prenocovali.⁴⁴⁹ Uvedené prápory boli pritom na minimálnych stavoch 230 resp. 270 mužov, keďže hlásené doplnky (1200 mužov) dovtedy nedorazili.⁴⁵⁰

Podľa rozkazu veliteľstva 14. armády zo 4. septembra mali slovenské jednotky už 5. septembra postupovať na smere Ochotnica – Zabrzež – Kamienica – Tymbark až po Zalesie, kde mali vytvoriť hĺbkovo členenú obranu. Týmto krokom sa mal podporiť postup nemeckých jednotiek od západu v smere Jablonka – Tymbark. Plnenie tejto úlohy konkretizoval osobitný rozkaz vel. „Bernolák“, ktorý vyšiel v ten istý deň o 20.30 hod.⁴⁵¹ Vytyčené obranné postavenie sa p. pl. 4 podarilo zaujať až po 20.00 hod. Úlohu sa nepodarilo splniť podľa pôvodného plánu, lebo postup mohol v dôsledku nočného návratu jednotiek do Ochotni-

442 VHA Bratislava, f. 55, 55 – 59 – 2, výpis z kroniky p. pl. 4, s. 105–6.

443 VHA Bratislava, f. 55, 55 – 59 – 2, s. 106.

444 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, s. 382–383, telegram skupiny Jozef z 5. 9.

445 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, Válečný denník 2. oddelenia vel. Jánošík, s. 10; i.č. 108, s. 383, hlásenie skupiny Jozef z 5. 9. 1939.

446 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, i.č. 108, prehľad správ č. 5 z 5. 9. 1939; Denník 2. odd. vel. divízie Jánošík.

447 VHA Bratislava, f. 55, 55 – 59 – 2, výpis z kroniky p. pl. 4, s. 106.

448 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 4, i.č. 14, prehľad správ č. 6 zo 6. 9. 1939.

449 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, telegram skupiny Jozef z 5. 9. 1939.

450 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, s. 372, hlásenia z 5. 9. 1939.

451 BA – MA Freiburg, bs. RH 20/14, as. 4, armádny rozkaz č. 5; VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, i.č. 108, s. 368–9, zvláštny rozkaz vel. Jánošík zo 4. 9. 1939.

ce začať až na poludnie o 12.00 hod.⁴⁵² V tento deň počas postupu dochádzalo tiež k miestnym stretom s poľskými jednotkami, ktoré ustupovali severovýchodným smerom na Nowy Sącz. S vážnejším odporom veliteľstvo poľnej armády počítalo na severe pri obci Tymbark.⁴⁵³ V tento deň došlo tiež ku kuriózne situácii, keď do úseku I/4 práporu prišla 1 rota nemeckej 2. horskej divízie, pričom slovenskí vojaci v domnení, že ide o Poliakov, zahájili paľbu. Nemci ju síce opätovali, zranený však nebol nikto.⁴⁵⁴ Jednotky zužovali tiež komplikácie v zásobovaní, keďže miestne zdroje boli vyčerpané a komplikácie spôsoboval tiež horský terén.⁴⁵⁵ Úlohy pre ďalšie dve skupiny 1. divízie (vel. p. pl. 1 a 6) sa nezmenili, jednotky mali zostať v pôvodnom postavení.⁴⁵⁶

Užší štáb vel. „Jánošík“ sa v dňoch 6. a 7. septembra nachádzal v Krościenku.⁴⁵⁷ Jeho jednotky zatiaľ pokračovali v budovaní obranných postavení, ale tiež očisťovaní dobitého územia a pátraní po nepriateľovi.⁴⁵⁸ Už 6. septembra v ranných hodinách hlásila poľná stráž, vysunutá severne od Zalesia, postup nepriateľského vojska od Tymbarku asi v sile jedného práporu. Keďže zrážka sa očakávala každú chvíľu, nariadilo veliteľstvo 1. divízie vyslať urýchlene do Kamenice autokolónu s III/1 práporom. Správa o presune jedného poľského práporu sa však nakoniec nepotvrdila. V skutočnosti išlo o vysťahovalcov, ktorí sa vracali domov do dediny Zalesie.⁴⁵⁹ K väčším bojovým stretom s nepriateľom, až na niekoľko útokov zo strany civilistov, ani v nasledujúcom čase nedošlo. Skupiny civilov strieľajúce zo zálohy mali byť považované za „teroristov“ a v prípade ich chytenia zastrelené. Potom čo boli zo strany civilov zranení dvaja slovenskí vojaci, dal toto opatrenie veliteľ divízie gen. II. tr. A. Pulanich verejne vyhlásiť. Rovnaký postup mal postihnúť tiež všetky civilné osoby, ktoré by sa pohybovali mimo hlavnú cestu.⁴⁶⁰ V tejto otázke zastával nekompromisné stanovisko tiež samotný veliteľ poľnej armády gen. F. Čatloš. V dôvernom rozkaze č. 1 z 8. septembra okrem iného napísal: „V obsadenom čisto poľskom území správajte sa korektne! Nie slepo panovačne!... Nesmie sa však táto ohľaduplnosť zvrhnúť k neopatrnosti a slabosti. Sú prípady, že do civilu oblečené osoby na poľskom území strieľajú do nášho vojska. S takýmito treba ihneď na mieste urobiť poriadok a považovať ich za zákerných záškodníkov a vrahov, ktorých nechránia žiadne medzinárodné úmluvy a práva.“⁴⁶¹ Velenie armády sa však takéto opatrenia neodvážilo realizovať a takéto osoby boli v skutočnosti odsunuté do zajateckého tábora.⁴⁶² Správa-

452 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, s. 380, hlásenie veliteľa 1. divízie z 5. 9.

453 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 25.

454 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 27.

455 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, i.č. 108, s. 382–383.

456 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, i.č. 108, s. 368–9, zvláštny rozkaz vel. Jánošík zo 4. 9. 1939.

457 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, s. 370, telegram pre vel. Jánošík z 5.9. o 17.30 hod.

458 Obranné postavenia zaujali jednotky od severu na juh takto: Zalesie – I/4 prápor; Zbludza – III/4 prápor; Kamienica – I/1 prápor. SV p. pl. 4 bolo v Kamienici. VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, s. 378, hlásenie vel. Jánošík zo 6. 9. 1939.

459 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, s. 373–7, hlásenia vel. skupiny Jozef a vel. Jánošík zo 6. 9. 1939.

460 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, s. 376–378; f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 28.

461 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 5, i. č. 36, dôverný rozkaz č. 1 z 8. 9. 1939.

462 VHA Bratislava, f. 55, 55 – 59 – 2, výpis z kroniky p. pl. 4, s. 107; PEJS, O.: Poľští zajatci..., c.d., s. 23–24.

nie civilného obyvateľstva k slovenským vojakom (narozdiel od nemeckých) je však napriek tomu v denníku vel. „Bernolák“ hodnotené ako dosť priateľské.⁴⁶³ Na druhej strane podľa denníka vel. „Jánošík“ obyvateľstvo sa sťažovalo, že civilisti i vojaci ničia a kradnú po domoch. Či sa tým mysleli poľskí alebo slovenskí vojaci, sa však v denníku nič nepíše.⁴⁶⁴ Čo sa týka celkových strát za uvedené obdobie v 1. divízii, denník vel. „Jánošík“ uvádza len údaje o jednotkách podriadených vel. p. pl. 4 (u iných jednotiek boli pravdepodobne minimálne). K 7. septembru mal 8 mŕtvych a 2 nezvestných, 1 dôstojníka a 11 mužov zranených. Celá divízia mala v tom čase 94 dôstojníkov, 40 rotmajstrov, 4926 príslušníkov mužstva.⁴⁶⁵

Úlohou 3. divízie „Rázus“ (SV – Prešov) bola ochrana hraníc na východe (od čiar Nowy Sacz – Stará Lubovňa až po hranice s Maďarskom) proti prípadným poľským útokom. Pokrytie hraníc jednotkami sa dá vyčítať zo situačnej mapy, ktorú mala k dispozícii nemecká armáda. Na hraniciach boli podľa nej rozmiestnené od západu na východ nasledujúce jednotky: II/2 prápor (SV – Malý Lipník – Starina, severovýchodne od Starej Lubovne); I/2 prápor (SV – nad Bardejovom); III/2 prápor a 1–3 oddiel del. pl. 4 (SV – v okolí Zborova); III/21 prápor (SV – asi Svidník); I/21 prápor (SV – Palota).⁴⁶⁶ Podľa denníka vel. „Bernolák“ dostal „Rázus“ už 1. septembra o 4. 55 hod. ráno rozkaz, uviesť všetky útvary do bojovej pohotovosti. Poľskí obrancovia už 1. septembra v dopoludňajších hodinách zničili lupkovský tunel. Jeho predná časť pri slovenských hraniciach zostala úplne zasypaná.⁴⁶⁷

Slovenské jednotky sa od začiatku pokúšali o výpady, čím sa mala zistiť hustota obsadenia hraníc nepriateľom. V týchto intenciách slovenské jednotky už 2. septembra nadránom zaútočili na poľské jednotky pohraničnej stráže (Straže Granicznej), tie však ešte pred útokom ustúpili. Menší odpor bol zaznamenaný pri Cigelke (severozápadne od Bardejova). Poľiaci tu už krátko po polnoci 2. septembra podnikli útok proti slovenskej Finančnej strážii, ktorá ho však podľa úradného hlásenia odrazila. Podobne sa mal skončiť aj opakovaný poľský útok o 12.00 hod.⁴⁶⁸ Okrem toho bol urobený výpad do obce Dubne (juhovýchodne od Muszyny). Slovenská hliadka tu narazila na poľskú v sile asi 15 mužov. Po prestrelke za použitia ručných granátov ustúpila na slovenské územie. Mala dvoch zranených.⁴⁶⁹ Jednotky pri týchto akciách nezaznamenali žiadne straty na životoch. Morálny stav mužstva bol pritom hodnotený ako dobrý. Podobne na tom bol materiálny stav jednotiek. 2. septembra ku incidentu došlo tiež na južnom okraji obce Czeremcha (juhovýchodne od Duklianskeho priemysku), kam postúpila čata JPO 2, ktorý bol prevelený k veliteľstvu 3. divízie. V dôsledku silného nepriateľského odporu a následného protiútoky v sile dvoch čiat, musela slovenská jednotka ustúpiť až na hraničnú čiaru.⁴⁷⁰ Podľa hlásenia v denníku vel. „Bernolák“ „nezistili sa žiadne zjavy, ktoré by naznačovali útočnému úmyslu poľskej armády, až na priestor Str. Sacz – N. Sacz – Krynica – Muszyna, kde ...zhromažďujú sa silnejšie prvky“. V poobedňaj-

463 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 25, 31.

464 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, Vojnový denník 2. oddelenia vel. Jánošík, s. 12.

465 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, Vojnový denník VV 1 – intendancia, s. 4.

466 ZSBN WBBH, Mikrofilyms aleksandryjskie, T-312, R-479, s. 069 536, situačná mapa z 1. 9. 1939 do 17.00 hod.

467 VHA Bratislava, f. Bernolák škatuľa 2, i.č. 9, č.j. 15 046, prehľad správ č. 3 z 2. 9. 1939.

468 VHA Bratislava, f. 53, škatuľa 1, č.j. 151609, hlásenie Krajinského úradu z 2. 9. 1939.

469 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 2, i.č. 9, č.j. 15 029, prehľad správ č. 3 z 2. 9. 1939; č.j. 15 046, prehľad správ č. 4 z 3. 9. 1939.

470 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 15, 16.

ších hodinách jedno poľské lietadlo napadlo slovenské jednotky v pohraničí, po opätovanej paľbe odletelo.⁴⁷¹ Väčší incident sa 2. septembra odohral v priestore Duklianskeho priesmyku, kde Poliáci podnikli útok proti jednotke 3. práporu p. pl. 21 a menšia jednotka obsadila obec Nižný Komárnik. Výsledkom bol 1 mŕtvy a 15 ranených na slovenskej strane. Podľa slovenských zdrojov bolo na poľskej strane 5 (6?) mŕtvych a 8 ranených. Príčinou bola snaha zajať poľského dôstojníka, ktorý prišiel agitovať k slovenským jednotkám.⁴⁷² Podľa denníka vel. „Bernolák“ „naše jednotky boli presilou a silnou paľbou úplne rozprášené“⁴⁷³ Podľa poľských prameňov príčinou tohto incidentu bola smrť por. Rajmunda Świątochowského – veliteľa 1. čaty 1. roty 2. pluku KOP „Karpaty“, ktorého zabila skupina „diverzantov“. Odvetný útok tejto čaty pod vedením veliteľa 2. čaty 1. guľometnej roty sa uskutočnil o 13.00 hod. a bol podporený paľbou ťažkých guľometov, pričom bola zničená slovenská colnica.⁴⁷⁴ Podľa slovenských prameňov tento poľský dôstojník bol zastrelený pri Lupkovskom a nie Duklianskom priesmyku.⁴⁷⁵ Určitá nezrovnalosť je tiež v čase, kedy mal útok začať, keďže podľa slovenských prameňov sa tak stalo už o 11.45 hod. Tento incident vyplašil miestne obyvateľstvo. Vyplýva to z hlásenia Krajinského úradu v Bratislave: „Obyvatelia na tomto pohraničí evakuujú a každý ide tam kde môže. Četníctvo v Krajnej Poľane je pripravené na evakuáciu do Vyšného Svidníka“⁴⁷⁶

S výsledkami bojovej činnosti však veliteľstvo poľnej armády príliš spokojné nebolo. Vel. „Rázus“ preto malo nariadiť každému práporu previesť väčší silný výpad najmenej dvoch čiat s tromi guľometmi, „vzhľadom na to, že doteraz hlásené výpady boli veľmi slabé na účinnosti a výsledkoch.“⁴⁷⁷

Dňa 3. septembra jednotky 3. divízie pokračovali v predchádzajúcej činnosti. Podľa rozkazu z 2. septembra mali silnejšími výpadmi zistiť hustotu obsadenia hraníc nepriateľom a zároveň sa zmocniť priestoru až po čiaru Muszyna – Tylicz. Dôležité správy sa mali získať od zajatcov.⁴⁷⁸ Jednotky JPO II na čele s čatou štyroch obrnených automobilov (OA) vz. 30 boli v tento deň odrazené pri snahe obsadiť obec Tylicz. Čata automobilov sa vzdialila od jazdcov a v meste ostreľovala domy. Následne narazila na poľských obrancov zo 7. roty 1. pluku podhalianskych strelcov kpt. Mieczysława Białkowskiego. Pri prestrelke niekoľko priebojných striel z pechotných zbraní preniklo pancierovaním OA a zranilo vodiča a veliteľa čaty čatára (čat.) ašpiranta Imricha Gaša.⁴⁷⁹ Jednotka následne ustúpila za hranice. V popoludňajších hodinách jedna čata z p. pl. 2 previedla prieskum v obci Wojskowa (východne od Muszyny), avšak za prudkej paľby musela ustúpiť. Pri dobíjaní kóty juhozápadne od obce Tylicz boli zabití dvaja vojaci (ďalší zomrel neskôr) z 2. roty 2. práporu p. pl. 2⁴⁸⁰ K väčšiemu

471 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 15, 17.

472 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 2, i. č. 9, č. j. 15 039.

473 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 16.

474 DALECKI, R.: c.d., s. 42.

475 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 2, i.č. 9, č. j. 15 046, prehľad správ č. 4 z 3. 9.

476 VHA Bratislava, f. 53, škatuľa 1, č.j. 151610, hlásenie Krajinského úradu bez dátumu.

477 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 17.

478 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, č. j. 15 046, prehľad správ č. 4 z 3. 9; VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 17.

479 FRANCEV, V.: Útočná vozba slovenské armády 1939–1944. In: Historie a vojenství, 1997, č. 2, s. 103; DALECKI, R.: c.d., s. 41.

480 VHA Bratislava, f. 55, 55 – 59 – 2, výpis z kroniky p. pl. 2, s. 98.

incidentu došlo 3. septembra pri obci Czeremcha. Poľské jednotky odtiaľto podnikli protiútok smerom na Čertižné (slovenská obec). Na slovenskej strane boli 2 mŕtvi a jeden ranený. Poliáci však museli ustúpiť, pričom podľa slovenských prameňov mali údajne mnoho ranených.⁴⁸¹ K bojom došlo tiež v blízkosti lupkovského tunela, kde útok podnikla jedna rota I/21 prápora. Na druhý deň sa však musela stiahnuť, mala pritom 4 zranených.⁴⁸² V tomto čase vel. „Rázus“ zvažovalo útočný úmysel nepriateľa pozdĺž maďarských hraníc na základe správ, že v priestore Kulaszne – Szczawne (na všeobecnom smere Medzilaborce – Sanok) sa koncentruje aj z iných úsekov silnejšie nepriateľské zoskupenie. Podobné správy šírili tiež utečenci z Poľska.⁴⁸³

K väčšiemu incidentu došlo 4. septembra, keď slovenské jednotky (pravdepodobne z III. práporu p. pl. 21) napadli jednu cyklistickú rotu Poliakov, ktorá postupovala zo smeru Rostajne na obce Wyszowadka a Grab západne od Duklianskeho priesmyku. Poľská pechota potom vo večerných hodinách z toho istého úseku podnikla protiútok a prinútila slovenské jednotky k ústupu za hranice. Východne od obce Muszynka (juhovýchodne od mesta Krynica) nepriateľ zničil jedno nákladné auto zásahom do benzínovej nádrže. Šofér bol pravdepodobne na mieste mŕtvy, dvaja spolujazdci utrpeli zranenie. V dôsledku tohto incidentu slovenské delostrelectvo ostreľovalo neďalekú obec Tylicz.⁴⁸⁴

Pohraničné incidenty tu prebiehali aj v nasledujúcich dňoch. Poľské jednotky sa pritom snažili šíriť medzi slovenskými vojakmi propagandu a presvedčiť ich, aby nestriehali do vlastných slovanských bratov. Už ráno 5. septembra o 6.45 hod. sa slovenské jednotky priblížili k obci Czeremcha, kde pôsobili jednotky 3. horskej brigády. Pri následnom prepade zajali 1 dôstojníka, 1 ašpiranta a 10 vojakov. Prepadová jednotka sa však pred obcou, ktorú následne obsadila, dostala do bočnej paľby, v ktorej boli ranení 3 dôstojníci a 7 vojakov. Na druhej strane bolo údajne (podľa slovenských prameňov) niekoľko mŕtvych i ranených. Nasledujúci deň po 10. hod. jednotka dosiahnutý priestor opustila, keďže nedošlo k jej prestriedaniu. Obec následne obsadili Poliáci.⁴⁸⁵ Incident sa tento deň odohral tiež v priestore obce Łupków, kde boli slovenské jednotky zatlačené za hranice.⁴⁸⁶ Podľa poľských prameňov, ktoré však slovenské archívne dokumenty nepotvrdzujú, sa už v noci z 5. na 6. septembra uskutočnil (ako odvetu za prepadnutie Czeremchy) výpad na Čertižné (juhozápadne od Czeremchy, asi 5 km na území Slovenska na smere k Medzilaborciam), ktorý previedla 5 rota 2. pluku pechoty KOP Karpaty kpt. Szczepana Madeja a 3. rota práporu ON „Brzozów“ kpt. Stanisława Godawy. Akcia sa však príliš nevydarila (zomrel veliteľ 1 čaty 5 roty por. Paweł Łazarewicz) a poľské jednotky museli ustúpiť. Podľa poľských autorov 6. septembra pred svitaním došlo tiež k poľskému výpadu na pahorok 664 Dębi Wierch (juhozápadne od Czeremchy), ktorý vykonala 3. rota práporu ON „Rzeszów“ kpt. Stanisława Sanińskiego a na pahorok 670 Czeremcha, ktorý vykonala 1 čata 1 roty ppor. Józefa Patryny. Obidve akcie sa skon-

481 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 18–19; f. 55, 55 – 59 – 2, výpis z kroniky p. pl. 8.

482 VHA Bratislava, f. 55, 55 – 59 – 2, výpis z kroniky p. pl. 8.

483 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 20, 23.

484 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 22.

485 Slovenské vojsko, roč. 1, 1940, č.1., Prepad skupiny „X“ na obec Czeremchu.

486 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 25.

čili bez úspechu.⁴⁸⁷ V tejto súvislosti treba povedať, že vel. „Bernolák“ pritom naďalej predpokladalo útočné úmysly nepriateľa na všeobecnom smere Sanok – Humenné. S útokom sa malo počítať už 5. septembra. Najväčšia pozornosť sa mala sústrediť na smer Komańcza – Medzilaborce. Pomocný útok mal prísť západne zo smeru Czeremcha – Medzilaborce. Úlohou vel. „Rázus“ bolo prehradiť silným učlenením do hĺbky tieto dva smery a zároveň na východe zaistiť tiež smer Stakčín – Humenné.⁴⁸⁸

Možno konštatovať, že v tomto priestore došlo k oveľa tvrdším stretom s nepriateľskými jednotkami, ako na území v ktorom operovala 1. divízia. Poliacy sa dokonca pokúsili o niekoľko výpadov, ktoré však slovenské jednotky odrazili.

Do bojov mala pôvodne zasiahnuť aj druhá divízia (SV – Poprad). Podľa rozkazu zo 4. septembra sa jej jednotky mali presunúť do priestoru Bardejov, odkiaľ mali zasiahnuť smerom na Nowy Sacz alebo na Gorlice. Tento rozkaz však bol už 5. septembra zmenený, keďže týmto smerom postupovali jednotky 1. horskej divízie. 2. divízia sa mala presunúť železničnými transportmi do priestoru Prešov – Kapušany, kde sa mala pripraviť na zásah v smere Nižný Svidník – Krosno. Zároveň bol vymenovaný nový veliteľ 2. divízie, ktorým sa stal gen. II. tr. Alexander Čunderlík. Ten bol dovtedy veliteľom zápolia.⁴⁸⁹ Podľa jeho rozkazu zo 7. septembra sa mali jednotky 2. divízie presunúť bližšie k hraniciam do priestoru severovýchodne od Prešova: Ladomirová – Havaj – Breznica – Gíraltovcy – Rovné.⁴⁹⁰ Veliteľstvo 2. divízie sa presťahovalo do Stropkova. 2. divízia však nakoniec do bojov nezasiahla. Na druhej strane časť jej jednotiek prenikla na poľské územie v rámci prieskumu. Dokonca podľa hlásenia z 8. septembra sa do poľského pohraničného mestečka Muszyna (severne od Ľubotína) presťahovalo z Ľubotína veliteľstvo III. práporu p. pl 2 (3. divízia), ktoré 11. septembra prešlo do podriadenosti 2. divízie.⁴⁹¹ Podľa hlásenia p. pl. 2 zo dňa 8. septembra o 23.30 hod. boli čelá vlastných jednotiek v tomto úseku na čiarach juhozápadne a severozápadne od Tyliczu a severne od Krynice.⁴⁹² Z poľského územia sa prápor stiahol pravdepodobne už 12. septembra. Veliteľstvo p. pl. 2 v tento deň hlásilo vel. „Bernolák“, že vydalo rozkaz na stiahnutie III. práporu z Muszyny.⁴⁹³

Prvý veliteľ 2. divízie pplk. Ján Imro bol 5. septembra odveľený do Vranova nad Topľou, kde utvoril veliteľstvo Rýchlej skupiny („Kalinčiak“). Tá sa po sformovaní (SV sa presťahovalo do Humenného) skladala z troch oddielov: I. jazdecký (SV – Humenné): vytvoriť sa mal zo všetkých JPO slovenskej armády, okrem jazdeckých čiat pridelených peším plukom, II.

487 DALECKI, R.: c.d., s. 130.

488 V tejto súvislosti sa malo do Stropkova premiestniť veliteľstvo p. pl. 21. Prápor II/21 sa mal premiestniť z Czeremchy, kde ponechal len zaistenie, cez Čertižné na juhovýchod. SV a 1 pešia rota mali ísť do Medzilaboriec, ďalšie 2 roty do Borova a Krásneho Brodu. Tie mali obsadiť okolité výšiny, tak aby boli ovládané cesty a železnica v údolí rieky Laborec. Prápor mal podľa možnosti vyslať cyklistické hliadky do priestoru Paloty. VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 5, i.č. 29, osobitný rozkaz vel. Bernolák č. 3 zo 4. 9. 1939; škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 26.

489 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 5, i.č. 29, rozkaz vel. Bernolák zo 4. 9. 1939; č.j. 15 069, osobitný rozkaz vel. Bernolák z 5. 9. 1939; č.j. 15 074, rozkaz pre presun z 5. 9. 1939; škatuľa 5, i.č. 22, č.j. 15 027.

490 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 30.

491 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 2, i.č. 8, č.j. 30 006, hughesogram pre Škultétyho a Rastislava z 12. 9. 1939.

492 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 34.

493 Veliteľstvá boli dňa 13. 9. rozmiestnené nasledovne: 2. divízia (SV – Stropkov): p. pl. 3 (SV – Stropkov); p. pl. 2 (SV – Bardejov), del. pl. 2 (SV – Miňovce). VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 40–41.

cyklistický (SV – Kamenica nad Cirochou): zo všetkých cyklistických jednotiek, III. motorizovaný (SV – Brekov): z jednotiek práporu útočnej vozby. Hlavnou úlohou Rýchlej skupiny mala byť ochrana pohraničia najmä na smere Stakčín – Snina.⁴⁹⁴

V súvislosti s postupom nemeckých jednotiek zo smeru Dolný Kubín až k Tymbarku sa veliteľstvo slovenskej poľnej armády rozhodlo preskupiť svoje útvary na východ, tak aby mohla zasiahnuť na smere Bardejov – Dukla alebo Medzilaborce – Sanok.⁴⁹⁵ Z obsadeného územia bola od 7. septembra stiahnutá väčšina jednotiek 1. divízie. Na obrannom postavení zostal len I/4 prápor.⁴⁹⁶ Ten sa 9. septembra presunul do Zakopaného, jednu rotu nechal v priestore Jurgów – Javorina. V Zakopanom sa nachádzala tiež dočasná četnícka stanica. Tá mala byť zriadená už podľa telegramu 4. odd. vel. „Bernolák“ z 3. septembra. Vznikla však až 6. septembra. Malo ísť o jedného veliteľa a 5 poľných četníkov.⁴⁹⁷ Podľa informácií, ktoré vel. „Jánošík“ získalo 15. septembra civilné obyvateľstvo v Zakopanom (nepatrielo do územia ktoré Slovensko získalo po vojne) aj po spacifikovaní tohto územia „chová stále nepriateľské city voči našim vojakom. Nepriamo škodí (odopiera dodávku potravinových článkov)... Obyvateľstvo stále verí, že Poľsko vojnu vyhrá.“ Ku konfliktom však dovtedy neprišlo, aj keď bol zatknutý miestny starosta, ktorý prechovával tajnú vysielačku. K incidentu došlo v noci z 18. na 19. septembra, keď neznáme osoby zaútočili výstrelom z pištole a dvomi ručnými granátmi (tie však nevybuchli) na slovenskú vojenskú stráž. Veliteľ práporu preto vzal 10 rukojemníkov a vyhlásil zákaz vychádzania po zotmení. Strielané malo byť na každého, kto sa nezastaví na vyzvanie stráže. Veliteľstvo pritom spolupracovalo s gestapom, ktoré nariadilo postaviť pred vojenský súd každého, u koho bude nájdená zbraň. 23. septembra sa všetky slovenské roty zúčastnili pátracej akcie (ako výpomoc Nemcom) po „teroristických tlupách“ pôsobiacich juhozápadne od Zakopaného, na ktoré však nenarazili.⁴⁹⁸ Tieto dočasné posádky boli zlikvidované až rozkazom z 29. septembra.⁴⁹⁹ V dňoch 8. – 9. septembra sa premiestnilo veliteľstvo slovenskej poľnej armády zo Spišskej Novej Vsi do obce Solivar pri Prešove (dnes súčasť mesta).⁵⁰⁰ Rýchly postup nemeckých vojsk na západe, postup 1. horskej divízie do Poľska⁵⁰¹ a príchod ďalších dvoch nemeckých divízií (56. a 57.) na východ Slovenska však vylúčil zásah slovenskej armády na smere Bardejov – Dukla. Tá preto začala sústreďovanie

494 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 5, i.č. 29, č. j. 15 069, osobitný rozkaz vel. Bernolák z 5. 9. 1939; škatuľa 5, i.č. 31, rozkaz pre vytvorenie Rýchlej skupiny z 5. 9. 1939; Krátko po sformovaní mal motorizovaný oddiel zložený z jednotiek práporu útočnej vozby I rotu tankov (13 LT vzor (vz.) 35), 1 rotu kanónov proti útočnej vozbe (KPÚV), 6 obrnených automobilov OA vz. 30, pomocné jednotky. Mal pritom 296 mužov. VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 5, i. č 31; K 22. 9. mal už 6 KPÚV, 13 OA, 22 tankov. Bližšie pozri FRANCEV, V.: c.d., s. 103.

495 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, i.č. 108, s. 153.

496 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, i.č. 108, všeobecný operačný rozkaz k presunu na východ zo 7. 9. 1939, s. 358; rozkaz pre zastavenie presunov na východ z 8. 9. 1939, s. 386–387.

497 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 5, i.č. 20; SNA, f. MV, škatuľa 21, č.j. 11 735/39, hlásenie okresného náčelníka z Kežmarku.

498 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, Vojnový denník 2. oddelenia vel. Jánošík, s. 15–17; f. 55, 55 – 59 – 2, výpis z kroniky p. pl. 4, s. 108.

499 VHA Bratislava, f. MNO 1939–1945, spisy dôverné, škatuľa 96, i.č. 108, s. 390, telegram veliteľstva Jánošík z 9. 9. 1939; f. Bernolák, škatuľa 2, i.č. 10, č.j. 15 395, rozkaz vel. Bernolák z 29. 9. 1939.

500 VHA Bratislava, škatuľa 4, i.č. 14, prípravný rozkaz vel. Bernolák z 8. 9. 1939.

501 Časť postupovala 5. 9. smerom Kryzowka – Grybów na podporu 2. horskej divízie. Hlavná časť sa presunula k Bardejovu a hranice prekročila 7. 9. KALTENEGGER, R.: c.d., s. 112; BA – MA Freiburg, bs. RH/24/18, as. 15, XVIII armádny zbor, Ia hlásenia od 29. 8. do 10. 10. 1939; bs. RH 28/1, as. 207 – príloha k vojnovému denníku; Pozri tiež STEBLIK, W.: O koncentracji niemeckej..., c.d., s. 300.

k možnému zásahu na smere Medzilaborce – Sanok. Preto bol už 8. septembra prerušený aj presun jednotiek 1. divízie na východ do priestoru Vranova nad Topľou.⁵⁰² Veliteľstvo 1. divízie sa rozkazom z 10. septembra ešte v tento deň premiestnilo do Spišskej Novej Vsi.⁵⁰³

Aby sa upevnila morálka mužstva, vydal gen. Čatloš 8. septembra dôverný rozkaz, v ktorom apeloval na disciplínu a poslušnosť každého príslušníka „slovenského vojska“: „Ako vidím, väčšina z Vás pochopila vážnosť doby a robí česť nášmu menu. Správny inštinkt a rozumné vývody nášho národa a jeho vedúcich činiteľov nás nielen zachránia, ale poistia i zveladia našu budúcnosť. Je ešte treba napnúť sily a oddýchnu si národ, spokojné a zabezpečené budú naše deti, naši potomkovia! Sme dosiaľ jediným aktívnym spojencom víťazného a veľkého nemeckého národa. Jeho pomocou sme už oslobodili slovenských bratov od Čadce, z Oravy a Spiša, ktorí úpeli pod poľským jarmom...Veľký a víťazný nemecký spojenec nás odmení národným darom i na iných poliach nášho slovenského bólu. Uvedomte si, že bojujete preto, aby ste na severnom fronte vybojovali svoj víťazný boj i pre fronty iné. Deľba Slovenska už nenastane, ale nastane jeho spojovanie: Tomu slúžite, preto bojujete a pre dosaženie tohto musíte i spoluvítaziť s nemeckým vojskom a s ním i zvíťaziť!“ V uvedenom rozkaze sú obsiahnuté tiež inštrukcie o správaní sa armády na dobitom území, (v zmysle spomínaného postupu proti „teroristom“), ako i postupe pri trestaní zbabelosti, kde sa mali v zhode s vojenskými predpismi používať exemplárne tresty včítane trestu smrti. S rozkazom mal byť v potrebnej miere oboznámený každý príslušník poľnej armády, dodatočne každý útvar čo prišiel do poľa.⁵⁰⁴

Plánovaný útok vo všeobecnom smere Medzilaborce – Sanok mala realizovať 3. divízia. Jej veliteľstvo sa malo rozkazom z 8. septembra presťahovať do Medzilaboriec. Tu mu podliehali p. pl. 21 (SV – Medzilaborce), p. pl. 5 (SV – Nižná Radvaň), ako aj delostrelectvo, ktoré sa v tom čase nachádzalo v oblasti jeho pôsobenia.⁵⁰⁵ Podľa rozkazu veliteľstva „Bernolák“ zo 7. septembra mala 3. divízia previesť zaistenie priestoru Palota na slovensko-poľskej hranici.⁵⁰⁶ 8. septembra hlásil veliteľ 3. divízie, že na smere Palota – Radoszyce nasadí dva prápory p. pl. 5 a na pomocnom smere Olšinkov – údolie potoka Oslawica (pravá skupina) 2 prápory p. pl. 21 a na smere od Kalinova (ľavá skupina) 1 prápor. V druhom slede bol jeden prápor p. pl. 5 a jeden záložný prápor p. pl. 21.⁵⁰⁷ V priestore južne od cesty Palota – Radoszyce mali byť pripravené všetky delostrelecké batérie. Rázusovi mal byť k dispozícii tiež del. pl. 51 (SV – Breznica, južne od Stropkova) a III/52 oddiel v Krompachoch. V priebehu dňa 8. septembra mali jednotky previesť prieskum pre delostrelectvo, následne v noci z 8. na 9. septembra mala byť zaujatá delostrelecká zostava pod ochranou pechoty.

Po zlikvidovaní nepriateľských pozorovateľní z 9. na 10. septembra v doobedňajších hodinách prvosledové jednotky hlavnej skupiny obsadili pohraničnú obec Radoszyce, ktorú nepriateľské jednotky opustili. Okolo 11.00 hod. už bola v slovenských rukách aj obec Ko-

502 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, i.č. 108, s. 386–387, rozkaz pre zastavenie presunu na východ; s. 379, zvláštny rozkaz pre presun zo 6. 9. 1939; ZSBN WBBH, Mikrofilymy aleksandryjskie, T-312, R-479, s. 069 535, zamýšľané členenie slovenských divízií zo 7. 9. 1939

503 VHA Bratislava, f. MNO 1939–1945, spisy dôverné, škatuľa 96, i.č. 108, s. 439; škatuľa 5, i.č. 29.

504 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 5, i.č. 36, dôverný rozkaz č. 1 z 8. 9. 1939.

505 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 5, i.č. 29, č.j. 15 133, osobitný rozkaz z 8. 9. 1939.

506 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 5, i.č. 29, osobitný rozkaz vel. Bernolák zo 7. 9. 1939.

507 VHA, f. Bratislava, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 33.

mańcza. Ďalším cieľom na hlavnom smere bola obec Szczawne. Pravá skupina medzitým prenikla bez odporu do obce Lupków. Nepriateľské delostrelectvo ani len neostreľovalo Lupkovský priesmyk vzdialený niekoľko kilometrov.⁵⁰⁸ Tu je dôležité spomenúť, že v dôsledku hladkého ústupu nepriateľa postupovalo veliteľstvo 3. divízie z vlastnej iniciatívy.⁵⁰⁹ Potvrďuje to aj hlásenie veliteľstva XVIII. armádneho zboru z 11. septembra.⁵¹⁰ Nemci však takúto iniciatívu privítali a po dohode s genmjr. Engelbrechtom mali jednotky postupovať ďalej. Pri tejto príležitosti sa dohodlo tiež nasadenie prieskumných lietadiel Letov Š-328 (v sprievode troch Avii B-534) pred vlastnými jednotkami. V doobedňajších hodinách 10. septembra bol jeden Letov v priestore Krosna ostreľovaný nepriateľskou protilietadlovou obranou. Podľa spravodajských hlásení bolo neskôr asi o 15.00 hod. slovenské prieskumné lietadlo napadnuté pri obci Zagórz (juhovýchodne od Sanoku) nepriateľským lietadlom, pričom musel zasahovať vlastný stíhací doprovod.⁵¹¹ O 19. hod. jeden prápor p. pl. 5 dosiahol obec Rzepedz a predsunutými hliadkami zaistil južné svahy severozápadne od obce Szczawne. Jednotky p. pl. 21 z pravej skupiny postupujúcej z Lupkówa dosiahli o 18.45 hod. dedinu Smolnik. Do večera 10. septembra dosiahol „Rázus“ čiaru: Przybyszów – Rzepedź – Turzańsk – Kamionki – Huczvice – Rabe.⁵¹² Podľa denníka vel. „Bernolák“, pre tento postup boli vyčlenené aj určité prostriedky Rýchlej skupiny (tanky a OA). Slovenské tanky LT vzor 35 sa v tom čase nachádzali v obci Komańcza. Keďže postup slovenských jednotiek sa nestretol s väčším odporom, možno predpokladať, že v boji nasadené neboli.⁵¹³

Ráno 11. septembra pravá skupina obsadila tiež dedinu Zubeńsko, pri (juhovýchodným smerom) Lupkóve.⁵¹⁴ Keďže odpor poľských jednotiek bol vďaka príchodu spomínaných nemeckých divízií ľahko prekonaný, slovenské jednotky do 11. septembra dosiahli až po čiaru Bukowsko – Kulaszne – Baligród – Jabłonki – Cisna.⁵¹⁵

Čo sa týka reakcií civilného obyvateľstva na obsadenom území, to sa podľa denníka vel. „Bernolák“ k slovenskej armáde chovalo priateľsky, zvlášť Rusíni, čo aj na druhej strane využívala ľudácka propaganda.⁵¹⁶ Na druhej strane predstavitelia slovenskej armády nič nechceli nechať na náhodu, a preto v dôsledku prieniku 3. divízie na poľské územie formálne ešte sprísnilo postup proti prípadným útokom zo strany civilného obyvateľstva. Podľa smerníc vel. „Bernolák“ z 11. septembra v prípade obavy pred nepriateľským činom zo strany civilného obyvateľstva na slovenských vojakov mal veliteľ pluku resp. samostatného práporu (ako i každý na ich úrovni postavený veliteľ) disponovať právomocou zadržat rukojemníkov, podľa možnosti vplyvné osoby. Aj keď s týmito ľuďmi sa nemalo jednať ako s trestan-

508 VHA, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 36, 37.

509 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 38.

510 BA – MA Freiburg, bs. RH/20/14, as. 75.

511 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 2, i. č. 9, č.j. 15 161, prehľad správ č. 8 z 11. 9. 1939.

512 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 39.

513 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 39, 42.

514 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 39.

515 Jednotlivé vel. boli toho dňa o 16.35. hod. rozmiestnené nasledovne: p. pl. 21 (SV – Smolnik): I/21– Huczvice, II/21 – Rabe, III/21 – Przybyszów; p. pl. 5 (SV – Komańcza): I/5 – Rzepedź, II/5 – Szczawne, III/5 – Turzańsk; del. pl. 3 (SV – Medzilaborce); Skupina del. pl. 51 (SV – Výrava): I/51, II/51, III/52. VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 40, 41.

516 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 39; škatuľa 2, i. č. 9, č.j. 15 161, prehľad správ č. 8. z 11. 9. 1939.

cami, obyvateľstvo malo byť upovedomené, že pri akomkoľvek odpore alebo nepriateľskom čine budú rukojemníci zastrelení. K tomu však mohlo dôjsť len po súhlase veliteľa divízie. Na druhej strane v prípade, že budú „pozorovateľné náznaky toho, že by malo prísť k odporu, treba týchto rukojmích ihneď pod príslym dozorom dopraviť do zberne zajatcov.“ Tieto smernice presne definovali už predtým používaný termín „terorista“. Malo sa jednať o „ozbrojené civilné osoby, ktoré nenosia ani rovnošatu a ani iné už z diaľky viditeľné označenia nepriateľskej armády. Tak podobne je považovaný za teroristu, kto v slovenskej uniforme sa účastní boja proti nám, alebo proti nám bojuje ako príslušník cudzej tretej armády“. Tým sa pravdepodobne mysleli slovenskí príslušníci Českej a slovenskej légie. V otázke zaobchádzania s „teroristami“ tieto smernice len potvrdzovali už skôr schválený postup.⁵¹⁷ Ako už bolo spomenuté, k praktickému prevádzaniu fyzickej likvidácie rukojemníkov a „teroristov“ armáda nepristúpila.

11. septembra bojová činnosť slovenskej armády takmer úplne ustala.⁵¹⁸ Odsun slovenských jednotiek z poľského územia začal už 14. septembra, keď vyšiel rozkaz na stiahnutie jednotiek p. pl. 21. Jeho veliteľstvo sa presunulo do Medzilaboriec. P. pl. 5 sa mal od 18. septembra presunúť po etapách do priestoru Vranov nad Topľou – Nižný Hrušov – Sačurov. Tento postup súvisel s najväčšou pravdepodobnosťou s príchodom ďalších nemeckých jednotiek, dôsledkom čoho musela byť až do 17. septembra úplne voľná cesta Prešov – Kapušaňy – Humenné – Medzilaborce – Szczawne.⁵¹⁹

V ďalšom období sa slovenské jednotky sústredili na očisťovanie poľského územia od zvyškov nepriateľských vojakov po čiaru Duklianský priesmyk – Dukla – Krosno – Sanok – Lesko – Baligród – Jablonki – Liszna. Najprv sa mal zaistiť východný a západný bok určitého priestoru, jednotky potom mali postupovať od vymedzeného priestoru na severe smerom k slovenským hraniciam. Táto úloha bola zverená vel. „Rázus“, resp. jemu podriadeným jednotkám vyčleneným z Rýchlej skupiny.⁵²⁰ 16. septembra vel. „Bernolák“ vydal rozkazy, na základe ktorých sa vyčisťovacích akcií mali zúčastniť nasledujúce jednotky: celý jazdecký od-

517 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 2, i.č. 9, č.j. 15 176, smernice o zachovaní sa pri útokoch obyvateľstva na jednotky v nepriateľskom území z 11. 9. 1939; PEJS, O.: Polští zajatci..., c.d., s. 23–24.

518 11. 9. 1939 platila nasledujúca dočasná podriadenosť veliteľstiev a útvarov: Vel. poľnej armády: vel. 1., 2., 3. divízie a Rýchlej skupiny; 4. ženijná rota (SV – Solivar), strojná rota (SV – Giraltovec), svetlometná rota (SV – Michalany); Telegrafný prápor Bernolák (SV – Solivar); stavebná rota Bernolák (SV – Solivar); obrnený vlak (SV – Margecany); letectvo a obrana proti lietadlám (OPL) (SV – Solivar); batérie 1, 2, 6/52 (SV – Brezovica nad Torysou); Skupina VGPL („Astra“) – roty VGPL 4 (SV – Ňaršany, dnes Ražňany), 5 (SV – Kapušaňy), 6 (SV – Prešov); rota VG-PL 7 (SV – Spišská Nová Ves) dočasne podriadená Luftgaukommando XVII; 1. divízia (SV – Spišská Nová Ves); p. pl. 1 (SV – Spišské Podhradie); p. pl. 4 (SV – Podolíneček); p. pl. 6 (SV – Levoča); del. pl. 1 (SV – Spišské Vlchy); del. pl. 4 (SV – Kežmarok); del. oddiel III/2 (SV – Smižany); časti ženijné, telegrafné, VGPL atď., ktoré sú v oblasti vel. 1. divízie; 2. divízia (SV – Stropkov); p. pl. 2 (SV – Bardejov); p. pl. 3 (SV – Stropkov); del. pl. 2 (SV – Miňovce) bez oddielu III/2; časti ženijné, telegrafné, VGPL atď., ktoré sú v oblasti vel. 2. divízie; 3. divízia (SV – Medzilaborce); p. pl. 5 (SV – Komančza); p. pl. 21 (SV – Smolník); del. pl. 3 (SV – Medzilaborce); skupina del. pl. 51 (SV – Výrava) – I/51, II/51, III/52; del. oddiel I/4; časti ženijné, telegrafné, VGPL, atď., ktoré sú v oblasti vel. 3. divízie; Rýchla skupina: I. oddiel jazdecký (SV – Humenné); II. cyklistický (SV – Kamenica nad Cirochou); III. motorizovaný (SV – Brekov). K útvarom zbraní treba pripočítať tiež útvary a ústavy služieb v podriadenosti vel. Bernolák a vel. jednotlivých divízií (sanitné vlaky, autokolóny, zhromaždiská zajatcov, zajatecký tábor, poľné nemocnice, pracovné roty, strážne prapory, poľné četníctvo, poľný súd, muničné sklady, veterinárne ambulancie atď.) VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 2, i.č. 9, č.j. 15 164, hughesogram pre Jánošíka z 11. 9. 1939; škatuľa 4, č.j. 14; č.j. 19 471, rozmiestnenie útvarov a ústavov služieb dňa 13. 9. 1939.

519 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 5, i.č. 29, rozkaz pre presun zo 14. 9. 1939.

520 VÚA – VHA Praha, f. Zbierka – Slovenská armáda 1939 – 1945, škatuľa 27, i.č. 24/13.

diel I (JPO 1, 2, 3, B útvary JPO 1 a JPO 3⁵²¹), dve čaty obrnených automobilov, celý cyklistic-
ký prápor. K dispozícii mala byť tiež pechota poskytnutá podľa potreby a prieskumné lieta-
dlo.⁵²² Postup jednotiek, ktoré územie prečesávali zo severu od stanovenej línie, bol pomerne
rýchly, avšak dosť náročný. Komplikovali ho zlé a zatarasené cesty, nebezpečenstvo prepadu
zo strany „teroristov“, ale tiež nástražné míny. Podľa výpisu z kroniky JPO 1 postup jedno-
tiek uľahčovalo miestne ukrajinské obyvateľstvo.⁵²³ Už 19. septembra vo večerných hodinách
hlásil veliteľ tohto zoskupenia pplk. pech. Ján Imro, že jednotky Rýchlej skupiny dosiahli do
večera čiaru od západu: Dukla – Królik – Wołosky – Kalinov – Palota – Żubracze – Liszna,
čiže na niektorých miestach už dosiahli hranice Slovenska. Jednotky pritom získali niekoľko
zajatcov a zabavili rôzny vojenský materiál, v čítane väčšieho množstva munície. V Sanoku
zabavili 500 kg dynamitu.⁵²⁴ Rozkaz na ukončenie ich činnosti vyšiel už 21. septembra.⁵²⁵

Správanie sa civilného obyvateľstva k slovenským jednotkám bolo pravdepodobne aj
v týchto úsekoch podobné ako na západe. Na druhej strane viaceré hlásenia si všimajú sprá-
vanie obyvateľstva rusínskej národnosti v slovensko-poľskom pohraničí, ktoré sa podľa ofi-
ciálnych hlásení k slovenským jednotkám správalo vyslovene priateľsky. Tento jav treba vi-
dieť v širšom kontexte, súvisel s národnostnou politikou poľskej vlády a v tomto prípade
špeciálne so známym poľsko-ukrajinským antagonizmom. Ako príklad možno uviesť hlá-
senie veliteľstva 2. divízie: „Obyvateľstvo rusínskej národnosti obývajúc pohraničie na poľ-
skej strane je veľmi naklonené k Slovenskému štátu. Na poľské úrady sa ponosujú pre utlá-
čanie tak po stránke hospodárskej jak národnej. Toto obyvateľstvo si želá pripojenie k Slo-
vensku.“⁵²⁶ Na druhej strane správanie slovenských vojakov na obsadenom území sa nezao-
bišlo bez incidentov. Na západnom úseku pôsobenia 3. divízie (neskôr prešiel do kompeten-
cie 2. divízie) v obciach Muszyna, Milik, Żegiestów Zdrój sa podľa hlásenia četníckej stani-
ce z Plavnice už od 4. septembra vyskytli prípady rabovania a krádeží, tak zo strany sloven-
ských vojakov, príslušníkov finančnej stráže, ako aj civilov, ktorí bez problémov prechádzali
slovensko-poľskú hranicu. Napríklad 8. septembra pri prechode vojska do kúpeľov Żegies-
tów Zdrój „došlo k vydrancovaniu kúpeľných vil, bol vyvláčený všetok nábytok, vnútorné
zariadenie a všetko čo malo nejakú cenu.“⁵²⁷

Po ukončení bojovej činnosti na poľskom území došlo k ďalšej redislokácii veliteľstiev a aj
reorganizácii divízií. Vel. „Rázus“ sa 18. septembra presunulo z Medzilaboriec do Prešova
a v ten istý deň tiež vel. „Škultéty“ zo Stropkova do Vranova nad Topľou. Na základe rozkazu
vel. „Bernolák“ sa mala 21. septembra 2. divízia presunúť do priestoru Michalovce – Sečovce
– Trebišov.⁵²⁸ Zároveň došlo k vzájomnej výmene niektorých podriadených útvarov v dôsled-

521 JPO 3 B sa práve sformoval. Pôvodne sa mal zhromaždiť v Humennom, avšak už 16. 9. vyrázil z Prešova do
priestoru Svidník – Ladomirová, tak, aby mohol postúpiť ďalej na smere Dukla – Krosno. VHA Bratislava, f. Ber-
nolák, škatuľa 5, i.č. 29, rozkaz pre presun JPO 3 B z 15. 9. 1939; osobitný rozkaz zo 16. 9. 1939.

522 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 5, i.č. 32, Rozkaz vel. Bernolák pre zaistenie a vyčistenie dobitého územia zo
16. 9. 1939.

523 VHA Bratislava, f. 55, 55 – 59 – 2, výpos z kroniky JPO I.

524 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 49, 50.

525 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 2, i.č. 10, č.j. 15 294.

526 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 36, 37.

527 VHA Bratislava, f. 53, škatuľa 1, č.j. 151 812, hlásenie Četníckej stanice Plavnica, okres Stará Lubovňa; č.j. 21639,
hlásenie veliteľstva Rázus z 30. 9.

528 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 50.

ku ich momentálnej dislokácie.⁵²⁹ Podľa rozkazu vel. „Bernolák“ z 15. septembra bolo veliteľstvo 1. divízie v Spišskej Novej Vsi.⁵³⁰ Aj napriek ukončeniu bojovej činnosti mobilizácia pokračovala ďalej,⁵³¹ už 14. septembra sa rozhodlo o postavení ďalších štyroch peších plukov: p. pl. 43 (V – mjr. pech. Ján Singhofer), p. pl. 44 (V – mjr. pech. František Stojan), p. pl. 45 (V – mjr. pech. Emil Kladníček), p. pl. 46 (V – mjr. pech. Jozef Kristín).⁵³² Tieto skutočnosti evokujú otázku, či nešlo aj o snahu ukázať Nemecku, že so svojim spojencom môže naďalej počítať. Ďalšie jednotky boli postavené v súvislosti s ochranou slovenských hraníc. S tou sa započalo už na základe rozkazu vel. „Bernolák“ z 10. septembra. Na starosti ju mali vojenské jednotky, ktoré mali spolupracovať s Finančnou strážou. Na západe v priestore obsadeného územia Zakopane – Jurgów – Javorina mal ochranu hraníc (teda aj časti poľského územia a aj územia zabratého Poliakmi v roku 1938) na starosti I/4 prápor, na východ od neho až po Czeremchu I/2 prápor a ďalej prápor II/3.⁵³³ Podľa rozkazu z 15. septembra rozmiestnili sa pozdĺž celej severnej hranice novo vytvorené vojenské jednotky (pešie prápory 101–103, V – mjr. R. Noskovič, SV – Kraľovany a pešie prápory 104–107, V – mjr. J. Stenzinger, SV Prešov). Ich úlohou malo byť zabezpečenie hranice „proti rôznym rušivým elementom, tak po stránke vojenskej, tak aj po stránke finančno-colnej v súlade s inšpektorátmi a oddeleniami pohraničnej finančnej stráže.“⁵³⁴ Pôvodne malo byť obsadené aj územie zabraté od roku 1920 Poľskom, avšak na základe rozkazu zo 17. septembra vojensky obsadené malo byť len územie odstúpené Poľsku v roku 1938, ostatné povoľoval až rozkaz vel. „Bernolák“ z 19. septembra.⁵³⁵

529 VHA, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 42,43.

530 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, i. č. 108, s. 405–406.

531 Napr. podľa rozkazu z 15. 9. 1939 mala platiť od 18. 9. nasledujúca podriadenosť útvarov a jednotiek slovenskej poľnej armády: Vel. poľnej armády: Vel. 1.,2.,3. divízie a Rýchlej skupiny; 4. a 14. ženijná rota (SV – Maťovce); strojná (SV – Ruský Kručov); svetlometná (SV – Michalany); stavebná rota Bernolák (SV – Solivar pri Prešove); telegrafný prápor Bernolák (SV – Solivar pri Prešove); obrnený vlak (SV – Margecany); rota VGPL 4 (SV – Kamenica nad Cirochou) podriadená skupine OPL „Čakanka“; Skupina OPL „Astra“ – roty VGPL 5 a 6 (SV – Prešov); rota VGPL 7 (SV – Spišská Nová Ves) vrámci I. oddielu protiletadlového pluku 153 „Klinček“; del. pl. 4 (SV – Bertotove); del. pl. 51 (SV – Lipiany); del. bat. 7/153 (SV – Kamenica nad Cirochou) takticky pod skupinou OPL „Čakanka“; skupiny OPL „Šarfia“ (SV – Prešov) a „Čakanka“ (SV – Kamenica nad Cirochou); vel. obvodu OPL „Ruža“; vel. letectva a OPL; 1. divízia (SV – Spišská Nová Ves): p. pl. 4 (SV – Poprad); p. pl. 6 (SV – Hrabušice); p. pl. 35 (SV – Levoča); del. pl. 1 (SV – Spišská Nová Ves); del. oddiel II/4 (SV -?); 1. ženijná rota (motor.) (SV – Medzilaborce); 11. ženijná rota (SV – Medzilaborce); mostová súprava č. 1 (SV – Spišská Nová Ves); VGPL 1 (SV – Medzilaborce), telegrafný prápor (SV – Spišská Nová Ves); 2. divízia (SV – Vranov): p. pl. 3 (SV – Slovenská Kajňa); p. pl. 5 (SV – Vranov); p. pl. 21 (SV – Michalovce); del. pl. 2 (SV – Čemerné); 2. ženijná rota (motor.) (SV – Stropkov); 2. ženijná rota; mostová súprava č. 2 (SV – Stropkov); VGPL 2 (SV – Stropkov); telegrafný prápor (SV – Vranov); 3. divízia (SV – Prešov): p. pl. 1 (SV – Spišské Podhradie); p. pl. 2 (SV – Raslavice); p. pl. 18 (SV – Prešov); del. pl. 3 (SV – Prešov); del. oddiel I/4; 3. ženijná rota (motor.) (SV – Ruský Kručov); 13. ženijná rota (motor.) (SV – Fijaš); mostová súprava č. 3 (SV – Prešov); VGPL 3 (SV – Medzilaborce); telegrafný prápor (SV – Prešov); Rýchla skupina (SV – Humenné): I. oddiel jazdecký (SV – Humenné); II oddiel cyklistický (SV – Dlhé nad Cirochou); III. oddiel motorizovaný (SV – Brekov); telegrafný oddiel (SV – Humenné). K útvarom zbraní treba pripočítat tiež útvary a ústavy služieb vel. Bernolák a vel. jednotlivých divízií. VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 6, i.č. 47, č.j. 21 752.

532 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 2, i.č. 9, č.j. 15 190, Organizácia peších plukov – nariadenie z 15. 9.

533 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 5, i.č. 30, č.j. 15 147, rozkaz vel. Bernolák pre stráženie pohraničia z 10. 9. 1939

534 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 2, i.č. 9, č.j. 15 190, Organizácia peších plukov – nariadenie z 15. 9. 1939. K rozpusteniu týchto strážnych práporov a k opätovnej reaktivácii Pohraničnej stráže na tomto úseku došlo na základe rozkazu MNO (HVV) z 11. 10. 1939. VÚA – VHA Praha, f. Zbierka – Slovenská armáda 1939 – 1945, škatuľa 33, č.j. 17 063.

535 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 5, i.č. 30, č.j. 15 253, dodatok k rozkazu vel. Bernolák zo 17. 9.

Demobilizácia začala rozkazom 17. septembra najprv vo forme poľnohospodárskych dovolení. Na ňu mala byť prepustená maximálne 1/3 útvaru, u poľných útvarov mala trvať 14 dní a u zápoľných 21 dní.⁵³⁶ Zmobilizovaní vojaci boli zároveň využívaní ako výpomoc pri poľnohospodárskych prácach súkromným osobám. Chudobným mala byť poskytnutá zadarmo. Výťažok z práce mal byť venovaný chudobným rodinám nastúpených záložníkov.⁵³⁷ 19. septembra HVV nariadilo prepustiť do pomeru mimo činnej služby vojenské osoby v zálohe a náhradnej zálohe ročníkov narodenia 1904 a starších (okrem nenahraditeľných špecialistov). Prepustené mužstvo však malo byť v prípade potreby okamžite povolané späť.⁵³⁸ Ďalším rozkazom z 23. septembra sa mali útvary poľného veliteľstva ako aj útvary 1., 2., 3. divízie a Rýchlej skupiny redukovať na 2/3 vojnového stavu. Prepúšťanie malo začať 1. októbra, dovtedy demobilizovali B útvary a prebytky.⁵³⁹ 1. októbra začal presun Rýchlej skupiny do mierových posádok. Útvary a jednotky divízií ako aj armádne útvary boli demobilizované rozkazmi z 5. októbra.⁵⁴⁰ 4. októbra boli u útvarov zrušené krycie mená.⁵⁴¹

Bojová zaangažovanosť slovenskej armády nebola moc veľká, o čom svedčia aj relatívne malé straty (celkom 18 mŕtvych, 46 ranených a 11 nezvestných), ktoré však boli spôsobené aj nehodami. Od 20. septembra sa postupne začalo rušiť zatemnenie ulíc (tiež podnikov s nočnou smenou) a od 23. septembra aj vojenských a civilných objektov.⁵⁴² Keďže operácie slovenskej armády skončili, 24. septembra sa vel. „Bernolák“ presunulo zo Solivaru do Vojenských Zruboch vo Vysokých Tatrách, kde sa v dňoch od 25. septembra do 6. októbra uskutočnili dva turnusy veliteľského kurzu, ktorého sa mali zúčastniť vyšší dôstojníci (zo stotníkov len vybraní jednotlivci).⁵⁴³ Následne v októbri sa na rôznych miestach Slovenska konali špeciálne vojenské kurzy aj pre záložných dôstojníkov.

4. Slovensko a letectvo vo vojne

Zabezpečenie južného krídla nemeckej armády sa samozrejme nemohlo obmedziť len na využitie pozemných jednotiek. Presuny nemeckých peších jednotiek na Slovensku od začiatku zabezpečovala nemecká protivzdušná obrana. Jej činnosť sa sústredila najmä na ochranu dopravných komunikácií a považských zbrojoviek. Z jednotiek, ktoré sa nachádzali

536 Dovoľenka nemala byť udeľovaná dôstojníkom, rotmajstrom a ašpirantom, naopak uprednostňované mali byť staršie ročníky a vojaci, ktorí sa vyznamenali v boji. VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 2, i.č. 9.

537 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 2, i.č. 10, č.j. 15 239, telegram Prezídia MV pre MNO z 19. 9. 1939.

538 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 2, i.č. 10, č.j. 15 348.

539 Pri prepúšťaní sa musel zohľadniť počet osôb, ktoré už medzitým boli na dovolenke. Prepustení mali byť hlavne roľníci, remeselníci, obchodníci, živitelia početných rodín. Na druhej strane prepustení nesmeli byť dôstojníci, ašpiranti a roľníci v zálohe – ročníky narodenia 1899 a mladšie. Podobne na tom boli v plnej miere špecialisti. Prepustení však nesmeli byť ani Židia. VHA Bratislava, škatuľa 2, i.č. 10, č.j. 15 315, rozkaz vel. Bernolák z 23. 9. 1939.

540 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 3, i.č. 12, č.j. 15 516, telegram vel. Bernolák z 5. 9. 1939.

541 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 2, i.č. 10, č.j. 15 475, telegram z 1. 10. 1939; škatuľa 3, i.č. 12, č.j. 15 509.

542 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 49, 52; škatuľa 2, i.č. 10, č.j. 15 353, rozkaz vel. Bernolák z 23. 9. 1939.

543 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 2, i.č. 8, č.j. 30 009, rozkaz pre presun z 23. 9. 1939; škatuľa 2, i.č. 10, č.j. 15 347, rozkaz vel. Bernolák z 23. 9. 1939; škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 52, 53.

v operačnom priestore 14. armády, sa na územie Slovenska do Žiliny ešte v auguste presunul ľahký oddiel protiletadlových kanónov (Flakabteilung – čiže Fliegerabwehrkanoneabteilung) 94, ktorý bol podriadený XVIII. armádnemu zboru. Pravdepodobne tesne pred začiatkom vojny k nemu pribudol ľahký oddiel protiletadlových kanónov 92.⁵⁴⁴ Väčšina jednotiek protivzdušnej obrany (v operačnom priestore 14. armády) podliehala priamo pod Luftgaukommando (letecké oblastné veliteľstvo) XVII vo Viedni. Spočiatku boli tieto jednotky sústredené len na západnom Slovensku.⁵⁴⁵

Po príchode nemeckých divízií mimo územia vyčleneného zmluvou o ochrannom pásme došlo k určitým zmenám. Podľa obežníka z 31. augusta⁵⁴⁶ sa jednotky protiletadlovej obrany v podriadenosti Luftgaukommando XVII členili na územie protivzdušnej obrany (Luftschutzgebiet) Viedeň a na 5 podskupín protiletadlových kanónov (Flakuntergruppe), z ktorých 4 sa nachádzali na Slovensku: Flakuntergruppe Bratislava (V. – kpt. Döring) – rezervný oddiel protiletadlových kanónov 181, 1. a 2. čata záložnej roty protiletadlových guľometov 453 (Fliegerabwehr Maschinengewehr /FlaM.G./ Reserve Kompanie) – nasadenie v priestore Bratislava – Trnava⁵⁴⁷; Flakuntergruppe údolie Váhu (V – mjr. Gomolka) – 1. a 2. čata záložnej roty protiletadlových guľometov 452, novosformovaný ľahký oddiel protiletadlových kanónov⁵⁴⁸ – nasadenie v priestore Leopoldov – Trenčín – Kubrica – Dubnica; Flakuntergruppe Žilina (V – mjr. Grolig) – záložný oddiel protiletadlových kanónov 801, 3. a 4. čata záložnej roty protiletadlových guľometov – nasadenie v priestore Púchov – Považská Bystrica – Žilina – Strečno – Vrútky; Flakuntergruppe Poprad (V – genmjr. Job Odebrecht) – I. oddiel pluku protiletadlových kanónov 8, časť ľahkého oddielu protiletadlových kanónov 91 – nasadenie v priestore Ružomberok a Poprad.⁵⁴⁹

Presný počet del. batérii nemeckej armády na území Slovenska sa mi zistiť nepodarilo. K 1. septembru 1939 v podriadenosti Luftgaukommando XVII bolo 16 batérii s 88 mm kanónom, 20 batérii s 2 cm kanónom, 5 svetlometných batérií, 9 čiat protiletadlových guľometov.⁵⁵⁰ Podľa nariadenia Luftgaukommando XVII zo 4. septembra prešli niektoré jednotky proti-

544 BA – MA Freiburg, bs. RL/7 (Kommandobehörden Fliegertruppen, Band. 2.), as. 414, vel. 14. armády – zvláštne nariadenie č. 2 pre Luftwaffe (Heer) für 7. Y – deň. Na začiatku 2. svetovej vojny boli štáby Flak – plukov na úrovni štábov Flakgruppen, pôsobili nezávisle od svojich oddielov (Abteilungen). TESSIN, G.: Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen – SS im Zweiten Weltkrieg 1939 – 1945. Erster Band. Osnabrück 1977, s. 365.

545 Sem spadal ľahký oddiel protiletadlových kanónov 91 v priestore Trenčín – Leopoldov, 181 (rezervný) v priestore Bratislava – Trnava, ½ záložnej roty protiletadlových guľometov (Fliegerabwehr Maschinengewehr /FlaM.G./ Reserve Kompanie) 452 v Trenčíne, 453 v Bratislave, štáb pluku protiletadlových kanónov (Stab/Flakregiment) 8 v Žiline, I. oddiel pluku protiletadlových kanónov 8 vo Vrútkach, rezervný oddiel protiletadlových kanónov 801 v priestore Žilina – Púchov, ½ záložnej roty protiletadlových guľometov 453 v Strečne, batéria protiletadlových kanónov 2/171 v Žiline, protiletadlová hlásna rota (Flugmeldekompanie) 7/17 v Trnave.

546 Ľahký oddiel protiletadlových kanónov 91 mal byť ihneď presunutý zo svojho pôvodného postavenia v priestore Leopoldov – Trenčín do priestoru Poprad. Namiesto neho sa mal z jednotiek vo Viedni sformovať nový oddiel protiletadlových kanónov (neskôr rezervný 921), ktorý mal svoje tri batérie rozmiestniť do priestoru Leopoldov, Kubrica (dnes Kubrá), Dubnica nad Váhom.

547 Jeho úlohou bola ochrana mostu cez Dunaj a vlakovej stanice v Bratislave.

548 Celá Flakuntergruppe Waagtal mala 6 batérií 88 mm kanónov; 6 batérií 2 cm kanónov a 5 čiat protiletadlových guľometov. BA – MA Freiburg, bs. RL/7, as. 352, zvláštne nariadenie pre Luftwaffe (Heer) z 8. 9. 1939.

549 BA – MA Freiburg, bs. RL/7, as. 414, obežník Luftgaukommando XVII z 31. 8. pre DMK na Slovensku.

550 BA – MA Freiburg, bs. RL/7, as. 352, zvláštne nariadenie Luftwaffe (Heer) pre 8. 9. 1939.

vzdušnej obrany z jeho podriadenosti. K Luftflotte 2 bol prevelený záložný oddiel protiletadlových kanónov 181 a záložný oddiel protiletadlových kanónov 921.⁵⁵¹

V dôsledku dohody z 24. augusta (pozri podkapitolu I/3), prevzala nemecká armáda letisko Spišská Nová Ves. Už rozkazom z tohto dňa sa sem presunulo Veliteľstvo záložného letiska (Einsatzhafen) podriadené Leteckému oblastnému veliteľstvu pre zvláštne účely. Na letisko prišla tiež letištná rota podriadená Luftgaukommandu XVIII. Rozkazom vrchného veliteľstva Luftwaffe z 24. augusta mal byť na letisko v prvý deň útoku (myslí sa 26. august) k jeho ochrane letecky dopravený jeden prápor výsadkárov (Luftlandebataillon).⁵⁵² Keďže útok bol odložený, prápor prišiel na letisko 28. augusta.⁵⁵³ Ich prítomnosť na letisku po vojne potvrdil aj pplk. let. J. Ďurana, podľa neho sa tu dlho nezdržali a čoskoro boli odvezení na slovensko-poľskú hranicu.⁵⁵⁴

Dôležitú úlohu zohrával tiež letecký prieskum. 27. augusta sa na Slovensko presunula 1. letka prieskumnej perute (1. Staffel/Aufklärungsgruppe) – 1. (Heer – H)/14⁵⁵⁵, ktorá bola podriadená 2. tankovej divízii.⁵⁵⁶ 7. pešej divízii bola podriadená 3. (H)/14, 1. horskej divízii 2.(H)/14, ktorá sa podľa nariadenia veliteľstva 14. armády z 31. augusta mala presunúť na poľné letisko v Spišskej Belej. Pre prieskum terénu v okolí Lwówa (dnes Lviv na Ukrajine) 31. augusta nariadilo veliteľstvo Luftflotte 4 presunúť dve lietadlá z 3. Staffel (Fernaufklärungsgruppe – F)/123.⁵⁵⁷ K 8. septembru 1939 zostali na Slovensku dve prieskumné letky: 1. (H)/14 v Žiline⁵⁵⁸, ktorá bola v podriadenosti XXII. armádneho zboru a 2. (H)/14 vo Veľkej Lomnici (medzi Popradom a Kežmarkom),⁵⁵⁹ podriadená XVIII. armádnemu zboru.⁵⁶⁰

Nemeckému letectvu boli podriadené aj slovenské vzdušné zbrane. Podľa vojnového deníka veliteľstva Luftflotte 4 slovenské protiletadlové delostrelectvo bolo 14. armáde podriadené 25. augusta, čiže tesne pred pôvodným plánom útoku nemeckej armády na Poľsko. Už predtým bol slovenskému letectvu nariadený zákaz štartovať.⁵⁶¹ Dôležité v tomto smere bolo nariadenie veliteľstva Luftflotte 4 z 29. augusta 1939 adresované Luftgaukommandu XVII. To si malo podriadit stíhacie letky slovenských vzdušných zbraní. Pozorovacie letky slovenských vzdušných zbraní a aj protiletadlové delostrelectvo mali zostať pod priamym slovenským velením, prostredníctvom ktorého malo byť k dispozícii veliteľstvu 14. armády k ochrane vojenských presunov. Časť mala byť vyčlenená k ochrane letiska Spišská No-

551 BA – MA Freiburg, bs. RL/7, as. 414, obežník Luftgaukommandu XVII pre DMK 4. 9. 1939.

552 BA – MA Freiburg, bs. RW/5, as. 441, č.s. 488, rozkaz RdL u. ObdL z 24. 8. 1939.

553 BA – MA Freiburg, bs. RH/31/IV, as. 2, s. 32, podklady genpor. Barckhausena pre rokovanie so slovenskou vládou 27. 8. 1939.

554 SNA, f. NS, II A 889, Tnľud 6/46, J. Tiso, zápisnica z výpovede z 8. 4. 1947.

555 H – Heer – označenie skupín letectva pozemnej armády.

556 BA – MA Freiburg, bs. RH/24/17, as. 6.

557 F – ide o označenie prieskumnej skupiny. BA – MA Freiburg, bs. RL/7, as. 338, rozkaz vel. Luftflotte 4 č. 1 z 31. 8. 1939.

558 Disponovala 9 Henschlami Hs-126 a jedným Heinklom He-46. Takýto stav letky uvádza poľský historik A. Olejko, ktorý však predpokladá, že letka bola na letisku v Kežmarku (pravdepodobne ide o letisko vo Veľkej Lomnici). Tu však bola 1. (H)/14. PETRÍK, J. – OLEJKO, A.: c.d., s. 89.

559 Podľa J. Rajnina bola táto letka v Žiline a disponovala 11 Henschlami Hs-123 A-1 a Heinklami He-46 a jedným spojovacím Fiesler Fi-156 „Storch“. RAJNINEC, J.: c.d., s. 45.

560 BA – MA Freiburg, bs. RH/20/14/17, as. 6; bs. RH/24/17, as. 6; bs. RL/7, as. 414, zvláštne nariadenie č. 2 pre Luftwaffe (Heer) na 7. Y – deň.

561 BA – MA Freiburg, bs. RL/7, as. 331, Vojnový denník – Luftflottenkommando 4, Führungsabteilung.

vá Ves.⁵⁶² 30. augusta opäť vstúpil do platnosti zákaz lietania pre slovenské letectvo.⁵⁶³ Podľa rozkazu č. 1 veliteľstva Luftflotte 4 z 31. augusta mala byť úlohou stíhacích letiek slovenského letectva ochrana 14. armády pri jej postupe z hôr po obidvoch stranách Vysokých Tatier. Ich nasadením bola poverená Luftgaukommando XVII v súčinnosti s plk. Erhardtom Krügerom,⁵⁶⁴ ktorý bol šéfom subkomisie pre letectvo v rámci DMK. Neoficiálne však prijímal rozkazy ako šéf nemeckej leteckej misie.

V nadväznosti na tieto inštrukcie Luftgaukommando XVII vo Viedni vydalo 31. augusta rozkaz pre nasadenie slovenských vzdušných zbraní. Nariadilo uskutočniť reorganizáciu, pričom jednotky rozdelilo do dvoch skupín:

A/ jednotky podliehajúce priamo Luftgaukommandu XVII:

1. Veliteľstvo skupiny Obrany proti lietadlám (OPL) (krycí názov „Lalia“)⁵⁶⁵ s veliteľstvom v Spišskej Novej Vsi. Veliteľom sa stal mjr.let. Justín Ďurana. Jeho veliteľstvo malo disponovať stíhacou letkou 49 (vytvorená mala byť zo stíhacích letiek 45 a 49), ktorej úlohou bola ochrana miestneho letiska proti nepriateľskému prieskumu a lietadlám, ako aj ochrana zhromažďujúcej sa slovenskej armády. Operačný priestor mala vymedzený nasledovne: Telgárt – Poprad – Stará Lubovňa – Lipany – Bardejov – Stropkov – Obyšovce (severne od Košíc, dnes Obišovce).⁵⁶⁶ Mala sa vyvarovať prechodu hraníc. V okolí Spišskej Novej Vsi mal byť v pohotovosti tiež I. oddiel 153. delostreleckého protilietadlového pluku („Klinček“) – 2. batérie + 1 rota veľkokalibrových guľometov proti lietadlám (VGPL) 7 (Spišská Nová Ves).⁵⁶⁷ Ďalej sem mala patriť nemecká záložná rota protilietadlových guľometov 451, 1. družstvo hlásnej služby (Flugmeldegruppe) pozostávajúce z 2. hlásnych rôť, ktoré mali byť nasadené v zhromažďovacom priestore slovenskej armády. K dispozícii mala byť tiež 1 svetlometná batéria so 16 svetlometmi (12 x 150 cm, 4 x 120 cm).⁵⁶⁸ Podľa rozkazu veliteľstva „Bernolák“ z 1. septembra však Skupina OPL „Lalia“ mala s ním takticky naďalej spolupracovať.⁵⁶⁹

2. Veliteľstvo stíhacej perute Piešťany („Rozmarín“) (v nemčine Jagdgruppe) – patrili sem stíhacie letky 37, 38, 39 v Piešťanoch, ktoré disponovali stíhacími lietadlami čs. výroby Avia – B 534. Veliteľom sa stal mjr.let. Karol Sojček. Letky mali operovať v stíhacom priestore A.: Piešťany – Nové Mesto nad Váhom – Trenčín – Púchov – Čadca – Sučany – Fackov a v priestore B.: Piešťany – Nitra – slovensko – maďarské hranice po Bratislavu – Dunaj. Tu sa mala pozornosť sústrediť na ochranu cestných komunikácií a zhromažďujúcich sa pozemných jednotiek. Ťažisko malo ležať na ochrane zbrojárskych podnikov v stíhacom priestore A. Veliteľstvo malo byť neustále v spojení s veliteľom nemeckého záložného oddielu protilietadlovej obrany 801 v Žiline a s veliteľom Fluguntergruppe Bratislava. Mimo svojho operač-

562 BA – MA Freiburg, bs. RL/7, as. 414.

563 BA – MA Freiburg, bs. RL/7, as. 331, Vojnový denník – Luftflottenkommando 4, Führungsabteilung.

564 BA – MA Freiburg, bs. RL/7, as. 338, rozkaz vel. Luftflotte 4 č. 1.

565 Tento názov sa používa v slovenských prameňoch, v nemeckých sa používa označenie Luftverteidigungsgruppe.

566 V rozkaze vel. Bernolák bol priestor upresnený takto: Kysak – Obyšovce – Telgárt – Vysoké Tatry – hranica štátu až k Bardejovu a späť. VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 5, i.č. 24, č.j. 22106 taj., operačný rozkaz OPL č. 1.

567 Povolenie na paľbu mali len proti poľským vojenským lietadlám. V prípade, že nebolo jasné o koho ide, mali sa použiť varovné výstrely.

568 BA – MA Freiburg, RH/24/18, as. 8, rozkaz Luftgaukommando XVII z 31. 8. 1939.

569 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 5, i.č. 24, č.j. 22106, operačný rozkaz OPL čís. 1.

ného priestoru malo zabezpečiť slobodu pohybu pozemných jednotiek na západnom Slovensku.⁵⁷⁰ Spojenie medzi Luftgaukommando XVII a slovenským letectvom mal zabezpečovať styčný dôstojník stot. let. Mikuláš Lisický.

Podriadenie časti slovenských vzdušných zbraní vo svojom operačnom rozkaze č. 1 konkretizovalo vel. „Bernolák“.⁵⁷¹ Podľa neho došlo k určitým korektúram. Veliteľstvo stíhacej perute Piešťany malo mať dve bojaschopné letky 37 a 39 (po 12 lietadiel), ktoré vznikli zlúčením bojaschopných lietadiel všetkých troch letiek. O ich vytvorení informuje aj ďalší rozkaz veliteľa Luftgaukommando XVII z 2. septembra. Letka 39 (12 lietadiel) sa na jeho základe presťahovala na letisko do Žiliny spolu s veliteľom perute. Letka mala operovať v nasledujúcom priestore: Žilina – Čadca – Trstena – Liptovský Sv. Mikuláš – Ružomberok – Turčiansky Sv. Martin – Žilina. Cieľom mala byť ochrana letiska v Žiline, vlastných zhromažďovaných pozemných síl a železnice. Ochrana tohto priestoru mala byť zároveň hlavným cieľom celého veliteľstva.⁵⁷² Letka 39 mala zároveň spolupracovať s nemeckým prieskumným letectvom na letisku v Žiline. Letka 37 (12 lietadiel) mala operovať v priestore vymedzenom už rozkazom z 31. augusta s ťažiskom v priestore A.⁵⁷³ Od 3. septembra mala stíhacia perut' zabezpečovať eskortu pre nemeckú prieskumnú letku 1. (H)/14 zo Žiliny. Či sa toto nariadenie aj realizovalo však zatiaľ nie je jasné.⁵⁷⁴

B/ Jednotky podriadené priamo Veliteľstvu poľnej armády „Bernolák“:

Veliteľstvo obvodu OPL („Ruža“) v Spišskej Novej Vsi s dvomi skupinami OPL: II. oddiel 153. delostreleckého protiletadlového pluku („Šarfia“) – 2 bat. + 1 rota VGPL 6 (Prešov); III. oddiel 153. delostreleckého protiletadlového pluku („Čakanka“) – 2 bat. + 1 rota VGPL 4 (Poprad); samostatná rota VGPL 5 v Dubovej nad Hronom; všetky pozorovacie letky (9, 10, 12, 16), zvedná (64) a štátna hlásna služba s ústredňou v Spišskej Novej Vsi.⁵⁷⁵

Leteckú bojovú činnosť z územia Slovenska v prvých dňoch vojny komplikovalo zlé počasie a prebiehajúce presuny jednotiek. Jednotky Luftwaffe preto zatiaľ vyčkávali s presunom na slovenské letiská. Aktívny však bol letecký prieskum z nemeckej ako aj poľskej strany. Nemecká a slovenská protiletadlová obrana preto viackrát zasahovala. Poľské letectvo v rámci taktického prieskumu preniklo nad územie Slovenska, pričom ostreľovalo niekoľko vojenských cieľov. K ich bombardovaniu však nepristúpilo. V rámci armády Karpaty, ktorá bola v operačnom priestore slovenských jednotiek, v tom čase pôsobili len dve eskadry: 31. prieskumná eskadra (od 30. 8. pôsobila na poľnom letisku Werynia /blízko Kolbuszowa/ a disponovala 9. lietadlami typu PZL – 23 B „Karas“) z 3. leteckého pluku z Poznane a 56. pozorovacia eskadra (od 1. septembra pôsobila na poľnom letisku v Mrowli pod Rzes-

570 V prípade vzdušných bojov mohli slovenské stíhačky prekročiť hranice medzi Dürnkrot (západne od Malaciek) a Bratislavou. V prípade nedostatku benzínu mohli pristáť na letisku vo Wagrame an der Donau. Iné prelety slovenských hraníc boli zakázané.

571 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 5, i.č. 24, č.j. 22106, operačný rozkaz OPL čís. 1.

572 Pôsobenie mimo vyčleneného priestoru (včítane prekročenia poľských hraníc) bolo možné len počas boja.

573 BA – MA Freiburg, bs. RH/24/18, as. 8; Pozri tiež EMMERLING, M.: Luftwaffe nad Polską 1939. Cz. I. Jagdflieger (ďalej len Luftwaffe...Jagdflieger...). Gdynia 2002, s. 40–41.

574 EMMERLING, M.: Luftwaffe...Jagdflieger..., c.d., s. 58.

575 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 5, i.č. 24, č.j. 22106 taj., operačný rozkaz OPL čís. 1.

zówom, jej lietajúci sled predstavovalo 7 pozorovacích lietadiel Lublin R – XIII D ⁵⁷⁶ a sedem posádok) 5. leteckého pluku z Lidy vo Vilne. Obe doplnil 5. spojovací roj (tri lietadlá RWD – 8), ktorý sa sformoval na lodžskom letisku Lublinek. Jedno lietadlo PZL – 23 B „Karas“ 31. prieskumnej eskadry už 1. septembra preniklo nad letisko Spišská Nová Ves, ktoré napriek prudkej protilietadlovej paľbe fotografovalo. Ďalší stroj vykonal fotoprieskum severovýchodného Slovenska. Slovenské Avie B – 534 však proti nim nezasiahli pre technické problémy. Po vyhodnotení fotografií z týchto letov prikázal pplk. Olgierd Tuśkiewicz (veliteľ letectva armády Karpaty) pripraviť lietadlá na bombardovanie. Pôvodný rozkaz však bol nakoniec odvolaný. Tento krok sa zdôvodňoval tým, že Poľsko nie je vo vojne so Slovenskom.⁵⁷⁷ Nad východným Slovenskom lietal lietadlá 31. prieskumnej eskadry aj v nasledujúcich dňoch až do 5. septembra, keďže veliteľstvo armády Karpaty potrebovalo konkrétne informácie o sile slovenských a nemeckých jednotiek, ktoré sa tu zhromažďovali.⁵⁷⁸ Povinnosti taktického prieskumu však postupne prechádzali na 56. pozorovaciu eskadru. Adekvátny zásah slovenských stíhačiek pravdepodobne znemožňoval rozmoknutý terén na letisku v Spišskej Novej Vsi.⁵⁷⁹

56. pozorovacia eskadra bola od 2. septembra poverená úlohou vykonávať výlučne prieskumné úlohy spojené s ostreľovaním nepriateľa z palubných zbraní. V súlade s týmito inštrukciami začali jej lietadlá prenikať do slovensko-poľských pohraničných oblastí, kde sa objavili už 1. septembra. Postupne začalo dochádzať aj k incidentom. Dňa 3. septembra o 11.20 hod. preniklo do priestoru Medzilaborce jedno lietadlo typu R – XIII D 56. eskadry,⁵⁸⁰ pričom pri obci Habura ostreľovalo z palubných zbraní nemecké vojenské nákladné auto. Útok si však nevyžiadal žiadne obete. O niekoľko minút na to pravdepodobne to isté lietadlo ostreľovalo v doline rieky Laborec slovenský delostrelecký oddiel, ktorý sa premiestňoval do Medzilaboriec. Jeden slovenský vojak bol zranený.⁵⁸¹ K ďalším incidentom s 56. eskadrou nad územím Slovenska došlo 5. septembra. O 10.30 hod. prenikol nad Prešov jeden Lublin a paľbou z guľometov zaútočil na slovenskú pechotu pochodujúcu po námestí Pittsburskej dohody (dnes Námestie mieru). Zranené boli 4 civilné osoby a jeden vojak.⁵⁸² To isté lietadlo, podľa nemeckých prameňov, rovnakým spôsobom zasahovalo aj na iných miestach. Ten istý deň prenikol ďalší Lublin nad Bardejov, kde ostreľoval jednotky nemeckej 1. horskej divízie. Podľa spravodajských hlásení vel. „Bernolák“ ďalšie poľské lietadlo v obci Nižný Šebeš a Šarišské lúky guľometnou paľbou napadlo civilné obyvateľstvo.⁵⁸³ 6. septembra bolo jedno lietadlo Lublin R – XIII D poškodené vlastnou protilietadlovou obranou v okolí Tar-

576 Tieto lietadlá nemali adekvátnu streleckú výzbroj potrebnú na odrazenie útoku nepriateľských stíhacích lietadiel, pričom neboli ani opancierované. Protilietadlová obrana preto pre nich predstavovala veľké ohrozenie. OLEJKO, A.: *Bojová činnosť...*, c.d., s. 27.

577 RAJNINEC, J.: c.d., s. 46; PETRÍK, J. – OLEJKO, A.: c.d., s. 73.

578 PETRÍK, J. – OLEJKO, A.: c.d., s. 75.

579 ANDROVIČ, Š.: Slovensko a letectvo vo vojne proti Poľsku – 1939. In: *Historie plastikového modelárství*, č. 7, 2002, s. 27.

580 V niektorých prácach sa chybné uvádza, že išlo o lietadlo typu P-23 B Karas 31. prieskumnej eskadry.

581 OLEJKO, A.: *Bojová činnosť...*, c.d., s. 23–30.

582 Dve osoby boli postrelené, ostatné sa zranili pri úteku. VÚA – VHA Praha, f. Zbierka – Slovenská armáda 1939–1945, škatuľa 66, i.č. 38/7. V niektorých prácach sa mylne píše, že išlo o lietadlo 31. prieskumnej eskadry. Údaj upresnil až OLEJKO, A.: *Bojová činnosť...*, c.d., s. 31.

583 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 4, i.č. 14, prehľad správ č. 6 zo 6. 9. 1939.

nova. Napriek vlastnému zraneniu (priestrel ruky) a prestrelenej nádrži, podarilo sa pilotovi serž. Janovi Czarnockému vrátiť na letisko v Mrowli.⁵⁸⁴

Keďže na východe Slovenska, kde sa preniesla aktivita slovenských ale aj nemeckých jednotiek, dochádzalo k incidentom s poľským prieskumným letectvom, došlo už 6. septembra v skorých ranných hodinách k presunu trojčlenného roja stíhačiek Avia B – 534 zo stíhacej letky 49 (pôvodne z letky 45, ktorá sa oficiálne zlúčila s letkou 49) z letiska v Spišskej Novej Vsi na poľné letisko v Ňaršanoch (dnes Ražňany) neďaleko Sabinova. Ich úlohou bola ochrana Prešova, Kapušian, Solivaru a Ňaršan pred leteckými útokmi. Lietadlá pilotovali veliteľ roja rotník (rtk.) let. František Hanovec, pilot stíhacej letky 49 desiatnik (des.) Martin Žiaran a des. Viliam Jaloviar. Keďže ich prilet nebol vopred avizovaný, museli pristáť na nepokosenej lúke. Už o 7.15 hod. spozorovali Lublin R – XIII D 56. pozorovacej eskadry. Lietadlá okamžite vyštartovali a pri obci Ostrovany neďaleko Sabinova lietadlo zostrelili. Obidvaja letci (pilot aj pozorovateľ) zahynuli.⁵⁸⁵ Poľské lietadlo zostrelil rtk. let. F. Hanovec, zostrel však bol pripísaný rovnakým dielom všetkým trom pilotom.⁵⁸⁶

Krátko po tomto zostrele sa slovenský stíhací roj dostal do kontaktu s ďalším lietadlom (s najväčšou pravdepodobnosťou ďalší Lublin), ktoré do slovenských stíhačiek strieľalo. Tie v danom momente nevedeli či ide o nemecké alebo poľské lietadlo.⁵⁸⁷ Po tejto udalosti veliteľstvo Luftgaukommando XVII nariadilo rozkazom zo 6. septembra presunúť do právomoci Veliteľstva skupiny OPL Spišská Nová Ves stíhaciu letku 37 (v nemeckých prameňoch je od tohto dňa označená ako letka 11) z Piešťan. Letka sa mala premiestniť na letisko Ňaršany. Operačný priestor Veliteľstva skupiny OPL Spišská Nová Ves sa tak upravil takto: Telgart – Poprad – Limanova – Gorlice – Dukla – dolina Laborca – Obyšovce. Úlohou obidvoch letiek (49 a 37) bola ochrana slovenských vojenských oddielov na hraniciach a letísk Ňaršany a Spišská Nová Ves proti nepriateľskému letectvu. Bojové úlohy I. oddielu protilietadlového delostreleckého pluku 153 a záložnej roty protilietadlových guľometov 451 zostali nezmenené. Všetky jednotky mohli strieľať len proti zjavne poľským, britským alebo francúzskym vojenským lietadlám.⁵⁸⁸ Na letisko Ňaršany sa letka 37 premiestnila 7. septembra. Jej ochranu mala zabezpečovať rota VGPL 4 prevezená z Popradu s 12 kanónmi Oerlikon s kalibrom 20 mm rozmiestnená v priestore Orkucany – Ňaršany – Sabinov.⁵⁸⁹ Na letisko Išla v Nižnom Šebeši (dnes Nižná Šebastová, časť Prešova) sa z Ňaršan presťahoval spomínaný trojčlenný roj Avie B – 534. Dňa 9. septembra tu havarovalo pri pristavaní lietadlo des. Viliama Jaloviara, ktorý pritom zahynul. Existuje však tiež iná verzia. Podľa výpovede pamätníkov, ktoré získal J. Rajninec, sa tak stalo pri nácviku akrobacie.⁵⁹⁰ V snahe posilniť obranu východného Slovenska pred útokmi poľského prieskumného letectva, došlo tiež k ďalším redислоkač-

584 Bližšie pozri OLEJKO, A.: Bojová činnosť..., c.d., s. 31–34.

585 Ich telesné pozostatky sa nachádzajú na cintoríne v Prešove.

586 OLEJKO, A.: Bojová činnosť..., c.d., s. 35–38; PETRÍK, J. – OLEJKO, A.: c.d., s. 81–85; SÚDNY, B.: Hanovcov prvý zostrel (ďalej len Hanovcov prvý...). In: Letectví + kosmonautika, č. 4, 2004, s. 50–52; RAJNINEC, J.: c.d., s. 47; RAJLICH, J.: Jeden z tatranských orlů. In: Letectví + Kosmonautika 2002, č. 13, s. 24–27.

587 OLEJKO, A.: Bojová činnosť..., c.d., s. 37–38.

588 BA – MA Freiburg, RH/24/18, as. 8, rozkaz Luftgaukommando XVII zo 6. 9. 1939; EMMERLING, M.: Luftwaffe...Jagdflieger..., c.d., s. 97.

589 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 5, č.j. 22 143, operačný rozkaz OPL č. 2. zo 7. 9. 1939.

590 RAJNINEC, J.: c.d., s. 47. Rajninec zároveň tvrdí, že s touto verziou môže súvisieť fakt, že Jaloviar vôbec nebol významenaný, čo však nie je pravda, keďže dostal významenie Za hrdinstvo 3. stupňa. SÚDNY, B.: Hanovcov

ným zmenám. Pôvodné inštrukcie Luftgaukomanda XVII pre stíhaciu letku 39 (v nemeckých prameňoch od 6. 9. označovaná ako letka 12) v Žiline zostali síce podľa rozkazu zo 6. septembra v platnosti,⁵⁹¹ už nasledujúci deň však boli zmenené a letka sa mala premiestniť na letisko do Kamenice nad Cirochou. Aby bola zabezpečená jej ochrana, bola na letisko z Popradu presunutá batéria 7/153. Obidve jednotky prešli do taktickej podriadenosti Veliteľstva skupiny OPL Spišská Nová Ves. Na druhej strane je otázne, či už v tejto fáze sa uvažovalo o využití letky na podporu nemeckých bombardérov, ktoré sa v tom čase začali presúvať na Slovensko. Druhá batéria z Popradu 8/153 sa mala premiestniť do Prešova, kde mala chrániť miestnu železničnú stanicu, samotné mesto pred prieskumom nepriateľa a obec Solivar, kde sa práve premiestňovalo veliteľstvo poľnej armády „Bernolák“. Skupina OPL Poprad (III/153 oddiel) bola zrušená a batéria 8/153 bola presunutá do podriadenosti skupiny OPL Prešov (II/153 oddiel). Ochranou železničnej stanice v Prešove a Solivaru bola poverená tiež rota VGPL 6, ďalšia rota VGPL 5 mala strážiť železničnú stanicu (vykládku) v Kapušanoch. Roty VGPL 4, 5, 6 vytvorili skupinu „Astra“ pod vedením mjr. pech. Polóniho (SV – severný okraj Prešova). Samotné Veliteľstvo obvodu OPL zo Spišskej Novej Vsi sa 8. septembra presunulo na južný okraj Prešova do miestnych kasární. Čo sa týka stíhacích letiek 49, 37, 39 rozkazom zo 7. septembra bolo upravené, že hranice, ku ktorým majú stíhači dovolené prenasledovať nepriateľa, majú byť určené frontovou líniou vlastných vojsk.⁵⁹²

V nasledujúcich dňoch však už k vzdušným súbojom s lietadlami 56. pozorovacej eskadry nedošlo. 7. septembra síce uskutočnila jedna posádka lietadla R – XIII D prieskumný let nad územie Slovenska, pričom fotografovala okolie Bardejova, dostala sa však len do kontaktu s protiletadlovou obranou. V tomto čase, úmerne k rastúcemu tempu ústupu poľských jednotiek, klesal počet letov 56. pozorovacej eskadry nad slovenským územím. 8. septembra uskutočnili poľské lietadlá dva posledné prieskumné lety v pohraničnom úseku Gorlice – Jaslo – Krosno – Pilzno – Rzeszów, bez toho aby sa dostali do vzdušných súbojov so slovenskými stíhačkami. Boli však ostreľované vlastnou i nepriateľskou protiletadlovou obranou.⁵⁹³

V prvých dňoch vojny jednotky Luftwaffe len prelietavali nad Slovenskom, ak nepočítame prieskumné letky podriadené peším jednotkám. Inštrukcie o ich presune na slovenské letiská obsahuje až rozkaz č. 8. veliteľstva Luftflotte 4 zo 7. septembra.⁵⁹⁴ Išlo o útvary patriace do zostavy 2. leteckej divízie Luftflotte 4. Na letisko Spišská Nová Ves sa mali ešte v tento deň presunúť bombardéry Kampfgeschwader (KG – bombardovacia eskadra) 76 (3 Dornierov Do – 17 Z – 1 z Stabsstaffel (štábná letka)/KG – 76, 36 Dornierov Do – 17 Z–1 a 3 Junkers Ju – 52/3m z I. Gruppe/KG – 76 a 30 Do – 17 Z – 1 a 3 Ju – 52/3m z III. Gruppe/KG – 76) – spolu 69 dvojmotorových bombardérov. Ďalší útvar III. Gruppe/ Stuka – Geschwader 2 mal prísť na Slovensko až 8. septembra. Etabloval sa na poľnom letisku Vinné pri Michalovciach.

prvý..., c.d., s. 50–52. Poľský historik A. Olejko uvádza ako jednu z verzií, že lietadlo poškodila poľská protiletadlová obrana, na základe čoho nezvládol pristátie. PETRÍK, J. – OLEJKO, A.: c.d., s. 86.

591 BA – MA Freiburg, bs. RH/24/18, as. 8.

592 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatauľa 5, č.j. 22 143, operačný rozkaz OPL č. 2. zo 7. 9. 1939.

593 OLEJKO, A.: Bojová činnosť..., c.d., s. 35–38.

594 BA – MA Freiburg, bs. RL/7, as. 338, rozkaz vel. Luftflotte 4 č. 8; Pozri tiež EMMERLING, M.: Luftwaffe nad Poľską. Cz. II. Kampfflieger. Gdynia 2005, s. 264.

Spolu sem prelietlo 35 strmhlav útočiacich bombardérov Junkers Ju – 87B–1 „Stuka“, 4 Do – 17Z – 1 a 2 Ju – 52/3m.⁵⁹⁵

Podľa ranného situačného hlásenia z 9. septembra, predchádzajúci deň 8. septembra ráno vzlietlo zo Spišskej Novej Vsi prvých 26 lietadiel I. Gruppe/Kampfgeschwader 76.⁵⁹⁶ Pravdepodobne 8. septembra prilietali na východ Slovenska tiež ďalšie lietadlá. Na podporu bombardérov prešla do Spišskej Novej Vsi jedna stíhacia letka 2. Staffel/Zerstörergeschwader (eskadra ťažkých stíhacích lietadiel) 2 (z I. Gruppe) – (16 stíhačiek Messerschmitt Bf – 109 D – 1).⁵⁹⁷ Protiletadlovú obranu nemeckých leteckých jednotiek mal podľa rozkazu veliteľstva Luftflotte 4 zo 7. septembra zabezpečiť (okrem už spomínaných jednotiek slovenského protiletadlového delostrelectva) ľahký oddiel protiletadlových kanónov 91 (nasadený v priestore Flakuntergruppe Poprad), ktorý sa mal od 8. septembra podriaďovať KG 76 v Spišskej Novej Vsi. Jedna batéria mala mať na starosti ochranu letiska v Spišskej Novej Vsi a štáb spolu s dvomi ďalšími batériami ochranu letiska Vinné.⁵⁹⁸

8. septembra sa vytvorilo Angriffssgruppe Schultheiß (V – plk. Hermann Schultheiß),⁵⁹⁹ ktorému podliehali nasledujúce jednotky:

□ Letisko Spišská Nová Ves

- K.G. 76 – Stab K.G. 76; Stabsstaffel K.G. 76, I. Gruppe/K.G. 76; III. Gruppe/K.G. 76
- 2. Staffel/Zerstörergeschwader 2
- slovenská stíhacia letka
- k ochrane letiska jedna batéria ľahkého oddielu protiletadlových kanónov 91 – 12 diel Oerlikon kaliber 37 mm

□ Letisko Vinné

- III. Gruppe/ Stuka – Geschwader 2
- Dve batérie ľahkého oddielu protiletadlových kanónov 91

□ Letisko Kamenica nad Cirochou (pri Humennom)

- dve stíhacie letky slovenských vzdušných zbraní⁶⁰⁰

Podľa slovenských prameňov do právomoci Angriffssgruppe Schultheiß⁶⁰¹ prešli na letisko Kamenica nad Cirochou letka 37 z Ňaršan (9. septembra) a letka 39. Ich úlohou bolo zabezpečenie sprievodu pre strmhlav útočiace Junkers Ju 87.⁶⁰² Podľa nemeckého historika

595 Počet lietadiel uvádzam podľa RAJNINEC, J.: c.d., s. 44–45; Pozri tiež PETRÍK, J. – OLEJKO, A.: c.d., s. 90.

596 BA – MA Freiburg, bs. RL/7, as. 439, situačná správa Luftflotte 4.

597 Počet lietadiel uvádzam podľa PETRÍK, J. – OLEJKO, A.: c.d., s. 90.

598 BA – MA Freiburg, bs. RL/7, as. 428, rozkaz vel. Luftfotte 4 č. 9.

599 BA – MA Freiburg, bs. RL/8 (Mittlere Kommandobehörden Fliegertruppe), as. 157, rozkaz pre nasadenie leteckej divízie 2 z 8. 9. 1939.

600 BA – MA Freiburg, bs. RL/7, as. 414, zvláštny rozkaz Angriffssgruppe Schultheiß z 9. 9. 1939; bs. RL/8, as. 150, poľská vojna – vojnový denník 2. leteckej divízie od 26. 8. do 20. 9. 1939.

601 Podľa J. Raininca Angriffssgruppe Schultheiß existovala len päť dní, čo však nie je pravda.

602 Lietadlá letky 49 (pôvodne 49 a 45) zostali na letisku Spišská Nová Ves na ochranu vlastných pozorovacích lietadiel, t.j. desiatich Š-328 letky 16 z letiska Zvolen a rovnakého počtu Š-328 letky 12 zo Spišskej Novej Vsi. RAININEC, J.: Slovenské letectvo 1939 – 1944. 1. Bratislava 1997, s. 45, 47.

M. Emmerlinga, ktorý vychádza z dokumentov BA-MA Freiburg, však na letisku v Kamenici nad Cirochou namiesto letky 39 (resp. 12) pôsobila už od 7. septembra letka 49 (resp. 13). Letka 12 zo Žiliny podľa neho, pravdepodobne v ten istý deň, pristála v Spišskej Novej Vsi.⁶⁰³ Dve stíhacie letky z Kamenice nad Cirochou uskutočnili spolu 8 sprievodných letov do hĺbky 60 až 90 km. 9. septembra prišla letka 37 o jedno lietadlo. Po zásahu črepinou granátu protiletadlovej obrany, ktorá poškodila motor vo výške 4000 m, muselo núdzovo pristáť asi 25 km v tyle protivníka.⁶⁰⁴ Pilota čat. Viliama Grúňa zajala jedna nepriateľská ozbrojená skupina⁶⁰⁵, zo zajatia však ušiel a po troch dňoch 12. septembra sa dostal pri Baligrode k predným líniam II. práporu p. pl. 21 slovenskej armády (lietadlo zničila ustupujúca poľská armáda ručnými granátmi).⁶⁰⁶ Po skončení vojny bol jeho dramatický príbeh využitý pri propagácii účasti Slovenska vo vojne proti Poľsku.⁶⁰⁷

Úlohou bojovej skupiny bolo zničiť cesty a trate vedúce z Rumunska do Poľska v okolí Stanisławów – Tarnopol (dnes Ternopiľ na Ukrajine) a narušať presuny nepriateľských kolón do Lwówa a smerom na juhovýchod. Na základe rozkazu z 9. septembra mala skupina kontrolovať cesty z Rumunska v smere Tarnopol – Stanisławów na Lwów a odtiaľ na Równé (dnes Rivne na Ukrajine), Łuck (dnes Lučk na Ukrajine) a Włodzimierz (dnes Volodymyr – Volyns'kij na Ukrajine). Na základe rozkazu z 11. septembra mala bojovať východne od čiar Sambor – Lwów – Łuck – Włodzimierz a mala sa podieľať aj na likvidácii priemyselných zariadení. Rozkazom z 12. septembra bolo jej úlohou prekážať protivníkovi v ústupe do Rumunska. Hranice s Rumunskom však lietadlá prekročiť nemohli.⁶⁰⁸

Od 15. septembra sa už zvažovali možnosti presunu nemeckých leteckých jednotiek na územie Poľska. Podľa nariadenia veliteľstva 2. leteckej divízie z 15. septembra III. Gruppe/Stuka – Geschwader mala byť preložená do Krosna, v prípade nepriaznivého počasia do Spišskej Novej Vsi. Presun do Spišskej Novej Vsi sa zvažoval aj v nasledujúcich dňoch pre podozrenie výskytu malárie vo Vinnom.⁶⁰⁹ K tomu však už nedošlo, keďže vzdialenosť tohto letiska od leteckých cieľov sa zväčšovala.⁶¹⁰ Preložená do Poľska (do Dębice) bola nakoniec 18. septembra len 2. Staffel/ Zerstörergeschwader 2.⁶¹¹ Ďalšie bojové nasadenie zostávajúcich leteckých jednotiek sa zrušilo. Podľa rozkazu z 20. septembra sa mali vrátiť do mierových posádok, k čomu došlo v nasledujúcich dvoch dňoch.⁶¹² Slovenské stíhacie letky sa na mater-

603 Vo svojej práci však neodkazuje na prameň, z ktorého čerpal. EMMERLING, M.: Luftwaffe...Jagdflieger..., c.d., s. 108; Tieto údaje prevzal aj poľský historik A. Olejko: Słowackie epizody z polskiego Podkarpacia. Dębica 2004, s. 90–91.

604 Podľa M. Emmerlinga k zostreleniu lietadla došlo 10. septembra 1939. EMMERLING, M.: Luftwaffe...Jagdflieger..., c.d., s. 92.

605 Nie je jasné, či išlo o ozbrojenú lúpežnú skupinu, či skupinu tzv. sebaobrany. Sám pilot ich neskôr nazval „teroristami“. Cítil sa pritom v ohrození života. PETRÍK, J. – OLEJKO, A.: c.d., s. 92.

606 RAJNINEC, J.: c.d., s. 47–48; VHA, f. Bernolák, škatuľa 1, Vojnový denník vel. Bernolák, s. 44.

607 Horúce chvíle. In: Slovenské vojsko, roč. 1, 1940, č. 4–7; č. 9–13.

608 BA – MA Freiburg, bs. RL 8, as. 157, 2. letecká divízia – rozkazy k nasadeniu od 9. 9. do 15. 9. 1939.

609 BA – MA Freiburg, bs. RL/8, as. 157, telegram pre K.G. 76.

610 BA – MA Freiburg, bs. RL/8, as. 157, rádiogram č. 116; bs. RL/8, as. 153, rádiogramy č. 146, 202.

611 BA – MA Freiburg, bs. RL/8, as. 153, správa Angriffsgruppe Schultheiß pre veliteľstvo 2. leteckej divízie z 19. 9. 1939.

612 BA – MA Freiburg, bs. RL/7, as. 338, rozkaz vel. Luftflotte 4 č. 18; EMMERLING, M.: Luftwaffe nad Polską. Cz. II. Kampfflieger. Gdynia 2005, s. 378.

ské letiská vrátili 20. septembra.⁶¹³ V nasledujúcich dňoch už slovenské letectvo nelietalo nad územie Poľska. Na druhej strane 26. september už spomínaný čat. V. Grúň (podľa vlastných spomienok) údajne nad Prešovom zostrelil lietadlo RWD-8. Niektorí historici predpokladajú, že mohlo ísť o lietadlo, ktoré sa pokúšalo o evakuáciu do Maďarska. Vrak lietadla sa však nenašiel a jeho zostrelenie nie je potvrdené ani v poľskej literatúre. Na druhej strane, lietadlo mohlo aj poškodené doletieť do Maďarska. V každom prípade, išlo by o druhý zostrel poľského lietadla slovenským pilotom nad územím Slovenska.⁶¹⁴

Operačne nasadené počas vojny boli tiež slovenské Letovy Š-328. V dňoch 9., 10., 11. a 16. septembra absolvovali bez strát sedem prieskumných letov pred vlastnými pozemnými silami. Styk medzi MNO – HVV a veliteľstvom poľnej armády zabezpečoval jeden Š – 328. Kuriérne lety zabezpečoval na trase Vajnory – Spišská Nová Ves – Prešov až do 25. septembra 1939.⁶¹⁵

Nasadenie slovenských vzdušných zbraní od začiatku sprevádzali komplikácie. Nemecká protivzdušná obrana len ťažko rozoznávala znaky na slovenských vojenských lietadlách najmä pri nepriaznivom počasí a pri väčších výškach letu. Svedčí o tom sťažnosť veliteľa Flakuntergruppe Bratislava zo 4. septembra adresovaná na slovenské MNO – HVV.⁶¹⁶ Fakt, že slovenské stíhačky boli opakovane ostreľované nemeckými jednotkami potvrdzuje aj hlásenie veliteľstva 14. armády zo 7. septembra 1939.⁶¹⁷ Okrem toho slovenský výsostný znak bol ľahko zameniteľný za poľský (šachovnica). Na základe týchto hlásení bolo veliteľstvo poľnej armády „Bernolák“ nútené vydať 8. septembra nariadenie, aby všetky slovenské vojenské lietadlá doplnili svoje výsostné znaky (červený dvojkríž v modrom kruhu) 15 cm širokým bielym kruhom. Nariadenie malo byť prevedené do polnoci 10. septembra. Zároveň vojaci mali byť oboznámení o typoch a vzhľade slovenských vojenských lietadiel. Tie nemali lietať nižšie ako 1000 metrov, keďže protilietadlová obrana mohla strieľať len na cieľ, ktorý bol jasne identifikovaný.⁶¹⁸ Ani toto nariadenie však nepostačovalo, a preto od 15. septembra sa označenie slovenských lietadiel doplnilo na trupe a krídlach čiernym krížom Luftwaffe s bielou obrubou.⁶¹⁹

Záver poľského ťaženia predstavitelia režimu ešte stihli propagandisticky využiť na významovanie slovenských vojakov a teda na ďalšie šírenie kultu hrdinstva a obety pre vlasť. Napríklad 13. septembra podnikol veliteľ poľnej armády F. Čatloš v sprievode nadporučíka (npor.) del. K. Murgaša a stotníka (stot.) F. Karmasina, ktorí sa počas vojny dobrovoľne ponúkli armáde, cestu po obsadenom území na severovýchode frontu. Z propagandistických

613 EMMERLING, M.: Luftwaffe...Jagdflieger..., c.d., s. 185.

614 Bližšie pozri PETRÍK, J. – OLEJKO, A.: c.d., s. 94. Nemecký historik M. Emmerling ho uvádza ako potvrdený zostrel, neuvádza však žiaden konkrétny prameň. EMMERLING, M.: Luftwaffe...Jagdflieger..., c.d., s. 195–6; Počet zostrelených lietadiel protivníka zo slovenskej strany však bol možno ešte vyšší. Napríklad letecký historik B. Súdny tvrdí, že už 2. septembra obsluha kanónov protilietadlovej 1 (ťažkej) batérie del. pl. 153 pod vedením por. del. Juraja Hinterbuchnera jedno poľské lietadlo paľbou natoľko poškodila, že neskôr na poľskom území údajne havaroval. SÚDNY, B.: Hanovcov prvý..., c.d., s. 52.

615 Bližšie pozri RAININEC, J.: c.d., s. 48.

616 BA – MA Freiburg, bs. RL/7, as. 4.

617 BA – MA Freiburg, bs. RL/7, as. 352, zvláštne nariadenie pre Luftwaffe (Heer) z 8. 9. 1939.

618 BA – MA Freiburg, bs. RL/7, as. 414, správa vel. Bernolák pre DMK z 8. a 9. 9. 1939; EMMERLING, M.: Luftwaffe...Jagdflieger..., c.d., s. 108.

619 RAJNINEC, J.: c.d., s. 76; EMMERLING, M.: Luftwaffe...Jagdflieger..., c.d., s. 124–125.

dôvodov sa zastavil v obciach s ukrajinským obyvateľstvom, ktoré bolo naladené výrazne protipolsky. V Karlikówe prehovoril k slovenským vojakom, ktorým poďakoval v mene slovenského národa „za zaistenie hraníc.“ Pri tejto príležitosti vyznamenal osem vojakov, „ktorí preukázali zvláštnu udatnosť.“ Medzi nimi bol aj neskorší partizán v ZSSR vtedy poručík Ján Nálepka.⁶²⁰ Dňa 20. septembra v Spišskom Podhradí boli vyznamenaní vojaci práporu I/1, ktorý ako prvý prekročil hranice s Poľskom. Prápor dostal čestný názov „Javorínsky“.⁶²¹ Vyznamenaní boli tiež vojaci v Poprade, ale tiež ranení vojaci v nemocnici v Kežmarku.⁶²² Podobná slávnosť sa na druhý deň uskutočnila tiež v Zakopanom, kde boli vyznamenaní príslušníci I. práporu 4. pešieho pluku. Tí sa potom presunuli do Jurgówa, kde sa uskutočnilo kladenie vencov na hroby miestnych „slovenských martýrov“. Podľa denníka vel. „Jánošík“ obyvateľstvo vojakov nadšene vívalo.⁶²³ 23. septembra gen. Čatloš navrhol Tisovi na vyznamenanie tiež mená nemeckých dôstojníkov, ktorí „vynikajúcim spôsobom zaslúžili sa o republiku, o jej zabezpečenie, o oslobodenie Javoriny, odtrhnutie častí Oravy a okolia Čadce.“ Čatloš navrhol 18 osôb na čele s veliteľom 14 armády genplk. Wilhelmom Listom.⁶²⁴ Vyznamenaní mali byť najvyšším vojenským vyznamenaním Vojenným víťazným krížom I., II., III. triedy.⁶²⁵ Pocty sa rozdávali aj z druhej strany. Za účasť v poľskom ťažení boli nemeckým železným krížom vyznamenaní gen. Čatloš, gen. Pulanich a plk. gšt. Malár.⁶²⁶

Vyznamenania si nemeckí vojenský predstavitelia spolu s vybranými zástupcami slovenskej armády prevzali počas vojenskej prehliadky 5. októbra 1939 pri Poprade, ktorá bola slávnostnou bodkou za poľskou kampaňou. Pri tejto príležitosti Tiso v nemčine opäť zdôraznil „našu vďaka nemeckým priateľom, ktorým sme od marca veľkodušným a úprimným pomáhačom...“ Vďačnosť vyjadril aj nastúpeným slovenským vojakom, pričom vyzdvihol ich zásluhy za prinavrátene územie: „...Vraciate sa domov a budete spomínať na toto vaše najväčšie životné dielo. Vraciate sa ako víťazi. Nielen ako jednotlivci, ale vo vás vracia sa víťazný národ“.⁶²⁷ Ďalší nemeckí dôstojníci a generáli, ktorí boli zainteresovaní na spolupráci medzi slovenskou a nemeckou armádou, boli vyznamenaní pri príležitosti štátneho sviatku 14. marca 1940.⁶²⁸ 1. novembra 1940 v prinavrátenej dedine Podvlk (poľsky Podwilk) na Orave bol dokonca odhalený pomník venovaný „nemeckým kamarátom-vojakom, ktorí padli v boji proti Poľsku“⁶²⁹.

620 Slovák, 16. 9. 1939, s. 3, Oslobodené obce ďakujú našej armáde.

621 Slovák, 22. 9. 1939, s. 3.

622 VHA Bratislava, f. MNO 1939–1945, spisy dôverné, škatuľa 96, válečný denník 3. oddelenia vel. Jánošík, s. 229.

623 VHA Bratislava, f. MNO 1939–1945, spisy dôverné, škatuľa 96, válečný denník 2. oddelenia vel. Jánošík, s. 18.

624 V zozname boli 4 generáli, 13 dôstojníci a jeden gruppensführer SA. VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 5, i.č. 19, č.j. 5032.

625 Slovenský vojenný víťazný kríž (SVVK) I. triedy dostal len genplk. List. Barckhausen a Engelbrecht dostali SVVK II. triedy.

626 Völkischer Beobachter, 27. 9. 1939, s. 2.

627 Slovák, 6. 10. 1939, s. 3; Časť z Tisovho prejavu citoval tiež nemecký Völkischer Beobachter, 7. 10. 1939, s. 6, Dr. Tiso dankt der slowakischen Wehrmacht; Zoznam vyznamenaných pozri Slovák, 7. 10. 1939, s. 3.

628 SNA, f. Kancelária prezidenta republiky, škatuľa 51, zč. 3 297. SVVK I. triedy boli vyznamenaní: vrchný veliteľ pozemnej armády genplk. Walther von Brauchitsch, šéf Abwehru viceadmirál Wilhelm F. Canaris, šéf OKW genplk. Wilhelm Keitel.

629 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy dôverné, škatuľa 96, i. č. 108, s. 227–228, správa Úradu propagandy z 21. 10. 1940.

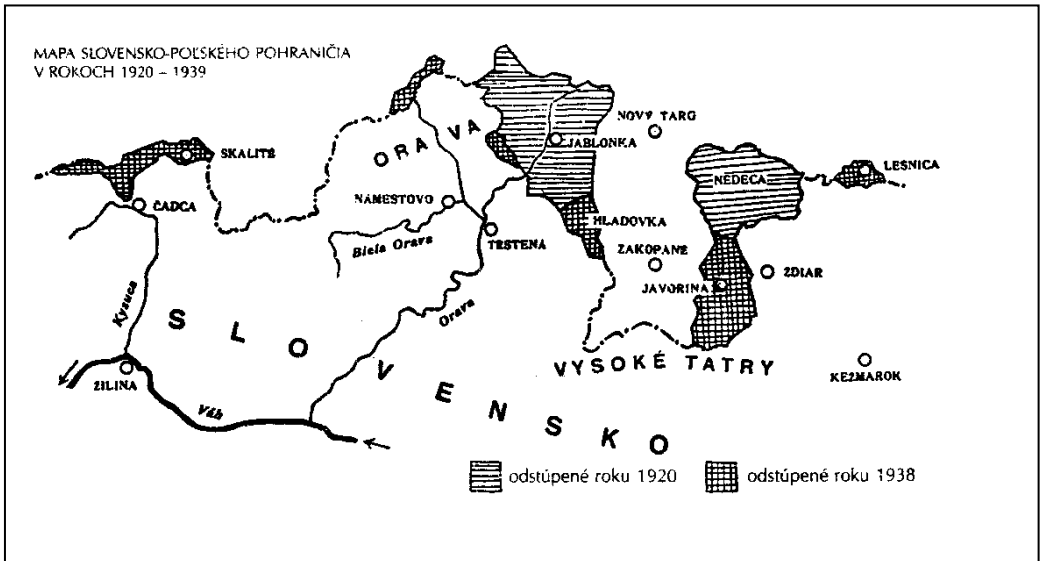
Alexander Mach (netradične v civile) sa zdraví s ministrom národnej obrany gen. I. tr. Ferdinandom Čatlošom na plaveckých pretekoch v Piešťanoch 20. augusta 1939.

Protipolská demonštrácia v Bratislave 22. augusta 1939.

Hlavný veliteľ Hlinkovej gardy a šéf Úradu propagandy Alexander Mach v budove Slovenského národného divadla pred vystúpením na protipóľskej demonštrácii.

Mapa slovensko-poľského pohraničia

Veliteľ slovenskej poľnej armády gen. I. tr. Ferdinand Čatloš (vľavo) v rozhovore s genmjr. Erwinom Engelbrechtom pred budovou veliteľstva „Bernolák“ v Spišskej Novej Vsi.

SŁOWACY!

Myśmy Wasi bracia
Nie chcemy do Was
strzelać.

Nie posłuchajcie
zdrajców

Waszych i naszych
śmiertelnych
wrogów!

Ufajcie nam!
Przypinajcie białe
opaski — POLACY.

SLOVACI!

Misme Vasi bratia!

Ne chceme do Vas strielať

Ne počuvajte zdrafcov --

VAŠYCH I NAŠYCH
SMERTELNYCH
VRAHOVI

Ufajte nam.

Pripinajte biele opasky.
POLIACI.

Polské letáky adresované slovenským vojakom.

V palebnej pozícii.

Dôstojníci slovenskej armády na čele s gen. F. Čatlošom nad mapou Poľska.

Slovenské vojsko pochoduje cez Zakopane.

Slovenské jednotky pri presune na poľskom území.

Slovenskí a nemeckí dôstojníci pred budovou veliteľstva „Bernolák“. Sediaci (tretí zľava) veliteľ slovenskej poľnej armády gen. I. tr. F. Čatloš a genmjr. E. Engelbrecht (tretí zprava).

Slovenskí vojaci pri obsluhu ťažkého guľometu Schwarzlose vz. 24 na protiletadlovom podstavci pri Medzilaborciach.

Gen. F. Čatloš medzi miestnym obyvateľstvom na prinavrátenom území začiatkom septembra 1939. Podobné výjavy zaplavili dobovú tlač v prvých dňoch druhej svetovej vojny.

Vojaci na fronte pózujú pre oficiálnu propagandu pri čítaní dennej tlače.

Slovenský a nemeckí vojaci pripravujú jedlo. Podobné fotografie dobová tlač prezentovala ako dôkaz súdržnosti nemeckých a slovenských vojakov na fronte.

Veliteľ 1. divízie gen. II. tr. Anton Pulanich spolu s veliteľom slovenskej poľnej armády gen. Čatlošom na návšteve ranených vojakov v nemocnici v septembri 1939.

*Veliteľ 3. divízie „Rázus“
plk. gšt. Augustín Malár
v septembri 1939.*

*Slovenskí vojaci z I/4 práporu
strážia železničnú stanicu v poľ-
skom Zakopanom.*

Poľskí zajatci.

Avie B - 534 slovenských vzdušných zbraní v septembri 1939.

Havarované lietadlo Avia B - 534 des. Viliama Jaloviara na letisku Išla pri Prešove.

Letov Š - 328 slovenských vzdušných zbraní pri prieskume nad poľským územím.

Slovenské tanky čs. výroby Škoda LT vzor 35 pravdepodobne na poľskom území počas postupu jednotiek 3. divízie.

Karlików 13. september 1939 – gen. F. Čatloš vyznamenáva por. Jána Nálepku.

29. Vyznamenávanie vojakov slovenskej armády nemeckej národnosti.

Defilé slovenského vojska v Spišskom Podhradí. V popredí gen. Čatloš a biskup Ján Vojtaššák.

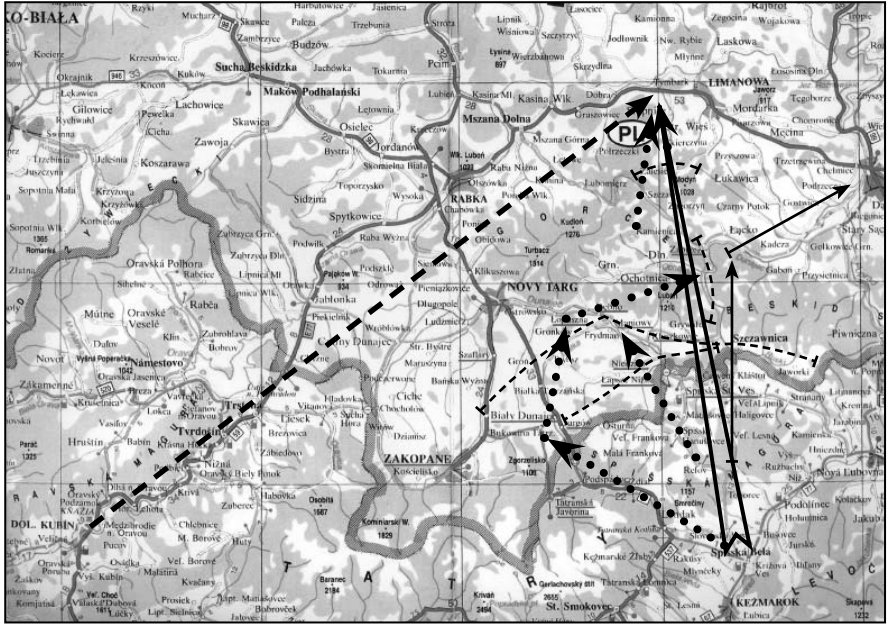

Vojenská slávnosť pri Poprade 5. októbra 1939.

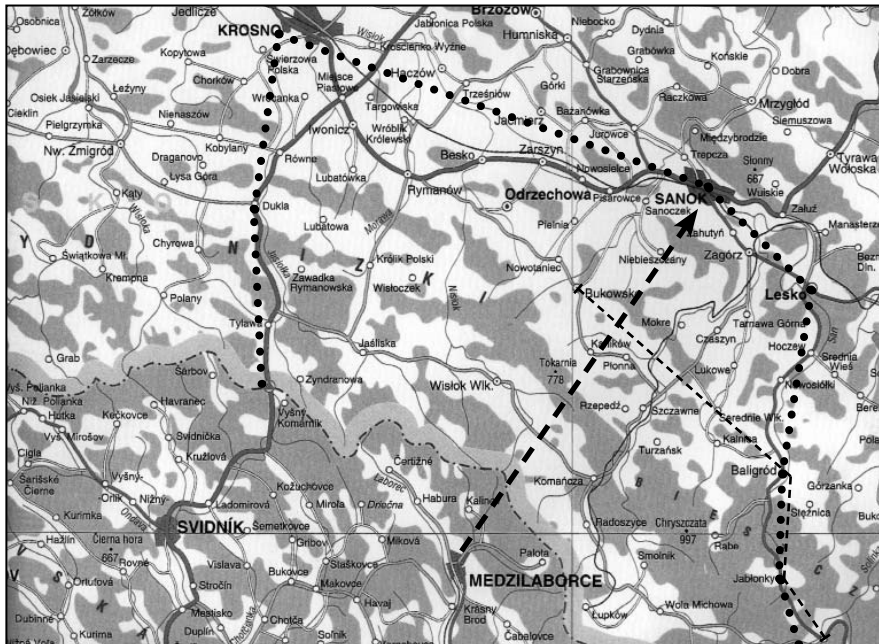

Predseda vlády Jozef Tiso vyznamenáva príslušníkov nemeckej armády na vojenskej slávnosti pri Poprade 5. októbra 1939. V pozadí doretušovaná silueta Vysokých Tatier.

Postup 1. divízie na poľskom území.

- ➔ všeobecný smer postupu 1. divízie
- ➔ všeobecný smer postupu časti útvarov 14. armády
- ➔ útočné smery 1. divízie
- ➔ dosiahnutá čiara 1. divízie 1.-5. 9. 1939
- ➔ útočné smery nemeckej 2. horskej divízie

Postup 3. divízie na poľskom území

- ➔ čiara postupu pri „očistení“ poľského územia slovenskými jednotkami
- ➔ dosiahnutá čiara 3. divízie 11. 9. 1939
- ➔ všeobecný smer postupu 3. divízie

III. | Vnútropolitické a zahraničnopolitické dôsledky účasti Slovenska vo vojne

1. Militarizácia širokej verejnosti

Ludácky režim sa nemohol uspokojiť len s mobilizáciou záložníkov. Ak chcel potvrdiť a demonštrovať svoju životaschopnosť a zároveň zdôvodniť opodstatnenosť účasti na vojne, musel do nej zapojiť celú verejnosť. Dôležitú úlohu pri militarizácii verejnosti mala hrať naďalej propaganda. O aktivite samotného A. Macha svedčia zachované služobné listy HV HG, prostredníctvom ktorých iniciatívne koordinoval jej fungovanie. Okrem vlastného Úradu propagandy a HV HG vydával tiež odporúčania pre predstaviteľov vlády.⁶³⁰ O tom aký veľký význam sa prikladal médiám, svedčí nariadenie A. Macha z 1. septembra adresované vedeniu slovenského rozhlasu: „Nariaďujem, aby rozhlas bol v stálej pohotovosti a pripravený vysielat' aj v čase, ktorý bol dovtedy pravidelnou prestávkou. Teda aj medzi 8 – 11. hod. potom medzi 14. – 17.00 hod. Ďalej i po 23.00 hod. v noci.“ Nezabudol pritom pripomenúť prísnu subordináciu v riadení a koordinácii spravodajstva: „Nariaďujem presne sa držat' pokynov p. posl. Körpera a jeho zástupcu, ktorí vykonávajú rozkazy pol. vládných činiteľov. Správy vojenského rázu musia byť prevzaté a schválené nemeckou vojenskou misiou /STK len takéto dodá.“ Podobné boli tiež inštrukcie pre T. J. Gašpara: „Správy z frontu a o vojenských veciach vôbec môžu byť dané do STK len po Tvojom súhlase a s tvojim podpisom. Ty si za ne zodpovedný...“⁶³¹

Propaganda sa v týchto intenciách usilovala vytvárať obraz jednotného, brániť svoju vlast pripraveného národa. A. Mach obviňoval Poliakov, že pripravovali obsadenie Slovenska: „Čakali, že Slovensko bude nejako oslabené a dúfali, že Slovensko bude ponechané na seba, ak jeho mocný spojenec by bol zamestnaný niekde inde.“ Z tohto uhlu potom ďalej rozvíjal svoju obrannú koncepciu: „Keď sme videli, čo nám hrozí, ihneď sme sa postarali na základe zmlúv a dohôd, o obranu svojich bratov a o uplatnenie svojho práva.“⁶³² Svoje útoky na Poľsko rozširoval aj na Maďarsko, keď podľa neho Slovensko prekazilo ich spoločný plán na svoje zotročenie: „Keď je zrazená ruka, ktorú chcel podať Poliak Maďarovi nad hrobom slovenského štátu, tým je zrazená aj maďarská nádej a raz navždy pochovaný maďarský plán:

630 Napríklad 10. 9. napísal: „Pre pána predsedu vlády ako najvyššieho veliteľa napísať rozkaz, ktorý poučí a povzbudí vojakov. Podobne deň predtým inštruoval ministra národnej obrany: „Prosím p. ministra Čatloša oznámiť, že je tu poriadok, a že HG presne plní, čo sa jej uložilo“. SNA, f. NS, II A – 898, Tn ľud 8/46, A. Mach, služobné listy HV HG z 9. a 10. 9. 1939.

631 SNA, f. NS, II A – 898, Tn ľud 8/46, A. Mach, služobné listy HV HG z 1. a 10. 9. 1939.

632 Slovenská politika, 2. 9. 1939, s. 3, Pochodujeme pod slovenskou zástavou. Článok publikuje tiež NIŽŇANSKÝ, E.: Slovenská účasť..., c.d., s. 190–191.

dostať Slovensko pod vládu maďarskú. Maďarsko sa v tomto pláne opieralo o Poľsko, ktoré mu tak malo pomôcť ako v prípade Podkarpatskej Ukrajiny⁶³³ Na druhej strane treba povedať, že Machovi tu do kariet hrala predchádzajúca politika týchto dvoch štátov voči Slovensku. Pritom je dostatočne známe, že strach z rozdelenia Slovenska medzi jeho susedov po 14. marci pocítovala slovenská vláda a aj samotná spoločnosť. V súvislosti s vojnou však išlo zo strany propagandy o účelovú konštrukciu. To možno tvrdiť bez ohľadu na vyššie spomínané podozrenie vyslanca Szathmáryho, podľa ktorého sa Poliaci pokúšali dohodnúť s Maďarmi na povojnovom rozdelení Slovenska. Ak by aj išlo o reálny fakt, ktorý však historiografia nepotvrdila, bola by to len reakcia na obsadenie slovenského územia, teda jeho využitie vo vojne. V skutočnosti totiž vojenské opatrenia na Slovensku neboli pôvodne dôsledkom hroziaceho nebezpečenstva zo strany spomínaných susedov, ale súčasťou nacistických agresívnych plánov na ovládnutie Poľska.

Vojnu propaganda hodnotila ako správne a jediné možné riešenie pre Slovákov, pričom argumentovala obranou hraníc, ako aj „oslobodením“ sporných pohraničných území. Denník Slováč v mimoriadnom vydaní z 1. septembra napísal: „Poľsko vyvolalo vojnový stav. Führer ide sám ako vojak na východné hranice ríše.“⁶³⁴ Rýchle víťazstvo nemeckých zbraní propaganda považovala za triumf, ktorý mal byť definitívnym dôkazom správnosti všetkých predchádzajúcich krokov: „Kto triezvym rozumom, statočnou slovenskou dušou a s odhodlaným srdcom skúma však vojnové položenie Slovenska, musí skloniť hlavu pred bohom, že takto riadi osudy slovenského národa a musí vzdať vďaka hlave štátu Dr. Jozefovi Tisovi, Dr. Vojtechovi Tukovi a všetkým jeho spolupracovníkom, za čin, ktorý vykonali, keď 13. 3. dohodli sa s Führerom a dali Slovensko už ako samostatný štát pod jeho ochranu.“⁶³⁵ V tejto súvislosti sa propaganda vlastne snažila dokázať, že nebyť ochrannej zmluvy, Slovensko by Poľsko využilo ako nástupný priestor pri útoku na pravé krídlo nemeckej armády. Táto téza pritom vôbec nerešpektuje fakt, že táto zmluva bola Slovensku nanútená a v skutočnosti z pohľadu Hitlera jej zmyslom nebola ochrana Slovenska. Okrem toho vojnu nezačali Poliaci, ale Hitler. Iná alternatíva je len obyčajnou fikciou.

Svojou „troškou“ prispel tiež samotný Tiso, keď vyhlásil: „Pozorujúci svet nás uznáva vyslaním svojich diplomatických zástupcov k nám, nadväzoval s nami hospodárske styky. Naša vnútorná istota, že sme životaschopní a úsudok zahraničných pozorovateľov, už len jednu skúšku mala prekonať, a to skúšku vojenskej zdatnosti, že ako by sme si vedeli brániť svoj štát v prípade nebezpečenstva? A boli sme postavení pred túto poslednú skúšku, aby sme dokázali svetu, že sme hodní toho, aby nás zaradil do zoznamu národov so svojím samostatným štátnym zriadením.“⁶³⁶ Tiso v tomto prejave, ktorého časť citoval aj nacistický denník *Völkischer Beobachter*,⁶³⁷ vôbec nereflektoval realitu, v ktorej sa Slovensko ocitlo. Veď práve účasťou na vojne po boku Nemecka s ním rozviazali vzťahy západné mocnosti Veľká Británia a Francúzsko. Tiso sa pritom naďalej pridržal obrannej koncepcie, keď aktívnu účasť

633 Pozri napríklad Slovenská pravda, 9. 9. 1939, s. 2, Hlavný veliteľ HG Šaňo Mach volá: Čistiť, čistiť, čistiť!; Článok publikuje tiež NIŽŇANSKÝ, E.: Slovenská účasť..., c.d., s. 201–203, pozri tiež s. 195.

634 Slováč, 1.9. mimoriadne vydanie, s. 1.

635 Slováč, 5. 9. 1939, s. 1, Vojnový stav a Slovensko.

636 Slováč, 27. 9. 1939, s. 3, Predseda vlády Dr. Jozef Tiso k vojakom: Musíme byť ešte na stráži! Článok publikuje tiež NIŽŇANSKÝ, E.: Slovenská účasť..., c.d., s. 206–209.

637 *Völkischer Beobachter*, 27. 9. 1939, s. 2, Eine Rundfunkansprache Dr. Tisos.

Slovenska vo vojne stále interpretoval len ako ochranu hraníc. V zmysle politiky menšieho zla sa tak snažil zdôvodniť svoje presvedčenie, že len účasť na vojne mohla zabezpečiť ďalšiu existenciu štátu, ktorú spájal so samotnou existenciou národa. Takéto zahmlievanie reality bolo vlastné aj ďalším vládnym politikom, vrátane ministra zahraničných vecí F. Ďurčanského, ktorý vystúpil 3. septembra na dožinkových slávnostiach vo Zvolene: „Protinemecké postavenie slovenskému národu chceli nanútiť západné veľmoci, chceli mať zo Slovenska predvoj. Ale my nie sme predvojom nikoho, my sme predvojom slovenského národa, ktorého právo chceme zabezpečiť, teda nijakých západných demokracií. Ak západné demokracie niečo proti Nemecku majú, nech si svoje účty priamo s ním vybaví a nech do toho nemiešajú malé národy, ktoré chcú pokojne žiť v strednej Európe a rozhodovať o svojom živote a osude.“⁶³⁸ V zachovanom pôvodnom znení prejavu sú jeho závery konkrétnejšie a otvorenejšie. Západné demokracie sú tu priamo obvinené, že nerešpektovali životné potreby nemeckého národa, na druhej strane, že boli prekážkou naplnenia slobody Slovenska, ktoré sa v rámci ČSR stalo obeťou protinemeckej politiky. Snaha o samostatný národný život je tu preto považovaná za príčinu prečo „tieto západné veľmoci z nedôverou dívajú sa na nás“.⁶³⁹

Po obsadení území zabratých Poľskom sa propaganda snažila tiež sprostredkovať atmosféru, ktorá zavládla na „oslobodenom území“. Tlač uverejšovala ďakovné telegramy z „oslobodených obcí“ a tiež prejavy vernosti slovenskej vláde a J. Tisovi.⁶⁴⁰ Aby sa podčiarkli zásluhy za „oslobodenie Javoriny“, veliteľ poľnej armády gen. F. Čatloš už 1. septembra povýšil A. Macha na stot. pech. v zálohe a K. Murgaša na npor. del. v zálohe „na trvalú pamäť Vašej veľkej práce, ktorú Ste za pričlenenie tohto odorvaného kraja k materskej zemi vyvinuli“. Na druhej strane oduševnenosť slovenských politikov mala podčiarknuť obetavosť poslancov Štefana Haššíka, Franza Karmasina a šéfredaktora Slováka K. Murgaša, ktorí dobrovoľne nastúpili do armády.⁶⁴¹

Mimoriadne vydanie Slováka z 2. septembra na prvej strane oznamovalo: „Slobodná Javorina, zdravím ťa!“ a „Nad Javorinou veje zase slovenská zástava!“ Slovenská pravda hlásila „Javorina je znova naša“.⁶⁴² V tejto súvislosti sa 2. septembra uskutočnila porada v byte V. Tuku, na ktorej sa zúčastnil aj F. Čatloš a A. Mach, s gen. por. Barckhausenom. Tuka tu žiadal, aby mohol do Javoriny poslať reportéra, ktorý by sprostredkoval nálady a pocity miestneho obyvateľstva. Tiež požiadal o súhlas, aby na dožinkových slávnostiach 3. septembra vo Zvolene J. Tiso a F. Ďurčanský sa vo svojich prejavoch mohli zmieniť o opätovnom dobití Javoriny. Tukovým žiadostiam bolo vyhovené, ale s dodatkom, že na publikovanie pripravené články mali byť najskôr predložené nemeckej strane.⁶⁴³

Priestor dostávali emotívne a nadšené výpovede politikov a novinárov, ktorí verejnosť presviedčali o dojatí a nadšení miestneho obyvateľstva vykúpeného spod poľského útlatku. Ako príklad možno zacitovať z denníka Slovenská politika: „Nastáva úžasné nadšenie a naraz sa objavujú gardistické pásy. Nadšenie nemá konca. Všetko obyvateľstvo celú noc nespalo.

638 Citované podľa NIŽŇANSKÝ, E.: Slovenská účasť..., c.d., s. 193.

639 SNA, f. MZV, škatuľa 266, bez čísla., reč F. Ďurčanského dňa 3. 9 vo Zvolene.

640 Slováč, 3. 9. 1939, s. 2, Slovenské slobodné obce zdraví hlavu štátu; s. 3, Dojímavá oddanosť Dr. Tisovi.

641 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 2, i.č. 9, č.j. 15 051.

642 Pozri napr. Slovenská pravda, 3. 9. 1939, s. 1, Javorina je znova naša.

643 SNA, f. Alexandrijský archív, II C – 905, P 1887 b.

Každý je sviatočne oblečený...“⁶⁴⁴ Propaganda sa zároveň vyhrážala všetkým, ktorí by chceli sabotovať vojnové úsilie štátu: „Služba Slovenskému štátu je vecou svätou. Proti štátu pracuje každý, kto nekoná v dnešných vážnych časoch občianske povinnosti. Beda sabotérom!...“ Upozorňovala aj na konkrétnych vinníkov, ktorých nachádzala najmä v radoch židovského obyvateľstva. Napríklad 6. septembra Slovák napísal: „4. 9. sa pred SND konalo manifestačné zhromaždenie, ktoré bolo mohutným prejavom kresťanského obyvateľstva proti Židom, ich činom, chůtkam a drzostiam a dnes ráno už zase provokatívne, ba sabotážou ukázali Židia svoje parošky“.⁶⁴⁵ Propaganda sa aj v tomto období snažila dokázať, že Slovenska sa vojnový konflikt vôbec nedotkol, že v krajine je pokoj a poriadok. Dňa 3. septembra sa zorganizovali veľké dožinkové slávnosti vo Zvolene a Topoľčanoch. Celej akcii sa venovala veľká publicita. Denník Slovák k tomu už 31. augusta napísal: „Tieto slávnosti budú potvrdením toho, že na Slovensku i v týchto neistých pomeroch zahraničných panuje pokoj, konajú sa verejné zhromaždenia a prejavy, na ktorých majú možnosť verejní naši činitelia posilniť ľud a národ v dôvere v krajšiu budúcnosť slovenského národa a štátu.“⁶⁴⁶

V tejto súvislosti víťazné fanfáry ešte vystupňovali šírenie mýtu o naplnení tisícročného úsilia slovenského národa. V zhustenej podobe sa na program dňa dostávali tiež ďalšie štandardné témy, napríklad úvahy o postavení jednotlivca v spoločnosti, v snahe zdôrazniť jeho povinnosť podriaďiť sa národným záujmom.⁶⁴⁷ Zdôrazňovala sa potreba nemecko-slovenského priateľstva. V tejto súvislosti A. Mach nariadil T. J. Gašparovi, aby „napísal stručný prejav pre vojakov, o tom čo znamená slovensko-nemecké spojenectvo pre nás, čo by bolo zo Slovákov bez neho, čo by sa stalo, keď zvíťazí Poliak, aká to veľká vec mať štát a prvý raz byť v uniforme svojho slovenského vojska atď.“ Propagande v radoch vojska prikladal A. Mach veľký význam. 10. septembra nariadil zostaviť brožúru z prejavov J. Tisu, gen. F. Čatloša, F. Ďurčanského a z jeho vlastných. Každý veliteľ mal nariadiť mužstvu jej pozorné čítanie. Podobný charakter mali tiež jeho inštrukcie z 11. septembra: „Do pondelka – 18. septembra pripraviť prednášky pre vojakov. Vyzvať T. J. Gašpara, Ďurčanského, Körpera, Žarnova, Humburského, p. ministrov.“⁶⁴⁸

Funkciu medzičlánku medzi armádou a spoločnosťou mali tvoriť militantné jednotky HG, HM, ako i polovojenské jednotky strany nemeckej menšiny FS. V snahe sústrediť všetky sily proti jednému nepriateľovi, zároveň „legalizovať“ postavenie HG, vyšlo 5. septembra vládne nariadenie o HG, ktoré možno charakterizovať ako kompromis medzi obidvoma líniami HSLS. Z HG sa stala povinná organizácia pre všetkých Slovákov vo veku 6–60 rokov (jej súčasťou bola aj Hlinkova mládež), ktorej bola zverená starostlivosť o brannú výchovu. Tesnejšiu previazanosť s orgánmi HSLS potvrdzoval paragraf 4, ktorý HG definoval ako polovojenskú organizáciu v rámci strany. Ústupok radikálom predstavoval len paragraf 5, ktorý garde umožnil „sledovať verejný život v Slovenskom štáte, pozorovať, či zákony, nariadenia a opatrenia štátnych orgánov sú dodržiavané a v tomto smere podávať na príslušné miesta potrebné hlásenia a podnety“. HG mala tiež spolupôsobiť s ostatnými zákonom určenými

644 Slovenská politika, 2. 9. 1939, s. 1, Naši bratia sa už vrátili!

645 Slovák, 6. 9. 1939, s. 5, Židia drzo sabotujú!

646 Slovák, 31. 8. 1939, s. 4, Dožinkové slávnosti vo Zvolene a Topoľčanoch.

647 Slovák, 9. 9. 1939, s. 1–2.

648 SNA, f. NS, II A – 898, Tn ľud 8/46, A. Mach, služobné listy HV HG z 10. a 11. 9. 1939.

orgánmi pri obrane štátu a pri udržiavaní verejného poriadku a verejnej bezpečnosti.⁶⁴⁹ Realizáciou tohto opatrenia režim chcel posilniť údernosť bezpečnostného aparátu MV. Ambície HG však siahali ďalej. Svedčia o tom inštrukcie, ktoré A. Mach vydal náčelníkovi štábu HVHG Karolovi Danihelovi. Ten pri rokovaní o vládnom nariadení, ktoré sa konalo 30. augusta, nemal zabudnúť predložiť návrh na väzenia a pracovné tábory HG. Zároveň mal iniciovať návrh zákona, podľa ktorého mohli byť zbavení penzie, alebo vyhodení zo služby tí, „ktorí sa previnili proti štátu, sú štátu nebezpeční, alebo ktorí si veľkú penziu získali čechoslováckymi metódami“⁶⁵⁰

Aby HG mohla aj počas mobilizácie plniť svoje funkcie, urobilo MNO určité ústupky. Z radov HG nerukovali župní a okresní velitelia spolu so zástupcami, ako i miestni velitelia.⁶⁵¹ Keďže armáda trpela nedostatkom dôstojníkov, zmenilo MNO pôvodné rozhodnutie a na základe rozkazu zo 4. septembra nakoniec mobilizovalo aj miestnych veliteľov HG, pokiaľ nepôsobili v sídle okresu a boli dôstojníkmi v zálohe. Výnimku dostali miestni velitelia z okresov susediacich s Maďarskom,⁶⁵² keďže vo vojenských, ale aj politických kruhoch, vládlo znepokojenie vyvolané úvahami o tom, ako sa počas nastávajúceho konfliktu Maďarsko zachová. Vzhľadom na dôležité úlohy, ktoré HG v tomto čase pripadli, boli župní, okresní a miestni velitelia v sídlach okresov a ich zástupcovia uvoľňovaní zo štátnej služby, aby sa mohli nerušene venovať práci v HG.⁶⁵³

Vládni predstavitelia sa presvedčili o význame HG už počas prebiehajúcej mobilizácie. Vzhľadom na problémy s nastupovaním záložníkov bolo možné prostredníctvom organizačnej štruktúry HG okamžite povolať niekoľko tisíc vojakov. Podľa vtedajšieho náčelníka štábu HV HG Karola Danihela (v auguste 1939 vo funkcii vystriedal K. Murgaša) bolo takýmto spôsobom priamo k podpore poľnej armády povolaných 3 665 dobrovoľníkov.⁶⁵⁴ Toto číslo však môže byť z propagandistických dôvodov nadsadené. K vytvoreniu samostatných gardistických jednotiek však nedošlo. Ich podriadenie armáde vyžadovalo samotné velenie 14. armády. Táto myšlienka narazila tiež na odpor predstaviteľov armády, ktorým ešte v pamäti rezonovala nedisciplinovanosť a slabé bojové skúsenosti gardistov počas tzv. malej vojny v marci 1939.⁶⁵⁵

V špecifickom postavení boli tí príslušníci HG a FS, ktorí boli už pred 26. augustom pridelení k strážnej službe (strážili mosty, tunely, cesty, železničné stanice, objekty dôležité pre obranu štátu, pohraničie...). Aj napriek prebiehajúcej mobilizácii zostali na svojom mieste, kde riadne vyzbrojení prešli pod vojenské velenie.⁶⁵⁶ Toto nariadenie sa týkalo tiež dobrovoľníkov z radov HG presúvaných po odchode vojska do pohraničia s Maďarskom.⁶⁵⁷

649 Slovenský zákonník 1939, vládne nariadenie 220/39 Sl. z.

650 SNA, f. NS, II A – 898, Tn ľud 8/46, A. Mach, služobné listy HV HG z 29. 8. 1939.

651 SNA, f. MV, škatuľa 21, zl. 11 531/39; VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy tajné, škatuľa 3, č.j. 24 354, rozkaz MNO (HVV) z 1. 9.1939.

652 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy tajné, škatuľa 3, č.j. 24 380, rozkaz MNO (HVV) zo 4. 9. 1939.

653 SNA, f. 209, 209 – 837 – 9, rozkaz HV HG č. 5 z 5. 9. 1939.

654 SNA, f. NS, A – 868, škatuľa 24, Tn ľud 28/45, K. Danihel.

655 VHA Bratislava, f. Veliteľstvo divíznej oblasti 1 – Vyššie veliteľstvo 1 (VDO 1 – VV 1), škatuľa 41, č.j. 2 587, poznatky z prevedenia mobilizácie.

656 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, spisy tajné, škatuľa 2, č.j. 24 370.

657 VHA Bratislava, f. 55, 55 – 59 – 1, materiál pre expozé vlády.

V prípade mobilizácie HV HG disponovalo všetkými gardistami – nevojakmi od 19 do 50 rokov, ako i gardistami staršími ako 35 rokov. Po vypuknutí vojny boli vojaci mobilizovaní cez HG využití opäť pre rôzne strážne, ale aj pracovné účely. Podľa vtedajšieho náčelníka štábu HV HG Karola Danihela bolo takýmto spôsobom zmobilizovaných spolu 20 739 vojakov.⁶⁵⁸ Táto eventualita sa využila aj pri výstavbe železničných strážnych oddielov. Podľa rozkazu z 30. augusta mali byť takéto oddiely vytvorené z členov HM vo veku 16 – 18 rokov ako i gardistov – vojakov od 41 do 60 rokov. Ako velitelia však boli pridelení záložní dôstojníci.⁶⁵⁹ Postupne sa sformovalo 13 takýchto oddielov – asi 2 475 osôb. Službu v nich konali do 14. septembra, kedy ich vystriedali novovytvorené útvary záložníkov.⁶⁶⁰ HG postavila tiež pracovné jednotky. Podľa všeobecného operačného rozkazu č. 1 vel. „Bernolák“ z 30. augusta postavila 10 pracovných rot.⁶⁶¹ Podobné úlohy plnili tiež strážne jednotky zostavené z FS. Počas vojny bolo v aktívnej službe asi 2 000 príslušníkov FS.⁶⁶²

Gardistická propaganda považovala účasť svojich príslušníkov „na obrane územia“ za jeden z oporných pilierov, na ktorých spočívali jej „nehynúce zásluhy“. Táto snaha však nie vždy korešpondovala s poznatkami, ktoré o spolupráci s HG nadobudli predstavitelia armády. MNO pritom konštatovalo, že „nastupujúce mužstvo vo väčšine prípadov bolo nespokojné v obavách o svoje doma zanechané rodiny (podobne ako väčšina ostatných záložníkov – I. B.)... V mnohých miestach sa ukázalo, že na náš ľud neplatí dobrovoľnosť, sami prehlasovali, že na čo dostanú rozkaz, že všetko vykonajú, ale dobrovoľne sa k ničomu nehlásia.“ Mnohí si vybavili vyčkávacie osvedčenie. O nič lepšia nebola ani disciplína narukovaných vojakov.⁶⁶³

Okrem vojenských úloh režim garde prisúdil pomerne rozsiahle právomoci v oblasti perzekúcie zdanlivých a skutočných nepriateľov, podľa už spomínaného vládneho nariadenia z 5. septembra. Pôvodná snaha udržať zradikalizovanú HG len v pozícii pozorného pozorovateľa zmýšľania a konania obyvateľstva sa však od začiatku ukazovala ako iluzórna. Prejavu svojvoľného teroru a násilia zo strany niektorých gardistov (napr. okrádanie a vyberanie úplatkov od prenasledovaných osôb, vybavovanie si osobných účtov, fyzické týranie rasovo prenasledovaných osôb...) si pritom nedokázalo ustrážiť ani samotné HV HG. Na druhej strane činnosť a príklad gardistov mal byť pre ostatné obyvateľstvo stimulom pri rozširovaní vojnových nálad. Agitátori z radov Hlinkovej gardy dostali za úlohu šíriť medzi obyvateľstvom protipolské nálady. Každý gardista preto musel „presne poznať základ, zmysel a cieľ slovensko-nemeckého spojenectva. Každý musí byť oboznámený s tým, čo robili Poliaci proti slovenskému národu a aké mali plány pre budúcnosť...“⁶⁶⁴ A. Mach pritom HV HG inštru-

658 SNA, f. NS, A 868, Tn ľud 28/45, K. Danihel.

659 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 2, č.j. 15 248, rozkaz vel. Bernolák z 30. 8. 1939.

660 VHA Bratislava, f. 55, 55 – 59 – 1, materiál pre expozé vlády.

661 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 2, č.j. 15 012.

662 K činnosti FS v čase vojny pozri LIPTÁK, L.: Franz Karmasin opäť na scéne. Bratislava 1962, s. 21–23; Tiež DRESS, H.: Slowakei und faschistische Neuordnung Europas 1939 – 1941. Berlin 1972, s. 78–79.

663 VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo, škatuľa 74, č. j. 206 281, poznatky z nástupu záložníkov cestou HG.

664 SNA, f. 209, 209 – 837 – 8; f. 604, 604 – 66 – 2, obežník HV HG z 9. 9. 1939.

oval, že „musia poučiť ľudí, že najprv sa urobí poriadok na severe a len potom môžu prísť na rad južní susedia. Treba poslúchať vládu.“⁶⁶⁵

HV HG pritom vypracovalo presné inštrukcie, s poučením čo majú jednotliví miestni referenti pred zvolaným obecnstvom prednášať. Obsahový rámec prednášok, tak aby zodpovedali aktuálnym problémom, koncipoval samotný A. Mach. Najväčšia pozornosť sa mala sústrediť na utužovanie nemecko-slovenského spojenectva, démonizovanie Poľska a Maďarska, ktoré si chceli rozdeliť Slovensko, heroizovanie sily nemeckej armády v protiklade s „rozcaparteným a slobodomurármi ovládaným národom francúzskym“, zdôrazňovanie správnosti politiky slovenskej vlády, ktorej dôkazom je „oslobodenie Slovákov z poľského otroctva,“ zatracovanie a vyhrážanie sa všetkým, „ktorí by ešte aj dnes búrili proti slovenskej vláde a rozbíjali ľud a hovorili tu o nejakej inej ceste“. Podľa Macha mali gardisti v závislosti od miestnych pomerov tieto myšlienky pretaviť tiež do podoby letákov.⁶⁶⁶

Podobné úlohy režim zveril tiež zmlitarizovanej mládeži. K povinnostiam HM patrilo manifestačné víťanie nemeckých transportov. Organizačne zabezpečila prípravy a priebeh bohoslužieb (katolíckych aj evanjelických) „za našich bojujúcich a v pohotovosti stojacich vojakov“, ktoré sa po celom Slovensku konali dňa 17. septembra 1939. V Bratislave sa slávnostnej bohoslužby na čele HM zúčastnili aj Krajinský vodca V. Tuka a zborový vodca Alojz Macek. V spolupráci s HG organizovala podomové zbierky na podporu vojakov (občerstvenie pre prechádzajúce nemecké transporty, cigarety...), ale aj obyvateľstva zabratého územia „oslobodeného spod poľského útľaku.“⁶⁶⁷ Každý komu neúnavní haemisti zaklopali na dvere, bol povinný prispieť v rámci svojich možností, v opačnom prípade sa z neho mohol stať sabotér vojnového úsilia. HM spolu s HG organizačne zabezpečovala tiež „svojpomocné práce“, a to tam, kde sa v dôsledku vojny prejavil nedostatok pracovných síl. Do práce poľnohospodárskeho charakteru mali byť nasadení všetci chlapci starší ako 14 rokov, ako i všetky pracovné sily tej ktorej obce. Nútený charakter celej akcie sa odrážal v nariadení, podľa ktorého mali byť osoby, ktoré by odopreli poslušnosť pri zadelovaní do práce ihneď zaistené. V prípade, že sa nejaký člen HM na práci nezúčastnil, bol zaevidovaný pod hrozbou, že „v príhodnom čase pôjde do pracovného tábora učiť sa pracovať“.⁶⁶⁸

Úmysel zapojiť do vojny každého občana korešpondoval aj s potrebou zefektívniť a skvalitniť prácu štátno-bezpečnostných orgánov, najmä ich spravodajskú činnosť, a to podporou udavačstva v radoch širokej verejnosti. Ako príklad možno uviesť žiadosť 2. oddelenia (spravodajského) Vyššieho veliteľstva 2 v Banskej Bystrici, na základe ktorej vydal tamojší okresný úrad so súhlasom MV dňa 29. septembra nariadenie, podľa ktorého bol „každý obyvateľ povinný oznámiť ihneď najbližšiemu bezpečnostnému orgánu alebo úradu osoby podozrivé z vyzvedačstva a protištátnej činnosti vôbec.“ Neuposlušnosť sa malo trestať peňažnou pokutou od 10 do 5 000 korún alebo trestom na slobode do 14 dní.⁶⁶⁹ S podobnými výzvami sa na obyvateľstvo obracala tiež dobová tlač.⁶⁷⁰

665 SNA, f. NS, II A – 898, Tn ľud 8/46, A. Mach, služobné listy HV HG z 8. 9. 1939.

666 SNA, f. 604, 604 – 66 – 2, obežník HV HG z 9. 9. 1939.

667 SNA, f. 605 /Hlinkova mládež/, 605 – 22 – 1, pracovný rozkaz zborového vel. HM č. 9; f. 604, 604 – 99 – 3, pracovný rozkaz č. 10.

668 SNA, f. 605, 605 – 22 – 1, pracovný rozkaz zborového vel. HM č. 9.

669 VHA Bratislava, f. VDO 2 – VV 2, škatuľa 5, č. j. 8950.

670 Slovák, 3.9., 10. 9. 1939.

Povinnosti občana zastrešovali vládne nariadenia z 1 a 5. septembra 1939, ktorými do platnosti vstupoval zákon o obrane štátu z roku 1936 a tiež vládne nariadenia, ktoré predchádzali mobilizácii zo septembra 1938.⁶⁷¹ Tieto legislatívno-právne opatrenia upravovali aj povinnosti štátnych zamestnancov. Podľa paragrafu 64 zákona na obranu štátu musel zamestnanec akejkolvek verejnej inštitúcie vykonávať aj úlohy, ktoré inak nepatria do jeho kompetencie. Na druhej strane zamestnanec, ktorý porušil svoje povinnosti, mohol byť hneď prepustený, pričom stratil všetky zo služobného pomeru vyplývajúce práva. Do budúcnosti nemohol byť prijatý (až na výnimky) do žiadnej verejnej inštitúcie.⁶⁷²

Podľa starších prác predstavovalo fungovanie štátneho aparátu v čase vojny jednu z najväčších slabín ľudáckeho režimu.⁶⁷³ V tejto súvislosti sú však známe len pomerne rozsiahle čistky v rezorte dopravy, konkrétne v prípade zamestnancov železníc, najmä Čechov.⁶⁷⁴ Na základe súčasného stavu poznania nemožno presvedčivo vykresliť ani vývoj vzťahu širokých vrstiev spoločnosti k Poľsku.⁶⁷⁵ Je známe, že vojna proti slovanskému národu nebola vo verejnosti populárna. Na druhej strane vďaka rýchlemu víťazstvu a najmä návratu v minulosti zabratého územia, ktoré väčšina obyvateľstva považovala za vlastné, sa situácia aspoň na čas zmenila. Spektrum postojov radového obyvateľstva k vojne možno aspoň čiastočne priblížiť vďaka zachovaným hláseniam z úrovne jednotlivých veliteľstiev HG. Tento systém mal v čase vojny vyplniť medzery v poznaní skutočného zmýšľania obyvateľstva. Z hlásení (ktoré však treba brať s rezervou) vyplýva, že už v septembri, potom čo väčšina nemeckých vojsk odišla na poľské územie, pominula obava z vojnových útrap a nálada medzi obyvateľstvom sa zlepšila. Najmä po návrate narukovaných vojakov, ktorí sa tak mohli zapojiť do poľnohospodárskych prác. Dokonca keď bolo jasné, že Slovensko získa poľské pomedzie, zavládlo podľa viacerých hlásení v radoch obyvateľstva nadšenie. To sa však prelínalo so sklamaním, z toho, že účasť Slovenska vo vojne neprinesie aj revíziu maďarsko-slovenskej hranice. Napríklad okresné veliteľstvo v Prešove hlásilo už 10. októbra 1939, že gardisti upokojovali miestne obyvateľstvo, pretože „už neverilo, že južné územie sa nám vráti“.⁶⁷⁶

Nie vždy však boli informácie optimistické, najmä hlásenia z chudobnejších okresov naďalej upozorňujú na čiastočnú nespokojnosť miestneho obyvateľstva. Podobná situácia bola tiež v okresoch, kde dominovala evanjelická menšina a na východnom Slovensku. Fakt, že mnohí Slováci vojnu chápali len ako prostriedok k opätovnému pripojeniu južných území, potvrdzujú aj hlásenia nemeckého SD.⁶⁷⁷ Podobné poznatky o náladách verejnosti nadobudol tiež nemecký vyslanec na Slovensku. Podľa neho prípravy na vojnu prijalo obyvateľstvo s veľkými obavami z toho, že „nemecké oddiely slovenskú krajinu úplne vyzerú a za povinné rekvirácie nedajú žiadnu náhradu.“ Zmena sa podľa neho dostavila potom, čo slovenská

671 Slovenský zákonník 1939, vládne nariadenia 208/39 Sl. z., 213/39 Sl. z.

672 Sbírka zákonů a nařízení 1936, zákon 131/36 Sb. z. a n.

673 HRNKO, A.: Příčiny..., c.d., s. 410; Vojenské dějiny Československa. (1939 – 1945) IV. díl. Praha 1988, s. 703.

674 Za pasívny prístup k pracovnej náplni bolo prepustených 156 železničiarov českej národnosti. „Pre protištátnu činnosť a výroky“ suspendovali a disciplinárne vyšetrovali tiež 28 zamestnancov slovenskej národnosti. Ďalších 118 zamestnancov bolo preložených „pre odôvodnené, ale zjavne nedokázateľné podozrenie“ z protištátnej činnosti. SNA, f. MV, škatuľa 23, zč. 20 884/39; HRNKO, A.: Příčiny..., c.d., s. 410.

675 Tenže, s. 404–406.

676 VÚA – VHA Praha, f. Zbierka – Slovenská armáda 1939 – 1945, škatuľa 66, sig. 53/39.

677 AMV Praha, f. 135, 135 – 2 – 5, hlásenie agenta SD z 9. 9. 1939.

armáda obsadila Javorinu a v dôsledku rýchlych úspechov nemeckej armády. Prítomnosť nemeckej armády podľa neho zanechala dobrý dojem, pričom nebol zaznamenaný žiaden vážnejší incident.⁶⁷⁸ Spokojný bol tiež nemecký vojenský atašé mjr. H. Becker, podľa ktorého bola „nálada obyvateľstva zvlášť na východe Slovenska sklúčená, s príchodom nemeckých jednotiek sa očividne zlepšila“.⁶⁷⁹ V súvislosti s reakciami širokej verejnosti treba ešte upozorniť na reakcie komunistov, pre ktorých bol dôležitým stimulom odbojových tendencií postup ZSSR až na územie bývalého Poľska. V týchto kruhoch sa počítalo s diplomatickou, politickou i vojenskou podporou zo strany ZSSR.⁶⁸⁰

Možno konštatovať, že nedostatočné bojové nadšenie sa režim od začiatku snažil vyvážiť prostredníctvom širokej škály agitačno-výchovných a iných nátlakových metód. Na druhej strane ako tendenčné treba označiť tvrdenie z dielne marxistickej historiografie spred roku 1989, že „protivojnové hnutie, ktoré na Slovensku doznievalo ešte v nasledujúcich mesiacoch, vyúsťovalo v silné protifašistické a protivládne postoje obyvateľstva.“⁶⁸¹ Odpor proti vojne mal len symbolický charakter. Spochybňovať nemožno ani schopnosti a silu štátnej propagandy a ani reálnu podporu „zdola“, ktorou režim disponoval.⁶⁸²

2. Zostrená perzekúcia „vnútorného nepriateľa“

Vládni predstavitelia si veľmi dobre uvedomovali, že ak chcú, aby režim v nastávajúcom konflikte obstál, musia už v zárodku utlmiť akékoľvek protivojnové prejavy a vystúpenia. Veľká pozornosť sa mala venovať preventívnym opatreniam. Dobová tlač to zdôvodňovala nasledujúcim svojším spôsobom: „Takým istým spôsobom, akým odrážame cudzie nepriateľské ruky, ktoré siahajú na našu slobodu zvonku, takým istým spôsobom musíme odraziť aj ruky vnútorných nepriateľov slovenskej slobody.“⁶⁸³

Slovenským bezpečnostným orgánom však nacisti v skutočnosti nie príliš dôverovali. Záležitosti bezpečnostného charakteru so slovenskou stranou koordinovali prostredníctvom DMK. Spoluprácu slovenskej strany v tomto smere je možné dokumentovať tým, že 21. septembra sa v Ilave nachádzalo ešte 49 osôb zaistených na príkaz DMK (prevažne Židov a Čechov).⁶⁸⁴ Na bezpečnosť nemeckej armády na území Slovenska dozerala tajná poľná polícia, Abwehr, SD a pravdepodobne tiež gestapo. O otázkach súvisiacich s jeho pôsobením na Slovensku rokovali 1. septembra predstavitelia DMK (kpt. Nagel) s nemeckým vyslancom na Slovensku H. Bernardom.⁶⁸⁵ Nemci využívali tiež spravodajskú službu Deutsche Partei, najmä jej militantnej organizácie FS, ktorá poznala miestne pomery a dodávala zoznamy po-

678 NA Praha, f. 172, škatuľa 31, s. 479 785, správa H. Bernarda na AA z 11. 9. 1939.

679 AAN Varšava, f. Mikrofilmy aleksandryjskie, mf. T 77, R. 878, s. 626 340, štvrtročná správa (1. 7 – 30. 9. 1939) z 1. 10. 1939.

680 HRNKO, A.: Príčiny..., c.d., s. 410.

681 Vojenské dějiny Československa. (1939 – 1945) IV. díl. Praha 1988, s. 154.

682 HRNKO, A.: Príčiny..., c.d., s. 408–409.

683 Slovák, 15. 9. 1939, s. 3.

684 SNA, f. 209, 209 – 853 – 4, obežník prezídia MV z 21. 9. 1939.

685 SNA, f. Alexandrijský archív, II C – 905, 1887 a, denník DMK.

dozrivých osôb.⁶⁸⁶ Na druhej strane známa je žiadosť OKW z 31. augusta, na základe ktorej šéf bezpečnostnej polície Reinhard Heydrich 8. septembra pričlenil k nemeckému vyslanectvu na Slovensku trojčlennú policajnú komisiu. Tá na Slovensku začala pôsobiť 13. septembra. Jej úlohy však nesúviseli len s mimoriadnou situáciou a prítomnosťou nemeckej armády na území Slovenska. Žiadosť OKW bola pravdepodobne len zámienkou. Jej príchod si už 28. júla vyžiadala samotný minister vnútra V. Tuka⁶⁸⁷, čo súviselo s jeho snahou prispôbiť slovenskú políciu nemeckej. V nasledujúcom období sa podieľala na príprave vzniku Ústredne štátnej bezpečnosti (ÚŠB).⁶⁸⁸

Opatrenia, ktoré mali potlačiť akýkoľvek odpor namierený proti vojnovému úsiliu štátu zastrešoval zákon o obrane štátu z roku 1936. Ten vstupoval do platnosti prostredníctvom vládných nariadení z 1. a 5. septembra. Perzekúcia sa koncentrovala na všetkých aktívnych odporcov režimu, nepriateľských agentov, komunistov, občanov demokratickej orientácie, ale i rasovo prenasledované osoby. Vzhľadom na vojnový stav sa niektoré kompetencie bezpečnostného aparátu MV dočasne presúvali na armádu, a to najmä na území, ktoré bolo vyhlásené za operačné pásmo.⁶⁸⁹ Podľa vládného nariadenia zo dňa 5. septembra sa v operačnom pásme rozšírila právomoc poľných vojenských súdov aj na civilné obyvateľstvo. Tie vznikli v Levoči výnosom MNO z 28. augusta.⁶⁹⁰ V tejto súvislosti boli zaktivované oddiely poľných četníkov, ktoré mali úzko spolupracovať s okresnými četnickými veliteľstvami.⁶⁹¹ Do pôsobnosti armády patrila tiež ochrana severnej hranice Slovenska, ako i dôležitých komunikačných a dopravných spojov. Okresní náčelníci boli inštruovaní vyhovieť žiadostiam vojenských spravodajských orgánov „ohľadne zaistenia, alebo internovania podozrivých a štátu nebezpečných osôb“.⁶⁹²

Potlačovaciu funkciu štátnobezpečnostného aparátu sa režim pokúsil zefektívniť tiež čo

686 LIPTÁK, L.: Franz Karmasin opäť na scéne. Bratislava 1962, s. 22.

687 Túto funkciu vykonával v súčinnosti s J. Tisom.

688 Prvá nemecká policajná misia na čele s vládnym radcom Dr. Tanzmannom prišla na Slovensko už v júli 1939. Jej úlohou mala byť koordinácia činnosti slovenských bezpečnostných orgánov so záujmami nacistického Nemecka a zároveň urýchlenie výstavby štátnej bezpečnostnej polície. Jej poslanie sa však na slovenskej strane nestretlo s pochopením. Kompetentné orgány to vnímali ako zasahovanie do ich právomocí a podcenenie ich vlastných schopností. Na druhej strane prítomnosť misie privítal podpredseda vlády a minister vnútra V. Tuka, ani on však nezabránil neúspechu ich poslania, ktoré sa skončilo už po niekoľkých týždňoch koncom júla 1939. Bližšie pozri: JABLONICKÝ, J.: c.d., s. 42–46; SUŠKO, L.: Systém poradcov v nacistickom ovládaní Slovenska v rokoch 1939 – 1941. In: Historické štúdie, roč. XXIII, Bratislava 1979, s. 6–8; HRADSKÁ, K.: Prípád Wisliceny. Nacistický poradcovia a židovská otázka na Slovensku. Bratislava 1999, s. 25.

689 K rozdeleniu územia Slovenska na pole a zápolie sa pristúpilo na základe rozkazu vel. Bernolák z 1. 9. 1939 takto: Čertova Hora trig. 1248 – Dedinky /sev. Dobšín/ – Javorina trig. 1198 – Kráľova Hora trig. 1943 – Dumbier – Smrekovica trig. 1571 – Košťany /južné Vrútky/ – Rajecké Teplice – Veľká Bytča – Javorník (všetko pre zápolie). VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 4, i. č. 22, č. j. 19 027, všeobecný rozkaz č. 2. II. časť.

690 Predsedom hlavného poľného súdu sa stal stot. justície JUDr. Ivan Trebichavský. Zriadený bol tiež vyšší poľný súd a nižší poľný súd. VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 4, i. č. 22, č. j. 19 027 taj., všeobecný rozkaz č. 2. II. časť; f. MNO 1939 – 1945, spisy tajné, škatuľa 1, č. j. 24 424; Zrušené boli dňa 6. 10. 1939 na základe rozkazu vel. Bernolák zo 4. 10. VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, Prezídium 1939 – 1940 I. časť, spisy dôverné, škatuľa 3, č. j. 2 104.

691 Keďže v mierových stavoch armády takéto jednotky nefigurovali, četníkov dodalo Krajské vel. četníctva v Bratislave. Do 7. 9. bolo priamo pre vel. Bernolák pridelených 41 poľných četníkov. Podriadené veliteľstvá dostali 57 poľných četníkov. Ich veliteľom bol mjr. Alojz Sonderlich, ktorý podliehal náčelníkovi štábu vel. Bernolák. VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 2, i. č. 9, č. j. 19 494, poľné četníctvo, organizácia a povinnosti.

692 VHA Bratislava, f.VDO 2 – VV 2, škatuľa 1, č. j. 7 459.

najširším zapojením HG, a to v intenciách vládneho nariadenia z 5. septembra. Podľa inštrukcií Hlavného veliteľstva z 9. septembra každý gardista „musí pozorovať osoby židovské, české alebo čechoslovácke, prípadne polonofilské a iné, ktoré je oprávnený upozorniť, že pracujú proti Slovenskému štátu, proti slovenskej vláde, či proti HG. Treba zozbierať materiál, ktorý svedčí proti činnosti týchto osôb, svedkov a keď je o nich materiál, ako i prosné zápisničné dosvedčenie ich protištátnych skutkov, alebo rečí namierených proti slovensko-nemeckému spojenectvu a podobne, treba tieto osoby oznámiť patričnému okresnému alebo policajnému úradu a súčasne oznámiť ten zákrok na HV HG, ktoré postúpi vec osobne p. ministrovi vnútra.“⁶⁹³ Dominantné postavenie HG sa odrážalo už v dohode, ktorú uzavrel hlavný veliteľ HG A. Mach s ministrom vnútra V. Tukom 1. septembra. Podľa nej museli okresné úrady, četnícke veliteľstvá a policajné orgány okamžite kladne vybaviť všetky žiadosti župného, okresného veliteľa HG alebo ich zástupcov. Zvláštna pozornosť sa venovala návrhom na zaistenie protištátne činných osôb, ich auta, alebo rádioaparátu. HG bola zverená kontrola a ochrana dôležitých úradov a podnikov. Posilnenie jej pozícií v štátno-bezpečnostnej oblasti odrážala tiež právomoc zatknúť osoby, ktoré prišli z Poľska, a o ktorých sa predpokladalo, že ide o „dobře vyučených agentov na šírenie paniky, nepravdivých správ alebo nedôvery voči vláde“.⁶⁹⁴ Podobné právomoci ako HG mala tiež FS, ktorá sa plne podriadila rozkazom Wehrmachtu.⁶⁹⁵

Už koncom augusta stúpol počet osôb preventívne zaistených v Ilave. Prepustení boli až na základe obežníka z 21. septembra 1939.⁶⁹⁶ Veľká pozornosť bola venovaná ochrane štátnych hraníc.⁶⁹⁷ Nariadením MV zo dňa 29. augusta boli uzavreté pre všetkých mužov vo veku 17 – 50 rokov.⁶⁹⁸ Aby sa zabránilo „rozširovaniu poplašných správ“, vydalo MV už 28. augusta nariadenie, podľa ktorého mali byť „všetkým nespoľahlivým osobám“ odobraté rádioaparáty. Toto nariadenie sa realizovalo až do 26. septembra, kedy sa aparáty „nespoľahlivým koncesionárom“ vrátili zaplombované na jedinú slovenskú, prípadne nemeckú stanicu. Orgánom četníctva a štátnej polície pri realizácii týchto nariadení asistovala tiež HG. Podľa rozkazu HV HG mali gardisti postupovať podľa zoznamu, ktorý im dopredu schválil príslušný okresný náčelník. Toto nariadenie však gardisti nie vždy dodržiavali.⁶⁹⁹ Strážnym rotám, stavaným z príslušníkov HG bola zverená tiež starostlivosť o zhromaždiská utečencov a zajatcov. Okrem strážnej služby sa starali aj o ubytovanie a stravovanie, často v spolupráci so Slovenským červeným krížom.⁷⁰⁰

Zamedziť špionáži malo nariadenie z 30. augusta, ktorým sa zrušilo listové tajomstvo pri

693 SNA, f. 604, 604 – 66 – 2, obežník HV HG z 9. 9. 1939.

694 SNA, f. 209, 209 – 29 – 5, rozkaz HV HG č. 3 z 2. 9. 1939; SNA, f. NS, II A – 898, Tn ľud 8/46, služobné listy HV HG z 1. 9. 1939.

695 LIPTÁK, L.: Franz Karmasin opäť na scéne. Bratislava 1962, s. 21–23.

696 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, Prezídium 1939 – 1940 I. časť, spisy dôverné, škatuľa 3, č.j. 1 950, obežník prezídia MV z 21. 9. 1939.

697 SNA, f. 604, 604 – 52 – 1, osobitný rozkaz č. 1. okresného veliteľstva v Spišskej Novej Vsi z 26. 8. 1939.

698 SNA, f. MV, škatuľa 22, zč. 12 736/39.

699 SNA, f. MV, škatuľa 22, zč. 12 415/39; MV pristúpilo k zmene nariadenia o odobraní rádioaparátov v dôsledku sťažnosti Slovenského rozhlasu, ktorému jeho realizácia prinášala finančné straty. SNA, f. 209, 209 – 837 – 9, rozkaz HV HG č. 11 z 26. 9. 1939.

700 PEJS, O.: Polští zajatci..., c.d., s. 22–23; VHA, f. VDO 2 – VV 2, škatuľa 1, č.j. 7 440.

poštovom styku so zahraničím (s výnimkou Nemecka a Protektorátu). Od 1. septembra platila tiež cenzúra balíkových zásielok, telegrafných a telefónnych hovorov do zahraničia.⁷⁰¹

Po vypuknutí vojny sa povinnosti bezpečnostných orgánov rozšírili o dozor nad dodržiavaním civilnej protiletectkej obrany, sprísnila sa kontrola zdražovania životných potrieb. Vyšli tiež ďalšie výnimočné opatrenia, ktoré predstavovali prevenciu pred nepokojmi a nevhodnými reakciami zo strany obyvateľstva (skrátená záverečná hodina v zábavných podnikoch, zákaz tanečných zábav, zákaz združovania sa na uliciach a verejných miestach po určitej hodine, zákaz podávania alkoholických nápojov). Platili až do konca októbra, kedy boli na žiadosť MV zrušené.⁷⁰² V súvislosti s presúvaním bojovej aktivity nemeckých útvarov postupujúcich z územia Slovenska ďalej na sever zamestnával čoraz viac bezpečnostné orgány rastúci počet utečencov a iných „rušivých živlov“, ktorí prenikali cez slabo chránené hranice na územie Slovenska. Zadržaní utečenci spolu so zajatcami sa sústreďovali v divízyňných zhromaždiskách (zvlášť pre zajatcov a zvlášť pre utečencov). Odtiaľ boli v skupinách eskortovaní do ústredného zajateckého tábora Oremov laz pri Lešti, ktorý bol v právomoci vel. „Bernolák“.⁷⁰³

Počet zajatcov v tábore vzrástol v októbri, a to príchodom poľských vojakov – zbehov z Maďarska, ktorí sa cez Slovensko pokúšali vrátiť domov k svojim rodinám, a ktorých zadržali slovenské bezpečnostné orgány. Treba pripomenúť, že do Maďarska ustúpili skupiny poľských vojakov, ale aj celé jednotky poľskej armády. 24. októbra sa v tábore nachádzalo 91 zajatcov a 467 utečencov – vojakov a civilov, ktorých počet však stále narastal.⁷⁰⁴ Do prvých októbrových dní slovenské orgány utečencov najskôr vypočúvali a potom eskortovali na slovensko-nemeckú hranicu. Nie všetky orgány však postupovali rovnako. V snahe zabrániť prechodom utečencov, MV nariadilo 7. októbra zvýšený dozor na slovensko-maďarskej hranici. MNO však krátko na to rozhodlo, že utečenci majú byť vracaní späť do Maďarska. Toto sa v praxi sťahovalo na utečencov židovskej a poľskej národnosti. Ostatní sa mali posielat do zajateckého tábora (najmä tí čo pochádzali z územia, ktoré si Slovensko nárokovalo na Poľsku, ako aj tí čo mali nemeckú národnosť). Do Maďarska mali byť utečenci, ak by to inak nešlo, pašovaní ilegálne, ale až po predchádzajúcom výsluchu. MNO však umožnilo dopraviť do tábora aj týchto, pokiaľ sa zdráhali vrátiť do Maďarska, keďže predpokladalo, že zajateckú a utečeneckú otázku vyrieši v krátkej dobe.⁷⁰⁵ Už v októbri bola nemecká strana, prostredníctvom DMK, požiadaná o odsun poľských zajatcov zo Slovenska. Zároveň MNO už 7. novembra požiadalo o návrat zajatcov slovenskej národnosti z území, ktoré si Slovensko nárokovalo. Koncom novembra MNO, so súhlasom nemeckých miest, začalo prípravu na odsun poľských zajatcov zo Slovenska. V decembri dorazil na Slovensko transport 46 zajatcov slovenskej národnosti z nemeckých zajateckých táborov. Nemecká strana si však svojich zajatcov neprevzala. Až vo februári Nemci prevzali prvých 14 zajatcov nemeckej národnosti. Medzitým bolo z tábora pri Lešti prevelených 115 osôb do Trnavy do barakového tábora na prácu v tamojších ústredných dielňach a sklade. Spolu bolo na Slovensku v tom ča-

701 Slovák, 31. 8., 2. 9. 1939, s. 3.

702 SNA, f. MV, škatuľa 21, zč. 11 737/39.

703 Bližšie pozri PEJS, O.: Polští zajatci..., c.d., s. 22.

704 Tamže, s. 25.

705 Tamže, s. 25–26.

se najmenej 1209 zajatcov a utečencov. Nakoniec koncom februára Nemci prevzali 947 osôb (z Oremovho lazú aj z Trnavy), z toho 140 nemeckej národnosti. Zajatecký tábor bol zrušený. Do tábora v Trnave bolo presťahovaných zostávajúcich 88 osôb. Išlo o osoby, ktoré pochádzali z územia zabratého ZSSR. Veľa zajatcov však medzičasom z táborov utieklo.⁷⁰⁶ V Trnave k 1. augustu 1940 zostalo 41 zajatcov. Otázka ich návratu sa však už do prepadnutia ZSSR v júni 1941 nedoriešila. Naopak v januári 1941 soviety vrátili 19 zajatcov. Tí mali pochádzať z územia, ktoré Slovensko získalo na Poľsku. Väčšina sem však nepatrila. Následne v máji ich prevzala nemecká strana. Zbytok pôvodných zajatcov prislúchajúcich do ZSSR, ktorí neušli, prevzala nemecká strana vo februári 1942.⁷⁰⁷

Podľa O. Pejsa sa otázky humanizácie života zajatcov táboroch v praxi riešili v zhode so Ženevskými dohodami o zaobchádzaní s vojenskými zajatcami, aj keď Slovensko samo seba nepovažovalo za vojnový štát. Zaznamenané nie sú ani prípady zlého zaobchádzania, šikovania, trýznenia zajatcov. Na druhej strane Ženevské dohody slovenská strana v niektorých prípadoch porušila. Napríklad v prípade zastrelenia minimálne štyroch zajatcov, ktorí sa pokúsili o útek z tábora pri Lešti. Tiež sa nezaujímal o to, aký osud postihne zajatcov, ktorých vydala Nemcom. Možno konštatovať, že slovenská strana nedokázala v otázke svojich zajatcov zvoliť jednotný postup, ktorý by po každej stránke ctil vojnové právo.⁷⁰⁸

V nastúpenom kurze zostrenej perzekúcie režim pokračoval aj v druhej polovici septembra. Hlinkova garda naďalej plnila tiež rôzne strážne funkcie. Napríklad od 14. septembra ozbrojení gardisti hliadkovali na všetkých väčších železničných staniach a sledovali osoby podozrivé z pripravovanej emigrácie. Ak sa zistilo, že niekto plánuje vyvieť nezákonne majetok, bolo povinnosťou každého gardistu nahlásiť to príslušným bezpečnostným orgánom.⁷⁰⁹ Ako už bolo spomenuté, takéto nariadenia gardisti nie vždy dodržiavali. Prenasledované osoby pritom sami lustrovali, prípadne fyzicky týrali a najčastejšie okrádali. V pozícii bezbranných obetí gardistického teroru sa najčastejšie ocitli Židia.⁷¹⁰ Strážnu službu gardisti vykonávali až do 6. októbra, kedy museli odovzdať strelné zbrane príslušnému posádkovému veliteľstvu.⁷¹¹

V dôsledku naznačených opatrení stúpol výrazne počet zatknutých osôb. Keďže v tejto otázke nevyšla jednotná úprava, bezpečnostným orgánom nebolo dlho jasné, koho majú

706 Tamže, s. 27–30.

707 Tamže, s. 31–34.

708 Napríklad Kancelárie pre správy a starostlivosť o vojnových zajatcov vznikla až 26. 9. 1939 pod vedením Slovenského Červeného kríža. Dovtedy korešpondencia zajatcov nevyhovovala Ženevským dohodám ani formou ani obsahom. Tenže, s. 35; Pozri tiež PEJS, O.: Problematika..., c.d., s. 234–246; Porovnaj CZARNOTTA, Z. – MOSZUMAŇSKI, Z.: c.d., s. 117–146.

709 SNA, f. 209, 209 – 837 – 9, rozkaz HV HG č. 9 zo 14. 9. 1939.

710 Zoznam o výtržnostiach HG, ktorý vypracovala začiatkom roku 1940 Ústredňa štátnej bezpečnosti, eviduje celkom 17 prípadov za mesiac september 1939. Charakterizujem aspoň niektoré: Paťa (okres Hlohovec) 2. 9. – 4 gardisti vtrhli do domu židovského veľkostatkára Wohlsteina, ktorého okradli a fyzicky ohrozovali. Sereď 2. 9. – Gardisti týraním prinútili predsedu tamojšej židovskej náboženskej obce, aby v prospech HG podpísal darovaciu listinu na sumu vo výške 23 tisíc Ks. Od Žida Kluga takto vymáhali 30 tisíc Ks. Humenné 19. 9. – Okresné veliteľstvo HG vymáhalo od predsedu tamojšej židovskej náboženskej obce 50 tisíc Ks, z čoho bolo vyplatených 25 tisíc Ks údajne na podporu rodín gardistov, ktorí boli na fronte. Slovenské Raslavice ? 9. – Príslušníci HG a FS robili razie v židovských domoch a zisťovali či dodržiavajú nariadenie o zablombovaní radioprímačov, pričom so zbraňami v ruke okrádali bezbranných občanov atď. SNA, f. 209, 209 – 29 – 37.

711 SNA, f. 209, 209 – 837 – 8, rozkaz HV HG č. 14 zo 6. 10. 1939.

len preventívne zaistiť a koho postaviť pred riadny súd. Jednotnú úpravu v tejto otázke MV vydalo až 21. septembra.⁷¹² Efektívnosť činnosti bezpečnostných orgánov však od začiatku podkopávala justícia. Do súdnej väzby sa totiž veľmi často dostávali osoby zatknuté bez akéhokoľvek dôkazu o ich protištátnej činnosti. Kompetentné orgány v takýchto prípadoch odmietali viesť trestné konanie a perzekvované osoby vracali späť policajným orgánom.⁷¹³ S prácou slovenskej justície neboli celkom logicky spokojní ani samotní nacisti, čoho dôkazom je aj sťažnosť Nemeckej vojenskej misie z 18. októbra 1939, ktorá sa ohradila proti spôsobu, akým slovenské bezpečnostné orgány zasahovali proti osobám zatknutým na príkaz DMK.⁷¹⁴ Nemci protestovali proti prepusteniu 29 osôb, v prípade ďalších 21 osôb sa dožadovali ďalšieho súdneho pojednávania. Ministerstvo pravosúdia nakoniec ustúpilo. Dňa 14. novembra revidovalo svoje predchádzajúce kroky, keď nariadilo, aby osoby zatknuté na príkaz DMK boli okamžite „dodané najbližšej policajnej vrchnosti spolu s trestnými spismi na ďalšie pokračovanie“.⁷¹⁵

Možno konštatovať, že režim v súvislosti s vojnou realizoval širokú škálu organizačných, legislatívno-právnych, administratívnych opatrení v snahe posilniť potlačovaciu funkciu mocensko-represívneho aparátu. Napriek tomu, že potlačenie osobných práv svojich občanov je pre vojnu vedúci štát typické, vzhľadom na predchádzajúci vývoj režimu SR vojna priniesla prehĺbenie jeho totalitarizácie ako aj fašizácie (posilnenie vplyvu HG). Na druhej strane v súvislosti s vojnou predstavitelia režimu nenarazili na výraznejší odpor zo strany širokej verejnosti. Túto skutočnosť hodnotím ako prejav stabilizácie a konsolidácie ľudáckeho režimu.

3. Dočasné posilnenie radikálov a Hlinkovej gardy

Prvé septembrové dni od začiatku potvrdzovali obavy tých, ktorí predpokladali, že radikalizácia HG so sebou prinesie vlnu nekontrolovateľného teroru a násillia. Už v rozkazoch HV HG sa dá medzi riadkami vyčítať pomerne ostrá kritika, ktorej podstata smerovala proti dokázanému zneužívaniu právomocí. Na druhej strane samotní funkcionári HG obchádzali kompetencie štátnych orgánov, iniciovali svojvoľné zatýkanie podozrivých osôb a v tlači vyzývali k politickým čistkám. Napríklad A. Mach vyhlásil: „Najmä vy gardisti, veľmi Vám rozkazujem: Čistiť! Každého zradcu, rozširovateľa poplašných správ, zdražovateľa, dezertéra pokladajte za zločinca.“⁷¹⁶ Verejne sa pritom vyhráždal pracovnými tábormi: „Nemýlili sme sa. Šepkaná propaganda, ktorá vždy oplývala až obdivuhodnou fantáziou a neprekonateľnou zlomyseľnosťou, zmobilizovala všetky sily, aby nášmu víťazstvu zabránila....“

712 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, Prezídium 1939 – 1940 I. časť, spisy dôverné, škatuľa 3, č.j. 1 950, obežník MV z 21. 9. 1939.

713 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, Prezídium 1939 – 1940 I. časť, spisy dôverné, škatuľa 3, č.j. 1 950, obežník Prezídia ministerstva pravosúdia z 5. 9. 1939.

714 SNA, 209, 209 – 850 – 6.

715 VHA Bratislava, f. MNO 1939 – 1945, Prezídium 1939 – 1940 I. časť, spisy dôverné, škatuľa 3, č.j. 2 568, obežník Prezídia ministerstva pravosúdia zo 14. 11. 1939.

716 Slovenská pravda, 9. 9. 1939, s. 2, Hlavný veliteľ HG Šaňo Mach volá Čistiť, Čistiť, Čistiť!

Ale zistilo sa, že je to práca Čechov a Židov. Páchateľov už pochytili a pôjdu čiastočne do žalára a čiastočne do pracovných táborov.⁷¹⁷ A. Mach už 5. septembra nariadil náčelníkovi štábu HV HG K. Danihelovi, aby vypracoval poriadok pre pracovné tábory, ako i koncept vládneho nariadenia.⁷¹⁸ Dňa 15. septembra dokonca ministromi vnútra V. Tukovi poslal písomný návrh na vytvorenie židovských pracovných táborov. Do nich mali byť podľa neho poslaní „Židia, i nevojací, menovite tí, ktorí sa chovajú vyzývavo voči štátu, vláde, HG, alebo sú škodcami slovenskej veci.“ O ich zaradení v tábore mal rozhodovať príslušný okresný veliteľ HG. Dozor nad Židmi mali vykonávať vojaci, kde nie je posádka gardisti. Tá časť Židov, ktorá mala byť takýmto spôsobom aj potrestaná, mala byť ubytovaná spoločne pod dozorom a stravovaná ako väzni. Kde toto opatrenie nebolo možné previesť (v prípadoch, kde nebolo treba zvlášť trestať), Židia mali bývať a stravovať sa doma. Financie na prevádzku táborov sa mali získať zvláštnou daňou pre osoby čo nekonajú vojenskú povinnosť (Česi, Židia, boháči atď.), tiež z pokút za protištátnu činnosť. „Výnos z práce, teda suma, ktorú zaplatí okresný úrad, mesto, alebo podnikateľ, bude použitá na stravovaciu akciu a iné podpory pre chudobné a viacdetné rodiny vojakov a gardistov.“ Výstavba pracovných táborov sa však nerealizovala, ak samozrejme nerátame už uvedené opatrenia z októbra 1939.⁷¹⁹

Bezpečnostné orgány MV museli viackrát zasahovať proti gardistom „pre priestupky mravnostnej, bezpečnostnej a politickej povahy“.⁷²⁰ Podobné tendencie možno vysledovať tiež v radoch príslušníkov FS. Ich sebavedomie sa zvýšilo spoluprácou s nemeckými jednotkami dislokovanými na Slovensku. Na ministerstve vnútra sa v septembri množili sťažnosti miestnych orgánov na neprístojnosť ozbrojených hliadok FS, ktoré terorizovali Židov, poškodzovali štátny, ako i súkromný majetok, okrádali miestnych občanov. Mnohí tak demonštrovali svoju požiadavku za pripojenie tohto územia k Nemecku. Zaujímavé je tiež hlásenie Okresného úradu v Starej Lubovni, ktorý hlásil, že 13. septembra príslušníci FS nahovárali „našich vojakov“, aby navštevovali židovské krčmy, pili alkohol, ale nezaplatili. Na druhý deň zabavili spolu s nemeckým poddôstojníkom jednej firme motorové vozidlo, ktoré potom predali.⁷²¹ Počas prítomnosti nemeckých vojsk na Slovensku sa MV neodvážilo kritizovať „prácu“ FS-manov. V októbri sa uspokojilo s napomenutím Hlavného veliteľstva FS v Bratislave, aj to až po opakovaných urgenciách Okresného úradu v Starej Lubovni.⁷²² Naopak v snahe nevyhrocovať konflikty s predstaviteľmi nemeckej menšiny na Slovensku, vyšlo dňa 27. septembra vládne nariadenie, ktorým sa upravovalo postavenie FS podobným spôsobom ako v prípade HG.⁷²³

Posilnenie právomocí HG chceli radikáli okamžite využiť pri presadení dlho proklamovanej požiadavky na dôslednú očistu verejného a politického života od exponentov bývalého režimu. Pre názornosť citujem z jedného obežníka HV HG: „...HG, ktorá dostala posledným vládnym nariadením zákonitého podkladu, bude tým prísnejšie zasahovať všade kde sú zá-

717 Slovák, 10. 9. 1939, s. 3, Ide sa čistiť na všetkých stranách.

718 SNA, f. NS, II A – 898, Tn ľud 8/46, A. Mach.

719 NIŽŇANSKÝ, E. – BAKA, I. – KAMENEC, I.: c.d., s. 46, dok. č. 7.

720 SNA, f. 209, 209 – 837 – 8, obežník prezídia MV z 8. 9. 1939.

721 SNA, f. MV, škatuľa 22, zč. 12 839/39.

722 SNA, f. MV, škatuľa 22, zč. 12 839/39.

723 Slovenský zákonník 1939, vládne nariadenie 240/39 Sl. z.

ujmy štátu a národa. Nielen právom, ale povinnosťou gardistu bude pozorovať ako sa chovajú úradníci štátni, ale aj najvyšší. Ak tu zbadajú nedostatky alebo dokonca protištátne činy, ich právom a povinnosťou bude zakročiť. V budúcnosti bude braný ohľad na úsudok miestnych, okresných a župných veliteľov HG pri menovaní alebo prijímaní do štátnych služieb.“

⁷²⁴ Od slov prešla HG veľmi rýchle k činom. Napríklad rozkazom zo 14. septembra dostali miestne a okresné veliteľstvá HG za úlohu vypracovať v čo najkratšom čase zoznamy majiteľov licencií Čechov, Židov a Slovákov, „ktorí sa nechovali, alebo nechovajú tak, ako to vyžaduje záujem štátu (poburujú, šíria nepravdivé správy, chovajú sa pasívne atď.)“. V krátkom čase sa mali o tieto licencie uchádzať „zaslúžili“ gardisti.⁷²⁵ Rýchly vzostup radikálov však pribrzdili už výsledky zjazdu HSLS v Trenčíne, ktorý sa konal na prelome septembra a októbra. Ako dôkaz možno uviesť fakt, že počas voľby užšieho predsedníctva bola prehlasovaná kandidátka, ktorú ešte pred zasadnutím predložil Alexander Mach, takže za podpredsedov strany boli zvolení Martin Sokol, Ferdinand Ďurčanský, Jozef Budaj a z radikálov iba V. Tuka.⁷²⁶ Od smrti A. Hlinku neobsadenú funkciu predsedu strany získal podľa očakávania J. Tiso. Tu treba dodať, že 26. októbra sa stal tiež prezidentom. Funkcie v širšom predsedníctve (členovia užšieho predsedníctva, všetci členovia vlády, členovia predsedníctva snemu, hlavný veliteľ HG a ďalších 12 osôb, ktoré menoval predseda strany) sa rozdelili na základe kompromisu, keď 12 voľných miest Tiso obsadil župnými reprezentantmi strany a stavov. Tým sa v podstate zavŕšila kumulácia najvyšších štátnych a straníckych funkcií. Podľa informácií nemeckých spravodajských orgánov bola voľba predsedníctva víťazstvom J. Tisu, ktorý sem vďaka šikovne réžii presadil osoby od seba závislé. V tejto správe sa zároveň tlmočila nespokojnosť a obava radikálov, že svoj vplyv si neudrží ani širšie predsedníctvo, a že všetko bude robiť sám generálny sekretár J. M. Kirschbaum.⁷²⁷

Situácia v HSLS však nebola ani po jej celoštátnom zjazde úplne stabilizovaná, vnútrostranícke napätie naďalej pretrvávalo. V súvislosti so svojimi mocenskými ambíciami radikáli vystupňovali požiadavky na rýchlejšie vyriešenie židovskej otázky, ďalšie čistky v štátnom aparáte, ktorý chceli ovládnuť, prehlbenie totalitarizácie režimu odstránením vplyvu snemu a podobne. Kontroverzie naďalej vyvolávalo vládne nariadenie o HG, podľa ktorého mohla kontrolovať verejný život. Problematickým sa ukazovalo tiež nariadenie o povinnom členstve v HG, ktoré sa stretlo s pomerne veľkým nezaujmom a miestami až odporom v radoch širokej verejnosti. Pomerne silný bol v radoch evanjelikov.

Ašpirácie HG na ovládnutie verejného života museli byť nakoniec potlačené zrušením kontroverzného vládneho nariadenia a jeho nahradením novým nariadením s mocou zákona o HG č. 310/1939 Sl. z. z 21. decembra 1939. Zrušila sa ním všeobecná povinnosť občanov vo veku 6–60 rokov k HG, ktorá stratila právo kontrolovať verejný život. Cieľom nového nariadenia bolo pevnejšie pripútanie HG k HSLS. Hlavného veliteľa mal menovať prezident

724 SNA, f. 209, 209 – 837 – 8, obežník HV HG z 13. 9. 1939.

725 SNA, f. 209, 209 – 837 – 9, rozkaz č. 9. zo 14. 9. 1939.

726 Podľa nemeckých zdrojov obdržala Machova kandidátka 11 hlasov, zatiaľ čo Tisova 12. Obsahovať mala nasledujúce mená – Tuka, Ďurčanský, Mach, Čatloš. Pričom Čatloš bol vtedy považovaný za prívrženca Tuku. NA Praha, f. 172, škatuľa 29, č. 442 406, správa pre AA z 3. 10. 1939; VNUK, F.: Mať svoj štát znamená život. Politická biografía Alexandra Macha (ďalej len Mať svoj štát...). Bratislava 1991, s. 208–209.

727 NA Praha, f. 172, škatuľa 29, č. 442 406, správa pre AA z 3. 10. 1939.

(najvyšší veliteľ HG) na návrh širšieho predsedníctva HSLS.⁷²⁸ Obmedzené boli tiež právomoci FS nariadením s mocou zákona z 21. decembra 1939 o FS a Deutsche Jugend.⁷²⁹ Problémy vnútri HSLS však ani tieto opatrenia nevyriešili, len dočasne potlačili.

4. Začiatok bezalternatívnej politiky

Po vypuknutí vojny sa vytvorili lepšie podmienky pre činnosť čs. politickej emigrácie. Očakávalo sa tiež vystúpenie viacerých slovenských politikov na stranu odboja. Iniciatívy sa chopil slovenský vyslanec vo Varšave Dr. L. Szathmáry, ktorý už 1. septembra napísal list adresovaný poľskému ministrovi zahraničných vecí Józefovi Beckovi: „Menom slovenského národa a jeho zástupcov, ktorí sú dnes násilím Tretej Ríše prinútení k mlčaniu a zneužívaní k intrigám slúžiacim výlučne záujmom Nemecka, protestujem ako zástupca Slovenského štátu u Poľskej republiky proti brutálnemu odzbrojeniu slovenskej armády, proti svojvoľnému obsadeniu Slovenska vojskom Tretej ríše a proti použitiu Slovenska ako nástupišťa k vojenskej akcii proti bratskému národu poľskému. Slovenský národ, nech je doma, alebo za hranicami, nikdy sa nezmieri s násilníctvom nemeckej Tretej Ríše a pripojuje sa k brannému odporu proti votrelcom, aby v spolupráci s kultúrnymi národmi sveta dosiahol znovu voľnosti slobodne rozhodovať o svojich osudoch. Bol by som veľmi zaviazaný Vašej Excelencii, keby poľská vláda láskavo vzala na vedomie toto moje sdelenie a podporovala všetkými prostriedkami sama i u svojich spojencov boj slovenského národa o záchranu svojej cti a Vlasti a o docielenie naozajstnej samostatnosti. Prosím úprimne pána ministra o prijatie výrazov hlbokoj a opravdovej úcty.“⁷³⁰ 2. septembra svoje stanovisko vyjadril aj v poľskom rozhlase⁷³¹ a jeho list Beckovi na vlastnú žiadosť publikovala aj poľská tlač.⁷³² Ludácka a nemecká propaganda ho totiž vyhlásila za falzifikát. Poľská tlač uverejnila aj vyhlásenie pred-

728 Bližšie pozri napríklad HRNKO, A.: Politický vývin..., c.d.; SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku až po salzburské rokovanie (1938 – 40). In: Zborník Múzea SNP, II, Banská Bystrica, 1969, s. 167–262.

729 Slovenský zákonník 1939, vládne nariadenie 311/39 Sl.z.

730 Preklad dokumentu citujem z práce NĚMEČEK, J.: Slovensko-polské..., c.d., s. 449; Originál sa nachádza v AAN Varšava, f. MSZ, sig. 6 474; Dokument je v poľskom originály publikovaný tiež v publikácii ORLOF, E.: c.d., s. 198–199.

731 V poľskom rozhlase povedal:

„Slováci, u mikrofonu hovorí vyslanec Slovenskej republiky vo Varšave dr. Ladislav Szathmáry. Ako je Vám už známe, včera som odovzdal v sprievode legačného tajomníka dra Juliusa Kordoša osobne v poľskom ministerstve zahraničných vecí svoj list, adresovaný pánu ministrovi zahraničných vecí Poľskej republiky Jozefovi Beckovi, v ktorom som protestoval proti zákernému obsadeniu územia Slovenska nemeckou okupačnou armádou, ďalej vyzval Vás do odboja. Je otázkou národnej cti, aby sme v týchto ťažkých časoch boli na strane toho štátu, ktorý bojuje s najväčšou odhodlanosťou za najväčšie ľudské ideály, česť a slobodu tak odhodlane ako všetci opravdoví Slováci bojovali vždy v dejinách Slovenského národa za podobných okolností. Nie je možné trvale docieľiť slobodu národa slovenského a zabezpečiť jeho šťastlivú budúcnosť prostriedkami a politikou, za ktorú by sa najväčší synovia a martýri nášho národa v minulosti museli hanbiť.“ AAN Varšava, f. MSZ, sig. 6 474. Dokument je publikovaný tiež v publikácii ORLOF, E.: c.d., s. 199–200.

732 Pozri napríklad Ilustrowany kuryer Codzienny, 3. 9. 1939, s. 10, Slowacja protestuje przeciw użyciu jej jako bazy wojennej przeciw Polsce; Gazeta Polska, 3. 9. 1939, s. 1, Poseł Szathmáry wzywa Słowaków do zrzucenia okupacji niemieckiej.

stavitelov slovenskej emigrácie žijúcej v Poľsku, pod ktoré sa podpísali Jozef Prídavok⁷³³, Anton Okál⁷³⁴ a Ján Polomský. Protestovali proti okupácii Slovenska, ktorá sa podľa nich uskutočnila proti vôli slovenského národa, „prostredníctvom nelegálnej vlády Dr. Jozefa Tisu“. Tú obvinili, že k moci sa dostala pomocou teroristických praktík a nemeckých teroristických bánd. Odsúdili vydanie Slovenska do rúk nemeckej armády: „...Režim Dr. Tisa sa bude pred bohom a svedomím národa zodpovedať za svoj hanebný čin...“ V mene slovenskej emigrácie zároveň vyjadrili poďakovanie poľskej spoločnosti, že u nej našli porozumenie pre svoje úsilie za slobodu a samostatnosť Slovákov. Vyhlásili tiež, že slovenská armáda nekapitulovala, ale bola zradená. V závere prehlásenia ponúkli v mene slovenskej emigrácie všetky svoje sily poľskej armáde a vyzvali „všetkých Slovákov doma aj v zahraničí, aby neodkladne zahájili boj za očistenie krajiny od nemeckých votrelcov.“⁷³⁵

Szathmáry išiel ešte ďalej a 3. septembra zaslal všetkým slovenským zastupiteľským úradom telegram, v ktorom vyjadril svoj protest proti zákernému obsadeniu Slovenska Nemcami, „ktoré brutálne vykorisťuje a prinucuje Slovensko k vojenskému útoku proti bratskému Poľsku.“ Zároveň ich informoval, že v mene slovenského národa zahájil odboj proti Tretej ríši, a že požiadal Poľsko a jeho prostredníctvom i spojencov o pomoc. Informoval ich o vzniku Dočasného slovenského výboru vo Varšave, ktorý sa podujal organizovať odboj. Od oslovených zastupiteľských úradov očakával „pristúpenie a spolupôsobenie pri záchrane slobody, cti a budúcnosti Slovenska“.⁷³⁶ Vyslanca vo Vatikáne K. Sidora vyzval, aby prevzal vedenie Výboru. Ten však toto menovanie odmietol, predpokladal totiž rýchlu porážku Poľska. Szathmárymu pritom ani neodpovedal.⁷³⁷ Podobne ako vyslanec v Poľsku, na Slovensko sa nevrátil ani konzul v Londýne Milan Harminc, ktorý sa však do zahraničného odboja zapojil až neskôr. Aj on zaslal Sidorovi výzvu, na ktorú však tiež nedostal odpoveď.⁷³⁸ Účast Sidora v emigrácii očakávali aj iní slovenskí politickí reprezentanti na čele s čs. vyslancom v Paríži Štefanom Osuským, vtedy najvplyvnejším slovenským resp. čs. politikom vo Francúzsku. Pre Sidora však bolo samostatné Slovensko lepšou alternatívou ako zapojenie sa do zahraničného odboja pod vedením Edvarda Beneša. Čo sa týka Szathmáryho Výboru, jeho existencia zostáva dodnes nejasná, je otázne, či vôbec existoval. Bývalý vyslanec sa o niekoľko dní úplne zapojil do čs. zahraničného odboja. Následne odcestoval cez Rumunsko do Francúzska.⁷³⁹

MZV zaviedlo v súvislosti so Szathmáryho aktivitou okamžite vyšetrovanie. 3. septembra bol zbavený funkcie a nasledujúci deň proti nemu štátne zastupiteľstvo v Bratislave zaviedlo trestné pokračovanie. Bol mu zaistený súkromný majetok na území SR a iné štáty boli po-

733 Novinár Jozef Prídavok bol bratom známeho novinára a politika Petra Prídavka.

734 Anton Okál pracoval v slovenskom vysielaní rádia Katowice. Bližšie pozri VNUK, F.: Slovenská otázka na západe v rokoch 1939 – 1940 (ďalej len Slovenská otázka...). Cleveland, Ohio, s. 84.

735 Ilustrowany kuryer Codzienny, 3. 9. 1939, s. 10, Niemiecka okupacja Słowacji.

736 SNA, f. MZV, škatuľa 203, zč. 11 680/39, odpis telegramu zaslaný 4. 9. 1939 vyslanectvom v Ríme na MZV do Bratislavy.

737 Citované podľa JABLONICKÝ, J.: c.d., s. 17–18; Bližšie pozri SIDOR, K.: Šesť rokov pri Vatikáne. Scranton 1947, s. 69.

738 NĚMEČEK, J.: Slovensko-polské..., c.d., s. 451–452.

739 Tamže, s. 452.

žiadané o to isté.⁷⁴⁰ Szathmáryho prípad samozrejme nezostal bez pozornosti na nemeckej strane. Už 2. septembra dostal vyslanec Bernard inštrukcie, aby slovenskú vládu informoval, že ríšska vláda očakáva, v zmysle priateľských vzťahov, prísne prešetrenie celej záležitosti. Slovenský vyslanec v Berlíne M. Černák v tejto súvislosti v mene svojej vlády vyjadril veľkú ľútosť nad chovaním slovenského vyslanca vo Varšave. Jeho menovanie na tento post označil za chybu slovenskej diplomacie.⁷⁴¹ V tejto súvislosti existovala na MZV oprávnená obava, aby Szathmáryho príklad nenasledovali aj ďalšie zastupiteľské úrady SR. Tie pritom dovtedy pravdepodobne nedisponovali žiadnymi inštrukciami o stanovisku slovenskej vlády k práve začatému európskemu konfliktu. Vyslanectvo SR v Ríme, ktoré túto otázku urgovalo už 1. augusta.⁷⁴² 4. septembra opäť upozornilo, že je bez akýchkoľvek inštrukcií.⁷⁴³ V tejto súvislosti MZV nariadilo všetkým slovenským zahraničným zastupiteľským úradom, aby od Szathmáryho neprijímali žiadne inštrukcie a prerušili s ním akékoľvek styky. Zvláštna pozornosť sa venovala vyslanectvu vo Vatikáne. So Sidorom sa ešte 4. septembra telefonicky spojili šéf politického odboru Bohdan Galvánek, prednosta prezídia Karol Klinovský ako aj samotný minister Ďurčanský. Z ich vzájomných rozhovorov je zrejmé, že predstavitelia MZV Sidorovi príliš nedôverovali a nevedeli čo od neho môžu očakávať. V rozhovore s Galváňkom, ktorý sa točil okolo Szathmáryho, tento bývalého vyslanca označil za zradcu a podvodníka, ktorý „vylákal podvodným spôsobom od ministerstva značné sumy...a preto bude proti nemu vydaný zatykač.“ Sidor pri tejto príležitosti podľa Galváňka vyhlásil, že „vzniká zlé svetlo na nás, keď všetkých, ktorí sa dostali za hranice, vyhlasujeme za podvodníkov...“ Galvánek na to reagoval poznámkou, že v prípade Szathmáryho nejde o Slováka, ale o obyčajného zradcu: „v 1918 ako Maďar zradil Maďarov, ako Čechoslovák zradil 14. marca Čechov, ako Slováka zradil 1. septembra t.r. Slovákov a pri najbližšej príležitosti zradí tých do služieb ktorých sa teraz dal.“ Samotný Ďurčanský Sidora vyzval, aby sa vrátil na Slovensko a zúčastnil sa rokovania o zákone o znovunadobudnutých obciach na poľskom pohraničí, na čo Sidor reagoval s nevôľou, odvolávajúc sa na svoj zlý zdravotný stav.⁷⁴⁴

Nakoniec však na Slovensko predsa len odcestoval. Tu sa už 25. septembra stretol s predstaviteľom domáceho odboja Jánom Lichnerom. Stretnutie sprostredkoval poslanec P. Čarnogurský. Bavili sa o zahraničnopolitickej situácii a došli k záveru, že Nemecko vojnu v konečnom dôsledku prehrá. Hovorili tiež o situácii medzi českou a slovenskou emigráciou. Sidor však naďalej zotrval na princípe samostatného Slovenska, ako najoptimálnejšom variante budúceho usporiadania krajiny, aj keď v prípade neúspechu neodmietal ani autonómiu, či trializmus so zaangažovaním Poľska. Odmietol Benešovu koncepciu jednotného čs. národa. Ako je známe k dohode nedošlo ani v neskoršom období.⁷⁴⁵

740 SNA, f. MZV, škatuľa 266, zč. 11 333/39, Inštrukcie MZV všetkým zastupiteľským úradom z 5. 9. 1939.

741 NA Praha, f. 172, škatuľa 12, s. 202 085; Woermann Bernardovi z 2. 9. 1939; škatuľa 17, s. 248 268–9, záznam Wermanna z 5. 9. 1939.

742 Pritom vyslanectvo v Ríme už 1. 8. 1939 žiadalo MZV, dať zastupiteľským úradom podrobné informácie o tom, „aké stanovisko zaujíma slovenská vláda v prípade konfliktu, ktorý by sa rozšíril aj na štáty v konflikte priamo nezúčastnené. Ďalej ako sa má zachovať personál zastupiteľských úradov a konečne, aké úpravy dávať príslušníkom našej republiky...“ SNA, f. MZV, škatuľa 203, zč. 11 475.

743 SNA, f. MZV, škatuľa 203, zč. 11 680/39, správa vyslanectva SR v Ríme zo 4. 9. 1939.

744 SNA, f. MZV, škatuľa 209, b.č., záznam z rozhovorov zo 4. 9. 1939.

745 JABLONICKÝ, J.: c.d., s. 25–26.

Po vypuknutí vojny odišli do emigrácie tiež dvaja významní predstavitelia slovenskej armády gen. Rudolf Viest a pplk. let. Ján Ambruš. Gen. Viest sa nevrátil zo služobnej cesty v Budapešti, kde bol v dňoch 29. augusta – 2. septembra ako člen sekcie maďarsko-slovenskej delimitačnej komisie. Z Maďarska odcestoval cez Rumunsko, Juhosláviu do Francúzska. Vojenský súd ho v marci 1942 odsúdil na trest smrti.⁷⁴⁶ J. Ambruš bol po vzniku Slovenského štátu vymenovaný za veliteľa slovenského letectva. Po osobných nezhodách s F. Čatlošom a V. Tukom 1. augusta 1939 odišiel na vlastnú žiadosť do výslužby a 3. septembra emigroval cez Juhosláviu do Francúzska, kde sa dal k dispozícii čs. zahraničnému odboju.⁷⁴⁷

Zahraničnopolitické postavenie SR sa po vypuknutí vojny výrazne skomplikovalo. Francúzsko a Veľká Británia okamžite odvolali svojich konzulov, vojnu však Slovensku nevyhlásili.⁷⁴⁸ 1. septembra Slovensko opustili aj zamestnanci poľského vyslanectva na Slovensku. Varšavu mali následne opustiť tiež príslušníci slovenského vyslanectva. Vzhľadom na postavenie Slovenska je príznačné, že o bezodkladné vystaňovanie poľských diplomatov požiadalo 1. septembra samotné nemecké vyslanectvo.⁷⁴⁹ Slovenská strana s tým súhlasila, napriek tomu, že Slovensko oficiálne Poľsku vojnu nevyhlásilo.⁷⁵⁰ Slovenskému konzulovi v Londýne Milanovi Harmincovi (vo Francúzsku SR konzula ešte nemala), ktorý svojej vláde odmietol poslušnosť a po odvolaní sa nevrátil na Slovensko, Foreign Office 12. októbra oznámila, že ho bude aj naďalej uznávať za slovenského konzula v Londýne.⁷⁵¹ Veľká Británia vo svojom vyhlásení z 12. septembra Slovensko pokladala za okupovanú krajinu, z toho dôvodu sa s ním malo zaobchádzať ako s nepriateľským územím. Britské Foreign Office však zároveň upozorňovalo, že so Slovenskom nie sú vo vojne a Slováci nie sú príslušníkmi nepriateľského národa. Postoj Slovenska pre nich v dôsledku dominantného vplyvu Nemecka nebol čitateľný. Túto otázku preto britská strana nechala otvorenú pre možné riešenia v čase vojny.⁷⁵² O Slovensku ako okupovanej krajine však informovali tiež médiá v krajinách mimo

746 Zápisky generála Rudolfa Viesta. (Exil 1939 – 1944). Bratislava 2002, s. 56–59; Vojenské osobnosti československého odboje 1939 – 1945. Praha 2005, s. 317–318; JABLONICKÝ, J.: c.d., s. 14.

747 Vojenské osobnosti československého odboje 1939 – 1945. Praha 2005, s. 12–13; Podľa J. Rajninca, ktorý sa opiera o spomienky F. Čatloša a Ambrušovu správu po jeho úteku do zahraničia, bola príčinou jeho odchodu kritika zo strany spomínaných ministrov, ktorá reagovala na rastúci počet dezercíí, neporiadok v letectve. Čatloš mu vyčítal, že podkopáva jeho autoritu, keď pred dôstojníkmi dáva najavo svoj odlišný názor na riešenie problémov. Podľa Rajninca išlo o kampaň s cieľom odstrániť Ambruša z funkcie. Zámienkou sa stalo odvolanie jedného príslušníka českej národnosti, ktorý bol na nátlak Tuku zbavený služby, s čím Ambruš nesúhlasil. Rajnec však nepresne uvádza, že Ambrušova demisia nebola prijatá. Nepresný je aj jeho údaj, že do emigrácie odišiel už v auguste 1939. RAJNINEC, J.: c.d., s. 39–40; Pozri tiež Ambrušovu správu, ktorú publikovali CHYTKA, V.S. – VALIŠ, Z.: Generálplukovník Ján Ambruš. In: Vojenská história, roč. 7, č. 1, 2003, s. 92–108; Na druhej strane podľa výpovede bývalého gen. II. triedy J. Turanca z roku 1947 chcel Ambruš zorganizovať slovenské letectvo podľa nemeckého vzoru ako samostatnú zložku v armáde. Dôvodom jeho demisie boli podľa Turanca Ambrušove nespokojené ambície. Archív Ministerstva vnútra Slovenskej republiky Levoča, f. B 9/2, i.č. 305. Za poskytnutie archívneho dokumentu ďakujem PhDr. Janovi Štaiglovi, CSc.

748 Francúzsky konzul M. de Peillon odišiel z Bratislavy 1. 9., jeho britský kolega P. Pares na druhý deň. K francúzskej otázke bližšie pozri PETRUŤ, P.: Vzťahy medzi Slovenskom a Francúzskom v rokoch 1939 – 1944. In: Historický časopis, roč. 41, 1993, č. 5–6, s. 697–698.

749 SNA, f. MZV, škatuľa 215, zč. 9 480.

750 AAN Varšava, f. Mikrofilmy aleksandryjskie, mf. T 77, R. 878, s. 626 452.

751 IVANIČKOVÁ, E.: De facto uznanie Slovenskej republiky Veľkou Britániou a Francúzskom. In: Slovensko a druhá svetová vojna. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie v Bratislave 29. – 31. mája 2000 organizovanej Vojenským historickým ústavom a Historickým ústavom SAV. Bratislava 2000, s. 150.

752 IVANIČKOVÁ, E.: Zahraničnopolitická orientácia Slovenska v dokumentoch britskej Foreign Office (1939 –

priameho nemeckého vplyvu. Ako príklad možno uviesť americkú tlač,⁷⁵³ ako aj spomínanú tlač poľskú. Je však možné, že o postavení Slovenska v tomto čase nemali jasno ani štáty naklonené Nemecku. Napríklad podľa hlásenia slovenského vyslanca v Ríme Jozefa Zvrškovca z 1. septembra talianske noviny priniesli mapu Slovenska, kde bolo zakreslené ako súčasť Nemecka.⁷⁵⁴

Strata diplomatických kontaktov so západnými mocnosťami ako aj s Poľskom samozrejme znepokojovala samotné MZV. Najmä keď po vypuknutí vojny sa zlepšili podmienky čs. politickej emigrácie na západe. V snahe zabezpečiť si ochranu slovenských záujmov a občanov vo Francúzsku, Veľkej Británii a Poľsku, obrátilo sa MZV najprv na juhoslovanského partnera. Slovenský chargé d'affaires Dr. Jozef Cieker,⁷⁵⁵ ktorý mal túto žiadosť predostrieť, dostal dňa 6. septembra presné inštrukcie, aké je postavenie Slovenska vo vojne proti Poľsku. Bol pritom poučený, že úlohou slovenskej vlády je so súhlasom Ríše držať slovenské hranice, pričom „tam kde došlo k ich prekročeniu ide len o územie nárokované Slovenskom, ktoré bolo v roku 1920, 24 a 38 odstúpené Poľsku, alebo o prekročenie povahy čiste vojenskej, ktoré je prechodné.“ Bol tiež upozornený, že podľa doteraz neoverených správ je Dr. Szathmáry v rukách gestapa. Je možné, že takouto mylnou informáciou sa MZV pokúšalo slovenských diplomatov odradiť od prípadnej spolupráce s ním. Chargé d'affaires bol tiež ubezpečený, že na Slovensku je absolútny klud a poriadok.⁷⁵⁶ J. Cieker nemal brať do úvahy argument, že slovenskí občania sú pod ochranou bývalých čs. zastupiteľských úradov, keďže všetky tieto štáty Slovensko uznali,⁷⁵⁷ čo samozrejme nebola celkom pravda (Veľká Británia aj Francúzsko len de facto). Belehrad však slovenskej žiadosti nevyhovel, s odôvodnením, že ochrana slovenských príslušníkov v týchto štátoch by bola z jeho strany málo účinná. MZV sa preto rozhodlo rovnakú žiadosť predostrieť Taliansku. Slovenské vyslanectvo v Ríme bolo v týchto intenciách inštruované 15. septembra.⁷⁵⁸ Dňa 23. septembra Taliansko zareagovalo tým, že nie je schopné zastupovať slovenské záujmy v toľkých štátoch. Zároveň sa však talianska strana zaujímala aj o to, či slovenskú iniciatívu odsúhlasil aj samotný Berlín. Prekvapený slovenský vyslanec Jozef Zvrškovec poukázal na obsah ochrannej zmluvy z 23. marca 1939, podľa ktorej je slovenská zahraničná politika vedená v úzkom kontakte s nemeckou.⁷⁵⁹ Taliansky vyslanec v Berlíne Bernardo Attolico v tejto súvislosti už 7. októbra upozornil vedúceho politického oddelenia Zahraničného úradu Ernsta Woermanna, že pokiaľ nie sú námietky na nemeckej strane, jeho vláda slovenskej žiadosti vyhovie. Na otázku, či slovenská

1941). In: Historický časopis, roč. 44, 1996, č. 2, s. 216–218; IVANIČKOVÁ, E.: Slovensko a slovenská otázka vo vojnových plánoch Veľkej Británie 1939 – 1945. In: Slovensko vo vojnách a konfliktoch v 20. storočí. Zborník referátov z vedeckej konferencie v Bratislave 15. – 16. októbra 2002 organizovanej Vojenským historickým ústavom, Historickým ústavom SAV a sekciou pre vojenské dejiny pri SHS. Bratislava 2003, s. 174 –175.

753 NA Praha, f. Zahraničný tlačový archív, škatuľa 721.

754 F. Ďurčanský nariadil J. Zvrškovi protestovať. SNA, f. MZV, škatuľa 203, z.č. 11 176/39, správa vyslanectva SR z 1. 9. 1939.

755 Slovenský vyslanec v Belehrade Dr. Ivan Milecz odovzdal poverovacie listiny až 11. 11. 1939.

756 SNA, f. MZV, škatuľa 266, z.č. 11 554/39, politické správy MZV pre vyslanectvo SR v Belehrade zo dňa 6. 9. 1939.

757 SNA, f. MZV, škatuľa 266, z.č. 11 556/39.

758 SNA, f. MZV, škatuľa 203, z.č. 12 187/39, inštrukcie pre vyslanectvo SR z 15. 9. 1939.

759 SNA, f. MZV, škatuľa 203, z.č. 20 461/39, správa vyslanca SR v Ríme Jozefa Zvrškovca z 25. 9. 1939.

vláda konzultovala svoju žiadosť s Nemeckom, dostal zápornú odpoveď.⁷⁶⁰ Woermann nemal voči slovenskej žiadosti žiadne výhrady, celú záležitosť však musel ešte predostrieť Ribbentropovi. Ten sa v tejto súvislosti informoval, prečo sa Slováci neobrátili na „nami chránené štáty Švajčiarsko a Švédsko“, čo mu bolo zdôvodnené tým, že SR v týchto štátoch ešte nemá diplomatické zastúpenie.⁷⁶¹ Nemecké stanovisko bolo pravdepodobne kladné, keďže rokovania s Talianskom pokračovali.

Na základe rokovaní J. Zvrškovca navrhol telefonicky MZV, aby slovenské záujmy v Poľsku zastupovalo Rumunsko, vo Francúzsku Juhoslávia a vo Veľkej Británii Taliansko. Zároveň doporučoval, aby slovenská vláda urýchlene menovala vyslanca vo Švajčiarsku.⁷⁶² Otázku Poľska však nakoniec navrhol vynechať, keďže jeho územie zostalo okupované Nemeckom.⁷⁶³ MZV sa nakoniec rozhodlo obrátiť na Rumunsko, ktoré bolo požiadané o prevzatie ochrany slovenských príslušníkov vo Francúzsku.⁷⁶⁴ Aj odpoveď Rumunska však bola vyhýbavá. Podľa hlásenia slovenského vyslanectva v Bukurešti zo 6. októbra rumunský minister zahraničných vecí Grigore Gafencu navrhol, aby sa ochrana týkala tých Slovákov, ktorí sa hlásia k SR a nehlásia sa k československému hnutiu. Definitívnu odpoveď si však vyhradil až po rokovaní s francúzskou stranou. MZV sa nakoniec opätovne obrátilo na Taliansko.⁷⁶⁵ Ani úsilie slovenského vyslanca v Ríme Jozefa Zvršovca však nevyzeralo nádejne. V hlásení z 19. októbra 1939 informoval o svojom rozhovore so šéfom stredoeurópskeho oddelenia politickej sekcie talianskeho MZV vyslancom Buttim.⁷⁶⁶ Podľa neho talianska strana „by bola zásadne ochotná prevziať hájenie slovenských záujmov v Anglii a vo Francii, ale zdá sa im to byť prakticky neprevediteľné, keďže ani jeden z týchto štátov Slovensko neuznal a v oboch podľa došlých informácií existujú aj zastupiteľské úrady česko-slovenské.“ Napriek tomu vyslanec bol ubezpečený, že predpokladaná odpoveď bude priaznivá. Vyslanec bol zároveň upozornený, že Taliansko považuje európsky konflikt za nezmyselný.⁷⁶⁷

V odpovedi z 20. októbra 1939 talianska vláda vyjadrila ochotu vyhovieť žiadosti slovenskej vlády prevziať ochranu slovenských záujmov vo Veľkej Británii a vo Francúzsku. Upozornila však na fakt, že ani jedna z týchto vlád neuznala Slovensko „de jure“, a že Slovensko bolo označené britskou vládou ako „územie pod nepriateľským obsadením“. Z toho dôvodu talianska vláda slovenského partnera informovala, že svojich vyslancov v obidvoch štátoch bude inštruovať, aby „podľa toho, čo im bude možno, sa držali v ochrane slovenských záujmov.“⁷⁶⁸ Do akej miery sa talianska pomoc v nasledujúcich mesiacoch využívala nie je známe. Samotné oslovené štáty si uvedomovali komplikovanosť takejto požiadavky v situácii, keď tak Francúzsko, ako aj V. Británia prerušili so Slovenskom diplomatické styky. Nehovoriac o tom, že táto záležitosť musela byť najprv v súlade s ochrannou zmluvou. MZV sa však ani za týchto okolností nevzdávalo snahy udržať si kontakty so západnými veľmo-

760 NA Praha, f. 172, škatuľa 12, s. 202 041, hlásenie Woermanna zo 7. 10. 1939.

761 NA Praha, f. 172, škatuľa 12, s. 202 040, hlásenie Woermanna z 10. 10. 1939.

762 SNA, f. MZV, škatuľa 203, zč. 12 960/II – 1939, správa vyslanca SR v Ríme Jozefa Zvršovca z 18. 9. 1939.

763 SNA, f. MZV, škatuľa 203, zč. 20 461/39, správa vyslanca SR v Ríme Jozefa Zvršovca z 25. 9. 1939.

764 SNA, f. MZV, škatuľa 203, zč. 20 461/39, korešpondencia MZV s vyslanectvom SR v Ríme, bez dátumu.

765 SNA, f. MZV, škatuľa 203, zč. 20 461.

766 V dokumentoch je uvedený tiež ako Buti.

767 SNA, f. MZV, škatuľa 203, zč. 20 461, správa vyslanca SR v Ríme Jozefa Zvršovca z 19. 10. 1939.

768 SNA, f. MZV, škatuľa 203, zč. 12 187/39.

cami, čo súviselo aj s predstavou akejsi slovenskej neutrality. Dôkazom nereálnosti takejto politiky bol násilný odchod F. Ďurčanského z vlády po slovensko-nemeckých rokovaniach v Salzburgu v lete 1940.

V dôsledku účasti Slovenska na vojne po boku Nemecka sa posilnilo postavenie čs. zahraničného odboja. Dňa 2. októbra 1939 podpísal v Paríži čs. vyslanec Štefan Osuský v mene zatiaľ neexistujúcej československej dočasnej vlády vo Francúzsku dohodu o organizácii československej armády. Ani V. Británia ani Francúzsko v tomto čase ešte nemali jasno v tom, či má byť obnovené Československo. Pre Strednú Európu sa uvažovalo skôr o konglomeráte viacerých štátov na spôsob konfederácie. Tieto plány však zostali len v štádiu príprav. Nakoniec sa vytvoril Československý národný výbor (teda nie vláda), ktorý francúzska vláda uznala 17. novembra a Veľká Británia 20. decembra.

V dôsledku vojny si SR dočasne výrazne skomplikovala tiež vzťahy so svojím južným susedom. Podľa hlásenia nemeckého vyslanca na Slovensku H. Bernarda z 19. septembra boli maďarsko-slovenské vzťahy najhoršie od čias Viedenskej arbitráže. Na slovenskej strane pretrvávala obava, aby zaangažovanie slovenských a nemeckých jednotiek na severe nevyužila maďarská armáda a nezaútočila na Slovensko. Avšak tiež maďarská strana so znepokojením sledovala prebiehajúcu mobilizáciu slovenskej armády. Dokazuje to aj rozhovor medzi maďarským vojenským atašé pplk. Solymossym, ktorý prišiel do Bratislavy 2. septembra a pplk. Jozefom Turancom. Obidvaja sa pritom vzájomne ubezpečili, že ani jedna krajina nemá záujem na eskalácii vzájomného napätia. Turanec vyhlásil, že vojenské prípravy Slovenska sú namierené výlučne proti Poľsku. Jeho maďarský kolega naopak upozornil, že „hlavný záujem Maďarska leží v tomto čase v smere juhovýchodnom (na maďarsko-rumunskej hranici – I.B.)“.⁷⁶⁹ Nemci sa od začiatku obávali, aby Slovensko poľskú kampaň propagandisticky nespojilo s požiadavkou na revíziu južných a východných hraníc. Od začiatku preto slovenskú stranu razantne upozorňovali, aby sa akýmkoľvek verbálnym útokom týmto smerom vyhýbala.⁷⁷⁰ V ľudáckej tlači a rozhlase sa napriek tomu objavili viaceré útoky proti južnému susedovi, ktorých cieľom bolo navodiť dojem, že po získaní poľského pomedzia je otázka revízie južných a východných hraníc už len otázkou času. Zrušenie Viedenskej arbitráže malo byť logickým zavŕšením všetkých predchádzajúcich krokov ľudáckej vlády a dôkazom správnosti nemecko-slovenského spojenectva. Ako príklad možno uviesť názov článku A. Macha z 3. 9. 1939, ktorý uverejnila Slovenská pravda „Krivda na jednej strane bola pomstená – príde rátnie i s druhou stranou.“⁷⁷¹ Mach pritom inštruoval propagandu, aby sa venovala problematike južného suseda. Úplne otvorené boli jeho inštrukcie pri redigovaní už spomínaných letákov šírených HG.⁷⁷²

Do určitej miery však boli tieto útoky len reakciou na protislovenské vystúpenia z maďarskej strany. Napríklad 6. septembra A. Mach nariadil šéfredaktorom novín: „Zaoberať sa útočným protislovenským a protinemeckým písaním maďarských /Budapešť/ novín pred

769 AAN Varšava, f. Mikrofilymy aleksandryjskie, mf. T 77, R. 878, s. 626 386, hlásenie č. 3. nemeckého vojenského atašé mjr. H. Beckera zo 6. 9. 1939.

770 NA Praha, f. 136, 136 – 79 – 5.

771 „Ak bola pomstená strana jedna, príde zrátanie i s tou druhou stranou. Nevieme kedy, a nevieme ako, ale príde. Tak sme hovorili v novembri a decembri. Dnes už väčším právom môžeme hovoriť, lebo stalo sa, čo my sme čakali, ale v čo okrem nás málokto veril.“ Slovenská pravda, 3. 9. 1939, s. 3.

772 Pozri tiež: LIPTÁK, L.: Maďarsko v politike..., c.d., s. 7–8.

týždňom doma. Vtedy ešte netušili, že Nemecko tak rýchlo zvíťazí. Robili si posmech zo „samostatnosti“ Slovenska, kde vraj Nemci majú v rukách ver. správu a tým aj Nemcov špinili, Slovákov v Maďarsku zatvárali...“⁷⁷³ Na praktiky maďarskej propagandy sa sťažoval tiež Slovenský rozhlas, ktorý upozorňoval, že Maďari veľmi šikovne obchádzajú vzájomné dohody o „rozhlasovom miery“.⁷⁷⁴ Slovenskú vládu asi najviac pobúrila aktivita známeho agenta maďarskej iredenty a bývalého prezidenta Slovenskej ľudovej republiky Viktora Dvorčáka.⁷⁷⁵ Ten totiž 3. septembra v Košiciach po 20-rokoch obnovil vydávanie časopisu „Naša zástava“ písaného v šarišskom dialekte. Podľa Prezídia MV, ktoré inštruovalo ÚP reagovať na Dvorčákové útoky, vydávanie tohto časopisu a jeho obsah „je ďalším dokladom maďarskej agitácie za pripojenie Východného Slovenska k Maďarsku.“⁷⁷⁶ Sťažnosti na praktiky maďarskej propagandy boli adresované tiež nemeckej strane, ktorá slovenskú vládu upozorňovala, že jej propaganda je v rozpore s ochrannou zmluvou z 23. marca. Slovenská vláda sa ospravedlňovala, že za podobné prejavy nezodpovedá. Považovala ich za odraz verejnej mienky, ktorá bola pobúrená postupom maďarských verejných úradov voči Slovákom v Maďarsku.⁷⁷⁷

Vzájomné vzťahy sa vyhrotili po zamietnutí slovenskej žiadosti z 11. septembra o povolenie prechodu vojenských transportov v uzavretých vagónoch cez košickú peáž.⁷⁷⁸ Maďarská odpoveď z 12. septembra pritom mala výrazne agresívny tón.⁷⁷⁹ Bratislave odkázala, že akékoľvek porušenie maďarskej hranice zo slovenskej strany bude požadovať za akt agresie, na čo bude adekvátne reagovať. Následne maďarská strana posilnila vojenskými jednotkami slovensko-maďarské hranice. Tento incident treba chápať v širších súvislostiach, už 9. septembra o 16.00 hod. totiž rovnakú žiadosť pre nemecké jednotky urgoval nemecký minister zahraničných vecí J. von Ribbentrop v telefonickom rozhovore s maďarským rezortným kolegom Istvánom Csákyom. 10. septembra maďarská vláda túto prosbu odmietla, pretože jej odsúhlasenie by sa nezlučovalo s maďarskou národnou ctou. Zároveň sa obávala, že takýto ústretový krok by mohol viesť k zavlečeniu Maďarska do vojny. Tu poukázala na to, že v takomto prípade by Maďarsko bolo odkázané na pomoc Nemecka, čiže jeho predchádzajúce gesto by bolo kontraproduktívne. Prechod transportov cez košickú peáž bol podľa ma-

773 SNA, f. NS, II A – 898, Tn ľud 8/46, A. Mach, služobné listy HV HG zo 6. 9. 1939.

774 Podľa Slovenského rozhlasu maďarskí novinári obchádzajú „rozhlasový mier“ tak, že „zaplavujú talianske noviny posmešnými správami o slovenskom revizionizme o prenasledovaní, utláčaní a väznení Maďarov atď., ktoré potom z týchto novín cynicky v rozhlase citujú“. SNA, f. MZV, škatuľa 124, zč. 2 472/39, žiadosť o inštrukcie pre Slovenský rozhlas adresovaná MZV z 22. 9. 1939.

775 Dňa 11. 12. 1918 Východoslovjacksa národná rada (prouhorsky orientovaná konkurencia Slovenskej národnej rady) podporovaná maďarskou vládou pod jeho vedením vyhlásila Slovenskú ľudovú republiku. Jej existencia súvisela s pokusom konštituovať samostatný národ Slovákov. Zanikla po obsadení východu republiky čs. armádou. Dvorčák následne utiekol do Budapešti. Blížšie pozri KRAMER, J.: Iredenta a separatizmus v slovenskej politike 1919 – 1938. Bratislava 1957, s. 19.

776 SNA, f. MZV, škatuľa 124, zč. 20 002, inštrukcie Prezídia MV pre ÚP z 22. 9. 1939; škatuľa 211, zč. 20 203/39, Naša zástava, 3. 9. 1939.

777 SNA, f. MZV, škatuľa 211, zč. 20 203, Verbálna nóta nemeckého vyslanectva z 29. 9. 1939 a odpoveď slovenskej vlády z 3. 10. 1939.

778 Otázka transportu vojsk znamenala nápor na železnice. Na východe krajiny železničné komunikácie Prešov – Orlov – Plaveč nad Popradom, Prešov – Bardejov, Prešov – Kysak – Margecany a Prešov – Kapušany boli vyťažené na maximum. Avšak priame železničné spojenie so Zemplínom chýbalo. Výstavba železnice Prešov – Vranov – Stražské len začínala. V tejto súvislosti sa ako veľká strata ukazovalo pripojenie Košíc k Maďarsku po Viedenskej arbitráži. Blížšie pozri CHORVÁT, P.: „Prešov v poľskej kampani“..., c.d., s. 117.

779 SNA, f. MZV, škatuľa 155, zč. 11 770, inštrukcie MZV pre slovenského vyslanca v Budapešti J. Spišiaka.

ďarskej vlády nemožný aj s ohľadom na slovenský iredentizmus. Maďarská vláda vo svojom oficiálnom zdôvodnení zamietnutia nemeckej žiadosti zdôraznila presvedčenie, že rovnako ako pre ňu, tiež pre samotného kancelára A. Hitlera, má otázka národnej cti rovnakú hodnotu ako otázka bytia či nebytia.⁷⁸⁰ Maďarský postoj podporil tiež taliansky vodca B. Mussolini, ktorého Csáky požiadal už 9. septembra o radu. Na druhej strane Maďarov upozornil, aby boli pripravení na eventualitu, že Nemci môžu rýchlo skončiť s Poliakmi aj bez maďarskej pomoci.⁷⁸¹

11. septembra však maďarská vláda predsa len čiastočne zmenila svoje stanovisko. Podľa hlásenia nemeckého vyslanca v Budapešti maďarská vláda bola pripravená splniť nemeckú žiadosť, ale len vtedy, ak by sa jednalo o uzavreté vagóny, bez vojenského sprievodu.⁷⁸² Do toho prišla spomínaná slovenská žiadosť, ktorá celú záležitosť ešte viac skomplikovala. Slovákom maďarská strana podobnú výnimku udeliť nemienila. Nemecký vyslanec v Maďarsku v tejto súvislosti hlásil, že maďarská vláda za týchto okolností nevie čo robiť. Celý problém nakoniec vyriešila nemecká strana, ktorá o túto otázku prestala mať záujem. Bolo to potrebné aj z pohľadu eliminovania maďarsko-slovenskej animozity.⁷⁸³

V súvislosti so zamietnutím slovenskej žiadosti sa aktivizovala maďarská propaganda. Maďarský rozhlas už 12. septembra hlásil, že v dôsledku rastúceho počtu slovenských prebhlíkov, ktorých počet už dosiahol šesť tisíc, sa maďarská vláda rozhodla posilniť hranice. Z väčšej časti malo ísť o maďarsky cítiacich Slovákov a Nemcov. Tiež upozorňoval, že viaceré maďarské osobnosti boli na Slovensku zatknuté.⁷⁸⁴ Maďarský vojenský atašé pplk. Solymosy v tejto súvislosti priamo na MNO v Bratislave zdôraznil, že nariadenie o posilnení hraníc nie je v žiadnom prípade namierené proti Slovensku. Pričom zopakoval, že ide o opatrenie proti utečencom. Nemecké orgány na Slovensku však takéto zdôvodnenie od začiatku spochybňovali.⁷⁸⁵ Ako som už upozornil v súvislosti s mobilizáciou o hromadnej emigrácii nič nezistilo ani vyšetrovanie orgánov slovenskej Finančnej stráže.

13. septembra dostal vyslanec Ján Spišiak inštrukcie, aby odovzdal na MZV v Budapešti aide-mémoire, v ktorom sa okrem iného píše: „Notami odovzdanými slovenským vyslanectvom v Budapešti Kráľovskému ministerstvu zahraničných vecí v Budapešti vo veci vojenských transportov cez košickú peáž slovenská vláda nechcela vykonávať nátlak, alebo vyslovovať hrozbu proti Maďarsku, ako to zo samých nôt aj jasne plynie, ale šlo jej len o zistenie, či maďarská kráľovská vláda, vzhľadom na peážnu zmluvu jestvujúcu medzi Slovenskou republikou a Maďarskom, nebola by ochotná pripustiť cez ňu slovenské vojenské transpor-

780 NA Praha, f. 172, škatuľa 12, s. 202 060–2, správa nemeckého vyslanca v Budapešti pre AA. Pozri tiež Magyarország Története. 8. (1918 – 1919, 1919 – 1945). Budapest 1976, s. 1003–1004; Diplomáciai iratok..., c.d., dok. č. 377–379, 503–507; KOŽMIŇSKI, M.: c.d., s. 347–350; BATOWSKI, H.: Agonia pokoju i początek wojny. Poznań 1979, s. 327–339.

781 KOŽMIŇSKI, M.: c.d., s. 348–349; Príslušné edované dokumenty k tomu pozri Diplomáciai iratok..., c.d. dok. č. 377, s. 503, dok. č. 378, s. 503–504.

782 NA Praha, f. 172, škatuľa 12, s. 202 059, správa nemeckého vyslanca v Budapešti z 11. 9. 1939; BA – MA Freiburg, bs. RW/5, as. 441, č.s. 500, správa AA pre OKW z 12. 9. 1939; KOŽMIŇSKI, M.: c.d., s. 349.

783 Podľa hlásenia OKW/Ausland v telefonickom rozhovore s genmjr. Alfredom Jodlom z Hitlerovho vlaku 14. 9. sa už o týchto záležitostiach nehovorilo. To môže svedčiť o strate záujmu zo strany Nemecka. BA – MA Freiburg, bs. RW/ 5, as. 441, č.s. 500, hlásenie OKW/Ausland zo 14. 9.

784 SNA, f. MZV, škatuľa 155, zč. 11 770, nemecké hlásenie – bez podpisu.

785 SNA, f. MZV, škatuľa 155, zč. 11 770, nedatovaná a nepodpísaná správa (Aide-Memoire) nemeckého diplomata.

ty.⁷⁸⁶ Do celého sporu sa okamžite zaangažovala nemecká strana. Tá pokarhala slovenskú vládu, prečo ju o tomto úmysle neinformovala.⁷⁸⁷ Slovenská strana ako príčinu žiadosti uvádzala dopravnotechnické problémy na železnici, akýkoľvek pokus o provokáciu odmietała.⁷⁸⁸ Na druhej strane Nemecko si Slovensko zastalo. V telegrame pre nemeckého vyslanca v Budapešti zo 14. septembra, ktorého obsah mal byť adresovaný maďarskému ministrovi zahraničných vecí Istvánovi Csákymu, vyjadril J. von. Ribbentrop prekvapenie nad maďarskou reakciou. Maďarskému ministrovi pritom radil byť opatrným pri jednaní so Slovenskom, ktoré stojí pod nemeckou ochranou. Akékoľvek nepriateľské spôsoby konania proti Slovensku by vyvolali v Nemecku zodpovedajúcu reakciu.⁷⁸⁹ Podľa informácií, ktoré poskytol OKW/Ausland genpor. Barckhausen, nemecké vyslanectvo v Bratislave a DMK nadobudli dojem, že maďarská vláda hľadá zámienku, ktorá by bola dôvodom konfliktu so Slovenskom.⁷⁹⁰ Maďarská strana sa oficiálne bránila tým, že svojím rozhodnutím len reagovala na útoky slovenskej propagandy.⁷⁹¹ V tejto súvislosti upozornila, že 2 slovenské divízie sa zhromažďujú v priestore severne od Košíc, na čo však nemecké diplomatické miesta upozornili, že slovenská branná moc sa drží presne podľa inštrukcií veliteľstva 14. armády. Maďari pritom odmietli zodpovednosť za prípadné zrážky, ktoré by takéto sústredovanie nedisciplinovaných slovenských jednotiek mohlo vyvolať.⁷⁹² Genpor. Engelbrecht v tejto súvislosti inštruoval J. Tisu, aby zabezpečil, že slovenská armáda sa vyhne akýmkoľvek provokáciám voči Maďarsku.⁷⁹³ Na druhej strane 18. septembra vedúci politického oddelenia Zahraničného úradu Ernst Woermann opäť pokarhal M. Černáka za prejavy protimaďarskej propagandy v ľudáckej tlači, ktoré sa už nemali opakovať. Rovnaké inštrukcie pre slovenskú vládu dostal o deň neskôr nemecký vyslanec Bernard.⁷⁹⁴ Ani tieto opatrenia však nezastavili protimaďarské vyjadrenia na Slovensku. Nemecké vyslanectvo muselo 29. septembra dokonca siahnuť k verbálnej nóte. Vyslanec pritom osobne oslovil aj predsedu vlády J. Tisu, ktorého poprosil, aby zabránil protimaďarským výpadom na blíziacom sa zjazde HSES.⁷⁹⁵ Na druhej strane podporu Slovensku nemecká strana vyjadrila pri svojich hospodárskych rokovaníach s Maďarskom 30. septembra 1939 v Budapešti. Nemci tu požadovali, aby maďarská vláda normalizovala svoje hospodárske vzťahy so Slovenskom a zabezpečila mu väčšie dodávky poľnohospodárskych výrobkov. Táto požiadavka bola vysvetlená tým, že Slovensko bolo zázemím nemeckých vojsk pri útoku na Poľsko a zároveň jeho spojencom.⁷⁹⁶ V dôsledku nemeckého

786 SNA, f. MZV, škatuľa 155, zč. 11 770, správa o inštrukciách pre slovenského vyslanca v Budapešti J. Spišiaka.

787 NA Praha, f. 172, škatuľa 12, s. 202 052, hlásenie Woermanna z 13. 9. 1939; AAN Varšava, f. Mikrofilmy aleksandryjskie, mf. T 77, R. 878, s. 626 425, inštrukcie vedúceho politického oddelenia AA E. Woermanna pre nemeckého vyslanca na Slovensku z 12. 9. 1939.

788 NA Praha, f. 172, škatuľa 12, s. 202 054–5, hlásenie vyslanca Bernarda na AA z 13. 9. 1939.

789 NA Praha, f. 172, škatuľa 12, s. 202 045, telegram pre nemeckého vyslanca v Budapešti zo 14. 9. 1939.

790 NA Praha, f. 172, škatuľa 12, s. 202 047, správa OKW/Ausland pre AA zo 14. 9. 1939.

791 NA Praha, f. 172, škatuľa 12, s. 202 056–7, Woermann Bernardovi 12. 9. 1939.

792 AAN Varšava, f. Mikrofilmy aleksandryjskie, mf. T 77 R. 878, s. 626 423; BA – MA Freiburg, bs. RW/5, as. 441, sig. 500, správa OKW/Ausland zo 14. 9. 1939.

793 BA – MA Freiburg, bs. RW/5, as. 441, č.s. 508, správa genpor. Barckhausena z 15. 9. 1939.

794 NA Praha, f. 172, škatuľa 12, s. 248 294, hlásenie Woermanna z 18. 9. 1939; škatuľa 17, s. 248 295, Woermann Bernardovi 19. 9. 1939.

795 VHA Bratislava, Archívna zbierka 11, škatuľa 9, film. č. 16, s. 443025, 443026–8.

796 VHA Bratislava, Archívna zbierka 11, škatuľa 9, sig. 1, záznam o rozhovore s maďarským predsedom vlády Telekim 30. 9. 1939.

tlaku maďarská vláda postupne začala revidovať svoj postoj k Slovensku. Vzájomné vzťahy sa tak začali formálne normalizovať.⁷⁹⁷

Nemecký faktor determinoval tiež vzťah Slovenska k Sovietskemu zväzu. Podpísalo sa pod to uzavretie nemecko-sovietskeho paktu, v dôsledku ktorého slovenskí politici prehodnotili svoj postoj k tejto veľmoci. Slovenská strana prišla už v septembri s žiadosťou, aby ZSSR uznal oficiálne SR. Vyslanec M. Černák bol o rozhodnutí uznať túto požiadavku informovaný sovietskym vyslancom v Berlíne 16. septembra. Možno konštatovať, že táto iniciatíva slovenskej strany vychádzala, okrem iného, z politickej kalkulácie oslabiť jednostranný nemecký vplyv na Slovensku a upevniť tak postavenie tohto štátu. Ludácka propaganda tento akt prijala ako dôkaz silnejúceho medzinárodno-politického postavenia Slovenska. V predstavách slovenských politikov sa Slovensko malo stať akýmsi mostom medzi germánskym a slovanským svetom.⁷⁹⁸ Ani táto predstava však nestála na reálnych základoch, keďže Slovensko ležalo v záujmovej sfére nacistického Nemecka.

V podkapitole som už naznačil, aký dopad mala účasť Slovenska na vojne z pohľadu jej ďalšej existencie satelita nacistického Nemecka. Je známe, že nemecká strana bola s účasťou Slovenska na ťažení spokojná. Aké boli reakcie slovenských politikov na vystúpenie slovenskej armády po boku Nemcov? V správe OKW (Ausland) zo 14. septembra pre Zahraničný úrad sa konštatuje, že slovenská armáda sa dovtedy riadila rozkazmi veliteľstva 14. armády. DMK pritom nemala žiadny dôvod na sťažnosť.⁷⁹⁹ Podobne sa vyjadril tiež nemecký vojenský atašé mjr. H. Becker, podľa ktorého „nálada v slovenskom vojsku bola od začiatku dobrá. Vzťah k nemeckým oddielom a spolupráca musí sa označiť ako veľmi dobrá“.⁸⁰⁰ Dôležitú tu bol rozkaz genplk. Lista zo 7. septembra, ktorým slovenskú armádu poveril novými úlohami pri ochrane hraníc, keďže ďalšia vojenská pomoc z nemeckého pohľadu už nebola potrebná. Podľa názoru genpor. Barckhausena, ktorý tento rozkaz sprostredkoval, najdôležitejším členom slovenskej vlády jeho znenie jednoznačne vyhovovalo. Na druhej strane čo sa týka samotného gen. Čatloša, ten podľa Barckhausena tento rozkaz pravdepodobne vnímal tak ako každý iný vojak, keďže ako veliteľ slovenských síl sa už ďalej nemohol podieľať na víťaznom postupe nemeckej armády. Postoj slovenskej vlády podľa neho výstižne charakterizovala odpoveď ministra zahraničných vecí F. Ďurčanského, ktorú prostredníctvom španielskeho obchodného zástupcu adresoval španielskemu diktátorovi Franciscovi Francovi. Tá bola reakciou na jeho výzvu zainteresovaným vládam, aby sa postarali o lokalizáciu vojnového konfliktu.⁸⁰¹ Ďurčanský na to v súlade s oficiálnou propagandou upozornil, že slovenská vláda síce bola nútená siahnuť k vojenským opatreniam, ale to len z dôvodu ochrany vlastných štátnych príslušníkov, aby zastavila hroziaci útok nepriateľa na vlastné územie, ktoré by sa tak mohlo stať dejiskom vojny.⁸⁰² Pri hodnotení účasti slovenskej armády by sa

797 HRNKO, A.: Politický vývin..., c.d., s. 72.

798 Bližšie pozri ČIERNA – LANTAYOVÁ, D.: Pohľady na východ. (Postoje k Rusku v slovenskej politike 1934–1944). Bratislava 2002.

799 NA Praha, f. 172, škatuľa 12, s. 202 047, OKW/Ausland na AA 14. 9. 1939.

800 AAN Varšava, f. Mikrofilymy aleksandryjskie, mf. T 77, R. 878, s. 626 341, štvrtročná správa 1. 7. – 30. 9. 1939 z 1. 10. 1939.

801 SNA, f. Alexandrijský archív, II C – 905, P 1887 b, hlásenie genpor. Barckhausena pre vel. 14. armády z 11. 9. 1939; Pozri tiež BA – MA Freiburg, bs. RH/20/14, as. 2, Vojnový denník veliteľstva 14 armády.

802 SNA, f. Alexandrijský archív, II C – 905, P 1887 b, výťah z časopisu Grenzbote z 10. 9. 1939.

však nemalo prehliadnúť ani to, ako sa správali samotní vojenský velitelia. V tejto súvislosti je zaujímavé hlásenie nemeckého vyslanca na Slovensku H. Bernarda, ktorý v súvislosti so zastavením bojovej aktivity slovenskej armády 11. septembra napísal: „V slovenskej armáde sa vystupňovalo bojové nadšenie do takej miery, že jej vedenie veľmi ľutovalo, že sa nemôže aj naďalej plece pri pleci s nemeckou armádou zúčastniť na nemeckom boji proti Poľsku.“ Rozhodnutie nemeckého velenia podľa Bernarda niektorí slovenskí dôstojníci pochopili ako prejav znevažovania ich kvalít a teda nespokojnosti s činnosťou slovenskej armády a v tomto duchu sa aj sťažovali nemeckému vojenskému atašé.⁸⁰³

Snem SR sa k otázke účasti Slovenska vo vojne proti Poľsku nevyjadril, keďže Slovensko vojnu Poľsku oficiálne nevyhlásilo. Pritom podľa ústavy z 21. júla 1939 na vyhlásenie vojny bol potrebný súhlas snemu. V septembri sa pritom konali dve jeho zasadnutia.⁸⁰⁴ Napriek zásadným zahraničnopolitickým udalostiam, ktoré znamenali začiatok druhej svetovej vojny, ktorá sa bytostne dotýkala aj Slovenska, v pléne sa tejto témy dotklo len jedno vystúpenie poslanca Vojtecha Tvrdeho. Ten sa však tejto otázke venoval len okrajovo, keď predkladal správu ústavno-právneho výboru o vládnom návrhu ústavného zákona o štátnom občianstve. Vo svojom príspevku, ktorý inak nijako nevybočil z rámca oficiálneho propagandistického výkladu, okrem iného povedal: „Snem Slovenskej republiky začína svoju jesennú činnosť za vážnej medzinárodnej situácie. Zišli sme sa v časoch prelomových, v časoch svetodejných udalostí. Okolo nás zúri vojna, a že naše územie nestalo sa dejiskom vojenských hrôz, môžeme to ďakovať Prozretelnosti Božej, mocnému nášmu ochrancovi, predvídavosti a starostlivosti našej vlády, hrdinskosti našej slovenskej armády a všetkým tým zložkám našej národnej a štátnej pospolitosti, ktoré rozvahou, obetavosťou a prácou zaistili nám existenciu a život. Vážnosť chvíľ vyžaduje od každého občana bezvýhradne kladný pomer k Slovenskému štátu. Každý občan musí byť dnes statočným a verným bojovníkom za slobodný a samostatný Slovenský štát...“⁸⁰⁵ Proti takto koncipovanému prejavu nevystúpil ani jeden poslanec. Na jednom z ďalších zasadnutí 19. októbra sa poslanec P. Čarnogurský ako jediný vyjadril k zmenám, ktoré nastali v zahranično-politickom postavení Slovenska v dôsledku vojny. Urobil tak v súvislosti s prijímaním zákona o zhabaní majetku pre niektoré trestné činy. Ostro pritom odsúdil zahraničný odboj, pričom sa zmienil aj o tom, že V. Británia a Francúzsko uznali čs. armádu vo Francúzsku. Vyhlásil pri tom: „Preto ktokoľvek, kto sa honosí slovenskou príslušnosťou a chcel by obnoviť ČSR, stal by sa vyvrhľom, odsúdeným a vylúčeným z lona slovenskej pospolitosti...“⁸⁰⁶ Ani tento príspevok však nevyvolal žiadnu diskusiu a zapadol do celkového charakteru zrýchleného prijímania legislatívnych noriem. K účasti Slovenska na vojne proti Poľsku sa poslanci vrátili až pri prijímaní ústavného zákona z 22. decembra, ktorým sa schválila inkorporácia územia zabratého bývalým Poľskom v rokoch 1920, 1924 a 1938. Aj jeho prerokovávanie v pléne sa nieslo v rovnakom duchu. Ako spravodajca opäť vystúpil Dr. Vojtech Tvrdý, ktorý návrat hraničného územia chápal ako „napravenie krivdy“. Vyjadril za to vďaka „prozretelnosti Božej“, ako aj „neprehľadnej práci národných buditeľov, mučeníkov a robotníkov na národa roli dedičnej“. Poďakoval tiež pre-

803 NA Praha, f. 172, škatuľa 31, s. 479 785, správa vyslanca H. Bernarda na AA z 11. 9. 1939.

804 V poradí ôsme zasadnutie sa uskutočnilo 25. 9 a deviate 28. 9. 1939.

805 Tesnopisecké správy zo zasadnutí Snemu Slovenskej republiky (ďalej len TS SSR), 8. zasadanie z 25. 9. 1939.

806 TS SSR, 11. zasadanie z 19. 10. 1939.

zidentovi, „starostlivej a predvídavej vláde“, slovenskej armáde, gardistom a tiež „spriateľnému nemeckému národu a hrdinskej armáde nemeckej, jeho veľkému vodcovi Hitlerovi...“ V podobnom duchu vystúpil v rozprave P. Čarnogurský, ktorý dokonca vyhlásil, že „tento akt spravodlivosti a práva uskutočňujeme bez spáchania čo i najmenšej krivdy na druhom národe a štáte“. ⁸⁰⁷ Ani tieto slová nevyvolali v pléne žiadne negatívne reakcie. Napriek aktívnej účasti SR vo vojne. Tu je zaujímavé, že s týmito argumentmi vystúpil prívrženc K. Sidora, predtým považovaný za polonofila.

Možno konštatovať, že o účasti Slovenska na vojne, ako aj z toho vyplývajúcich zahranično-politických dôsledkoch, sa v parlamente diskusia nevedla. Bol to typický prejav fungovania parlamentu počas celej jeho existencie. Táto skutočnosť odrážala nedemokratické pomery v mechanizme jeho fungovania, keďže tu nebola zastúpená opozícia. V tomto prípade to bol ale tiež dôsledok vonkajšieho nemeckého tlaku. Diskusia zväčša prebiehala v jednotlivých snemových výboroch. Účastou slovenskej armády vo vojne sa 18. októbra zaoberal branný výbor, ktorý si vypočul expozé ministra F. Čatloša. Podľa oficiálnej správy pre STK „branný výbor sa jednohlasne uzniesol vysloviť svoju veľú vďaku a najvyššie uznanie hlavnému veliteľovi slovenského vojska, vláde a ministrovi národnej obrany za vykonanú obetavú prácu a veľké porozumenie pre obhájenie vlasti a jej záujmov pri udalostiach, ktoré sme prežili.“ ⁸⁰⁸ Zápisnicu z diskusie som však zatiaľ neobjavil.

Je známe, že vojna posilnila postavenie Slovenska, ktoré sa tak etablovalo ako vzorový štát v nacistickej sfére vplyvu. Vládna garnitúra preto s veľkým nadšením prijala telegram A. Hitlera adresovaný J. Tisovi, v ktorom sa mu poďakoval za podporu Slovenska: „Pán ministerský predseda pri zakončení poľskej vojny, cítim za potrebné poďakovať sa, pán štátny prezident, Vám, slovenskej brannej moci a slovenskému národu za odhodlané stanovisko a za osvedčené bratstvo v zbrani. Buďte presvedčený, že nemecký národ a jeho vláda toto stanovisko plne hodnotí a ním dokázané zmýšľanie v plnej miere bude opätovať.“ ⁸⁰⁹ Ludácka propaganda v tejto súvislosti písala, že „budúcnosť Slovenska je už definitívne zabezpečená.“ Samotný predseda vlády J. Tiso vo svojej odpovedi A. Hitlerovi napísal: „Znova Vás uistujem, pán ríšsky kancelár, ako som to už urobil 13. marca t.r., že v slovenskom národe sa nikdy neskľame, kto na národnostnom usporiadaní Európy chce vybudovať trvalý pokoj medzi národmi. Náš postup po boku Nemecka je len dôkazom nášho presvedčenia, že pracujeme za spravodlivú vec, a že sme nezabudli, čo Nemecko a jeho vodca pre nás učinili.“ ⁸¹⁰ Podľa nemeckého vojenského atašé mjr. H. Beckera urobil Hitlerov telegram na predsedu vlády J. Tisu, ale tiež na samotnú armádu zvláštny dojem, jeho doslovné znenie vzbudilo nádej na revíziu južnej a východnej hranice na úkor Maďarska. ⁸¹¹

807 TS SSR, 22. zasadanie z 22. 12. 1939.

808 SNA, f. Snem Slovenskej republiky, škatuľa 46, i. č. 210, sig. II – 3a/4, zasadnutie branného výboru; i. č. 240, sig. II-3c/1-4, zasadnutie iniciatívneho výboru.

809 NA Praha, f. 172, škatuľa 17, s. 248 297; Slovenská politika, 26. 9. 1939, s. 1; Dokument je uverejnený tiež v práci NIŽŇANSKÝ, E.: Slovenská účasť..., c.d., s. 213; Už E. Nižňanský upozornil, že v texte Hitlerovho telegramu je použitý pojem „štátny prezident“ (v originály Staatspräsident), napriek tomu, že prezidentom sa J. Tiso stal až 26. 10. To môže svedčiť o Tisovom dominantnom postavení v slovenskej politike s pohľadu A. Hitlera.

810 Slovák, 28. 9. 1939, s. 1, Predseda vlády Dr. Jozef Tiso ďakuje ríšskemu kancelárovi Adolfovi Hitlerovi. Pozri tiež NIŽŇANSKÝ, E.: Slovenská účasť..., c.d., s. 214.

811 AAN Varšava, f. Mikrofilymly aleksandryjskie, mf. T 77, R. 878, s. 626 340, štvrtročná správa 1. 7. – 30. 9. 1939 z 1. 10. 1939.

21. októbra dostal vyslanec v Berlíne M. Černák oficiálny súhlas Nemecka s inkorporáciou požadovaného pohraničného územia, ktoré patrilo od roku 1920 Poľsku. Zároveň sa stretol osobne s A. Hitlerom a diskutoval s ním asi $\frac{3}{4}$ hodiny. O obsahu rozhovoru informuje správa Zahraničného úradu pre nemeckého vyslanca na Slovensku, ako aj záznam, ktorý vypracoval stály splnomocnenec ríšskeho ministra zahraničných vecí pri Vodcovi Walther Hewel. Hitler pred Černákom vyhlásil, že „Slovensko sa v tomto spore (vo vojne proti Poľsku – I. B.) zachovalo veľmi statočne, narozdiel od iných štátov.“ Ďalej zdôraznil, že odteraz Nemecko nebude viac znášať zasahovanie do práv Slovenska, a to z ktorejkoľvek strany: „Vaším postojom sa slovenský štát s konečnou platnosťou etabloval.“ Černák sa ho v tejto súvislosti spýtal, či ešte prichádzajú do úvahy rokovania so slovenskou vládou o revízii Viedenskej arbitráže. Poukázal pritom na útlak Slovákov v Maďarsku. Hitler potvrdil, že akonáhle tento problém dozrie k rozhodnutiu, kontaktuje sa so slovenskou vládou. Zdôraznil pritom, že chce tvoriť konečnú podobu hraníc, pretože verí, že by to tiež z politického hľadiska viedlo k pokoju. Na stretnutí sa tiež dohodlo, že otázka inkorporácie pohraničného územia sa dorieši medzištátnou zmluvou.⁸¹² Černákovmu stretnutiu s Hitlerom venoval pozornosť aj nemecký denník *Völkischer Beobachter*, ktorý tiež vyzdvihol slovenskú účasť na ťažení proti Poľsku. Upozornil pritom, že v minulých rokoch Poliáci tri krát siahli na slovenské územie. Tento krok pritom označil za otvorené násilie, proti ktorému sa vtedajšie Slovensko nemohlo brániť, pretože „vtedy ešte existovala spoločná česko-slovenská armáda podliehajúca Prahe, ktorá sa o hraničný boj Slovenska s Poľskom starala len málo.“ Fakt, že tieto požiadavky Poliáci presadili vďaka Mníchovskej dohode, (teda s pomocou Nemecka) nacistickej propagande zjavne neprekážal.⁸¹³ Možno konštatovať, že Hitler ponechal slovenskej vláde určitú nádej na revíziu Viedenskej arbitráže, čo možno vysvetliť jeho snahou ešte viac Slovenský štát pripútať k Nemecku. V budúcnosti práve od spôsobu akým sa budú plniť nemecké požiadavky mala byť živá nádej na zmeny maďarsko-slovenských hraníc. Na druhej strane, bratislavská vláda si vďaka ústretovosti Nemcov myslela, že aj napriek sústavne sa prehľbujúcej kolaborácii s nacistami, bude môcť „zachovať určitú relatívnu samostatnosť v politickom rozhodovaní.“⁸¹⁴

Definitívne bola otázka poľského pohraničia upravená zmluvou medzi nemeckou a slovenskou stranou o prinavrátení území zabratých Poľskom od roku 1920, ktorá bola podpísaná 21. novembra (pozri nasledujúcu podkapitolu).

Fakt, že slovenská účasť znamenala posilnenie Slovenska v nemeckej sfére vplyvu je zrejмый aj zo spôsobu, akým o Slovensku písala tlač v nacistickom Nemecku. Tá sa Slovensko snažila prezentovať, v zmysle už spomínanej politiky „vizitky“, ako vzor malého štátu, ktorý môže aj v susedstve veľkého Nemecka žiť plnohodnotným národným životom. Dôkazom mal byť Hitlerov súhlas s pripojením bývalých poľských území. Napríklad rozhovor s vyslancom Černákom pri príležitosti spomínaného stretnutia s Hitlerom tieto noviny uviedli pod titulom „Nemecko zabezpečí právo malého štátu“. Citovali pritom Černáka, ktorý povedal: „...“

812 NA Praha, f. 172, škatuľa 31, s. 479 800, správa vedúceho politického oddelenia AA E. Woermanna pre nemeckého vyslanca na Slovensku; ADAP, D, VIII, Die Kriegsjahre. Erster Band 4. September 1939 bis 18. März 1940. Baden – Baden. Frankfurt/Main 1961, dok. č. 286, s. 256–8.

813 *Völkischer Beobachter*, 23. 10. 1939, s. 4, Slowakei erhält die von Polen geraubten Gebiete zurück.

814 HRNKO, A.: Politický vývin..., c.d., s. 61.

mi Slováci sme dnes dosiahli najvyšší stupeň nášho národného života. A kto nám k tomu dopomohol? Veľké Nemecko a jeho veľký Vodca.“⁸¹⁵ V ďalšom článku sa zase možno dočítať, že „napriek vojne a iným zmätkom stojí Slovensko pokojne a vnútorne vyrovnané, čo je dôkazom blaha a bezpečnosti, ktoré so sebou priniesla cesta na strane Nemecka.“⁸¹⁶ V súvislosti s podpisom spomínanej nemecko-slovenskej zmluvy Völkischer Beobachter vyzdvihol, že aby napravili krivdu spáchanú na Slovensku, „bojovali slovenskí vojaci v poľskej vojne plece pri pleci so svojimi nemeckými kamarátmi“. Podpísaná zmluva bola podľa neho dôkazom toho, aký význam mala snaha „priekopníkov slovenskej slobody“ spojiť osud Slovenska s Nemeckom. Slovensko je tu pri tejto príležitosti prezentované ako štát, ktorého „vedúci činitelia sa nespoliehali na pokrytecké sľuby priestorovo cudzích mocností, oporu hľadali zvlášť tam, kde to geografická situácia a dané mocenské pomery predpisovali.“⁸¹⁷

Postoj Nemecka k pomerom na Slovensku v týchto dňoch však nebol taký jednoznačný. Počas vojny Nemci získali množstvo informácií, a tie nevyznievali z ich pohľadu vždy pozitívne. Ako zásadná kritika tu vystupuje konštatovanie, že na slovenský politický a spoločenský život majú stále veľký vplyv Židia, Česi, Čechoslováci. Veľká pozornosť sa už v tomto období sústredila na ministra Ďurčanského, ktorého nacistická spravodajská služba SD podozrievala zo spojenia s čs. odbojom.⁸¹⁸ Okrem toho na Ďurčanského sa s nedôverou začínal pozeráť aj samotný Zahraničný úrad. V tejto súvislosti bol nemecký vyslanec na Slovensku H. Bernard už 11. septembra upozornený, že jeden z jeho najužších spolupracovníkov šéf Prezídia MZV Karol Klinovský je podľa dôverného zdroja nespoľahlivý a prívrženec K. Sidora. Ako príklad sa uvádza jeho pokus prekaziť odvysielanie Hitlerovho prejavu v Ríšskom sneme 1. septembra. Treba povedať, že K. Klinovský bol v predchádzajúcom období skutočne zaraďovaný do tábora polonofilov. Zahraničný úrad v tejto súvislosti zdôraznil, že Sidor nie je vhodný na zastupovanie Slovenska na tak významnom poste akým je vyslanec Slovenska vo Vatikáne. Vyjadril pritom podozrenie, že je v spojení s L. Szathmárym, čoho dôkazom mala byť jeho žiadosť, aby sa Sidor postavil do čela Dočasného slovenského výboru vo Varšave. Vyslanec H. Bernard mal všetky tieto podozrenia preverovať a situáciu pozorne pozorovať.⁸¹⁹ M. Černák musel v tejto súvislosti v Berlíne dokazovať neoprávnenosť nemeckého podozrenia ohľadne Sidorových kontaktov na L. Szathmáryho.⁸²⁰

Možno konštatovať, že zahraničnopolitická situácia štátu bola rozporuplná. Slovensko si síce momentálne upevnilo postavenie v nacistickej sfére vplyvu, ale z dlhodobej perspektívy, v prípade víťazstva západných spojencov, bolo jeho postavenie neisté. Vplyv Francúzska či Veľkej Británie pritom nemohol nahradiť ani ZSSR, ale ani Litva a Bulharsko, ktoré v tom čase SR uznali.

815 Völkischer Beobachter, 27. 10. 1939, s. 4.

816 Völkischer Beobachter, 24. 10. 1939, s. 2, Die Slowakei dankt dem Führer für die Rückgliederung der geraubten Gebiete.

817 Völkischer Beobachter, 22. 11. 1939, s. 4, Polens Raub an die Slowaken zurückgegeben.

818 AMV Praha, f. 135, 135 – 2 – 5, hlásenie agentov SD.

819 BA – MA Freiburg, bs. RW 5, as. 441, č.s. 490, inštrukcie vedúceho politického oddelenia AA E. Woermanna pre nemeckého vyslanca na Slovensku H. Bernarda z 11. 9. 1939.

820 NA Praha, f. 172, škatuľa 17, správa vedúceho politického oddelenia AA E. Woermanna z 18. 9. 1939.

5. Situácia na „oslobodenom“ území

Po vypuknutí vojny sa slovenská vláda naďalej intenzívne pokúšala získať od Zahranického úradu oficiálny prísľub na získanie sporných pohraničných území, ktoré Poľsko získalo v roku 1920 a 1924. Na druhej strane s takouto iniciatívou prišiel už 3. septembra štátny sekretár Wächter v zastúpení bývalého ríšskeho miestodržiteľa v Rakúsku Arthura Seyß Inquarta (od mája 1939 ríšsky minister bez portfěje). J. Tisovi pritom odovzdal nemecký text zákona o privtlení slovenských území pričlenených k Poľsku roku 1920, 1924 a 1938. Seyß Inquart chcel svojou iniciatívou propagandisticky dokázať, že Ríša nesleduje len vlastné sebecké záujmy, ale že jej nie sú ľahostajné ani práva malých štátov. Vo svojom zdôvodnení celej udalosti informoval štátneho tajomníka Zahranického úradu Ernesta von Weizsäckera, že Tiso mu sám navrhol, aby (podľa vzoru Gdańska) o pričlenenie k Slovensku najskôr požiadali samotní predstavitelia „oslobodených“ obcí. Zároveň navrhol, že schválenie zákona o inkorporácii tohto územia by mohlo prebehnúť už 8. septembra. Weizsäckera pritom ubezpečil, že Tiso, okrem prípravy zákona, bez nemeckého súhlasu nebude nič iniciovať. Zahranický úrad preto požiadal, aby vybavil súhlas samotného vodcu A. Hitlera.⁸²¹ Zahranický úrad však túto akciu chápal ako zasahovanie do svojich kompetencií. Nemecký vyslanec na Slovensku H. Bernard sa o Seyß Inquartovej iniciatíve dozvedel už 4. septembra od Ďurčanského. Okamžite o tom telegraficky informoval Berlín, pričom prízvukoval, že s Wächterom nemal žiadny kontakt.⁸²² Vedúci politického oddelenia Zahranického úradu Ernst Woermann následne vyslanca upozornil, že podľa OKW/Ausland slovenská vláda už pripravuje návrh zákona o anexii. Informoval ho pritom, že nie je obvyklé a ani vhodné ešte počas trvania vojny pripravovať anexiu nepriateľského územia. Vlastnej iniciatíve slovenskej vlády však vyslanec brániť nemal, teda „ak slovenská vláda taký zákon vydať chce, tak jej to musíme prenechať“.⁸²³ Na druhý deň však Zahranický úrad svoje stanovisko zmenil. Bernard mal slovenskú vládu upozorniť, že prijatie samotného zákona musí zatiaľ odložiť.⁸²⁴

Tiso v domnení, že sa jedná o oficiálne stanovisko Ríše, na 5. septembra zvolal zasadanie predsedníctva HSĽS. Tu oznámil, že Slovensko opäť získalo požadované hraničné územia. Medzitým genpor. Barckhausen získal súhlas veliteľstva 14. armády na vymenovanie slovenského správneho úradníka, ktorý by na tomto území prevzal civilnú správu. Napriek tomu, že táto iniciatíva odporovala predstavám Zahranického úradu, k zriadeniu úradu predsa len došlo. Nemecká strana pravdepodobne nechcela úplne anulovať aktivitu slovenskej vlády. Podľa následnej dohody však rozkazy prijímal len od kompetentných orgánov veliteľstva 14. armády.⁸²⁵ Podľa ďalšej správy Zahranického úradu zo 7. septembra slovenská vláda dostala inštrukcie, že Ríša sa vo vhodnom okamžiku zasadí za vrátenie územia, ktoré Slovensko stratilo v roku 1938. K sľubu vrátiť aj územia zabraté Poľskom v rokoch 1920 a 1924 sa však nemecká strana počas vojny zaviazat odmietla, keďže by ju to zaťažovalo pri budúcich

821 NA Praha, f. 172, škatuľa 17, s. 248 275–6, list Seyß Inquarta E. von Weizsäckerovi zo 4. 9. 1939.

822 NA Praha, f. 172, škatuľa 17, s. 248 265, telegram H. Bernarda pre AA zo 4. 9. 1939.

823 NA Praha, f. 172, škatuľa 17, s. 248 266, telegram Woermannu pre H. Bernarda zo 4. 9. 1939.

824 NA Praha, f. 172, škatuľa 17, s. 248 270, hlásenie E. Woermannu z 5. 9. 1939; 7. 9. AA opäť zopakovalo túto svoju inštrukciu, čo sa zdôvodňovalo tým, že Hitler ešte nedal povolenie, s. 248 271.

825 NA Praha, f. 172, škatuľa 12, s. 202 063–68, hlásenie H. Bernarda na AA zo 6. 6. 1939.

mierových rokovaniach s Poľskom.⁸²⁶ Z korešpondencie štátneho tajomníka Zahraničného úradu Ernesta von Weizsäckera vyplýva, že jedným z dôvodov, prečo sa oddaľovalo prijatie tohto zákona, boli sťažnosti maďarskej strany, že Nemecko prisľúbilo Slovensku aj revíziu Viedenskej arbitráže. Ako dôkaz mali slúžiť tiež protimaďarské výpady ľudáckej propagandy.⁸²⁷ Svoju iniciatívu nakoniec 5. septembra zastavil tiež Seyß Inquart.⁸²⁸

Slovenskú stranu však oddaľovanie schválenia spomínaného zákona znepokojovalo. Tiež predstavitelia Zahraničného úradu si uvedomovali, že ak Slováci nedostanú jasnejšiu odpoveď, mohlo by sa to odraziť na ich ochote k spolupráci počas vojny. Svedčí o tom aj už spomínané hlásenie vyslanca Bernarda zo 6. septembra, kde konštatoval, že zdanlivá dvojkoľajnosť nemeckej politiky mohla vážne narušiť „doterajšiu priateľskú spoluprácu“. Situáciu podľa vyslanca zachránila hlavne lojalnosť predsedu vlády Jozefa Tisu. Vyslanec mal v tomto smere jasné inštrukcie. K slovenskej strane sa mal chovať blahosklonne, od žiadosti na prinavrátenie hraničného územia si mal udržať odstup.⁸²⁹ Iniciatívy sa chopil samotný štátny tajomník E. von Weizsäcker, ktorý 7. septembra písomne vyzval ministra J. von Ribbentropa, že je vhodný čas požiadať vodcu A. Hitlera o rozhodnutie v slovenskej žiadosti. Zároveň navrhol dať slovenskej strane prinajmenšom príslub, „ktorý by zvýšil jej radosť zo spolupráce s Nemeckom“.⁸³⁰ Ribbentropova odpoveď prišla 10. septembra. Bolo pritom rozhodnuté, že Slovensko môže perspektívne počítať, že dostane územia, ktoré sú čisto slovenské.⁸³¹ Vyslanec Bernard dostal tieto inštrukcie 13. septembra. Slovenskú stranu mal však okrem toho opäť upozorniť, že vydanie zákona o privtlení týchto území je ešte predčasné.⁸³² Podľa správy, ktorú zo stretnutia vyslanca s Tisom vypracovalo MZV, celkový dojem z jeho reči evokoval ochotu nemeckej strany priznať Slovensku i viac ako územia, ktoré stratilo od roku 1920. Avšak slovenská vláda túto požiadavku nepredkladala.⁸³³ Okrem toho nemecká strana súhlasila, aby slovenské orgány prevzali správu územia zabratého Poliakmi od roku 1920, o čom Černák svoju vládu informoval 14. septembra.⁸³⁴

Slovenská vláda sa však s takýmto ubezpečením neuspokojila a naďalej sa domáhala urýchleného súhlasu na pripojenie požadovaných území. Svedčia o tom Černákove urgencyie na Zahraničnom úrade. 30. septembra sa márne domáhal aj stretnutia s Ribbentropom. Upozornil pritom, že teraz je už iná situácia, čím pravdepodobne narážal na jednoznačný vývoj na fronte v prospech Nemecka.⁸³⁵ 10. októbra Černák pri stretnutí s Weizsäckerom požadoval tiež zmeny v podriadenosti slovenského komisára na obsadenom území, ktorý stále podliehal miestnemu nemeckému veliteľovi. Černáková urgencia nakoniec priniesla úspech. Weizsäcker v správe pre Ribbentropa ešte toho dňa upozornil, že nastal čas vyhovieť sloven-

826 NA Praha, f. 172, škatuľa 12, s. 202 070–2., správa Weizsäckera pre Ribbentropa zo 7. 9. 1939.

827 NA Praha, f. 172, škatuľa 17, s. 248 277, Schmidt Weizsäckerovi z 10. 9. 1939.

828 NA Praha, f. 172, škatuľa 17, s. 248 267, telegram E. Woermanna z 5. 9. 1939.

829 NA Praha, f. 172, škatuľa 12, s. 202 063–8, hlásenie vyslanca Bernarda z 6. 9. 1939.

830 NA Praha, f. 172, škatuľa 12, s. 202 070–2.

831 NA Praha, f. 172, škatuľa 17, s. 248 277, Schmidt Weizsäckerovi z 10. 9. 1939.

832 NA Praha, f. 172, škatuľa 12, s. 202 050, Woermann Bernardovi z 13. 9. 1939.

833 SNA, f. MZV, škatuľa 133, zč. 12 178/39, Správa MZV pre slovenského vyslanca v Berlíne M. Černáka zo 14. 9. 1939.

834 SNA, f. MZV, škatuľa 112, zč. 11575/39, úradný záznam z telefonického rozhovoru medzi M. Černákom a šéfom prezídia MZV K. Klinovským.

835 NA Praha, f. 172, škatuľa 17, s. 248 299, hlásenie Woermanna z 30. 9. 1939.

ským príaniam.⁸³⁶ Černákov veľký deň prišiel až 21. októbra, kedy ho prijal samotný vodca Adolf Hitler. Ešte predtým ho však šéf protokolu Zahraničného úradu oficiálne oboznámil so súhlasom Ríše s pričlenením slovenskou vládou požadovaných území.⁸³⁷ Ten dal Hitler pravdepodobne 17. októbra. Pritom podľa záznamu Walthera Hewela Hitler vyjadril ochotu pripojiť k Slovensku aj Zakopane. Hewel však na to argumentoval tým, že „Slovensko toto územie podľa všetkého nechce, pretože tam žijú len Poliaci.“ Hitler napriek tomu poznamenal, že v danej situácii táto otázka nie je dôležitá. Nariadil vrátiť Slovákom sporné územia, o ktoré mali záujem. Zároveň však mali byť upovedomení, že eventuálne neskôr, keď sa bude robiť definitívna úprava hraníc, môže sa o korekciách ešte raz hovoriť.⁸³⁸ Do celej záležitosti sa opäť vložil tiež Seyß Inquart. Vo svojej správe E. von Weizsäckera upozornil, že na základe viacerých rozhovorov vtedy už s prezidentom J. Tisom a ministerským predsedom V. Tučkom, je presvedčený, že títo sa domáhajú len pripojenia pohraničných území zabratých Poľskom v rokoch 1920 až 1938. Územie v okolí Zakopaného a Krynice podľa neho v žiadnom prípade nemožno označiť za slovenské. Dal pritom do pozornosti, že na tomto území sa nachádza množstvo rekreačných zariadení.⁸³⁹ Je však otázne, či sa slovenská strana o Hitlerovej ponuke vôbec dozvedela. J. Tiso pred NS tvrdil, že nemecká strana im ponúkala územie z Poľska, ktoré by sa im hodilo po turistickej, hospodárskej a strategickej stránke. Tvrdil, že túto ponuku odmietol, pretože Slovensko sa chcelo držať svojich historických hraníc. Rovnako sa k tejto záležitosti vo svojich spomienkach vyjadril aj jeho tajomník Karol Murín.⁸⁴⁰

Oficiálne sa mala inkorporácia toho pohraničného územia potvrdiť medzištátnou zmluvou.⁸⁴¹ Tá bola nakoniec uzavretá 21. novembra 1939 v Berlíne. Za slovenskú stranu ju podpísal vyslanec M. Černák a za nemeckú samotný Ribbentrop.⁸⁴²

Prípravy na politickú, kultúrnu a národnostnú integráciu slovensko-poľského pomedzia slovenská strana začala už začiatkom septembra. Dôležitú úlohu aj tu zohrala štátna propaganda, ktorá tvrdila, že slovenských vojakov i predstaviteľov štátnej moci miestne obyvateľstvo vítalo ako osloboditeľov. Dňa 9. septembra uverejnil Slovák rozhovor s Alexandrom Machom, ktorý rozprával o svojich dojmach z návštevy „oslobodeného“ územia: „...Že sa tešila celá Javorina, to som bral akosi samozrejme. Veď plakali aj v novembri, keď ich trhali z prís slovenskej vlasti. (...) Ale ako som sa nedivil nad dojatosťou Javorinčanov,...tým väčšími ma udivila veľká, spontánna radosť obyvateľov obcí, ktoré boli Poliakom zapredané ešte v roku 18 benešovským režimom. Občianstvo týchto obcí privítalo nás a najmä našich hrdinských vojakov s takou láskou a nadšením, akoby sa boli len včera odtrhli a nie pred dvadsiatimi rokmi.“

836 NA Praha, f. 172, škatuľa 17, s. 235 076; Svoju žiadosť Černák opätovne predostrel ešte 13. 10, škatuľa 17, s. 248306, hlásenie Woermanna.

837 NA Praha, f. 172, škatuľa 17, s. 248 308, záznam Woermanna z 21. 10. 1939; škatuľa 31, s. 479 800, hlásenie Woermanna pre H. Bernarda.

838 NA Praha, f. 172, škatuľa 31, s. 479 797, hlásenie W. Hewela na AA zo 17. 10. 1939.

839 NA Praha, f. 172, škatuľa 31, s. 479 816, Seyß Inquart E. von Weizsäckerovi zo 4. 11. 1939.

840 SNA, f. NS, II A 887, Tňud 6/46, J. Tiso; MURÍN, K.: Spomienky a svedectvo. Partizánske 1992, s. 49; Podľa historika F. Vnuka, ktorý sa odvoláva na materiály AA, niektorí členovia vlády (napríklad minister Čatloš) naliehali na predsedu vlády Tisu, aby pre Slovensko žiadal aj určité územné zisky v oblasti Noweho Targu a Krynice, čo však odmietol. VNUK, F.: Slovenská otázka..., c.d.

841 ADAP, D, VIII, dok. č. 360, s. 324.

842 ADAP, D, VIII, dok. č. 381, s. 342–343.

Za najväčšiu krivdu sa označovali následky silnej polonizácie, ktorá sa pripisovala „poľským šovinistom“. Obraz, ktorý o zabratom území vytvárala štátna propaganda, sa však čiastočne líšil od skutočnosti. Predovšetkým sa šikovne obchádzal fakt, že v oblastiach, ktoré dvadsať rokov patrili Poľsku, sa štruktúra obyvateľstva výrazne zmenila. Značná časť obyvateľstva považovala Poľsko za svoju vlasť. Pomery na pohraničí možno načrtnúť na základe hlásení vojenských, bezpečnostných a administratívnych orgánov. Napríklad v správe, ktorú vypracovala v roku 1940 ÚŠB sa konštatuje, že „po prinavrátení tohto územia prevažná časť obyvateľstva bola značne nedôverčivá, že územie pridelené k Slovenskej republike je definitívne a všeobecne sa myslelo, že bývalé Poľsko bude obnovené, a preto nerešpektovali a všeobecne obchádzali zákony a nariadenia.“⁸⁴³ Najmä v prvých dňoch vládol na tomto území chaos, zrútilo sa zásobovanie. Dochádzalo tiež ku lokálnym konfliktom medzi miestnym obyvateľstvom a armádou. Naznačuje to už sťažnosť A. Macha z 12. septembra ohľadne situácie v Jurgówe: „... vojaci už štvrtý deň nedostali zásoby. Štyri dni bez chleba a mäsa. Prosili od ľudu, ktorý sám hladuje! Tak bolo i v iných obciach. Potvrdil to aj četnícky veliteľ v Jurgove, ktorý je komunikačne na tom najlepšie! Vládny komisár /Lukačič/ usadil sa vraj kdesi v Zakopanom. Obce Spišské sú ponechané na seba, o komisárovi ani len nepočúť. Je tam chaos! ...“⁸⁴⁴

Prekonať podobné prekážky mala hospodárska pomoc a tiež politická a ideologická aktivita. Výstavba politických a administratívnych štruktúr sa začala už v prvej polovici septembra 1939. Generálny sekretár HSEŠ J. Kirschbaum sem už v tomto čase vyslal dvoch svojich tajomníkov V. Bezáka a L. Míku, aby „pripravili pôdu pre založenie miestnych organizácií HSEŠ a aby zistili potreby hospodárske, sociálne a kultúrne“. MV začalo zároveň zriaďovať dočasné četnícke stanice. K ich podpore mali slúžiť tiež četnícke pohotovostné oddiely v Spišskej Starej Vsi a Trstenej. Četníci mali dozeráť na dodržiavanie verejnej bezpečnosti a poriadku, mali však tiež vykonávať občasnú razie na „podozrivé individua a tlupy“.⁸⁴⁵ Pri príležitosti osláv vyhlásenia autonómie 6. októbra 1939 sa začal nábor miestneho obyvateľstva do Hlinkovej gardy.⁸⁴⁶ Svoju úlohu mala zohrať propaganda a osveta. Napríklad A. Mach už 6. septembra vydal inštrukcie na zostavenie „populárnej brožúrky pre Slovákov, ktorí 20 rokov žili v Poľsku“: „Stručný historický prehľad. Sociálne a hospodárske výhody, že sú na Slovensku. Dať do brožúrky hymnu, 2–3 gardistické pochody a vlastenecké básne, ale ľudové jednoduché!“ Okrem toho sa mal zostaviť program prednášok pre obyvateľstvo tohto územia. Do ich prípravy sa mali podľa Macha „zapriať aj akademici“.⁸⁴⁷ Mach tiež inicioval vytvorenie letákov „pre oslobodené kraje“.⁸⁴⁸ Podľa jedného z neskorších hlásení ÚŠB, štátne orgány na pripojenom území obsadila nová garnitúra „mladých nadšených úradníkov, učiteľov, kňazov a žandárov, ktorí s vlasteneckým elánom národného socializmu sledovali podkopnú činnosť všetkých polonofilov“.⁸⁴⁹ Aktivizovalo sa aj Ministerstvo škol-

843 SNA, f. 209, 209 – 386 – 5.

844 SNA, f. NS, II A – 899, Tn ľud 8/46, A. Mach.

845 VHA Bratislava, f. Bernolák, škatuľa 5, i.č. 21, smernice pre výkon bezpečnostnej služby na obsadenom území z 13. 9. 1939.

846 Slovák, 13. 10. 1939, s. 4.

847 SNA, f. NS, II A – 899, Tn ľud 8/46, A. Mach.

848 SNA, f. NS, II A – 898, Tn ľud 8/46, A. Mach, služobné listy HV HG zo 7. 9. 1939.

849 SNA, f. 209, 209 – 386 – 5.

stva a národnej osvety, ktoré už 6. novembra iniciovalo, aby sa čím skôr zlikvidovali poľské obecné knižnice a zriadili knižnice slovenské.⁸⁵⁰

Náklonnosť miestneho obyvateľstva sa režim pokúšal získať organizovaním rôznych zbierkových akcií po celom Slovensku. Napríklad podľa denníka *Slovák* zo 6. októbra 1939 dala Matica Slovenská pre tieto obce k dispozícii 116 tisíc kníh.⁸⁵¹ Slovenská liga v Bratislave spolu so spolkom Oravcov zase zorganizovala pomocnú akciu na zakúpenie školských potrieb a slovenských učebníc.⁸⁵² Samospráva začala už v októbri 1939 spisovať škody, ktoré po sebe zanechala nemecká armáda. Mnohí ľudia prišli o dobytok, úrodu, iní aj o vlastné príbytky.⁸⁵³ Podobný charakter mala tiež snaha vlády o návrat poľských vojakov slovenskej národnosti, ktorí sa dostali do nemeckého zajatia. Od 4. septembra boli takéto osoby sústreďované v zajateckom tábore v Ružomberku⁴. Podľa úradného hlásenia „tábor bol vedený podľa predpisov koncentračného tábora, avšak s ohľadom na dosiahnutie vytyčeného cieľa, jednalo sa so zajatcami ako s budúcimi našimi občanmi. Stravovanie bolo zverené Slovenskému červenému krížu v Ružomberku“. V nasledujúcich dňoch, keď ich počet stúpol na 551, boli za asistencie HG na niekoľkokrát slávnostne na vyzdobených nákladných autách prevezení do domovských obcí. Výnimkou bolo sedem Židov, ktorí boli odovzdaní do nemeckého koncentračného tábora.⁸⁵⁴

Napriek snahe získať sympatie miestneho obyvateľstva, iniciovali bezpečnostné orgány od začiatku aj perzekučné opatrenia, aby zamedzili prejavom odporu, najmä zo strany exponentov poľského vládneho režimu. Poradca nového vládneho komisára prof. Alojz Miškovič už 25. septembra navrhol na pripojenom území vykonať revíziu licencií všetkého druhu, pretože ako zistil, „všetci trafikanti, krčmári a sklepníci boli za poľskej vlády exponovaní prívrženci predošlého režimu.“⁸⁵⁵ Veľká pozornosť bola venovaná odbojnému duchovenstvu, z ktorých viacerí odmietli začínajúcu reslovakizáciu. V celej záležitosti sa výrazne zangažovala prezidentská kancelária. Tá už 25. novembra 1939 napísala Prezídiu MV: „Príslušný biskupský úrad vyzval vraj tamojších kňazov, aby si podali žiadosti o preloženie do slovenského vnútrozemia, čo však žiaden neurobil. Sú to však ľudia, pre Slovenský štát absolútne nespoľahliví...Kancelária prezidenta republiky z rozkazu pána prezidenta republiky Vás o tom upovedomuje a keďže už pánom prezidentom republiky bola daná úprava, aby dotyční farári boli okresným úradom zo Slovenska vykázaní, pre informáciu pána prezidenta žiada sa o podanie správy, čo bolo v tejto veci urobené?“⁸⁵⁶ Prezídium MV na to zareagovalo okamžite a už 27. novembra nariadilo Okresnému úradu v Trstenej disciplinárne riešiť prípad dvoch rímsko-katolíckych farárov: Juliana Lyseka z Jablonky (poľsky Jabłonka) a J. Jablonského z Oravky (poľsky Orawka). Zároveň vypracovalo postup, ako sa má v takýchto prípadoch pokračovať. Ak by išlo o cudzích štátnych príslušníkov, tí mali byť vykázaní ako nepohodlné osoby z územia SR. V opačnom prípade osoby, ktoré boli občanmi SR a „svojou

850 SNA, f. MV, škatuľa 22, zč. 16 056.

851 *Slovák*, 6. 10. 1939, s. 7.

852 SNA, f. Krajinský úrad, škatuľa 82, zč. 13 871/39.

853 SNA, f. MZV, škatuľa 1154, i. č. 496.

854 Veliteľom tohto tábora bol npor. Arpád Lucinkievicz. SNA, f. MV, škatuľa 23, zč. 20 133/39.

855 SNA, f. MV, škatuľa 22, zč. 14 890.

856 SNA, f. 209, 209 – 386 – 5.

činnosťou zámerne ohrozovali konsolidačné záujmy Slovenského štátu, porušovali povážlivým spôsobom verejný klud a poriadok“, mali byť zaistené v koncentračnom tábore Ilava. Na základe tohto rozhodnutia bol Julian Lysek už 11. decembra vykázaný z územia Slovenska. Naopak J. Jablonský bol 3. decembra dodaný do Ilavy. Okrem toho MV vydalo svojim podriadeným orgánom príkaz, aby zistili „totožnosť tých ďalších duchovných v úvahu prichádzajúcich obciach späť prinavráteneho územia, ktorí svoju činnosť vyvíjajú proti záujmom SR, ohrozujú tým jej celistvosť a samostatnosť, verejný klud a poriadok“.⁸⁵⁷ Za riešenie otázky „odbojných duchovných“ sa zasadzoval aj Biskupský ordinariát v Spišskej Kapitule, ktorý sa tiež obrátil na Prezídium MV so žiadosťou o policajný zákrok. MV v odpovedi z 5. decembra 1939 však tejto žiadosti nevyhovelo, z toho dôvodu, „že nie je u nich dokázaná zámerná činnosť ohrozujúca konsolidačné pomery Slovenského štátu, poťažne porušujúca povážlivým spôsobom verejný klud a poriadok.“ Na druhej strane ako riešenie Prezídium navrhlo vystaňovanie všetkých duchovných poľskej národnosti na územie bývalého Poľska a všetkých Slovákov zase na fary vo vnútrozemí. Biskupský ordinariát však na tento návrh neodpovedal. Ako sa celá otázka doriešila je preto otázne.

Miestne obyvateľstvo zostalo aj v nasledujúcom období pod drobnohľadom bezpečnostných orgánov. Situáciu v lete 1940 charakterizoval prednosta ÚŠB takto: „Toho času následkom šťastlivého vývinu vojnovnej situácie na západe a východe hodne klesla nádej na obnovenie bývalého poľského štátu a tým sa čiastočne zmenil aj negatívny postoj obyvateľstva poľskej národnosti voči Slovenskému štátu. Z tejto stránky však chovanie obyvateľstva treba brať s istou rezervou a považovať za pasívnu spokojnosť.“ Slovenské úrady nepresvedčilo ani sčítanie ľudu z decembra 1940, napriek tomu, že z pripojeného územia sa k slovenskej národnosti prihlásilo 99% obyvateľov.⁸⁵⁸

O pomeroch na prinavráteneho území sa dozvedáme tiež z hlásenia spravodajského dôstojníka p. pl. 4.: „Pomery na prinavráteneho území nie sú uspokojivé. Bývalí exponenti poľského vládneho režimu nezaujali dosiaľ kladný postoj k novým pomeroch a k slovenskej vláde... Vplyv týchto ľudí je viditeľný i na pospolitom ľude... Tento postoj indirektnie podporujú slovenskí úradníci, ktorí radikálnym riešením chcú dosiahnuť nápravy a tým vlastne vyvolávajú nežiadúci protiklad a najmä nedôveru. Každý prehmat, ktorého sa slovenský úradník na prinavráteneho území dopustí je využitý proti nám, chyby jednotlivca sú generalizované na celý vládny režim. Na prinavráteneho územie boli služobne pridelení mladí ľudia, krajne radikálni, ktorí nenašli spôsob ako sa majú k obyvateľstvu priblížiť a získať jeho dôveru... Poliaci si sťažujú, že sa s nimi jedná s nedôverou, že sú pod stálym dozorom žandárov, a že im slovenskí úradníci nejdú po ruku, ale naopak robia im ťažkosti pri úradnom styku... Ako som sa dozvedel, je táto nenávisť mnoho rás odôvodnená, lebo notári vyberajú od občanov nepomerne vysoké poplatky za svoje súkromné práce, kňazi veľmi radikálne postupujú v prevýchove občanov a žandári postupujú často bezohľadne... Náprava by sa dala zjednať jedine premiestnením nepohodlných ľudí.“⁸⁵⁹

857 SNA, f. 209, 209 – 386 – 5.

858 Podľa ÚŠB „plánované a intenzívne popoľštené obyvateľstvo inkorporovaného územia je vedené zo stanoviska politického a národnostného viac materialistickými ako citovými prvkami. Značná časť obyvateľstva ešte ani dnes nie je duševne tak vyspelá, aby sa mohlo povedať, že myslí a cíti slovensky.“ SNA, f. 209, 209 – 386 – 5.

859 VHA Bratislava, f. 55, 55 – 51 – 2.

Na záver možno spomenúť tiež zistenia župana Tatranskej župy Kolomana Slušného z jeho cesty po Hornej Orave a Spiši v dňoch 7. – 10. mája 1940. V hodnotiacej správe sa okrem iného píše: „Jedna časť obyvateľstva tohto územia tak na Orave ako Spiši (má na mysli územie stratené v rokoch 1920 a 1924 – I.B.) stojí ešte na vyčkávacom stanovisku, je to vrstva od 14 – 40 veku. Starší sú s inkorporáciou spokojní, ba tešia sa tomuto stavu“. Županovo hodnotenie nepriamo poukazuje na predchádzajúcu polonizáciu tohto územia, ktorá logicky postihla najmä mladé ročníky. Ide však o veľmi všeobecné hodnotenie. Ako možnú nápravu by podľa tejto správy bolo treba „vymeniť niektorých miestnych farárov, nahradiť ich agilnými slovenskými kňazmi“. Na druhej strane županov celkový dojem z inšpekčnej cesty bol dobrý: „obyvateľstvo s radosťou vívalo prinavrátene k materskému územiu a čaká od slovenskej vlády odstránenie nedostatkov.“⁸⁶⁰ Oveľa horšie bolo jeho hodnotenie hospodárskej situácie v týchto obciach, kde sa vyžadovala veľká podpora zo strany štátu.⁸⁶¹

Podobné hlásenia si vyžiadali zmenu prístupu. Orgány boli inštruované, „že majú pracovať s náležitou prísnosťou, ale pritom všetkom spravodlivo tak, aby v menších bagatelných veciach viacej boli pokarhávajúcimi učiteľmi nevzdelaného obyvateľstva, ako nemilosrdným a krutým bičom nad darebákmi. Z druhej strany obvodným notárom sú dávané náležité pokyny, aby sa snažili všeobecne vyhovieť žiadostiam a potrebám ľudu.“⁸⁶²

Ľudácky pokus o revanš za 20 rokov polonizácie tohto územia však predpokladal radikálnejšie riešenie. Preto už v máji 1941 ÚŠB nariadila vypovedať z územia Slovenska Poliakov, ktorí sem prišli po roku 1920. Výnimky sa mali vzťahovať na tých, ktorí si zobrali Slovenku a mali deti, ako aj na tých, „ktorí sa zapojili“. Podľa zistenia Župného úradu v Ružomberku sa stanovené pravidlá vzťahovali na niekoľko sto osôb. Praktická realizácia tejto násilnej akcie však stroskotala na neochote nemeckých pohraničných orgánov prevziať osoby, ktoré nemali nemecké cestovné preukazy a povolenie nemeckých zastupiteľských úradov. K tomu sa pridával problém, čo s nehnuteľným a hnutelným majetkom vystáňovaných osôb. Na druhej strane, kritérium výberu sťažoval fakt, že mnohé do úvahy prichádzajúce osoby mali na zabratom území mnoho príbuzných.⁸⁶³ V roku 1943 si MV opäť zisťovalo možnosti násilného odsunu časti obyvateľstva poľskej národnosti. Táto snaha však znovu stroskotala na neochote nemeckých pohraničných orgánov. Uvedené skutočnosti však treba vidieť v širšom kontexte. V rokoch 1943 a 1944 sa v dôsledku približovania východného frontu k hraniciam Slovenska ľudácky režim postupne rozkladal. Za danej situácie bol neúspech akýchkoľvek pokusov o „reslovakizáciu“ územia, ktoré sa malo po vojne vrátiť Poľsku, už dopredu spečatený. Na druhej strane slovenskej vláde nemožno odoprieť snahu zlepšiť hospodárske pomery na tomto území, aj keď jej praktická realizácia zatiaľ nebola skúmaná. Okrem toho život na Slovensku bol pre týchto ľudí oveľa prijateľnejší, ako na území nacistami okupovaného Poľska. Osud novej slovensko-poľskej hranice definitívne uzavrela už v máji 1945 dohoda o obnove hraníc z obdobia pred Mníchovom. Spory o toto územie však neutíchli ani v nasledujúcom období.

860 V každej obci, ktorou župan prešiel, nechával menšie finančné obnosy na podporu slovenských škôl.

861 SNA, f. MV, škatuľa 75, zč. 16 844/40, inšpekčná cesta župana po župe Tatranskej.

862 SNA, f. 209, 209 – 386 – 5, pomery na inkorporovanom území od Poľska.

863 Tamže.

Záver

Druhá svetová vojna predstavuje najstrašnejší vojnový konflikt v dejinách ľudstva. V tejto súvislosti je paradoxne historickým faktom, že Slovenská republika sa stala vôbec prvým spojencom nacistického Nemecka, ktoré túto vojnu vyvolalo. Účasť na prepadaní Poľska mal pritom dopad na ďalší vnútropolitický ako aj zahraničnopolitický vývoj krajiny.

Spolupráca s Nemeckom vo vojne posilnila jej zahraničnopolitické postavenie vzorového štátu v nemeckej sfére vplyvu. Po jej skončení utíchli chýry z možného rozdelenia Slovenska. Na druhej strane so SR prerušili diplomatické styky Francúzsko, ako aj Veľká Británia, čiže obidve západoeurópske veľmoci. Slovenská vláda si od začiatku uvedomovala možné problémy vyplývajúce z jednostrannej orientácie na nacistické Nemecko, znepokojovala ju tiež aktivita čs. odboja a možnosť jeho uznania ako zahraničnej čs. vlády. O tom svedčí aj snaha nájsť už v septembri štát, ktorý by bol v mene slovenskej vlády uznaný ako jej zástupca vo Francúzsku a Veľkej Británii, ako aj pretrvávajúce predstavy o možnostiach slovenskej neutrality. Dôkazom, že po vypuknutí vojny sa posilnil vplyv čs. zahraničného odboja, bol vznik Československého národného výboru a čs. armády vo Francúzsku. Tu možno konštatovať, že už v procese príprav a priebehu vojny proti Poľsku v septembri 1939 sa Slováci ocitli na dvoch vyhranene proti sebe stojacich frontoch. Toto konštatovanie platí aj doslovne, keďže v Poľsku pôsobila Česká a slovenská légia. Zatiaľ čo na Slovensku sa etablovala moc HSES podporujúca nemecké vojnové ciele, v zahraničí sa viacerí Slováci (a s nimi tiež prívrženci domáceho odboja), už pred vojnou zapájali do činnosti čs. zahraničného odboja usilujúceho o podporu a uznanie zo strany Spojencov. Aj keď medzi nimi boli zástanci rôznych názorov a predstáv o budúcom štátoprávnom postavení Slovenska. Dôsledkom bola aj účasť Slovákov v bojoch na frontoch druhej svetovej vojny na strane Spojencov. Táto zásadná polarizácia slovenskej spoločnosti sa s postupujúcim časom vyhrcovala, tak ako sa prehľboval a rozširoval vojnový konflikt. Zatiaľ čo predstavitelia čs. odboja v priebehu rokov 1940–1942 postupne presadili medzinárodné uznanie a obnovu ČSR, vzhľadom na vývoj na frontoch druhej svetovej vojny sa budúci osud ľudáckeho režimu postupne stal úplne závislým od postavenia nacistického Nemecka. Inú možnosť ako obnovu ČSR definitívne pochoval vstup SR do vojny proti ZSSR 22. júna 1941 a vyhlásenie vojny USA a V. Británii v decembri toho istého roku.

Z vnútropolitického hľadiska znamenala vojna proti Poľsku dočasné posilnenie radikálneho krídla vnútri HSES a teda aj určité prehĺbenie fašizácie samotného režimu. Ten slávil úspech v podobe severných pohraničných území, čo našlo ohlas aj v radoch širokej verejnosti, ktorej značná časť to chápala (a propaganda ju o tom aj presviedčala) ako prvý krok, za ktorým bude nasledovať tiež revízia slovensko-maďarskej hranice. Na druhej strane počas vojny nedošlo k väčším prejavom nespokojnosti. Vyskytlo sa síce niekoľko lokálnych nepokojov zo strany rukujúcich vojakov, politický dôvod tu však nehral až takú dôležitú rolu ako sa donedávna myslelo. Na druhej strane mobilizácia nadobudla na taký malý štát nevídané rozmery, čo však bolo determinované technickými problémami pri jej realizácii. Mo-

bilizovať verejnosť sa dobová propaganda pokúšala tvrdením, že od účasti SR na vojne závisí jej ďalšia existencia. Vychádzala pritom z mylnej predstavy, že jedine vlastný štát môže zabezpečiť ďalšie fyzické jestvovanie slovenského národa. Ako som už spomenul v úvode, podobným spôsobom sa v období existencie SR interpretovali aj iné nepopulárne činy, spojené s bolesťou a utrpením, ktoré prinášala kolaborácia s nacistickým Nemeckom.

Z vojenského hľadiska mala účasť slovenskej armády na prepadaní Poľska len symbolický charakter. Oveľa väčší význam malo poskytnutie svojho územia ako nástupného priestoru nemeckej armády. Na poľské územie zo slovenských jednotiek ako prvá prenikla 1. divízia, ktorá sa však až do 4. septembra stretla s menej ako symbolickým odporom. Táto divízia však svojim postupom nezaistovala len slovenské hranice, ako sa to snažila dokázať ľudácka propaganda. Priamo podporovala operácie nemeckej armády na južnom úseku frontu na spojnici dvoch poľských armád (Kraków a Karpaty). Najviac sa však v bojoch zaangažovala 3. divízia, ktorá pôvodne len chránila slovenské hranice. Dokonca musela odrážať lokálne poľské protiútoky do slovenského pohraničia, ktoré však mali len symbolický charakter, keďže proti slovenskej armáde v tomto úseku stála najslabšia poľská armáda Karpaty. Po posilnení nemeckého východného krídla na Slovensku sa však poľská obrana na hraniciach aj tu rozpadla. Slovenská armáda sa riadila rozkazmi z veliteľstva 14. armády. Na druhej strane v súvislosti s postupom 3. divízie na poľské územie možno vysledovať aj vlastnú iniciatívu slovenských jednotiek, keď v dôsledku hladkého ústupu nepriateľa postupovali na jeho územie bez predchádzajúcich inštrukcií nadriadených nemeckých vojenských orgánov. Popri nemeckej armáde však slovenské jednotky mali len druhoradý význam, svedčí o tom aj jednoznačné preferovanie nemeckej armády pri využívaní telegrafného spojenia a cestných komunikácií, čo výrazne sťažovalo praktickú bojovú činnosť. Do vojny bolo zapojené tiež slovenské letectvo, ktoré plnilo viaceré funkcie: ochrana vzdušného priestoru SR, prieskum nad nepriateľským územím, zabezpečenie sprievodu nemeckých bombardérov. Počas trvania SR sa pripomínanie „hrdinstá“ slovenskej armády vo vojne stalo jedným zo základov budovania vojenských tradícií.

Z preskúmaných dokumentov (prevažne nemeckej proveniencie) vyplýva, že Slovensko v súvislosti s vojnou proti Poľsku vo všetkom pomerne hladko vyhovel nemeckým požiadavkám, či už politického, alebo vojenského charakteru. Nemecká strana bola so slovenskou iniciatívou vo všeobecnosti spokojná, o čom svedčí bohatá korešpondencia nemeckých diplomatických a vojenských orgánov na Slovensku. Isteže už v tomto období sa objavujú aj niektoré kritické hodnotenia spoločenskej a politickej situácie na Slovensku, evidentná je tiež nedôvera voči ministrovi zahraničných vecí F. Ďurčanskému a jeho okoliu. Pozitíva slovenskej účasti na vojne však tieto zistenia nezatienili. Pritom nemecká strana, podobne ako si to osvojila už krátko po vzniku Slovenského štátu, pri rokovaní so slovenskou stranou formálne zachovávala diplomatické dekórum. Rokovala s ňou navonok ako s rovnoprávnym partnerom, čo bolo v súlade s politikou „vizitky“. V zahraničí bolo Slovensko napriek tomu počas vojny vnímané viac či menej ako okupovaná krajina. Slovenskí politici sa len ťažko mohli vyhnúť požiadavke využiť územie SR ako nástupný priestor nemeckej armády. Na druhej strane zatiaľ nie sú známe dokumenty, ktoré by svedčili o priamom nátlaku v súvislosti s postupom slovenskej armády na poľské územie. Z relevantných dostupných dokumentov nemožno jednoznačne povedať, že Slovensko nemalo žiaden manévrovací

priestor v tejto otázke. Zatiaľ sa nenašiel dokument, v ktorom by nemecká strana túto otázku kládla ultimatívne, ako podmienku ďalšej existencie SR. Na druhej strane v hre boli pohraničné územia na Kysuciach, Orave a Spiši, pričom slovenská vláda v tejto otázke nechcela nechať nič na náhodu. Zároveň si chcela posilniť svoje postavenie voči Poľsku a Maďarsku, ktoré podozrievala z úmyslu rozdeliť si Slovensko. Tiež si chcela posilniť svoje vlastné vnútropolitické postavenie, keďže anexia severného pohraničia bola podľa propagandy prvým krokom k úplnej revízii aj na južnej a východnej hranici. V neposlednom rade si chcela zaviazat' svojho nemeckého spojenca, pretože len on bol garantom akýchkoľvek hraničných zmien v strednej Európe. V konečnom dôsledku tento argument zohral veľmi dôležitú úlohu aj o necelé dva roky, keď sa SR po boku Nemecka zapojila aj do vojny proti ZSSR.

The Slovak Republic and Nazi Aggression against Poland

Summary

History of the Slovak Republic (SR) in the years 1939–1945 till now has remained one of the most controversial topics in the Slovak historiography. At the same time this issue offers many more or less not explored areas. Also it is a reason of many often different opinions connected with this period. One of them is an issue of Slovakia's participation in the Nazi Germany aggression against Poland in 1939 that began the World War II. However, it is a historic fact that the SR became at all the first ally of Nazi Germany that caused this most terrible war conflict. There are several papers dealing with some aspects of this topic not only in the Slovak, but also in foreign (especially Polish and German) historiography, a complex research elaborated in the form of scientific monograph was missing until now.

Due to Munich on 29 September 1938 there was a very quick dissolution of parliamentary democracy in Czecho-Slovakia. As a consequence of this foreign political upheaval there was the declaration of Slovakia's autonomy on 6 October 1938 and subsequent building of power of one political party – Hlinka's Slovak People's Party (HSĽS) (in addition to it there was only the Party of German as well as Hungarian minorities). The start of its power was facilitated also by the general atmosphere of fright caused by an uncertain foreign and political position of Slovakia that was strengthened by territorial losses, chiefly in favour of Hungary in the south (Viennese arbitration) and partially Poland in the north of the country. On 14 March 1939, the independent Slovak State was established as a consequence of aggressive foreign policy of Nazi Germany aimed at the split of the Post-Munich Czecho-Slovak Republic. A proof of the satellite position of the Slovak State was the protective contract of 23 March, under which Slovakia had, besides others, to lead its foreign policy in close congruence with Nazi Germany. However, its guarantees were disputable, as in spite of its signing, Slovakia subsequently lost several further villages in eastern Slovakia due to the so-called Small War with Hungary. Further existence of Slovakia was, however, uncertain in next months too, in spite of the fact that the pro-German orientation positively prevailed in the Government. It was caused by a lasting threat of the State division among its neighbours. And yet neither its protector – Nazi Germany had a clear idea of the Slovak State next destiny (according to the Slovak Republic Constitution of 21 July). It is proved by proposals toward Poland to participate together with Hungary in guarantees of the Slovak State. The Slovak State should have become barter related to the German requirement of Gdańsk retreat and permission of a corridor to Eastern Prussia.

After a negative attitude of Poland, Slovakia started to appear as a suitable commencing

territory for the German attack prepared against it. The policy of “advertisement” started to be promoted, independent Slovakia should have been a proof that also small states may live contentedly under the Nazi Germany protection. At first German preparation was only in the area of a protective zone that arose in western Slovakia. According to the protective treaty the German Army obtained a privileged position here. Close on the beginning of the war the German Army obtained the permission of the Slovak Government to deploy its units in whole Slovakia. Of propagandist point of view its presence, as well as Slovak military preparations were justified as protective measures against imminent Polish aggressor. Its revisionist requirements from the past and also its unclear attitude toward Slovakia and cooperation with Hungary were used here. When the war broke out, both these states were accused of aggressive intentions against Slovakia (however, the Slovak side suspected them of it) that could have been repulsed only thanks to cooperation with Germany, regardless of the fact that just Germany was the real aggressor. An important argument of propaganda was an effort to re-annex territories that Poland gained to the detriment of Slovakia in the years 1920, 1924, 1938. A task of propaganda was facilitated by an intolerant nationalist policy of its Government.

The Slovak army should originally take part only in protection of its own borders; at last it took part also in battles in the territory of Poland. However, the Slovak representatives asserted even after 1 September that by its advance the Army only assured the borders. Attitudes of the Slovak political elites to the very participation in the war were different, however, nobody openly opposed it (even if a group around the envoy in Vatican K. Sidor tried to cooperate with the Polish side behind the scenes) if we, of course, do not take into account the anti-German opposition of the Slovak envoy in Warsaw L. Szathmáry, and the consul in London M. Harminc who joined in the Czechoslovak resistance movement, as well as the emigration of some personalities. Even the Prime Minister J. Tiso himself refused the neutrality due to foreign political reasons.

From a military aspect the involvement of the Slovak Army in the assault on Poland had only a symbolic character. The Field Army command at the head of the Minister of National Defence, General of 1st class Ferdinand Čatloš, three subordinated infantry divisions and the Rapid Group were formed still before the war. The First Division got to the Polish territory as a first one of the Slovak units in the general direction Spišská Belá – Nowy Targ. On 2 September the focus of its movement was transferred to the north-east. By 5 September it moved in the direction to Ochotnica – Zabrzeż – Kamienica – Tymbark up to Zalesie where it took defence segmented in-depth. Up to 4 September its units met with less than symbolic resistance. Still, they supported the German Army operations in the southern section of the front on the junction of two Polish armies (Kraków and the Carpathians). Also the third division that originally only protected the Slovak borders was involved in the battles and doing so it reacted also against the local Polish counter-attacks in the Slovak borderland. Those attacks, however, had only a symbolic sense, as in this section there was the weakest Polish Army the Carpathians. Already on 8 September, the Slovak units attacked in the general direction Medzilaborce-Sanok, however the retreating enemy did not put up a bigger resistance. Later they were involved also in securing the conquered territory up to Krosno-Sanok-Lesko line. The Slovak Army was led by the orders of the 14th Army command. On the oth-

er hand in connection with the movement of the Third Division to the Polish territory, also the own initiative of the Slovak units may be monitored when due to a smooth retreat of the enemy they proceeded to its territory without previous instructions of superior German authorities. However, the Slovak units were only of secondary importance, it is proved also by unambiguous preferring of the German Army in using the telegraph connection or roads that aggravated the combat activity.

From an internal aspect the war meant a temporary strengthening of the radical pro-Nazi wing inside the HSLS associated around its paramilitary militant organisation Hlinka's Guard. As the Guard enforced some concessions from the regime (e.g. the right to control public and political life), also some deepening of the fascist character of the regime itself came about. It celebrated success in the form of northern border territories that was reflected also among the broad public, a significant part of which understood it (and propaganda urged them on it) as a first step after that the revision of the Slovak-Hungarian border will follow too. On the other hand during the war there weren't bigger exhibitions of discontent, even if the war was not popular. Several local incidents occurred on the side of joining up soldiers, including the military rebellion in Kremnica, however, the political reason did not play such an important role. A social aspect was important here – fright of families left at home, as well as technical problems caused by mobilisation (few officers, chaos while joining up, catering problems). Finally, the mobilisation gained an unprecedented extent for such a small country. On 20 September the Army had 148 113 troops that did not repeat during the whole World War II. On 11 September, on the day when the combat involvement of the Slovak Army finished and units participated only in cleaning tasks, the field army had all together 32 310 troops. On 24 September it was 51 306 troops.

The SR involvement in the war strengthened its foreign and political position in the German sphere of influence – it was established as a model state, on the other hand France and Great Britain, thus both west European great powers, broke diplomatic relations with it. At the same time the outbreak of war strengthened the influence of the Czechoslovak foreign resistance that was proved by the establishment of the Czechoslovak Army in France. The Government itself realised possible problems in the future and did not want to fully rely only on Germany, it was worried also about the active Czechoslovak resistance in these states and a possibility of its recognition as the foreign Czechoslovak Government. Also for this reason it tried to find as quickly as possible a State that would on its behalf advocate the Slovak interests in France and Great Britain.

So far known documents, mainly of German provenience, show that related to war, Slovakia smoothly complied with all German military and political requirements. The German side was in general satisfied with the Slovak initiative that is proved by the correspondence of German authorities in Slovakia. Indeed already in this period there are also some critical judgements of the social and political situation in Slovakia, distrust toward the Minister of Foreign Affairs F. Ďurčanský and his neighbourhood was evident too. On the other hand the German side formally preserved diplomatic manners when discussing with the Slovak side, similarly, as it developed shortly after the establishment of the Slovak State. The German side discussed with the Slovak side outwardly as with an equal partner that was in harmony with the policy of „advertisement“. Contrary to it, Slovakia was abroad perceived more or less as

SUMMARY

an occupied country. On the other hand so far no documents are known that would closer explain when it was decided on the Slovak Army deployment out of the Slovak territory too. The historiography till now speaks about the brute coercion to the Slovak Army representatives immediately before the outbreak of war. However, this interpretation is justified only based on the post-war evidence of General Ferdinand Čatloš. It cannot be positively said from available documents that Slovakia did not have any manoeuvring area in this issue. It is not known that the German side would raise this question as an ultimatum and as a condition of the SR further existence. On the other hand it was also a play of border regions in Kysuce, Orava and Spiš and the Slovak Government did not want to leave anything in this issue at random. At the same time it wanted to strengthen its position toward Poland and Hungary, but also its own internal political position, as by propaganda the annexation of northern borderland was the first step to a full redress of „grievances done on the Slovak body“ and thus to a full revision also on the southern and eastern borders to the detriment of Hungary. Last but not least they wanted to commit their German ally, because it was the only guarantee of any border changes in central Europe. Finally this argument played a very important role also in almost two years when the SR joined also in the war against the Soviet Union.

Slowakische Republik und die nazistische Aggression gegen Polen.

Zusammenfassung

Die Geschichte der Slowakischen Republik (SR) in den Jahren 1939–1945 stellen bis heute eine von den kontroversesten Themen der slowakischen Historiographie dar. Diese Problematik bietet dabei noch immer viele mehr oder wenig nicht erforschten Gebiete. Diese Tatsache ist eine von den Ursachen von vielen – oft sehr verschiedenen Ansichten auf eine ganze Reihe von Problemen, die mit dem behandelten Zeitabschnitt zusammenhängen. Ein von denen ist auch die Teilnahme der Slowakei an der Aggression des nazistischen Deutschlands gegen Polen im Jahre 1939, die zum Anfang des Zweiten Weltkrieges wurde. Es ist eine historische Tatsache, das die SR zum überhaupt ersten Verbündeten des nazistischen Deutschlands wurde, das diesen schrecklichen Zusammenstoß hervorrief. Zu einigen Aspekten dieser Problematik existiert zwar eine Reihe von sowohl slowakischen, als auch ausländischen (vor allem polnischen und deutschen) historiographischen Beiträgen, bis jetzt fehlte doch eine komplexere, in der Form einer Monographie bearbeitete Forschung. In Folge des Münchener Abkommens am 29. September 1939 kam es sehr schnell zum Zerfall der parlamentarischen Demokratie in der Tchechoslowakei. Infolge dieser außenpolitischen Erschütterung kam es am 6. Oktober 1939 zur Erklärung der Autonomie der Slowakei und zur progressiven Machtaufbau einer politischen Partei – Hlinkas Slowakischen Volkspartei (HSV). Außer dieser Partei existierten nur die Parteien der deutschen und ungarischen Volksgruppe. Den Einstieg der Hlinkas Volkspartei wurde auch durch die Atmosphäre der Angst erleichtert, die durch die unsichere außenpolitische Stellung der Slowakei hervorgerufen wurde. Den Zweifel vertieften vor allem die Gebietsverluste zugunsten Ungarns im Süden (Wiener Schiedsspruch), teilweise auch Polens im Norden des Landes.

Im Folge der aggressiven Außenpolitik des nazistischen Deutschlands, deren Ziel die Zerschlagung Tschecho – Slowakei war, entstand am 14. März 1939 der selbständige Slowakische Staat. Die Satellitenstellung des Slowakischen Staates bewies auch der Schutzvertrag, der am 23. März unterchrieben wurde. Laut Vertrag musste die Slowakei, außer anderem, ihre Außenpolitik im engen Gleichklang mit dem nazistischen Deutschland führen. Ihre Garantien waren doch fragwürdig: trotz der Unterzeichnung des Schutzvertrages kam die Slowakei in Folge des sog. kleinen Krieges gegen Ungarn um weitere Ortschaften in der Ostslowakei. Trotz der eindeutigen pro-deutschen Einstellung der Mehrheit der slowakischen Regierung war die weitere Existenz der Slowakei in den nächsten Monaten unsicher. Die Ursache war die weiter herrschende Drohung der Spaltung des Staates und seine Verteilung unter Nachbarn. Selbst der Protektor des Slowakischen Staates (laut Verfassung vom 21. Juli

der Slowakischen Republik) – das nazistische Deutschland – war am Anfang nicht im Reinen über das weitere Schicksal des Landes. Diese Tatsache bezeugen die Vorschläge an Polen, zusammen mit Ungarn an den Garantien für den Slowakischen Staat zu kooperieren. Slowakei sollte zum Wechselartikel im Zusammenhang mit dem deutschen Ersuchen um Abtreten von Danzig und Freigabe des Korridors nach Ostpreußen werden. Nach dem abweisenden Standpunkt Polens erwies sich Slowakei als zweckdienliches Aufmarschgebiet für den vorgesehenen deutschen Angriff. Deutschland prägte bald die Politik des „positiven Beispiels“; die selbstständige Slowakei sollte zum Beweis werden, dass auch kleine Staaten unter Schutz von nazistischem Deutschland zufrieden leben können. Anfangs realisierten sich die deutschen Vorbereitungen nur auf dem Gebiet der Schutzzone, die in der Westslowakei erstand. Die deutsche Armee gewann hier auf Grund des Schutzvertrages bevorrechtete Stellung. Kurz vor dem Kriegsbeginn verschaffte sie von der slowakischen Regierung Genehmigung, ihre Einheiten auf dem ganzen Gebiet der Slowakei zu dislozieren. Aus der Sicht der Propaganda wurde ihre Anwesenheit, als auch die slowakischen Vorbereitungen, als Schutzmaßnahmen gegen drohende polnische Aggressoren rechtfertigt. Hier wurden sowohl die revisionistischen Forderungen aus der Vergangenheit, als auch die unklare Haltung der Slowakei gegenüber und die Zusammenarbeit mit Ungarn benutzt. Nach dem Kriegsausbruch wurden beide Staaten der aggressiven Absichten der Slowakei gegenüber beschuldigt (die slowakische Seite hat sie verdächtigt). Offiziell gelang diese Androhungen nur dank der Zusammenarbeit mit Deutschland abzuschlagen. In der Wirklichkeit war der eigentliche Aggressor gerade Deutschland. Zum wichtigen Argument der Propaganda war das Streben, die Gebiete, die Polen auf Kosten der Slowakei in den Jahren 1920, 1924, 1938 gewann, wieder beizuschließen. Die Aufgabe der Propaganda erleichterte auch die unduldsame Minderheitspolitik der Regierung.

Die slowakische Armee sollte ursprünglich an dem Grenzschutz eigenen Landes teilnehmen, letztendlich nahm sie doch an den Kämpfen an dem polnischen Gebiet teil. Die slowakischen Wortführer behaupteten doch auch nach dem 1. September, dass die Armee mit ihrem Vorgang nur die Grenzsicherung verfolgte. Die Stellung der slowakischen politischen Eliten der eigenen Kriegsteilnahme gegenüber war uneinheitlich. Wenn wir die antideutschen Auftritte des slowakischen Versandten in Warschau L. Szathmáry und des Konsuls in London M. Harminec, die sich zu dem tschechoslowakischen Widerstand anschlossen, als auch die Emigration von einigen Persönlichkeiten nicht berechnen, ganz offen stellte sich gegen Kriegsteilnahme kein slowakischer Repräsentant (obwohl in der Hinterbühne setzte sich zur Zusammenarbeit mit der polnischen Seite die Gruppe um den Versandten in Vatikal K. Sidor an). Die Neutralität lehnte aus außerpolitischen Gründen selbst der Regierungsvorsitzender J. Tiso ab.

Aus der militärischen Hinsicht hatte die slowakische Teilnahme an dem Angriff Polens nur einen symbolischen Charakter. Noch vor dem Krieg wurde das Kommando des Feldheeres an der Spitze mit Verteidigungsminister General Ferdinand Čatloš, drei ihm unterstellte Fußdivisionen und die Schnelle Truppe gebildet. Auf das polnische Gebiet drang als erste von den slowakischen Einheiten in der allgemeinen Richtung Spišská Belá – Nowy Targ die 1. Division durch. Am 2. September kam es zur Verschiebung des Schwerpunktes ihres Vormarsches in die nordöstliche Richtung. Bis zum 5. September drang sie in die Richtung

Ochotnica – Zabrzeź – Kamienica – Tymbark bis zu Zalesie vor, wo sie Verteidigung bezog. Ihre Einheiten trafen bis zum 4. September nur noch symbolischen Widerstand. Trotzdem unterstützte sie die Operationen der deutschen Armee in dem südlichen Frontsektor an der Verbindungslinie von zwei polnischen Armeen (Kraków a Karpaty). In die Kämpfe an dem polnischen Gebiet schaltete sich auch die 3. Division ein, die ursprünglich nur die slowakischen Grenzen schützte, wobei sie auch die lokalen polnischen Gegenangriffe ins slowakische Grenzgebiet abstieß. Diese hatten aber nur eine symbolische Bedeutung, da in diesem Sektor die polnische Armee Karpaty am schwächsten war. Die slowakischen Einheiten griffen schon am 8. September in die allgemeine Richtung Medzilaborce – Sanok an. Der Feind räumte seine Position und leistete keinen größeren Widerstand. Später nahmen sie auch an der Sicherung der eroberten Gebiete bis zur Linie Krosno – Sanok – Lesko teil. Die slowakische Armee befolgte die Befehle des Kommandos der 14. Armee. Andererseits, im Zusammenhang mit dem Vorrücken der 3. Division auf das polnische Gebiet, kann man auch eigene Initiative der slowakischen Einheiten nachfolgen, als sie infolge des glatten Rückzuges des Feindes ohne vorgehende Instruktionen der übergeordneten deutschen Instanzen auf das Gebiet des Feindes vordrang. Die slowakischen Einheiten hatten doch nur eine zweit-rangige Bedeutung, wovon auch die eindeutige Bevorzugung der deutschen Armee bei der Nutzung der telegraphischen Verbindung oder Strassen zeugt. Diese Stellung der slowakischen Truppen beschwerte ihre Kampfkraftigkeiten.

Aus der innerpolitischen Hinsicht bedeutete der Krieg eine vorübergehende Stärkung des radikalen pronazistischen Flügels innerhalb der Volkspartei, der sich um die paramilitäre Organisation Hlinkas Garde gattete. Da sie sich von dem Regime einige Zugeständnisse abzwang (z.B. Recht das öffentliche und politische Leben zu kontrollieren), kam es zur bestimmten Austiefung der Faschisierung des alleinigen Regimes. Das Regime feierte dank dem Wiederanschluß der nördlichen Grenzgebiete Erfolg. Diese Tatsache fand auch in den Reihen der breiten Öffentlichkeit Widerhall. Ein wesentlicher Teil der Bevölkerung fasste es als erster Schritt (und die Propaganda beteuerte sie darüber), nach dem auch die Revision der slowakisch-ungarischen Grenze folgen sollte.

Andererseits während des Krieges kam es zu keinen größeren Äußerungen von Unzufriedenheit, obwohl der Krieg nicht populär war. Es fanden sich zwar einige lokalen Zwischenfälle vor (an der Seite der einrückenden Soldaten oder die Militärrevolte in Kremnica), politische Gründe spielten dabei doch keine große Rolle. Eine wichtige Rolle spielte der soziale Aspekt (Angst um die zu Hause gelassenen Familien), als auch die durch Mobilmachung zugefügten technischen Probleme (Mangel an Offiziere, Chaos beim Rekrutieren, Probleme mit der Versorgung). Die Mobilmachung erlangte am Schluss in Bezug auf die Größe des Staates beispiellose Ausmaße. Die Armee erreichte bis zum 20. September einen Stand von 148 113 Männern, was sich während des ganzen Zweiten Weltkrieges nie mehr wiederholte. Am 11. September, als die Kampfungiertheit der slowakischen Armee endete und die Truppen nur an Säuberungsaufgaben teilnahmen, gehörten zu der Feldarmee insgesamt 32 310 Männer. Am 24. September waren es 51 306 Männer.

Die Teilnahme der SR an dem Krieg stärkte ihre außerpolitische Stellung in der deutschen Einflusszone. Sie etablierte sich zwar als Musterstaat, doch Frankreich und Großbritannien, also beide europäischen Großmächte, brachen alle diplomatischen Beziehungen mit ihr ab.

Nach dem Ausbruch des Krieges verstärkte sich gleichzeitig der Einfluss des tschechoslowakischen ausländischen Widerstandes, was auch der Entstand der tschechoslowakischen Armee in Frankreich beweist. Selbst die Regierung war sich der künftigen Probleme bewusst und wollte sich nicht alleine nur auf Deutschland verlassen. Sie war auch durch die Aktivität des tschechoslowakischen Widerstandes in diesen Staaten und durch die Eventualität seiner Annerkennung als tschechoslowakische ausländische Regierung beunruhigt. Aus diesen Gründen bemühte sich die Regierung so schnell wie möglich einen Staat zu finden, der in ihrem Namen die slowakischen Interessen in Frankreich und Großbritannien vertreten hätte.

Aus den bis jetzt bekannten Dokumenten – vorwiegend deutscher Provenienz – erfolgt, dass die Slowakei im Zusammenhang mit dem Krieg den deutschen militärischen und politischen Anforderungen in allen Punkten glatt gerecht wurde. Die deutsche Seite war mit der slowakischen Initiative im Allgemeinen vergnügt, was auch die Korrespondenz der deutschen Organe in der Slowakei beweist. Schon in dieser Zeit tauchten doch auch einige kritische Bewertungen der gesellschaftlichen und politischen Situation in der Slowakei auf. Ganz eindeutig war auch das Misstrauen dem Außenminister F. Ďurčanský und seiner Umgebung gegenüber. Die deutsche Seite, ähnlich wie sie sich es schon kurz nach dem Entstand der Slowakischen Staates zu eigen machte, hielt bei den Besprechungen mit der slowakischen Seite formal Dekorum ein. Sie verhandelte mit Slowaken nach außen hin als mit gleichberechtigten Partner, was im Einklang mit der Politik des „positiven Beispiels“ war. Im Ausland wurde die Slowakei trotzdem während des ganzen Krieges mehr oder wenig als okkupiertes Land wahrgenommen. Es gibt doch bis jetzt keine bekannte Dokumente, die näher erklären würden, wann es zur Entscheidung kam, die slowakische Armee auch außerhalb der slowakischen Grenzen einzusetzen. Die Historiographie spricht dabei bis heute über großen Druck auf die Vertreter der slowakischen Armee kurz vor dem Kriegsausbruch. Diese Interpretation hat ihre Begründung nur in der Zeugenaussage des Generals Ferdinand Čatloš aus der Nachkriegszeit. Aus den zugänglichen Dokumenten ist es nicht möglich eindeutig zu sagen, dass die Slowakei keinen Manövrierraum in dieser Frage hatte. Es ist nicht bekannt, dass die deutsche Seite diese Frage ultimativ gestellt hätte oder sie als Bedingung der weiteren Existenz der SR betrachtet hätte. Im Spiel waren natürlich auch die Grenzgebiete in Kysuce, Orava und Zipsen, und die slowakische Regierung wollte sich in dieser Frage nicht auf Zufall verlassen. Gleichzeitig wollte sie sowohl ihre Position dem Polen und Ungarn gegenüber, als auch ihre eigene innerpolitische Stellung stärken. Die Annexion der nördlichen Grenzgebiete war laut der Propaganda der erste Schritt zur völligen Wiedergutmachung der „Unrechte, die an dem slowakischen Körper begangen wurden“, also zur völligen Revision auch an der südlichen und östlichen Grenze auf Kosten Ungarns. Nicht zuletzt wollte sie ihren deutschen Verbündeten verpflichten, da nur er war ein Garant gleichwelcher Grenzänderungen in Mitteleuropa. Letztendlich spielte dieses Argument eine sehr wichtige Rolle auch fast zwei Jahre später aus, als sich die Slowakei in den Krieg gegen die Sowjetunion anschloß.

Zoznam použitých skratiek

AA – Auswärtiges Amt (Zahraničný úrad resp. ríšske ministerstvo zahraničných vecí)
AAN – Archiwum Akt Nowych
ADAP – Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik
AMV – Archív Ministerstva vnútra
as. – archivsignatur
BA – MA – Bundes Archiv – Militär Archiv
bs. – bestandssignatur
č. – číslo
čat. – čatár
č.j. – číslo jednacie
čs. – československý
č.s. – číslo spisu
ČSR – Československá republika
Č-SR – Česko-slovenská republika
del. pl. – delostrelecký pluk
des. – desiatnik
DMK – Deutsche Militärkommission (Nemecká vojenská komisia)
dok. – dokument
DP – Deutsche Partei
f. – fond
Fla M.G. – Fliegerabwehr Maschinengewehr (protiletadlový guľomet)
FS – Freiwillige Schutzstaffel
gen. I. tr. – generál prvej triedy
gšt. – generálneho štábu
H – Heer
HV HG – Hlavné veliteľstvo Hlinkovej gardy
HG – Hlinkova garda
HM – Hlinkova mládež
HSLS – Hlinkova slovenská ľudová strana
HVV – Hlavné vojenské veliteľstvo
i.č. – inventárne číslo
JPO – jazdecký priezvedný oddiel
KG – Kampfgeschwader
KOP – Korpus ochrony pogranicza
Ks – Koruna slovenská
let. – letectva
mf. – mikrofilm
mjr. – major
MNO – ministerstvo národnej obrany
MSZ – ministerstwo spraw zagranicznych

ZOZNAM POUŽITÝCH SKRATIEK

- MV – ministerstvo vnútra
MZV – ministerstvo zahraničných vecí
npor. – nadporučík
NA – Národný archív
NS – Národný súd
OA – obrnený automobil
OKH – Oberkommando des Heeres (Hlavné veliteľstvo pozemného vojska)
OKW – Oberkommando der Wehrmacht (Hlavné veliteľstvo brannej moci)
ON – Obrona narodowa
OPL – obrana proti lietadlám
plk. – plukovník
p. pl. – peší pluk
pplk. – podplukovník
RdL u. ObdL – Reichsminister der Luftfahrt und Oberbefehlshaber der Luftwaffe (ríšsky minister vzdušnej dopravy a vrchný veliteľ vzdušných zbraní)
RLM – Reichsluftfahrtministerium (ríšske ministerstvo vzdušnej dopravy)
RM – Ríšska marka
rot. – rotník
s. – strana
Sb. z. a n. – Sbírka zákonu a nařízení
SD – Sicherheitsdienst
SG – Straž graniczna
sig. – signatúra
Sl. z. – Slovenský zákonník
SNA – Slovenský národný archív
SND – Slovenské národné divadlo
SP – samostatný prapor
SR – Slovenská republika
STK – Slovenská tlačová kancelária
stot. – stotník
SV – stanovisko veliteľstva
SVVK – Slovenský vojenný víťazný kríž
TS SSR – Tesnopisecké správy zo zasadnutí Snemu Slovenskej republiky
ÚP – Úrad propagandy
ÚŠB – Ústredňa štátnej bezpečnosti
V - veliteľ
vel. – veliteľstvo
VGPL – veľkokalibrové guľomety proti lietadlám
VHA – Vojenský historický archív
VV – Vyššie veliteľstvo
VÚA – VHA – Vojenský ústredný archív – Vojenský historický archív
vz. – vzor
zč. – základné číslo

Použité pramene a literatúra

1. ARCHÍVNE FONDY A ZBIERKY

Slovenský národný archív v Bratislave, fondy:

- Alexandrijský archív
- Hlinkova garda (604)
- Hlinkova mládež (605)
- Kancelária prezidenta republiky
- Krajinský úrad
- Ministerstvo školstva a národnej osvety
- Ministerstvo vnútra
- Ministerstvo zahraničných vecí
- Národný súd
- Policajné riaditeľstvo v Bratislave 1920 – 1950.
- S
- Snem Slovenskej republiky
- Úrad predsedníctva vlády
- 10 (Ústredňa štátnej bezpečnosti)
- 209 (Ústredňa štátnej bezpečnosti)

Vojenský historický archív v Bratislave, fondy:

- Archívna zbierka 11
- Bernolák
- Hlavné vojenské veliteľstvo
- Ministerstvo národnej obrany – Slovenská vojenská komisia
- Ministerstvo národnej obrany, spisy dôverné 1940 – 1942
- Ministerstvo národnej obrany 1939 – 1945, Prezídium 1939 – 1940 I. časť
- Ministerstvo národnej obrany 1939 – 1945, spisy tajné
- Pohraničná stráž
- Veliteľstvo divízej oblasti 1 – Vyššie veliteľstvo 1
- Veliteľstvo divízej oblasti 2 – Vyššie veliteľstvo 2
- Gen. Ferdinand Čatloš 1914 – 1971 (pozostalosť)
- 53
- 55

Štátny archív Bytča, pobočka Martin, fond:

- f. Okresný úrad

Archív Ministerstva vnútra Praha, fondy:

- 135
- 305 (Ústredňa ŠTB po roku 1945)
- H

Národný archív Praha, fondy:

- 136 (Auswärtiges Amt)
- 172 (Zahraničný úrad)
- Zahraničný tlačový archív

Vojenský ústredný archív – Vojenský historický archív Praha, fond:

- Zbierka – Slovenská armáda 1939 – 1945

Bundes Archiv – Militär Archiv Freiburg, bestandssignatur:

- RH 26/7 – 7. Infanteriedivision
- RH/28/1 – 1. Gebirgsdivision
- RH/ 28/3 – 3. Gebirgsdivision
- RH/20/14 – 14. Armee
- RH/ 24/17 – XVII. Armeekorps
- RH/24/18 – XVIII. Armeekorps
- RH 31/IV – Verbindungskommandos und Stäbe
- RL 7 – Kommandobehörden Fliegertruppen, Band. 2
- RL 8 – Mittlere Kommandobehörden Fliegertruppe
- RW 5 – Oberkommando der Wehrmacht – Amt Ausland/Abwehr

Archiwum Akt Nowych Varšava, fondy:

- Mikrofilmy Aleksandryjskie
- Ministerstwo spraw zagranicznych

Zbiory Specjalne Biblioteki Naukowej Wojskowego Biura Badań Historycznych:

- Mikrofilmy Aleksandryjskie

2. TLAČENÉ PRAMENE

Sbírka zákonu a nařízení 1936, 1938

Slovenský zákonník 1939

Tesnopisecké správy Snemu Slovenskej republiky 1939 – 1940

Úradné noviny 1938 – 1939

3. DOBOVÁ TLAČ

Gazeta Polska 1939
 Ilustrowany kuryer codzienny 1939
 Kurjer Polski 1939
 Kurjer Warszawski 1939
 Polska zbrojna 1939
 Slovák 1939
 Slovenská politika 1939
 Slovenská pravda 1939
 Slovenské vojsko 1940
 Völkischer Beobachter 1939

4. EDÍCIE DOKUMENTOV, MONOGRAFIE, ZBORNÍKY

Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918 – 1945. Aus dem Archiv des deutschen Auswärtigen Amtes. Serie D (1937 – 1945, Band V, Polen, Südosteuropa, Lateinamerika, klein und Mittelstaaten. Juni 1937 – März 1939. Baden – Baden 1953.

Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918 – 1945. Aus dem Archiv des deutschen Auswärtigen Amtes. Serie D (1937 – 1945). Band VI, Die letzten Monate vor Kriegsausbruch. März bis August 1939. Baden – Baden 1956.

Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918 – 1945. Aus dem Archiv des deutschen Auswärtigen Amtes. Serie D (1937 – 1945). Band VII, Die letzten Wochen vor Kriegsausbruch. 9. august bis 3. september 1939. Baden – Baden 1956.

Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918 – 1945. Aus dem Archiv des deutschen Auswärtigen Amtes. Serie D (1937 – 1945). Band VIII, Die Kriegsjahre. Erster Band 4. September 1939 bis 18. März 1940. Baden – Baden. Frankfurt/Main 1961.

Armáda v obrane a práci. Päť rokov budovateľskej činnosti slovenskej armády. Bratislava 1944.

BATOWSKI, H.: Agonia pokoju i początek wojny. Poznań 1979.

BATOWSKI, H.: Sytuacja międzynarodowa Polski 1938 – 1939. Warszawa 1991.

ČEJKA, E.: Československý odboj na Západě (1939 – 1945). Praha 1997.

ČIERNA – LANTAYOVÁ, D.: Pohľady na východ. (Postoje k Rusku v slovenskej politike 1934 – 1944). Bratislava 2002.

DALECKI, R.: Armia „Karpaty“ w wojnie obronnej 1939 roku. Rzeszów 1989.

Das Deutsche Reich und der zweite Weltkrieg. Band 2. Die Errichtung der Hegemonie auf dem europäischen Kontinent. Stuttgart 1979.

DEAK, L.: Hra o Slovensko. Slovensko v politike Maďarska a Poľska v rokoch 1933 – 1939. Bratislava 1991.

Diplomáciai iratok magyarország külpolitikájához 1936 – 1945. IV. Magyarország külpolitikája a II. világháború kitörésének időszakában 1939 – 1940. Budapest 1962.

Dokumenty Dyplomatyczne 1939. Styczeń – sierpień. Warszawa 2005.

DRESS, H.: Slowakei und faschistische Neuordnung Europas 1939 – 1941. Berlin 1972.

- EMMERLING, M.: Luftwaffe nad Polską. Cz. I. Jagdflieger. Gdynia 2002.
- EMMERLING, M.: Luftwaffe nad Polską. Cz. II. Kampfflieger. Gdynia 2005.
- Encyklopedia II Wojny Swiatowej. Warszawa 1975.
- FRIEDL, J.: Na jedné frontě. Vztahy československé a polské armády za druhé světové války. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, zvázok 40, Praha 2005.
- HRADSKÁ, K.: Prípad Wisliceny. Nacistickí poradcovia a židovská otázka na Slovensku. Bratislava 1999.
- HRNKO, A.: Politický vývin a protifašistický odboj na Slovensku (1939 – 1941). Bratislava 1988.
- JURGA, T.: Obrona Polski 1939. Warszawa 1990.
- KAISER, J.: Die Politik des Dritten Reiches gegenüber der Slowakei 1939 – 1945. Bochum 1969.
- KALTENEGGER, R.: Die deutsche Gebirgstruppe 1935 – 1945. 2. neuausgabe. München 1999.
- KAMENEC, I.: Hľadanie a blúdenie v dejinách. Úvahy, štúdie a polemiky. Bratislava 2000.
- KAMENEC, I.: Po stopách tragédie. Bratislava 1991.
- KLIMKO, J.: Politické a právne dejiny hraníc predmníchovskej republiky (1918 – 1938). Bratislava 1986.
- KLIMKO, J.: Tretia ríša a ľudácky režim na Slovensku. Bratislava 1987.
- KOZENSKI, J.: Czechosłowacja v polskiej polityce zagranicznej w latach 1932 – 1938. Poznań 1964.
- KOŹMIŃSKI, M.: Polska i Węgry przed drugą wojna światową (październik 1938 – wrzesień 1939). Wrocław – Warszawa – Kraków 1970.
- LIPTÁK, L.: Franz Karmasin opäť na scéne. Bratislava 1962.
- LIPTÁK, L.: Slovensko v 20. storočí. Bratislava 1998.
- Magyarország Története. 8. (1918 – 1919, 1919 – 1945). Budapest 1976.
- MOCZULSKI, L.: Wojna polska. Warszawa 1990.
- MURÍN, K.: Spomienky a svedectvo. Partizánske 1992.
- Národohospodár Peter Zaťko spomína. Liptovský Mikuláš 1994.
- NIŽŇANSKÝ, E. – BAKA, I. – KAMENEC, I.: Holokaust na Slovensku 5. Židovské pracovné tábory a strediská na Slovensku 1938 – 1944. Dokumenty. Bratislava 2004.
- OLEJKO, A.: Słowackie epizody z polskiego podkarpacia. Dębica 2004.
- ORLOF, E.: Dyplomacja polska wobec sprawy słowackiej w latach 1938 – 1939. Krakow 1980.
- PETRÍK, J. – OLEJKO, A.: Karpacie nebo 1939. Dębica 2001.
- Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1939. Styczeń – sierpień. Warszawa 2005.
- Proces s dr. J. Tisom. Spomienky obžalobcu Antona Rašlu, obhajcu Ernesta Žabkayho. Bratislava 1990.
- RAJNINEC, J.: Slovenské letectvo. 1939 – 1944. 1. Bratislava 1997.
- RAŠLA, A.: Civilista v armáde. Bratislava 1967.
- Ružomberská vzbura 1939. Zborník vystúpení zo seminára 1999 (zostavil S.V. Chytka). Ružomberok 2000.
- SIDOR, K.: Šesť rokov pri Vatikáne. Scranton 1947.
- STEBLIK, W.: Armia „Kraków“. Warszawa 1989.
- SVOBODA, L.: Cestami života I. Praha 1971.
- SZATHMÁRYOVÁ – VLČKOVÁ, V.: Putování za svobodou. Praha 1946.

- ŠOLC, J.: Podpalte Československo. Kapitoly z historie československého zahraničního a domácího odboje (1939 – 1945). Praha 2005.
- ŠTEFANSKÝ, V.: Generál Ferdinand Čatloš. (Biografický náčrt) Bratislava 1998.
- TESSIN, G.: Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen – SS im Zweiten Weltkrieg 1939 – 1945. Erster Band. Osnabrück 1977.
- TULKISOVÁ, J.: Slovensko-nemecké vzťahy v dokumentoch OKW/Ausland (Vzťahy medzi vojnovou Slovenskou republikou a nacistickým Nemeckom v roku 1939). Diplomová práca. Bratislava 2006.
- VNUK, F.: Mať svoj štát znamená život. Politická biografía Alexandra Macha. Bratislava 1991.
- VNUK, F.: Slovenská otázka na západe v rokoch 1939 – 1940. Cleveland, Ohio 1974.
- Vojenské dejiny Československa. (1939 – 1945) IV. díl. Praha 1988.
- Vojenské osobnosti československého odboje 1939 – 1945. Praha 2005.
- Wojna Obronna Polski 1939. The Poland's Defensive War of 1939. Warszawa 1995.
- Wojna obronna Polski 1939. Wybór źródeł. Warszawa 1968.
- Za národné oslobodenie. Za novú republiku (1938 – 1945). Vedúca úloha KSC v národnooslobodzovacom boji. Bratislava 1988.
- Zápisky generála Rudolfa Viesta. (Exil 1939 – 1944). Bratislava 2002.
- ZGÓRNIAK, M.: Europa w przededniu wojny – Sytuacja militarna w latach 1938 – 1939. Kraków 1993.

5. VEDECKÉ ŠTÚDIE A ODBORNÉ ČLÁNKY

- ANDROVIČ, Š.: Slovensko a letectvo vo vojne proti Poľsku – 1939. In: Historie plastikového modelárství, č. 7, č. 8, 2002, s. 24–27.
- BAKA, I.: K pôsobeniu mocensko-represívneho aparátu a režimu slovenského štátu v súvislosti s vojnou proti Poľsku. In: Vojenská história, roč. 5, 2001, č. 4, s. 34–53.
- BAKA, I.: K problematike zaistenia hraníc Slovenska v rokoch 1941 – 1944. In: Vojenská história, roč. 7, 2003, č. 3, s. 121–130.
- BAKA, I.: Slovensko vo vojne proti Poľsku v roku 1939. In: Vojenská história, roč. 9, 2005, č. 3, s. 26–46.
- BAKA, I.: Návrat odtrhnutých bratov. Protipolská propaganda roku 1939. In: Storočie propagandy. Slovensko v osídľach ideológií (zostavili V. BYSTRICKÝ a J. ROGUĽOVÁ). Bratislava 2005, s. 131–140.
- BAKA, I.: Slovensko ako nástupný priestor vo vojne proti Poľsku. In: Slovensko vo vojnách a konfliktoch v 20. storočí. Zborník referátov z vedeckej konferencie v Bratislave 15. – 16. októbra 2002 organizovanej Vojenským historickým ústavom, Historickým ústavom SAV a sekciou pre vojenské dejiny pri SHS. Bratislava 2003, s. 127–143.
- BARTLOVÁ, A.: Formovanie Hodžovej koncepcie stredoeurópskej federácie a vzťahy česko – slovensko – poľské. In: Slezský sborník, roč. 94, 1996, č. 1, s. 59–66.
- BARTLOVÁ, A.: Slovensko-poľské vzťahy v rokoch 1919 – 1938. In: Historický časopis, roč. 20, 1972, č. 3, s. 363–384.

- BATOWSKI, H.: Słowacja w politice polskiej 1918 – 1945. In: Zborník FF UK, *Historica*, 22, Bratislava 1983.
- BATOWSKI, H.: Z polsko-slovenských vzťahov v období rokov 1931 – 1939. In: *Historické štúdie*, roč. 15, Bratislava 1970, s. 227–243.
- BERGHAUZEN, J.: Stosunki polsko-słowackie w latach 1938 – 1947. In: *Przegląd Historyczny*, roč. 66, 1975, č. 3, s. 411–440.
- BORÁK, M.: Československo-poľská „malá válka“ u Čadce 25. listopadu 1938. In: *Historie a vojenství*, 1998, č. 4, s. 65–90.
- BORÁK, M.: Incident pod Tatrami 27. listopadu 1938 a delimitace hranic mezi Polskem a Česko – Slovenskem. In: *Historie a vojenství*, 1998, č. 5, s. 3–24.
- BYSTRICKÝ, J.: Pozemné vojská Slovenskej armády na bojiskách 2. svetovej vojny. In: *Apológia* 1994, č. 6, s. 19–22.
- BYSTRICKÝ, V.: Nacistické Nemecko a vznik Slovenského štátu. In: *Vojenská história*, roč. 5, 2001, č. 2, s. 41–61.
- CZAJKA, W.: Politické aspekty v polsko-slovenských vzťahoch v rokoch 1927 – 1938. In: *Historický časopis*, roč. 35, 1987, č. 2, s. 229–253.
- CZARNOTTA, Z. – MOSZUMAŃSKI, Z.: Polscy jeńcy wojenni w niewoli słowackiej (1939 – 1942). In: *Przegląd Historyczno-wojskowy*, roč. 5, 2004, č. 3, s. 117–146.
- ČAPLOVIČ, M.: Tri dokumenty k slovensko-poľským vzťahom z jari 1938. In: *Historický časopis*, roč. 48, 2000, č. 2, s. 340–348.
- DEAK, L.: Agresia Maďarska proti Slovensku v marci 1939. In: *Malá vojna. (Vojenský konflikt medzi Maďarskom a Slovenskom v marci 1939). Príspevky a materiály z konferencie v Michalovciach*. Bratislava 1993.
- FRANCEV, V.: Útočná vozba slovenskej armády 1939 – 1944. In: *Historie a vojenství*, 1997, č. 2, s. 98–130.
- GEBHART, J. – KUKLÍK, J.: Československo-polské vojenské zpravodajské styky na jaře a v létě roku 1939. In: *Historie a vojenství*, roč. XLI, 1992, č. 3, s. 66–94.
- HOLÁK, M.: Karol Sidor a druhý zahraničný odboj (1939 – 1943). In: *Zjednocovanie antifasistických síl na Slovensku v roku 1943. Vznik a činnosť ilegálnej SNR. Zborník z odborného seminára, Zborník Múzea SNP*, 2005, s. 123–130.
- HOLÁK, M.: Slovensko-poľské vzťahy od marca do septembra 1939. In: *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IV. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Banská Bystrica 14. – 15. apríla 2005. Banská Bystrica 2005*, s. 317–333.
- HRNKO, A.: Nemecká vojenská misia na Slovensku 1939 – 1944. In: *História. Revue o dejinách spoločnosti*, roč. 2, 2002, č. 3, s. 25–27.
- HRNKO, A.: Príčiny a spoločensko-politické dôsledky účasti slovenského štátu vo vojne proti Poľsku roku 1939. In: *Historický časopis*, roč. 31, 1983, č. 3, s. 394–414.
- HRNKO, A.: Rokovanie o ochrannom pásme a vťahnutie ľudácko-fasistického slovenského štátu do vojny proti Poľsku. In: *Zborník Múzea SNP*, roč. 12, Banská Bystrica 1987, s. 39–55.
- HRNKO, A.: Zaradovanie Slovenskej republiky do systému medzinárodných vzťahov (1939 – 1940). In: *Slovenská republika (1939 – 1945)*. (zostavil Ján Bobák). Martin 2000, s. 47–55.
- HUBENÁK, L.: Nacistické výboje a nemecká ochranná zóna na Slovensku. In: *Právnické štúdie*, roč. 19, 1971, s. 166–210.

- HUBENÁK, L.: Politika nemeckej ochranej zóny na Slovensku roku 1939. In: Sborník archivních prací, roč. 17, 1967, č. 2, s. 318–409.
- CHORVÁT, P.: Poľská armáda na prahu druhej svetovej vojny a jej obranné zoskupenia na hraniciach so Slovenskom. In: Vojenská história, roč. 9, 2006, č. 2, s. 102–115.
- CHORVÁT, P.: „Prešov v poľskej kampani“. (K problematike významu Prešova a jeho okolia v období účasti Slovenska na nacistickej agresii proti Poľsku v roku 1939). In: Vojenská história, roč. 4, 2000, č. 2, s. 107–118.
- CHYTKA, S.V.: Podmínky a formování protifašistického hnutí odporu v dolním Liptově. (jaro 1939). I. In: Zborník Múzea SNP, roč. 14, 1989, s. 209–239.
- CHYTKA, S. – VALIŠ, Z.: Generálplukovník Ján Ambruš. In: Vojenská história, roč. 7, 2003, č. 1, s. 92–108.
- IVANIČKOVÁ, E.: De facto uznanie Slovenskej republiky Veľkou Britániou a Francúzskom. In: Slovensko a druhá svetová vojna. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie v Bratislave 29. – 31. mája 2000 organizovanej Vojenským historickým ústavom a Historickým ústavom SAV. Bratislava 2000, s. 140–150.
- IVANIČKOVÁ, E.: Zahraničnopolitická orientácia Slovenska v dokumentoch britskej Foreign Office (1939 – 1941). In: Historický časopis, roč. 44, 1996, č. 2, s. 207–220.
- IVANIČKOVÁ, E.: Slovensko a slovenská otázka vo vojnových plánoch Veľkej Británie 1939–1945. In: Slovensko vo vojnách a konfliktoch v 20. storočí. Zborník referátov z vedeckej konferencie v Bratislave 15. – 16. októbra 2002 organizovanej Vojenským historickým ústavom, Historickým ústavom SAV a sekciou pre vojenské dejiny pri SHS. Bratislava 2003, s. 172 – 181.
- KAMENEC, I.: Organizácia perzekučného systému fašistického slovenského štátu v rokoch 1939 – 1945. In: Zborník Múzea SNP, roč. 7, Banská Bystrica 1982, s. 71–98.
- KAMENEC, I.: Zahraničná politika slovenského štátu (1939 – 1945). In: Línie a osobnosti zahraničnopolitického myslenia na Slovensku v 19. a 20. storočí. Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku. Bratislava 1996, s. 83–91.
- KÁZMEROVÁ, L.: Kultúrne a politické aspekty polonofilstva Karola Sidora. In: Slezský sborník, roč. 94, 1996, č.1, s. 54–58.
- KÁZMEROVÁ, L.: Polonofilstvo Karola Sidora. Predstava spoločného štátu. In: Historická revue, 1995, č. 7, s. 28–29.
- KÁZMEROVÁ, L.: Stanovenie hraníc v oblasti Tatranskej Javoriny v rokoch 1918 – 1924 (problém vo svetle fondov ministerstva zahraničných vecí Českej republiky). In: Historické štúdie, roč. 43, 2004, s. 105–113.
- KATUNINEC, M.: Karol Sidor a jeho zahraničnopolitická orientácia na Poľsko. In: Slovanské štúdie 1997, s. 35–47.
- KUPLINSKI, J.: Udział armii słowackiej w agresji niemieckiej przeciwko Polsce we wrześniu 1939 roku. In: Wojskowy Przegląd Historyczny, roč. 34, 1989, č. 4, s. 62–78.
- LETZ, R.: Politické aktivity Karola Sidora od septembra 1938 do júla 1939. In: Historický zborník, roč. 9, Matica Slovenská 1999, s. 72–86.
- LIPTÁK, L.: Maďarsko v slovenskej politike za druhej svetovej vojny. In: Príspevky k dejinám fašizmu v Československu a v Maďarsku. Bratislava 1969, s. 189–270.

- MARUŠIAK, J.: Poľská kuriérska služba a Slovensko v rokoch 1939 – 1945. In: Historický časopis, roč. 44, 1996, č. 4, s. 632–648.
- NĚMĚČEK, J.: 15. březen 1939 a čs. zastupitelské úřady v Polsku. In: Historie a vojenství, roč. XLIII, 1994, č. 6, s. 22–41.
- NĚMĚČEK, J.: Slovensko-poľské vzťahy v predvečer druhej svetovej vojny. In: Historický časopis, roč. 45, 1997, č. 3, s. 440–454.
- NIŽŇANSKÝ, E.: Dvojnásobné zmocnenie sa vlády na Slovensku v rokoch 1938/39 v porovnaní s „Machtergreifung“ v rokoch 1933/34 v Nemecku. In: Nacionálno-socialistický systém vlády. Ríšska župa Sudety. Protektorát Čechy a Morava. Slovensko. Bratislava 2002, s. 185–211.
- NIŽŇANSKÝ, E.: Slovenská účasť vo vojne proti Poľsku. Občan Slovenska v zajatí propagandy vtedajších vládnych predstaviteľov. Úvahy a dokumenty. In: Studia historica Nitriensia, roč. VI, 1997, s. 169–216.
- NIŽŇANSKÝ, E. – TULKISOVÁ, J.: Príprava a podpísanie slovensko-nemeckej dohody o bojových chemických látkach a ich výrobných zariadeniach. In: Vojenská história, roč. 10, 2006, č. 3, v tlači.
- OLEJKO, A.: Bojová činnosť 56. pozorovacej eskadry armády Karpaty nad Slovenskom v obrannej vojne roku 1939. In: Vojenská história, roč. 9, 2005, č. 1, s. 23–40.
- PEJS, O.: Poľstí zajatci z vojny nemecko-poľské na Slovensku. In: Vojenská história, roč. 3, 1999, č. 1, s. 20–36.
- PEJS, O.: Problematika válečných zajatcov vo svetle slovenského prístupu za ozbrojených konfliktů s Poľskom a SSSR – niekoľko poznámek. In: Slovensko a druhá svetová vojna. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie v Bratislave 29. – 31. mája 2000, s. 234–246.
- PETRUF, P.: Vzťahy medzi Slovenskom a Francúzskom v rokoch 1939 – 1944. In: Historický časopis, roč. 41, 1993, č. 5–6, s. 693–705.
- PETRUF, P.: Zahraničná politika Slovenskej republiky. In: Historické štúdie, roč. 38, 1997, s. 7–42.
- RAJLICH, J.: Jeden z tatranských orlů. In: Letectví + Kosmonautika 2002, č. 13, s. 24–27.
- SEGEŠ, D.: Vojensko-politické aktivity Karola Sidora od 14. marca do 1. septembra 1939 na pozadí slovensko-poľských vzťahov. In: Vojenská história, roč. 9, 2002, č. 1, s. 3–22.
- SCHVARC, M.: Správa Franza Karmasina pre Volksdeutsche Mittelstelle o jeho pobyte na východnom fronte v dňoch 1. – 14. júla 1941. In: Vojenská história, roč. 9, 2005, č. 4, s. 102–108.
- STEBLIK, W.: Niemecki napad na Przeleęcz Jablonkowską w nocy z 25. na 26. 8. 1939. In: Wojskowy przegląd historyczny, roč. 10, 1965, č. 4, s. 287–299.
- STEBLIK, W.: O koncentracji niemeckiej w Slowacji 1939 r. In: Wojskowy przegląd historyczny, roč. 6, 1961, č. 2, s. 298–301.
- SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku až po salzburské rokovanie (1938 – 40). In: Zborník Múzea SNP, II, Banská Bystrica, 1969, s. 167–262.
- SUŠKO, L.: Počiatky hospodárskej exploatacie Slovenska nacizmom (marec 1939 – júl 1940). In: Československý časopis historický, roč. XXV, 1977, č. 5, s. 682–714.

- SUŠKO, L.: Systém poradcov v nacistickom ovládaní Slovenska v rokoch 1939 – 1941. In: Historické štúdie, roč. XXIII, Bratislava 1979, s. 5–23.
- SUŠKO, L.: Zapojovanie Tisovho fašistického režimu do agresívnych plánov nacistického Nemecka v rokoch 1939 – 1940. In: Sešity příspěvků k sociálně politické a historické problematice vojenství a armády, roč. 6, 1977, č. 4–5, s. 161–186.
- SÚDNY, B.: Hanovcov prvý zostrel. In: Letectví + kosmonautika, č. 4, 2004, s. 50–52.
- SÚDNY, B.: Úlet osemčlennej skupiny slovenských vojenských letcov z Piešťan do Poľska dňa 7. júna 1939. In: Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov I. Zborník príspevkov z prvého sympózia Katedry histórie Filozofickej fakulty UCM Trnava Modrová 19. – 20. apríla 2002. Trnava 2002, s. 125–139.
- SÚDNY, B.: Úlety slovenských letcov v rokoch 1939 – 1941. In: Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov II. Zborník príspevkov z druhého sympózia Katedry histórie Filozofickej fakulty UCM Trnava. Lúka 9. – 10. apríla 2003 (zostavil M. Lacko). Trnava 2003, s. 221–234.
- ŠIMUNIČ, P.: Druhá vojna slovenskej armády. Historická revue, roč. 4, 1993, č. 3, s. 15–16.
- ŠIMUNIČ, P.: Slovenská armáda vo vojne proti Poľsku. In: Apológia 1994, č. 1, s. 20–26.
- ŠOLC, J.: Slovensko vo vojne proti Poľsku v r. 1939 I, II. a III. Nové Slovo, Bratislava, 1969, č. 37, 38, 39, vždy s. 16.
- ŠTEFÁNIKOVÁ, A.: Poľská otázka v slovenskej spoločnosti v rokoch 1938 – 1939. In: Historické štúdie, roč. 38, 1997, s. 59–80.
- ŠTEFANSKÝ, V.: Slovenská armáda v rokoch 1939 – 1944. In: Slovenská republika (1939 – 1945). (zostavil J. Bobák). Matica Slovenská 2000, s. 182–189.
- VALENTA, J.: Vývojové tendence československo-poľských vzťahů v najnovějších dějinách (1918 – 1945). In: Československo-poľské vzťahy v najnovějších dějinách. Sborník z vědecké konference. Praha 1967.
- VANĚK, O.: Účasť Slovákov v začiatkoch protifašistického odboja v Poľsku (marec – september 1939). In: Vojenská história, roč. 1, 1997, č. 2, s. 18–31.
- ZUDOVÁ – LEŠKOVÁ, Z.: OBRANA NÁRODA na Slovensku (Česi v čs. demokratickom odboji na Slovensku v rokoch 1939 – 1941). In: História a vojenství, roč. XLII, 1993, č. 6, s. 77–131.

Igor Baka

Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku

Vydavateľ: Vojenský historický ústav
Krajná 27, 821 04 Bratislava

Jazyková redaktorka: Anna Krajčová
Fotografie: Vojenský historický archív Bratislava
Obálka: Dušan Babjak
Grafická úprava a sadzba: Dušan Babjak
Tlač: ETERNA PRESS
Náklad: 700 výtlačkov
Rok vydania: 2006
Prvé vydanie

ISBN 80-969375-1-0

Igor Baka

SLOVENSKÁ REPUBLIKA

a nacistická
agresia
proti

POLSKU

